

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต

เอกสารประกอบการสอนรายวิชา

หมวดวิชาบังคับ

รหัสวิชา ๒๐๘ ๔๑๐

การแนะแนวเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต

(Guidance for Quality of Life)

Quality of Life

ผศ.ดร.ทิพย์ ชันแก้ว

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ ตำบลเสม็ด อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์

การแนะแนวเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต

Guidance for Quality of Life

ทิพย์ ชั้นแก้ว : ป.ธ.๙., กศ.ม.(การบริหารการศึกษา), พธ.ด. (พุทธจิตวิทยา)

ที่ปรึกษา

พระเทพปริยัตยาจารย์, ดร.,

พระสุนทรธรรมเมธี, ดร.,

พระศรีปริยัติธาดา, ผศ.

พระมหาถนอม อานนโท, ดร.

ผู้ทรงคุณวุฒิประจำวิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์

ผู้ทรงคุณวุฒิประจำวิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์

รองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ

ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจทานฉบับ

รศ.ดร.ทวีศักดิ์

ทองทิพย์

ผศ.ดร.สรเชต

วรคามวิชัย

บรรณาธิการ

ผศ.ดร.ทิพย์ ชั้นแก้ว

กองบรรณาธิการ

พระมหาถนอม อานนโท, ดร.

พระครูสุนทรวิโรจน์พิต, ดร.ผศ.

ผศ.ดร.รุ่งสุริยา หอมวัน

ผศ.รังสีทิ วิหกเห็น

รองผู้อำนวยการฝ่ายวิชาการ

ประธานหลักสูตรสังคมศึกษา

อาจารย์ประจำหลักสูตร

รศ.ผู้อำนวยการสำนักงานวิชาการ

ปีที่พิมพ์ ๒๕๖๖

จำนวนพิมพ์ ๑ เล่ม

จัดพิมพ์โดย ทิพย์ ชั้นแก้ว

ISBN (e-book) 978-616-598-905-3

คำปรารภ

การสอนธรรมวิทยา (Teaching Dhammology) หรือ หลักการ วิธีการ แนวทางในการสั่งสอนธรรมของพระพุทธองค์ ในทางพระพุทธศาสนานั้น ถือเป็นมรดกทางธรรมอันหาคุณค่าเปรียบหาประมาณไม่ได้เพื่อเป็นแนวทางในการสั่งสอนมนุษย์เกิดการพัฒนารอบด้าน มีความรู้ คู่คุณธรรม จริยธรรม ศิลธรรม ซึ่งสอดคล้องกับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มีโครงการจัดทำและพัฒนาหลักสูตร เพื่อการเรียนรู้พระพุทธศาสนาของมหาวิทยาลัย ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาเนื้อหาวิชาให้เป็นที่ยอมรับและใช้ร่วมกันได้ พัฒนารูปแบบของหนังสือ และตำราให้มีเอกลักษณ์ร่วมกัน สวยงาม คงทน น่าสนใจต่อการศึกษา ค้นคว้า มีเนื้อหาสาระไปพัฒนาสื่อการศึกษาและเผยแพร่ในรูปแบบต่างๆ ทั้งสื่อสิ่งพิมพ์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ ระบบคลังข้อมูล พัฒนาบุคลากรและผลงานด้านวิชาการของมหาวิทยาลัยให้แพร่หลาย และเป็นเวทีเสนอผลงานทางวิชาการของคณาจารย์ของมหาวิทยาลัย

หนังสือศาสตร์การสอนเล่มนี้ มีเนื้อหาสาระ ๑๐ บท มุ่งหมายให้ศึกษาการสอนหลักธรรมตามหลักพุทธธรรม การจัดหมวดหมู่ของหลักธรรม การออกแบบการสอนการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน การกำหนดแผนการสอน การใช้สื่อและเทคโนโลยีช่วยสอน และวิธีการสอน การสอนแบบบูรณาการ การวัดและประเมินผลการเรียนรู้

ขออนุโมทนาขอบคุณอาจารย์ทิพย์ ชันแก้ว อาจารย์ประจำรายวิชา ที่ได้เสียสละเวลาพัฒนาเนื้อหาวิชาเล่มนี้ให้เกิดขึ้น อันจะเป็นประโยชน์สมบัติของวิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์สืบไป หวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือเล่มนี้คงอำนวยประโยชน์เชิงวิชาการด้านพุทธศาสตร์และครุศาสตร์แก่คณาจารย์ นิสิต นักศึกษา และประชาชนผู้สนใจทั่วไป

พระศรีปริยัติธาดา

ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์

คำนำ

การสอนธรรมวิทยา (Teaching Dhammology) หรือ หลักการ วิธีการ แนวทางในการสั่งสอนธรรมของพระพุทธองค์ รัชศ ๒๐๙ ๔๑๗ หลักสูตรพุทธศาสตร์บัณฑิต สาขาวิชาการสอนพระพุทธศาสนาและจิตวิทยาแนะแนว ในฐานะผู้เขียนเป็นผู้รับผิดชอบในการบรรยายถวายความรู้แก่นิสิตชั้นปีที่ ๔ เห็นว่ายังขาดหนังสือและตำราเกี่ยวกับด้านนี้ สร้างความยุ่งยากและก่อให้เกิดความไม่สะดวกในการศึกษาค้นคว้าของผู้เรียน จึงเกิดจากแรงบันดาลใจและมีความคิดอยากรวบรวมหนังสือด้านนี้ เห็นว่ามีความสำคัญต่อนิสิตที่เรียนในชั้นปีที่ ๔ สาขาวิชาการสอนพระพุทธศาสนาและจิตวิทยาแนะแนวอย่างยิ่ง จึงได้พยายามรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากตำรา งานวิจัย วารสาร วิชาการและเว็บไซต์ต่างๆ เพื่อให้นิสิตนักศึกษาและผู้ที่สนใจได้ศึกษาประกอบการเรียนการสอนในรายวิชาที่เรียน โดยได้นำแนวสังเขปรายวิชามาศึกษาค้นคว้าและจัดรวบรวมเนื้อหาสาระให้สอดคล้อง

กราบขอขอบคุณพระเดชพระคุณพระศรีปริยัติธาดา ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์ ที่เมตตาเปิดโอกาสในการศึกษาจัดทำเนื่อหารายวิชานี้ เพื่อเป็นประโยชน์แก่นิสิต นักศึกษาและผู้ที่เกี่ยวข้อง ศึกษาค้นคว้าใช้เป็นตำราประกอบการเรียนการสอน มิได้หวังผลกำไรทางการค้าแต่อย่างไร

หวังเป็นเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือประกอบการเรียนรู้ ชื่อ “การสอนแบบโยนิโสมนสิการ” เล่มนี้ จะอำนวยประโยชน์แก่นิสิต นักศึกษา ผู้ที่สนใจ และคณาจารย์ หากท่านผู้อ่านพบเห็นข้อบกพร่องหรือมีคำชี้แนะเพื่อการปรับปรุงให้สมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ขอน้อมยินดีรับฟังความคิดเห็นและจะนำไปปรับปรุงแก้ไขพัฒนาเอกสารเล่มนี้ให้มีความสมบูรณ์ และมีคุณค่าทางการศึกษาต่อไป

ดร.ทิพย์ ชันแก้ว

๕ เมษายน ๒๕๖๖

บท	สารบัญ	หน้า
คำปรารภ		ก
คำนำ		ข
สารบัญ		ค
บทที่ ๑ การสอนหลักธรรมตามหลักพุทธธรรม		๑
๑.๑ ความนำ		๒
๑.๒ ความหมาย		๓
๑.๓ หลักการของพุทธธรรม		๔
๑.๔ หลักพุทธธรรมกับการพัฒนาชีวิต		๖
สรุปท้ายบท		๒๐
คำถามท้ายบท		๒๑
เอกสารอ้างอิงประจำบท		๒๒
บทที่ ๒ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดกิจกรรม		๒๓
๒.๑ ความนำ		๒๔
๒.๒ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดกิจกรรม		๒๔
๒.๓ แนวคิดทฤษฎีการเรียนรู้		๓๑
๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมการสอนวิชาพระพุทธศาสนา		๓๓
สรุปท้ายบท		๔๕
คำถามท้ายบท		๔๖
เอกสารอ้างอิงประจำบท		๔๗
บทที่ ๓ การออกแบบกิจกรรม		๔๘
๓.๑ ความนำ		๔๙
๓.๒ รูปแบบการสอน		๔๙
๓.๓ ลักษณะการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน		๕๐
๓.๔ แนวคิดการจัดกิจกรรม		๕๑
๓.๕ แนวทางการจัดกิจกรรม		๕๒
๓.๖ การวัดผลและประเมินผล		๕๘
๓.๗ แนวทางการจัดการเรียนรู้พระพุทธศาสนา		๖๑
สรุปท้ายบท		๖๓
คำถามท้ายบท		๖๔
เอกสารอ้างอิงประจำบท		๖๕

บทที่ ๔ การกำหนดแผนการสอน	๖๖
๔.๑ ความนำ	๖๗
๔.๒ ความหมาย	๖๗
๔.๓ ความสำคัญ	๖๘
๔.๔ องค์ประกอบหลักของแผนการสอนและแผนการจัดการเรียนรู้	๗๒
๔.๕ ขั้นตอนการจัดทำแผนการเรียนรู้	๗๕
สรุปท้ายบท	๗๗
คำถามท้ายบท	๗๘
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๗๙
บทที่ ๕ การใช้สื่อและเทคโนโลยี	๘๐
๕.๑ ความนำ	๘๑
๕.๒ ความหมาย	๘๑
๕.๓ ความสำคัญของเทคโนโลยีสารสนเทศ	๘๒
๕.๔ การนำเทคโนโลยีมาใช้ในการศึกษา	๘๓
๕.๕ บทบาทและความสำคัญของเทคโนโลยีสารสนเทศ ต่อการบริหารจัดการศึกษา	๘๗
สรุปท้ายบท	๙๐
คำถามท้ายบท	๙๑
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๙๒
บทที่ ๖ วิธีการสอนแบบต่างๆ	๙๓
๖.๑ ความนำ	๙๔
๖.๒ รูปแบบการเรียนการสอน	๙๔
๖.๓ รูปแบบการบูรณาการ	๙๘
๖.๔ การสอนแบบศูนัยการเรียนรู้	๑๐๘
๖.๕ การสอนตามแบบแนวพุทธวิธี	๑๐๙
สรุปท้ายบท	๑๑๒
คำถามท้ายบท	๑๑๔
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๑๑๕
บทที่ ๗ รูปแบบการเรียนการสอน	๑๑๖
๗.๑ ความนำ	๑๑๗
๗.๒ ความหมาย	๑๑๗
๗.๓ กระบวนการเรียนการสอน	๑๒๐
๗.๔ วิธีระบบ	๑๒๙

๗.๕ องค์ประกอบของการออกแบบการเรียนการสอน	๑๓๑
สรุปท้ายบท	๑๓๔
คำถามท้ายบท	๑๓๖
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๑๓๗

บทที่ ๘ การวัดและประเมินผลการเรียนรู้	๑๓๘
๘.๑ ความนำ	๑๓๙
๘.๒ ความหมาย	๑๓๙
๘.๓ จุดมุ่งหมายการวัดผลการศึกษา	๑๔๑
๘.๔ หลักการวัดและประเมินผลการศึกษา	๑๔๒
๘.๕ ความสำคัญการวัดและประเมินผล	๑๔๓
๘.๖ เครื่องมือที่ใช้วัดและประเมินผล	๑๔๗
๘.๗ การวัดด้านพุทธิพิสัย	๑๕๐
๘.๘ การวัดด้านจิตพิสัย	๑๕๓
๘.๙ การวัดด้านทักษะพิสัย	๑๕๕
๘.๑๐ การประเมินสภาพจริง	๑๕๗
๘.๑๑ ขั้นตอนการวัดและประเมินผล	๑๕๙
๘.๑๒ วิธีการวัดและตัวอย่างเครื่องมือ	๑๖๑
๘.๑๓ การใช้ประโยชน์จากผลการประเมิน	๑๖๒
สรุปท้ายบท	๑๖๒
คำถามท้ายบท	๑๖๔
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๑๖๕

บทที่ ๙ เทคนิคและทักษะการสอน	๑๖๖
๙.๑ ความนำ	๑๖๗
๙.๒ ความหมาย	๑๖๗
๙.๓ รูปแบบการบูรณาการ	๑๖๙
๙.๔ แนวทางการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนแบบบูรณาการ	๑๗๑
๙.๕ ลักษณะการสอนแบบบูรณาการ	๑๗๓
๙.๖ ขั้นตอนการจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการ	๑๗๔
สรุปท้ายบท	๑๗๖
คำถามท้ายบท	๑๗๗
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๑๗๘

บทที่ ๑๐ นวัตกรรมด้านการเรียนการสอน	๑๗๙
๑๐.๑ ความนำ	๑๘๐

๑๐.๒ การออกแบบการเรียนการสอนแบบย้อนกลับ	๑๘๐
๑๐.๓ หลักการออกแบบการเรียนการสอนแบบย้อนกลับ	๑๘๒
๑๐.๔ รูปแบบการออกแบบการเรียนการสอนพื้นฐานจากทฤษฎีการสร้างความรู้ สรุปท้ายบท	๑๘๑ ๑๘๓
คำถามท้ายบท	๑๘๔
เอกสารอ้างอิงประจำบท	๑๘๕

บรรณานุกรม**๑๘๖**

บทที่ ๑

แนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับการจัดการความรู้

๑.๑ ความนำ

กระบวนการจัดการเรียนรู้ เป็นกระบวนการที่มีความสำคัญยิ่งต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ เน้นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ค่อนข้างถาวร เนื่องจากประสบการณ์ และการฝึกหัด และจากสภาพแวดล้อม องค์ประกอบที่สำคัญของการเรียนรู้ ได้แก่ ด้านร่างกาย ด้านจิตใจ และด้านสังคม การเรียนรู้เป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้นตลอดเวลา ซึ่งมีทฤษฎีการเรียนรู้ที่สำคัญ อาทิเช่น ทฤษฎีการวางเงื่อนไขแบบคลาสสิกของพาฟลอฟ สกินเนอร์ ฌอร์นไดต์ โคห์เลอร์และแบนดูรา

รูปแบบการจัดการเรียนการสอนมีการจัดหมวดหมู่ของรูปแบบตามลักษณะ วัตถุประสงค์เฉพาะ หรือเจตนาของรูปแบบมี ๕ หมวด อาทิเช่น เน้นการพัฒนาด้านพุทธิพิสัย ด้านจิตพิสัยและทักษะพิสัย ฯลฯ เป็นต้น รูปแบบการสอนที่เน้นการพัฒนาด้านพุทธิพิสัยมี ๕ รูปแบบ ได้แก่ การสอนมโนทัศน์ สอนตามแนวคิดของยาเย การสอนโดยการนำเสนอมนทัศน์กว้างล่วงหน้า สอนเน้นความจำและสอนโดยใช้ผังกราฟิก รูปแบบการสอนตามแนวคิดของกานเย มีผลการเรียนรู้ที่มีองค์ประกอบ ๓ ส่วน คือ ผลการเรียนรู้หรือความสามารถด้านต่างๆ ของมนุษย์ เกิดจากทักษะทางปัญญา ภาษาหรือคำพูด และเจตคติ และการเรียนรู้และจดจำของมนุษย์ ทักษะการเคลื่อนไหวและเจตคติ

รูปแบบการสอน โดยการนำเสนอมนทัศน์กว้างล่วงหน้า จะเกิดความคิดรวบยอดในสิ่งที่เรียน และสามารถจัดโครงสร้างความรู้ของตนเองได้ และพัฒนาทักษะอุปนิสัยในการคิดและเพิ่มพูนความรู้ รูปแบบการสอนเน้นความจำ ช่วยให้ผู้เรียนจดจำเนื้อหาสาระที่เรียนแล้วสามารถนำไปใช้ได้กับการเรียนรู้สาระอื่น และรูปแบบการสอน โดยใช้ผังกราฟิกเพื่อช่วยให้ผู้เรียนเชื่อมโยงความรู้ใหม่กับความรู้เดิม และสร้างความหมาย ความเข้าใจเนื้อหาข้อมูล พร้อมจัดระเบียบข้อมูลที่เรียนรู้ด้วยผังกราฟิกเพื่อง่ายต่อการจำ

รูปแบบการสอนโดยใช้บทบาทสมมติ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจตนเอง เข้าใจความรู้สึกและพฤติกรรมของผู้อื่น เกิดการปรับตัว เปลี่ยนเจตคติ ค่านิยมและพฤติกรรมของตนเองให้เป็นไปในทางที่เหมาะสม รูปแบบการเรียนการสอนกระบวนการคิดสร้างสรรค์ มุ่งพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ของผู้เรียน ช่วยให้เกิดแนวคิดแตกต่างจากเดิมและสามารถนำความคิดใหม่ให้เป็นประโยชน์ได้ สำหรับรูปแบบการเรียนการสอนทางตรงมุ่งให้ผู้เรียนรู้ทั้งเนื้อหา สาระและมนทัศน์ต่างๆ รวมทั้งฝึกปฏิบัติทักษะต่างๆ

๑.๒ ความหมายของการจัดการองค์ความรู้

ปัจจุบันทั้งภาครัฐและภาคเอกชนให้ความสำคัญต่อการบริหารจัดการความรู้ ภายในองค์กรกันมากขึ้น การให้ความสำคัญต่อองค์ความรู้ที่เป็น "สินทรัพย์" มีความจำเป็นมาก เพราะโลกขององค์กรยุคใหม่ที่ต้องเผชิญกับการแข่งขันรุนแรงและความต้องการใหม่ๆ ของผู้รับบริการ การมองว่าความรู้เป็นสินทรัพย์ ก็เพราะว่า ในองค์กรต่างๆ มีแหล่งความรู้ที่ไม่สามารถหาได้จากที่อื่น แต่เกิดจากประสบการณ์ของบุคลากรผู้ปฏิบัติงานในสถานการณ์จริงมา นานนับหลายสิบปี ทั้งประสบการณ์

ที่ประสบความสำเร็จและประสบการณ์ที่เกิดจากปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ที่สามารถก้าวข้ามผ่านมาได้ ดังนั้น องค์กรคงต้องคิดว่าจะทำอย่างไรที่จะนำองค์ความรู้เหล่านั้นมาเผยแพร่ให้กับบุคลากรภายในองค์กรได้อย่างต่อเนื่องและทั่วถึง

ความรู้ (Knowledge) นับเป็นขั้นแรกของพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับความสามารถในการจดจำ ซึ่งอาจจะโดยการนึกได้ มองเห็น ได้ยิน หรือ ได้ฟัง ความรู้นี้เป็นหนึ่งในขั้นตอนของการเรียนรู้ โดยประกอบไปด้วยคำจำกัดความหรือความหมาย ข้อเท็จจริง ทฤษฎี กฎ โครงสร้าง วิธีการแก้ไขปัญหา และมาตรฐานเป็นต้น ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าความรู้เป็นเรื่องของการจำอะไรได้ระลึกได้ โดยไม่จำเป็นต้องใช้ความคิดที่ซับซ้อนหรือใช้ความสามารถของสมองมากนัก ด้วยเหตุนี้ การจำได้จึงถือว่าเป็นกระบวนการที่สำคัญในทางจิตวิทยา และเป็นขั้นตอนที่นำไปสู่พฤติกรรมที่ก่อให้เกิดความเข้าใจ การนำความรู้ไปใช้ในการวิเคราะห์ การสังเคราะห์ การประเมินผล ซึ่งเป็นขั้นตอนที่ได้ใช้ความคิดและความสามารถทางสมองมากขึ้นเป็นลำดับ ส่วนความเข้าใจ (Comprehension) นั้นเป็นขั้นตอนต่อมาจากความรู้ โดยเป็นขั้นตอนที่จะต้องใช้ความสามารถของสมองและทักษะในขั้นที่สูงขึ้น จนถึงระดับของการสื่อความหมาย ซึ่งอาจเป็นไปได้โดยการใช้ปากเปล่า ข้อเขียน ภาษา หรือการใช้สัญลักษณ์ โดยมักเกิดขึ้นหลังจากที่บุคคลได้รับข่าวสารต่าง ๆ แล้ว

อาจจะโดยการฟัง การเห็น การได้ยิน หรือเขียน แล้วแสดงออกมาในรูปของการใช้ทักษะหรือการแปลความหมายต่างๆ เช่น การบรรยายข่าวสารที่ได้ยินมาโดยคำพูดของตนเองหรือการแปลความหมายจากภาษาหนึ่งไปเป็นอีกภาษาหนึ่ง โดยคงความหมายเดิมเอาไว้ หรืออาจเป็นการแสดงความคิดเห็นหรือให้ข้อสรุปหรือการคาดคะเนก็ได้

Bloom et al.(๑๙๕๖) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการรับรู้ (Cognitive) ของคนว่าประกอบด้วยความรู้ตามระดับต่าง ๆ รวม ๖ ระดับ ซึ่งอาจพิจารณาจากระดับความรู้ในขั้นต่ำไปสู่ระดับของความรู้ในระดับที่สูงขึ้นไป โดยที่ Bloom ได้แจกแจงรายละเอียดของแต่ละระดับไว้ดังนี้

๑. ความรู้ หมายถึง การเรียนรู้ที่เน้นถึงการจำและการระลึกได้ถึงความคิดวัตถุและปรากฏการณ์ต่างๆ ซึ่งเป็นความจำที่เริ่มจากสิ่งง่ายๆ ที่เป็นอิสระแก่กัน ไปจนถึงความจำในสิ่งที่ยู่ยากซับซ้อนและมีความสัมพันธ์ระหว่างกัน

๒. ความเข้าใจหรือความคิดรวบยอด เป็นความสามารถทางสติปัญญาในการขยายความรู้ ความจำ ให้กว้างออกไปจากเดิมอย่างสมเหตุสมผล การแสดงพฤติกรรมเมื่อเผชิญกับสื่อความหมาย และความสามารถในการแปลความหมาย การสรุปหรือการขยายความสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

๓. การนำไปปรับใช้ เป็นความสามารถในการนำความรู้ ความเข้าใจหรือความคิดรวบยอดในเรื่องใดๆ ที่มีอยู่เดิมไปแก้ไขปัญหา ที่แปลกใหม่ของเรื่องนั้น โดยการใช้ความรู้ต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวิธีการกับความคิด รวบยอดมาผสมผสานกับความสามารถในการแปลความหมาย การสรุปหรือการขยาย ความสิ่งนั้น

๔. การวิเคราะห์ เป็นความสามารถและทักษะที่สูงกว่าความเข้าใจและการนำไปปรับใช้ โดยมีลักษณะเป็นการแยกแยะสิ่งที่จะพิจารณาออกเป็นส่วนย่อย ที่มีความสัมพันธ์กันรวมทั้งการสืบค้นความสัมพันธ์ของส่วนต่างๆ เพื่อตรวจสอบประกอบปลีกย่อยนั้นสามารถเข้ากันได้หรือไม่ อันจะช่วยให้เกิดความเข้าใจต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใดอย่างแท้จริง

๕. การสังเคราะห์ เป็นความสามารถในการรวบรวมส่วนประกอบย่อยๆ หรือส่วนใหญ่ๆ เข้าด้วยกันเพื่อให้เป็นเรื่องราวอันหนึ่งอันเดียวกัน การสังเคราะห์จะมีลักษณะของการเป็นกระบวนการ

รวบรวมเนื้อหาสาระของเรื่องต่างๆ เข้าไว้ด้วยกันเพื่อสร้างรูปแบบหรือโครงสร้างที่ยังไม่ชัดเจนขึ้นมา ก่อน อันเป็นกระบวนการที่ต้องอาศัยความคิดสร้างสรรค์ภายในขอบเขตของสิ่งที่กำหนดให้

๖. การประเมินผลเป็นความสามารถในการตัดสินใจเกี่ยวกับความคิด ค่านิยมผลงาน คำตอบ วิธีการและเนื้อหาสาระเพื่อวัตถุประสงค์บางอย่าง โดยมีการกำหนดเกณฑ์ เป็นฐานในการพิจารณาตัดสิน การประเมินผล จัดได้ว่าเป็นขั้นตอนที่สูงที่สุดของการรับรู้ ที่ต้องใช้ความรู้ความเข้าใจ การนำไปปรับใช้ การวิเคราะห์และการสังเคราะห์เข้ามาพิจารณาประกอบกันเพื่อทำการประเมินผลสิ่งหนึ่งสิ่งใด

การจัดการความรู้ (Knowledge Management: KM) คือ วิธีการที่ใช้รวบรวมพัฒนา และการแบ่งปันองค์ความรู้ต่างๆ ที่มีอยู่ในองค์กร ซึ่งผลที่ได้จากวิธีการนี้จะทำให้องค์กร สามารถบรรลุเป้าหมายจากการใช้องค์ความรู้ที่ได้มา การจัดการองค์ความรู้จึงเป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งต่อการพัฒนา องค์กรให้ขับเคลื่อนไปตามเป้าหมายที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพ (มนต์ชัย เทียนทอง, ๒๕๕๑) การจัดการความรู้ไม่ใช่เรื่องใหม่หรือเรื่องที่ไกลตัว หลายองค์กรอาจเคยประสบปัญหา ที่เกี่ยวข้องกับ การจัดการความรู้มาบ้างแล้ว เช่น เมื่อผู้เชี่ยวชาญหรือพนักงานที่ใช้ความรู้ และทักษะพิเศษ ในการทำงานลาออก หรือมีเหตุที่ทำให้ไม่สามารถทำงานได้ องค์กรก็จะประสบปัญหาในการทำงานทันที แลไม่สามารถหาพนักงานคนอื่นหรือสิ่งใดมาทำงานทดแทนได้ (สมชาย นำประเสริฐชัย, ๒๕๕๕) และจากการศึกษาได้มีผู้ให้ความหมายเกี่ยวกับการจัดการความรู้ไว้อย่างมากมาย โดยผู้วิจัยจะได้ทำการสรุปความหมายที่มีผู้ให้คำนิยามไว้ดังต่อไปนี้

Ruggles (๑๙๙๗) ได้กล่าวถึงการจัดการความรู้ว่าเกี่ยวข้องกับกระบวนการหลัก ๓ กระบวนการ คือ การก่อให้เกิดความรู้ การรวบรวมความรู้ และการถ่ายทอดความรู้ การก่อให้เกิดความรู้ หมายถึง การนำความรู้ใหม่ๆ มาสู่ตนเอง สู่กลุ่ม หรือโลก จากการสร้างสรรค์ขึ้นเองจากความรู้ที่ได้เรียนมา การสังเคราะห์ การรวบรวมและการประยุกต์ใช้ส่วนการรวบรวมความรู้ หมายถึง การหยิบจับ และการแสดงความรู้ออกมา

ดังนั้น คนในองค์กรสามารถนำความรู้ที่เกิดขึ้นมาใช้ได้ทุกเมื่อ ส่วนกระบวนการสุดท้าย คือ การถ่ายทอดความรู้ หมายถึง การโอนความรู้จากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่งเป็นการซึมซับความรู้ไว้ กระบวนการต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการก่อให้เกิดความรู้การรวบรวมความรู้ และการถ่ายทอดความรู้ มักเกิดขึ้นกับองค์กรที่มีการจัดการความรู้ที่ดี อย่างไรก็ตามการจัดการเพียงอย่างเดียวไม่สามารถที่จะก่อให้เกิดกระบวนการทั้งสามนี้ได้ แต่พลังของการบริหารจัดการความรู้ คือ สิ่งที่จะช่วยให้องค์กรสามารถเพิ่มประสิทธิภาพและคุณค่าของกระบวนการเหล่านี้ให้เกิดประโยชน์ต่อองค์กร

Gates (๑๙๙๙) ให้คำจำกัดความของการบริหารจัดการความรู้ หมายถึง การจัดเก็บการ รวบรวม และเผยแพร่สารสนเทศกับผู้ที่ต้องการใช้ได้อย่างรวดเร็ว รวมทั้งยังต้องทำการกลั่นกรองและ วิเคราะห์สารสนเทศให้พร้อมที่จะไปใช้ประโยชน์ได้เสมอ การจัดการความรู้เริ่มต้นจากเป้าหมายของ ธุรกิจ กระบวนการและการยอมรับถึงการต้องการในการแบ่งปันข้อมูลของคนในองค์กร

Trapp (๑๙๙๙) การจัดการความรู้เป็นกระบวนการที่ประกอบด้วยงานต่างๆ จำนวนมาก ซึ่งมีการบริหาร จัดการในลักษณะของการบูรณาการ (Integrated) เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ที่คาดหวังไว้การจัดการความรู้จึงเป็นแนวคิดองค์รวมที่จะจัดการบริหารจัดการทรัพยากรที่เป็นความรู้ในองค์กร

Sveiby (๑๙๙๗) การจัดการความรู้เป็นศิลปะของการสร้างคุณค่าจากทรัพย์สินที่แตะต้องไม่ได้ (Intangible assets) ขององค์กร

สุมน อมรวิวัฒน์ (๒๕๕๓) กล่าวว่า การจัดการความรู้คือสถานการณ์อย่างหนึ่งที่มีสิ่งต่อไปนี้ เกิดขึ้น ได้แก่

๑. มีความสัมพันธ์และมีปฏิสัมพันธ์เกิดขึ้นระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน ผู้เรียนกับผู้เรียน ผู้เรียนกับสิ่งแวดล้อมและผู้สอนกับสิ่งแวดล้อม

๒. ความสัมพันธ์และมีปฏิสัมพันธ์นั้นก่อให้เกิดการเรียนรู้และประสบการณ์ใหม่

๓. ผู้เรียนสามารถนำประสบการณ์ใหม่นั้นไปใช้ได้

วิชัย ประสิทธิ์วุฒิเวชช์ (๒๕๔๒) กล่าวว่า การจัดการความรู้เป็นกระบวนการที่มีระบบระเบียบ ครอบคลุมการดำเนินงานตั้งแต่การวางแผนการจัดการความรู้จนถึงการประเมินผล

Hough & Duncan (๑๙๗๐) อธิบายความหมายของการจัดการความรู้ ว่าหมายถึง กิจกรรมของบุคคลซึ่งมีหลักและเหตุผลเป็นกิจกรรมที่บุคคลได้ใช้ความรู้ของตนเอง อย่างสร้างสรรค์ เพื่อสนับสนุนให้ผู้อื่นเกิดการเรียนรู้และความผาสุก ดังนั้น การจัดการความรู้ จึงเป็นกิจกรรมในแง่มุมต่างๆ ๔ ด้าน คือ

๑. ด้านหลักสูตร (Curriculum) หมายถึง การศึกษาจุดมุ่งหมายของการศึกษา ความเข้าใจในจุดประสงค์รายวิชาและการตั้งจุดประสงค์การจัดการเรียนรู้ที่ชัดเจน ตลอดจนการเลือกเนื้อหาได้เหมาะสมสอดคล้องกับท้องถิ่น

๒. ด้านการจัดการความรู้ (Instruction) หมายถึง การเลือกวิธีสอนและเทคนิคการจัด การเรียนรู้ที่เหมาะสมเพื่อช่วยให้ผู้เรียนบรรลุถึงจุดประสงค์การเรียนรู้ที่วางไว้

๓. ด้านการวัดผล (Measuring) หมายถึง การเลือกวิธีการวัดผลที่เหมาะสม และสามารถวิเคราะห์ผลได้

๔. ด้านการประเมินผลการจัดการความรู้ (Evaluating) หมายถึง ความสามารถในการประเมินผลของการจัดการเรียนรู้ทั้งหมดได้

Good (๑๙๗๓) ได้อธิบายความหมายของการจัดการความรู้ไว้คือ การกระทำอันเป็นการอบรมสั่งสอนผู้เรียนในสถาบันการศึกษา

Hills (๑๙๘๒) ให้คำจำกัดความของการจัดการความรู้ไว้ว่า การจัดการความรู้ คือ กระบวนการให้การศึกษาแก่ผู้เรียน ซึ่งต้องอาศัยปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน

Moore (๑๙๙๒) ได้ให้ความหมายของการจัดการความรู้ว่า คือ พฤติกรรมของบุคคลหนึ่งที่พยายามช่วยให้บุคคลอื่นได้เกิดการพัฒนาตนในทุกด้าน อย่างเต็มศักยภาพ

ดังนั้นแล้ว จากคำนิยามของ การจัดการความรู้ที่มีผู้วิจัยได้ทำการวิจัยไว้ จึงสามารถสรุปความหมายของการจัดการความรู้ได้ว่า การจัดการความรู้ คือ การรวบรวมองค์ความรู้ที่มีอยู่ในสวนราชการซึ่งกระจัดกระจายอยู่ในตัวบุคคลหรือเอกสาร มาพัฒนาให้เป็นระบบ เพื่อให้ทุกคนในองค์กรสามารถเข้าถึงความรู้ และพัฒนาตนเองให้เป็นผู้ รู้ รวมทั้งปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันจะส่งผลให้องค์กรมีความสามารถในการแข่งขันสูงสุด โดยที่ความรู้ มี ๒ ประเภท คือ (Nonaka and Takeuchi, ๑๙๙๕)

๑. ความรู้ที่ฝังอยู่ในคน (Tacit Knowledge) เป็นความรู้ที่ได้จากประสบการณ์ พรสวรรค์หรือสัญชาตญาณของแต่ละบุคคลในการทำความเข้าใจในสิ่งต่างๆ เป็นความรู้ที่ไม่สามารถถ่ายทอดออกมาเป็นคำพูดหรือลายลักษณ์อักษรได้โดยง่าย เช่น ทักษะในการทำงานงานฝีมือ หรือการคิดเชิงวิเคราะห์ บางครั้ง จึงเรียกว่าเป็นความรู้แบบนามธรรม

๒. ความรู้ที่ชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) เป็นความรู้ที่สามารถรวบรวมถ่ายทอดได้ โดยผ่านวิธีต่างๆ เช่น การบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ทฤษฎี คู่มือต่างๆ และบางครั้งเรียกว่าเป็นความรู้แบบรูปธรรม

โดยในปัจจุบันการศึกษาวิจัยด้านการจัดการองค์ความรู้สามารถแบ่งออกได้เป็นหลายแขนง เช่นการเพิ่มประสิทธิภาพการจัดการองค์ความรู้ การลดเวลาในการจัดการองค์ความรู้รวมทั้งการศึกษาวิธีการนำความรู้เข้าไปใช้ในองค์กร (มนต์ชัย เทียนทอง, ๒๕๕๑) อย่างไรก็ตามในการจัดการองค์ความรู้ นั้นเป็นที่ทราบกันทั่วไปว่าจะต้องใช้ทรัพยากรจำนวนมาก และใช้เวลานานเพื่อรวบรวมข้อมูลองค์ความรู้จากบุคคลต่างๆ ให้รอบด้านรวมทั้งจากวัฒนธรรมขององค์กร และโครงสร้างขององค์กร

Chait (๑๙๙๙) แสดงให้เห็นว่าการจัดการองค์ความรู้จำเป็นต้องมีการจัดการถึง ๔ มุมมองคือ ด้านวัฒนธรรมองค์กร, เนื้อหา, วิธีการ และโครงสร้างพื้นฐานองค์กร การจัดการความรู้เป็นการดำเนินการอย่างน้อย ๖ ประการต่อความรู้ ได้แก่

๑. การกำหนดความรู้หลักที่จำเป็นหรือสำคัญต่องานหรือกิจกรรมของกลุ่มหรือองค์กร
๒. การเสาะหาความรู้ที่ต้องการ
๓. การปรับปรุง ดัดแปลง หรือสร้างความรู้บางส่วน ให้เหมาะต่อการใช้งานของตน
๔. การประยุกต์ใช้ความรู้ในกิจการงานของตน
๕. การนำประสบการณ์จากการทำงาน และการประยุกต์ใช้ความรู้มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และสกัด "ขุมความรู้" ออกมาบันทึกไว้

๖. การจัดบันทึก "ขุมความรู้" และ "แก่นความรู้" สำหรับไว้ใช้งาน และปรับปรุงเป็นชุดความรู้ที่ครบถ้วน ลุ่มลึกและเชื่อมโยงมากขึ้นเหมาะต่อการใช้งานมากยิ่งขึ้น

โดยที่การดำเนินการ ๖ ประการนี้บูรณาการเป็นเนื้อเดียวกัน ความรู้ที่เกี่ยวข้องเป็นทั้งความรู้ที่ชัดเจน อยู่ในรูปของตัวหนังสือหรือรหัสอย่างอื่นที่เข้าใจได้ทั่วไป และความรู้ฝังลึกอยู่ในสมอง ที่อยู่ในคน ทั้งที่อยู่ในใจ (ความเชื่อ ค่านิยม) อยู่ในสมอง (เหตุผล) และอยู่ในมือ และส่วนอื่นๆ ของร่างกาย (ทักษะในการปฏิบัติ) การจัดการความรู้เป็นกิจกรรมที่คนจำนวนหนึ่งทำร่วมกันไม่ใช่กิจกรรมที่ทำโดยคนคนเดียว เนื่องจากเชื่อว่า "จัดการความรู้" จึงมีคนเข้าใจผิด เริ่มดำเนินการโดยเข้าไปที่ความรู้ คือ เริ่มที่ความรู้ นี่คือการผิดพลาดที่พบบ่อยมาก การจัดการความรู้ที่ถูกต้องจะต้องเริ่มที่งานหรือเป้าหมายของงาน เป้าหมายของงานที่สำคัญ คือ การบรรลุผลสัมฤทธิ์ ในการดำเนินการตามที่กำหนดไว้ และนิยามผลสัมฤทธิ์ ออกเป็น ๔ ส่วน คือ

๑. การสนองตอบ (Responsiveness) ซึ่งรวมทั้งการสนองตอบความต้องการของลูกค้าสนองตอบความต้องการของเจ้าของกิจการหรือผู้ถือหุ้น สนองตอบความต้องการของพนักงาน และสนองตอบความต้องการของสังคมส่วนรวม

๒. การมีนวัตกรรม (Innovation) ทั้งที่เป็นนวัตกรรมในการทำงานและนวัตกรรมด้านผลิตภัณฑ์หรือบริการ

๓. ชีตความสามารถ (Competency) ขององค์กร และของบุคลากรที่พัฒนาขึ้น ซึ่งสะท้อนสภาพการเรียนรู้ขององค์กร

๔. ประสิทธิภาพ (Efficiency) ซึ่งหมายถึงสัดส่วนระหว่างผลลัพธ์กับต้นทุนที่ลงไป การทำงานที่ประสิทธิภาพสูง หมายถึง การทำงานที่ลงทุนลงแรงน้อย แต่ได้ผลมากหรือคุณภาพสูง เป้าหมายสุดท้ายของการจัดการความรู้ คือ การที่กลุ่มคนที่ดำเนินการจัดการความรู้ร่วมกัน มีชุดความรู้ของตนเอง ที่ร่วมกันสร้างเอง สำหรับใช้งานของตน คนเหล่านี้จะสร้างความรู้ขึ้นใช้เองอยู่ตลอดเวลา โดยที่การสร้างนั้นเป็นการสร้างเพียงบางส่วน เป็นการสร้างผ่านการทดลองเอาความรู้จากภายนอกมาปรับปรุงให้เหมาะต่อสภาพของตน และทดลองใช้งาน จัดการความรู้ไม่ใช่กิจกรรมที่ดำเนินการเฉพาะ

หรือเกี่ยวกับเรื่องความรู้ แต่เป็นกิจกรรมที่แทรก/แฝง หรือในภาววิชาการเรียกว่า บูรณาการอยู่กับทุกกิจกรรมของการทำงาน และที่สำคัญตัวการจัดการความรู้เองก็ต้องการการจัดการด้วย

จากประเด็นที่ได้กล่าวมาตั้งแต่ตอนต้นนั้น (Kruger and Snyman, ๒๐๐๗) ได้สรุปว่าการจัดการองค์ความรู้ขององค์กรนั้นต้องใช้ทั้งเทคโนโลยีและการดำเนินการทางสังคมซึ่งในปัจจุบันนั้นมีการรวบรวมและจัดวิธีการจัดการองค์ความรู้ออกเป็นตัวแบบวุฒิภาวะ (Maturity Model) ต่างๆ เช่น Software Engineering Institute (SEI) ซึ่งใช้สำหรับการพัฒนาซอฟต์แวร์ (Kulkani and Louis, ๒๐๐๓) Knowledge Management Framework Assessment Exercise ซึ่งคิดค้นโดย Klynveld Kraayenhof (KPMG, ๑๙๙๙) และ Quality Management Maturity Grid (QMMG) (Paulzen and Perc, ๒๐๐๒) ซึ่งใช้ดำเนินการด้านคุณภาพของการจัดการความรู้

๑.๓ รูปแบบการจัดการความรู้

การศึกษารูปแบบการจัดการความรู้ในปัจจุบันพบว่า มีนักวิชาการจำนวนมากทำศึกษาและพัฒนาารูปแบบการจัดการความรู้ที่หลากหลาย เช่น (ไชยวัฒน์ รุ่งเรืองศรี, ๒๕๕๐) ศึกษาการพัฒนาารูปแบบการบริหารจัดการความรู้ในสถาบันอุดมศึกษาไทย ศึกษาการพัฒนาารูปแบบการจัดการความรู้เพื่อบริหารงานวิชาการของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งคำว่า "รูปแบบ" สามารถ อธิบายได้ในหลายความหมาย กล่าวคือ เป็นรูปย่อของความจริงของปรากฏการณ์ ซึ่งแสดงด้วยข้อความหรือภาพโดยลดทอนเวลาและเทศะทำให้เข้าใจความจริงของปรากฏการณ์ได้ดียิ่งขึ้น หรือเป็นตัวแทนของการใช้แนวคิดของโปรแกรมที่กำหนด นอกจากนี้ยังหมายถึงโครงสร้าง โปรแกรมแบบจำลอง หรือตัวแบบที่จำลองสภาพความเป็นจริงที่สร้างขึ้นโดยพิจารณาว่ามีสิ่งใดบ้างที่จะต้องนำมาศึกษาเพื่อใช้แทนแนวคิดหรือปรากฏการณ์ใดปรากฏการณ์หนึ่ง โดยอธิบายความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่างๆของรูปแบบนั้นๆ (Harold et al., ๑๙๗๕)

ความรู้ในองค์กรนับเป็นทุนที่สำคัญจึงต้องมีการจัดการความรู้ที่เหมาะสมดังนั้นองค์กรต้องเลือกรูปแบบการจัดการความรู้ที่เหมาะสมกับองค์กรของตัวเอง (Teah et al., ๒๐๐๖) เพื่อที่จะได้นำรูปแบบนั้นมาประยุกต์ใช้จัดการกับความรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด การที่องค์กรจะเลือกรูปแบบของการจัดการความรู้มาใช้ในองค์กรจะต้องศึกษารูปแบบของการจัดการความรู้มาเปรียบเทียบกันและ นำมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสม รูปแบบการจัดการความรู้ขององค์กรก็มีหลากหลายรูปแบบด้วยกัน โดยมีรายละเอียดดังนี้

๑. การเรียนรู้แบบ วงลูปเดียว (Single Loop Learning) การเรียนรู้ในแบบนี้จะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อองค์กรเผชิญหน้ากับปัญหาและความผิดพลาดทางการจัดการให้มุ่งแก้ปัญหาเฉพาะหน้า โดยมีการเรียนรู้ด้วยตนเองเพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและการสะสมการเรียนรู้

๒. การเรียนรู้แบบลูปซ้อน (Double Loop Learning) เป็นการเรียนรู้เพื่อแก้ปัญหาและสนับสนุนการตัดสินใจอย่างมีประสิทธิภาพซึ่งเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ซึ่งก่อให้เกิดการสร้างการเรียนรู้และเป็นที่มาของแบบจำลองธุรกิจใหม่ที่สอดคล้องกับความซับซ้อนของการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมการแข่งขัน

๓. การเรียนรู้แบบลูปสามชั้น (Triple Loop Learning) เป็นการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาหลักการใหม่ที่องค์กรสามารถนำไปดำเนินการในขั้นต่อไป

๑.๓.๑ รูปแบบการจัดการความรู้ในประเทศไทย

รูปแบบการจัดการความรู้ในประเทศไทย มีหลากหลายรูปแบบด้วยกันแต่การนำมาใช้นั้นองค์กรต่างๆ ก็มีการประยุกต์ใช้เพื่อให้เหมาะสมกับองค์กรของตัวเองในครั้งนี้จะกล่าวถึงรูปแบบการจัดการความรู้ที่ได้รับความนิยมในประเทศไทย ๒ รูปแบบ คือ Tuna Model และ Xerox Model และอีก ๑ รูปแบบที่จะกล่าวถึงเป็น Model ที่น่าสนใจที่คิดค้นและพัฒนาโดยคุณณัฐพล รำไพ คือ i-cando Model โดยมีรายละเอียดของแต่ละรูปแบบดังนี้

๑. Tuna Model

แนวคิดรูปแบบการจัดการความรู้ ของสถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.) ในรูปแบบปลาทูนัน มีแนวคิดที่ว่า ปลาทูนัน ๑ (สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม, ๒๕๔๘) ตัวมีการแบ่งออกเป็น ๓ ส่วน ซึ่งจะอธิบายว่าแต่ละส่วนคืออะไรมีความสำคัญอย่างไร

ก.เป้าหมาย (ส่วนหัวปลา) หรือ KV (Knowledge Vision)

ส่วนหัวที่ทำหน้าที่มองหาเส้นทางที่เดินทางไป แล้วคิดวิเคราะห์ว่าจุดหมายอยู่ที่ไหนต้องวางแบบใดไปในเส้นทางไหนและไปอย่างไร ในที่นี้เราจะเปรียบเทียบเป็นการบ่งชี้ความรู้ (Knowledge Identification) ก่อนที่เราจะทำงานอะไรสักอย่างเราต้องรู้ก่อนว่าเราต้องการอะไร จุดหมายคืออะไรและต้องทำอย่างไรบ้าง

ข.ส่วนกิจกรรม (ตัวปลา) หรือ KS (Knowledge Sharing)

ส่วนนำตัวที่มีหัวใจของปลาอยู่ทำหน้าที่สูบน้ำที่อุดมไปด้วยเลือดไปเลี้ยงส่วนต่างๆ ของร่างกาย ในที่นี้เราจะเปรียบเทียบ การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ (Knowledge Sharing) คือเราเป็นต้องสร้างบรรยากาศที่เกิดการเรียนรู้เพื่อให้คนเข้ามาแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน

ค.ส่วนการจดบันทึก (หางปลา) หรือ KA (Knowledge Access)

หางปลา ทำหน้าที่เป็นแรงผลักดันให้เกิดการเคลื่อนที่ไป เปรียบเสมือน การเข้าถึงความรู้ (Knowledge Access) หรือ คลังความรู้ ที่ได้จากการเก็บสะสมความรู้ที่มาจาก การแลกเปลี่ยนความรู้ ซึ่งความรู้เหล่านี้อาจอยู่ในรูปแบบเอกสารหรือคู่มือต่างๆ โดยทุกส่วนนั้นมีความสำคัญ และ เชื่อมโยงถึงกันเพื่อให้การจัดการความรู้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพหากส่วนใดที่ทำแล้วบกพร่องหรือไม่ชัดเจนก็จะส่งผลกระทบต่อส่วนอื่นๆ ตามมาด้วย

๒. Xerox Model

รูปแบบของการจัดการความรู้ เป็นรูปแบบที่บริษัท Xerox Corporation ในประเทศสหรัฐอเมริกาได้มีการนำมาใช้อย่างประสบความสำเร็จ (ตามแนวคิดของ Mr.Robert Osterhoff) (Anon,๒๐๑๓) และมีหลายองค์กรในประเทศไทยที่มีการนำรูปแบบนี้มาเป็นกรอบแนวคิดในการจัดการความรู้ ประกอบด้วยกระบวนการดังนี้

ก.การจัดการการเปลี่ยนแปลงและพฤติกรรม (Transition and Behavior Management) สร้างวัฒนธรรมที่เอื้อต่อการแลกเปลี่ยนและแบ่งปันความรู้ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมจะต้องได้รับการสนับสนุนจากผู้บริหาร และความร่วมมือของบุคลากรทุกระดับ

ข.การสื่อสาร (Communication) องค์กรต้องมีการวางแผนการสื่อสารอย่างเป็นระบบ ต่อเนื่อง และสม่ำเสมอ โดยคำนึงถึงเนื้อหา กลุ่มเป้าหมาย รวมถึงช่องทางในการสื่อสาร

ค.กระบวนการและเครื่องมือ (Process and Tools) มีกระบวนการและเครื่องมือที่เหมาะสม และเอื้อให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ในองค์กร

ง.เรียนรู้ (Learning) เป็นการเตรียมความพร้อม สร้างความเข้าใจเพื่อให้

บุคลากรตระหนักถึงความสำคัญในการจัดการความรู้ รวมถึงจัดการฝึกอบรมที่เหมาะสมให้กับบุคลากร

จ.การวัดผล (Measurements) เลือกการวัดผลเพื่อให้ทราบถึงสถานะความคืบหน้า และผลที่ได้เป็นไปตามที่คาดหวังหรือไม่ อย่างไร ซึ่งจะช่วยให้องค์กรสามารถทบทวนและปรับปรุงกระบวนการต่างๆ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายของการจัดการความรู้

ฉ.การยกย่องชมเชยและให้รางวัล (Recognition and Rewards) มีการยกย่องชมเชย และระบบการให้รางวัลเพื่อจูงใจให้บุคลากรเข้าร่วมกิจกรรมโดยเป้าหมายของการจัดการความรู้จะถูกกำหนดให้สอดคล้องกับทิศทางในการดำเนินธุรกิจและเชื่อมโยงกับกลยุทธ์ทางธุรกิจขององค์กร

๓. I - Cando Model

รูปแบบการจัดการความรู้ผ่านเว็บที่เสริมสร้างสมรรถนะของนักศึกษาครูเป็นการนำเอาแนวคิดและหลักการของการจัดการความรู้ (Knowledge Management) และการเรียนรู้ผ่านเว็บ (Web-based Learning) มาผสมผสานกับแนวคิดพื้นฐานการเรียนรู้ที่เน้นกิจกรรมผ่านเว็บ เพื่อเสริมสร้างสมรรถนะของผู้เรียน (Competency) (Jorge, ๒๐๑๕) โดยต้นแบบดังกล่าวได้พัฒนาขึ้นอย่างเป็นระบบ (Systematic Approach) อันประกอบด้วย ๓ องค์ประกอบหลัก ได้แก่ ปัจจัยนำเข้า (Input) กระบวนการ (Process) และผลผลิต (Output)

ก.ปัจจัยนำเข้า

เป็นองค์ประกอบพื้นฐานของการเรียนรู้ผ่านเว็บ (Elements of Web-based Learning) ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบย่อย ๓ ด้าน ได้แก่ ผู้เรียน (Student) ผู้สอน (Teacher) และปฏิสัมพันธ์ (Interaction) ทั้งนี้ลักษณะการเรียนรู้ดังกล่าวจะอาศัยความสามารถของเทคโนโลยีการเรียนรู้ผ่านเว็บ ๓ ส่วน ได้แก่ เทคโนโลยีการเรียนรู้ร่วมกัน (Collaboration Technology) เทคโนโลยีการสื่อสาร (Communication Technology) และเทคโนโลยีฐานข้อมูล (Storage Technology)

ข.กระบวนการ

๑.การค้นคิดและสร้างสรรค์สร้าง (Creating) คือกระบวนการสร้าง การกำหนด การแสวงหา การดำเนินการ การจัดหา และการกำหนดเป้าหมายหรือการนิยามความรู้ให้ชัดเจนเพื่อให้ได้มาซึ่งความรู้ ขับเคลื่อนโดยกิจกรรมคิดค้นค้นหาตัวตน

๒.การพิจารณาและคัดสรร (Analyzing) คือ กระบวนการคิดวิเคราะห์ พิจารณาเลือกสรร กลั่นกรองความรู้ และการจัดประเภทหรือหมวดหมู่ความรู้ ขับเคลื่อนโดยกิจกรรมชุมชนคนสนใจ

๓.การลองทำและนำไปใช้ (Nurturing) คือ กระบวนการนำเอาความรู้ที่หาได้มาจากการพิจารณา และเลือกสรรความรู้ มาฝึกกระทำ หรือลองทำ และประยุกต์ใช้ความรู้ในทางปฏิบัติ ซึ่งทำให้ความรู้ฝังลึก สามารถถ่ายโอนและปรับเปลี่ยนให้กลายเป็นความรู้ชัดแจ้ง

๔.การกระจายและแบ่งปัน (Disseminating) คือ กระบวนการที่ได้จากการนำความรู้ไปลองทำและประยุกต์ใช้ความรู้แล้วมาแบ่งปัน แลกเปลี่ยน กระจาย และถ่ายโอนความรู้ร่วมกัน ขับเคลื่อนโดยกิจกรรมชุมชนคนปฏิบัติ

๕.การประเมินและปรับปรุง (Optimizing) คือ กระบวนการนำเอาความรู้ที่ได้จากการเผยแพร่แล้วมาประเมินและปรับปรุงด้วยตนเองเพื่อนำไปใช้ในการทำงานการแก้ไขปัญหาหรือการตัดสินใจต่างๆ ขับเคลื่อนโดยกิจกรรมแบบอย่างปฏิบัติที่เป็นเลิศ

ค.ผลลัพธ์

ประกอบด้วยผลการประเมินสมรรถนะการเรียนรู้ของผู้เรียน ๓ ด้าน ได้แก่ ด้านความรู้ พิจารณาจากผลการประเมินตนเองของนักศึกษา ด้านทัศนคติ พิจารณาจากผลการประเมินทัศนคติของนักศึกษาและด้านทักษะ พิจารณาจากผลการประเมินสมรรถนะการปฏิบัติงานของนักศึกษา

๑.๓.๒ กระบวนการจัดการความรู้

จากการศึกษารูปแบบของการจัดการความรู้ข้างต้นพบว่านักวิชาการและหน่วยงานต่างๆ มีแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการความรู้ที่แตกต่างกันไป ความแตกต่างของแต่ละองค์กรจึงขึ้นอยู่กับประสิทธิภาพในการจัดการความรู้ขององค์กร และคนในองค์กรที่เน้นบรรยากาศการเรียนรู้ร่วมกัน โดยการสร้างสภาพแวดล้อมที่มีการรวบรวม และนำความรู้ของแต่ละบุคคลมาใช้ประโยชน์ให้มากที่สุด ซึ่งจะเป็นการเพิ่มค่าความผูกพันต่อองค์กรได้อีกด้วย และมีนักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญได้นำเสนอแนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับกระบวนการจัดการความรู้ไว้หลากหลายรูปแบบแสดงดังตารางนักวิชาการ

กระบวนการจัดการความรู้ ประกอบด้วยกระบวนการต่างๆ (Lee and Kim, ๒๐๐๑) ได้แก่ การได้มาซึ่งความรู้ การนำความรู้มาแบ่งปันเผยแพร่รวมถึงการใช้ความรู้ให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผล และการสร้างความรู้ใหม่อย่างต่อเนื่อง โดยเผยแพร่ความรู้ทั่วทั้งองค์กร และนำไปเป็นส่วนประกอบสำคัญของผลิตภัณฑ์และบริการเทคโนโลยีและระบบใหม่หรือนวัตกรรมขององค์กร (KPMG, ๑๙๙๙)

เสาหลักของการจัดการความรู้ (Pillar of Knowledge Management) ที่เกิดขึ้นตามลำดับ ประกอบด้วย

เสาหลัก ที่ ๑ ได้แก่ การสำรวจและแบ่งประเภทความรู้ การวิเคราะห์ความรู้และกิจกรรมที่เกี่ยวข้อง การเรียบเรียงและนำเสนอความรู้

เสาหลัก ที่ ๒ ได้แก่ การประเมินค่าของความรู้และกิจกรรมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง

เสาหลัก ที่ ๓ ได้แก่ การสังเคราะห์กิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการและควบคุมความรู้ การเผยแพร่และทำให้ความรู้นำไปใช้ได้ง่าย ซึ่งที่จะก่อให้เกิดกระบวนการจัดการความรู้ คือ การสร้าง (Create) การนำเสนอ (Manifesto) การใช้ (Use) และการถ่ายทอด (Transfer) และเป็นวงจรความรู้ที่ครบถ้วนสมบูรณ์

กระบวนการจัดการความรู้ไม่เน้นการควบคุม เพราะเป็นการแบ่งปัน ร่วมมือและใช้ทรัพยากรความรู้ร่วมกัน (Ehms and Langen, ๒๐๐๑) แบ่งออกเป็น ๔ กระบวนการ ได้แก่

๑) การแสวงหาความรู้ (Knowledge Acquisition) เป็นกระบวนการที่องค์กร ปฏิบัติเพื่อให้ได้มาซึ่งความรู้

๒) การสร้างความรู้ (Knowledge Creation) เป็นกระบวนการที่บุคคล ทีมงาน และองค์กรได้สร้างความรู้ขึ้นมาเพื่อปรับปรุงการปฏิบัติงาน หรือเพื่อพัฒนาศักยภาพของตนให้สูงขึ้น

๓) การถ่ายโอนและใช้ความรู้ (Knowledge Transfer and Utilization) เป็นกระบวนการที่บุคคลกลุ่ม หรือองค์กร ถ่ายโอนความรู้ให้เกิดประโยชน์ โดยเกี่ยวข้องกับเครื่องมือเครื่องใช้ อุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์เทคโนโลยีช่วยใน การถ่ายโอนความรู้และข้อมูลข่าวสาร

๔) การจัดเก็บความรู้และการนำกลับมาใช้ใหม่ (Knowledge Storage and Retrieval) เป็นกระบวนการที่นำความรู้ที่ได้มาหรือที่สร้างขึ้นมาจัดเก็บเพื่อสะดวกในการนำกลับมาใช้ใหม่

ระบบจัดการความรู้ (Lawson, ๒๐๐๓) เริ่มจากการผลิตความรู้ แล้วมีการจัดเก็บความรู้ที่ได้มา มีการเผยแพร่ความรู้ที่ภายในองค์กร และภายนอกองค์กร โดยที่องค์กรมีการนำความรู้ที่ได้มานั้นไปใช้ ซึ่งในแต่ละกระบวนการมีการส่งต่อกันตลอดเวลา ระบบมีการขับเคลื่อน (Dynamic) ตลอดเวลา โดยจำแนกออกเป็น ๖ กระบวนการ ได้แก่

- ๑) การแสวงหาความรู้
- ๒) การสร้างดัชนี
- ๓) การกลั่นกรอง
- ๔) การเชื่อมโยงจัดระบบ
- ๕) การเผยแพร่
- ๖) การประยุกต์ใช้ความรู้

กระบวนการจัดการความรู้แบ่งเป็น ๖ กระบวนการ (Lin, ๒๐๑๔) ได้แก่

- ๑) การสร้างความรู้
- ๒) การดักจับความรู้
- ๓) การจัดการความรู้ให้เป็นระบบ
- ๔) การจัดเก็บความรู้
- ๕) การกระจายความรู้
- ๖) การประยุกต์ใช้ความรู้

กระบวนการจัดการความรู้แบ่งเป็น ๓ กระบวนการ (Mehta et al., ๒๐๑๔) ได้แก่

- ๑) การดักจับหรือสร้างความรู้
- ๒) การแบ่งปันและการเผยแพร่ความรู้
- ๓) การได้มาและประยุกต์ใช้ความรู้

กระบวนการจัดการความรู้มีความสัมพันธ์ (บุญส่ง หาญพานิช, ๒๕๔๖) และเชื่อมโยงกันและกันเป็นวงจร มิใช่ความสัมพันธ์เชิงเส้นตรงก่อน-หลัง แต่เป็นวัฏจักรที่หมุนเวียนผลิตซ้ำพัฒนาและยกระดับขึ้นไปไม่มีที่สิ้นสุด มี ๖ ขั้นตอน คือ

๑) การกำหนดความรู้ที่ต้องการใช้ (Define) เป็นการนำความมุ่งมั่นวิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมาย และวัตถุประสงค์ ขององค์กรมา กำหนดความรู้ที่ต้องการใช้

๒) การเสาะหาและดักจับความรู้ (Capture) เป็นการพัฒนาขีดความสามารถในการเสาะหา และยึดกุมความรู้ที่กระจัดกระจายหรือแฝงอยู่ตามที่ต่างๆ ภายนอกหรือจากผู้ที่ทำงานด้วยกัน ในองค์กรใช้ประโยชน์ดำเนินการอย่างสม่ำเสมอ จนเกิดทักษะและความชำนาญ

๓) การสร้างความรู้ (Create) ความรู้เกิดขึ้นทุกจุดของการทำงานโดยทุกคนที่ทำงาน โดยทุกคนที่ทำงานเป็นความรู้ลงมือทำ ระหว่างการทำงานและสรุปประมวลประสบการณ์ หลังจากการทำงาน

๔) การกลั่นกรอง (Distill) เพื่อให้ นำความรู้ที่เหมาะสมมาใช้ และเหมาะสมกับบริบท หรือสภาพแวดล้อม

๕) การแบ่งปันความรู้ (Share) เพื่อการยกระดับความรู้

๖) การประยุกต์ใช้ความรู้ (Use) ทำให้เกิดผลจากการใช้ความรู้เพื่อพัฒนาผลิตภัณฑ์/ บริการ พัฒนากระบวนการทำงานพัฒนาสมาชิกองค์กรและมีผลเชิงป้องกันต่อขั้นตอนการจัดการความรู้ ที่กล่าวมา

๑.๓.๓ องค์กรแห่งการเรียนรู้

องค์กรแห่งการเรียนรู้ หรืออาจเรียกให้ชัดเจนขึ้นว่า "องค์กรที่มีการเรียนรู้" เป็นองค์กรที่มีการสร้างช่องทางให้เกิดการถ่ายทอดความรู้ซึ่งกันและกันภายในระหว่างบุคลากร ควบคู่ไปกับการรับความรู้จากภายนอก โดยมีเป้าประสงค์สำคัญ คือ เพื่อให้มีโอกาสได้ใช้ความรู้เป็นฐานในการพัฒนาต่อไป ผู้บุกเบิกแนวคิดเกี่ยวกับองค์กรแห่งการเรียนรู้ เป็นคนแรกคือ Chris Argyris เริ่มขึ้นประมาณ ปี ค.ศ. ๑๙๗๘ จากงานเขียน ชื่อ Organization Learning แต่ยังไม่เป็นที่แพร่หลายนัก เพราะมีเนื้อหาเชิงวิชาการที่เข้าใจยาก ต่อมา ปี ค.ศ.๑๙๙๐ Peter M. Senge Ph.D. ศาสตราจารย์แห่ง MIT Sloan School of Management ได้เขียน "The Fifth Discipline : The Art and The Learning Organization" หรือ "วินัย ๕ ประการ" แนวคิดเพื่อนำ องค์กรไปสู่การเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้(Learning Organization : LO) และได้รับความนิยมปฏิบัติกันอย่างแพร่หลายในเวลาต่อมา จนกระทั่ง American Society for Training Development-ASTD สมาคมเพื่อการฝึกอบรมและพัฒนาทรัพยากรที่ใหญ่ที่สุดในสหรัฐอเมริกา ได้ประกาศเกียรติคุณให้เขาเป็นนักวิชาการเกียรติคุณดีเด่น ประจำปี ค.ศ.๒๐๐๐ Peter M. Senge ได้ให้คำนิยามเกี่ยวกับองค์กรแห่งการเรียนรู้ไว้ว่า "องค์กรแห่งการเรียนรู้เป็นองค์กรที่มีการทดสอบทางด้านประสบการณ์อย่างต่อเนื่อง และเปลี่ยนประสบการณ์นั้นไปเป็นความรู้ เพื่อนำไปใช้กับองค์กรทั้งหมด และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องด้วยวัตถุประสงค์ที่เข้าใจกันดีทั้งองค์กร" ซึ่งมีนักวิชาการไทยให้คำจำกัดความไว้ว่า "องค์กรที่บุคลากรภายในองค์กรได้ขยายความสามารถของตนอย่างต่อเนื่องทั้งในระดับบุคคล ระดับกลุ่มบุคคลและระดับองค์กร เพื่อสร้างผลลัพธ์ที่บุคคลในระดับต่างๆ ต้องการอย่างแท้จริง เป็นองค์กรที่บุคลากรมีความคิดใหม่ๆ และการแลกเปลี่ยนของความคิดได้รับการยอมรับเอาใจใส่ เป็นองค์กรที่บุคลากรในองค์กรมีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ด้วยวิธีการที่จะเรียนรู้ไปด้วยกันทั้งองค์กร"

๑.๓.๔ ความหมายขององค์กรแห่งการเรียนรู้

ความต้องการในการพัฒนาการบริการจัดการองค์กรต่างๆ ในปัจจุบันทำให้มีหลายองค์กรให้ความสำคัญกับการนำแนวคิดองค์กรแห่งการเรียนรู้ มาปรับใช้ในการบริหารองค์กร เพื่อให้เกิดการพัฒนาคุณภาพและประสิทธิภาพในองค์กร โดยนำเข้ามาเป็นกรอบในการปฏิบัติงานทั้งระบบ ทั้งการกำหนดนโยบายและการบริหารงาน แต่ก็พบว่า การนำแนวคิดองค์กรแห่งการเรียนรู้มาใช้ไม่ได้ประสบความสำเร็จในทุกองค์กร ทั้งนี้เนื่องจากไม่ได้ตระหนักถึงองค์ประกอบที่สำคัญที่ก่อให้เกิดการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ เป็นเพราะไม่ได้สร้างการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ให้ครอบคลุมทั่วทั้งองค์กร รวมถึงไม่มีการวัดผลความสำเร็จของการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้อย่างชัดเจน (Mehta et al., ๒๐๑๔) ต่อมาใน ปี ค.ศ.๑๙๙๐ เซงเก้ (Ehms and Langen, ๒๐๐๑) ศาสตราจารย์แห่ง MIT ได้จัดตั้งศูนย์ศึกษาองค์กรแห่งการเรียนรู้ขึ้นในสถาบันเทคโนโลยีแห่งรัฐแมสซาชูเซตส์มีจุดมุ่งหมายเพื่อเผยแพร่แนวคิดองค์กรแห่งการเรียนรู้และสังเคราะห์ทฤษฎีและวิธีการต่างๆ และได้เขียนหนังสือเรื่อง The Fifth Discipline: the Art and Practice of the Learning Organization ที่ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย ซึ่งเซงเก้ ได้ใช้คำว่า องค์กรแห่งการเรียนรู้ แทนคำว่า การเรียนรู้องค์กรและใน ปี ๑๙๙๔ K. Ehms, M. Langen และคณะได้ออกหนังสือชื่อ The Fifth Discipline Field book : Strategies and Building a Learning ที่ได้กล่าวถึงพื้นฐานวินัย ๕ ประการ ที่จะนำไปสู่การเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ภายใต้ความเชื่อที่ว่า คนยังเรียนรู้ ก็คงยังขยายขีดความสามารถของตนออกไป และองค์กรที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ก็จะเติบโตและพัฒนาต่อไปอย่างไม่สิ้นสุด การส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ในองค์กร

ในรูปแบบต่างๆ ซึ่งแสดงถึงการพัฒนาแนวคิดและแนว ปฏิบัติการเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ให้ กว้างขวางยิ่งขึ้นซึ่งทำให้เกิดการเติบโตและพัฒนาได้อย่างต่อเนื่องไม่มีสิ้นสุด

๑.๓.๕ การพัฒนาองค์กรสู่ความเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้

ได้กล่าววาท้องค์กรที่จะพัฒนาไปสู่องค์กรแห่งการเรียนรู้จะต้องประกอบด้วยระบบย่อยที่สำคัญ ๕ ระบบ (Marquardt ,๒๐๐๒)ระบบย่อยในองค์กรประกอบด้วยระบบย่อยที่สำคัญ ๕ ระบบ ที่จะพัฒนาไปสู่องค์กรแห่งการเรียนรู้ ดังนี้

๑.การเรียนรู้ (Learning) เป็นลักษณะของพลวัตการเรียนรู้ (Learning Dynamics) และเป็นหัวใจสำคัญที่จะทำให้เกิดได้ในระดับบุคคล ระดับทีมงานและระดับองค์กร

๒.องค์กร (Organization) มุ่งเน้นการกล่าวถึงการปรับเปลี่ยนองค์กร(Organization Transformation) การที่องค์กรจะพัฒนาไปสู่องค์กรแห่งการเรียนรู้ได้นั้น จะต้องมีการปรับเปลี่ยนสิ่ง ต่างๆ ในองค์กรดังนี้วิสัยทัศน์องค์กร วัฒนธรรมองค์กร กลยุทธ์องค์กรและโครงสร้างองค์กร

๓.บุคคล (People) กล่าวถึง การเสริมอำนาจบุคคล (People Empowerment) เป็นการเปิดโอกาสให้บุคลากรทุกคนในองค์กรได้มีการเรียนรู้ร่วมกัน มีความสัมพันธ์กันเป็นเครือข่าย และทำประโยชน์ร่วมกันเพื่อสังคมและชุมชน รวมถึงการที่ผู้บริหารทำหน้าที่เป็นที่เลี้ยง ผู้สอนและมีการ ทำงานร่วมกัน

๔.ความรู้ เป็นการจัดการความรู้ ให้เกิดขึ้นในองค์กรโดยจัดรูปแบบการผสมผสาน การรวบรวมความรู้ การจัดระบบข้อมูล มีการแลกเปลี่ยนความรู้ การถ่ายโอนความรู้ และการพัฒนา ความรู้อย่างต่อเนื่อง เป็นกระบวนการเทคโนโลยีองค์กร บุคคล การเรียนรู้ ความรู้

๕.เทคโนโลยี เป็นการปรับใช้เทคโนโลยีการจัดการความรู้ ในองค์กร (Technology Application) นำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ในองค์กร สำหรับสนับสนุนการเรียนรู้ในองค์กรสำหรับ สมาชิกทุกระดับและผู้ที่เกี่ยวข้องกับองค์กรในการใช้เทคโนโลยีนั้น โดยกระบวนการของการนำปัจจัยทั้ง มาประยุกต์กับองค์กร โดยปรับ นำมาใช้ในรูปแบบ ๕ ประการ คือ

- ๑) พลวัตการเรียนรู้
- ๒) การปรับเปลี่ยนองค์กร
- ๓) การเสริมพลัง
- ๔) การจัดการความรู้
- ๕) การส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยเทคโนโลยี

การก้าวสู่ความเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ นั้น องค์กรจะต้องอยู่ในสถานะที่ไม่อยู่นิ่ง มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา มีความต้องการในการเรียนรู้ไม่มีวันจบสิ้น โดยการพัฒนาศูนย์องค์กร แห่งการเรียนรู้นั้นมีมากมายหลายวิธี แล้วแต่ความเหมาะสมกับบุคลากร ภูมิหลังองค์กรความสามารถ ทางเทคโนโลยี วัตถุประสงค์และวัฒนธรรมองค์กรของแต่ละองค์กร

๑.๓.๖ ลักษณะองค์กรแห่งการเรียนรู้

องค์กรแห่งการเรียนรู้ เป็นองค์กรที่มีการเคลื่อนไหว มีความยืดหยุ่นไม่หยุดนิ่ง หรือพึงพอใจกับ ความสำเร็จที่มีอยู่ การเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้สามารถพิจารณาได้จากหลายลักษณะที่เกิดขึ้นใน องค์กร ซึ่งลักษณะขององค์กรแห่งการเรียนรู้ได้มีนักวิชาการหลายท่านได้ระบุว่าองค์กรแห่งการ เรียนรู้ประกอบด้วย ๑๑ ลักษณะดังต่อไปนี้

๑. มีโครงสร้างที่เหมาะสม ไม่มีการบังคับบัญชามากเกินไป ยืดหยุ่นคล่องตัว มีคำ พรรณานำที่ความรับผิดชอบของงานในตำแหน่งที่ยืดหยุ่น เอื้อต่อการจัดตั้งทีมงานได้

๒. มีวัฒนธรรมการเรียนรู้ในองค์กร พนักงานในองค์กรเรียนรู้จะมีนิสัยใฝ่รู้ศึกษาด้านกว้างและเผยแพร่ต่อกันฉันท์มิตร มีแรงจูงใจที่จะสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ อยู่เสมอและจะได้รับการสนับสนุนทั้งการเงินและขวัญกำลังใจจากผู้บริหาร

๓. มีการเพิ่มอำนาจปฏิบัติ องค์กรแห่งการเรียนรู้จะเปิดโอกาสให้พนักงานมีความสามารถในการเรียนรู้มีอิสระในการตัดสินใจ ลดความรู้สึกรู้สึกต้องพึ่งพิงผู้อื่นในการแก้ไขปัญหาขยายความสามารถของการเรียนรู้ของตนให้บังเกิดผลของงานสร้างสรรค์อย่างเต็มที่ผลึกความรับผิดชอบและการตัดสินใจแก้ไขปัญหาไปสู่ระดับล่างสุดในฐานะผู้รู้ให้มากที่สุด

๔. มีการตรวจสอบ องค์กรแห่งการเรียนรู้จะต้องมีการคาดคะเนการเปลี่ยนแปลงที่อาจมีผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมองค์กร ไหวตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลง แสดงท่าทีในธุรกิจของตนเองให้มีความสำคัญแก่สังคม เลือกลงเป้าหมายในสภาพแวดล้อมที่องค์กรมุ่งที่จะปฏิสัมพันธ์ด้วย

๕. ทุกคนมีส่วนร่วมสร้างและถ่ายโอนความรู้หน้าที่การสร้างวัฒนธรรมความรู้ใหม่ๆ มิใช่เป็นหน้าที่เฉพาะของบุคคลหรือหน่วยงาน ผู้ปฏิบัติทุกคนจะมีบทบาทเสริมสร้างความรู้เรียนรู้จากส่วนอื่น ฝ่ายอื่น จากเครือข่ายสายสัมพันธ์ติดต่อกันผ่านช่องทางการสื่อสารและเทคโนโลยีต่างๆ มีการแลกเปลี่ยนข่าวสารระหว่างกัน

๖. มีเทคโนโลยีสนับสนุนการเรียนรู้ องค์กรแห่งการเรียนรู้จะประยุกต์ใช้เทคโนโลยีในการปฏิบัติงานในการเรียนรู้อย่างทั่วถึง เพื่อให้มีการเก็บประมวล ถ่ายทอดข้อมูลกันได้อย่างรวดเร็ว และถูกต้องสร้างเครือข่าย สร้างฐานข้อมูลคอมพิวเตอร์ มีการใช้ปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence) เทียบเคียงกับการทำงานของสมองมนุษย์ ทำให้การฝึกอบรมในอนาคตจะรวดเร็วสั้น กระชับ เป็นที่น่าสนใจและประยุกต์ใช้ได้

๗. มุ่งเน้นคุณภาพ องค์กรแห่งการเรียนรู้จะพัฒนาคุณภาพตามคุณค่าในสายตาของผู้รับบริการโดยไม่มีคำวาทอรองคุณภาพ เป็นการยอมรับโดยไม่มีข้อกังขา

๘. ย้ำเน้นความมีกลยุทธ์กระบวนการเรียนรู้ขององค์กรแห่งการเรียนรู้จะเป็นไปอย่างมีกลยุทธ์ ทั้งในด้านการยกร่างการดำเนินการและการประเมิน ผู้บริหารจะเป็นผู้มีหน้าที่ทดลองเกือบหนูนมากกว่าจะเป็นผู้กำหนดแนวปฏิบัติหรือคำตอบไว้ให้

๙. มีบรรยากาศที่เกื้อหนุนที่มุ่งส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้ปฏิบัติงานเพื่อให้เขาได้พัฒนาศักยภาพของตนได้อย่างเต็มที่ ที่เคารพศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์อดทนต่อความแตกต่าง ความหลากหลาย ให้ความเท่าเทียม เสมอภาค ให้ความอิสระ สร้างบรรยากาศที่เป็นประชาธิปไตย และการมีส่วนร่วม

๑๐. มีการทำงานเป็นทีม ซึ่งทีมจะช่วยส่งเสริมความร่วมมือและการสร้างการแข่งขัน และการสร้างพลังร่วม (Synergy) เครือข่ายทรัพยากรต่างๆ ทั้งภายในทีมและระหว่างทีมกับบุคคลภายนอกทีม สร้างพันธมิตรในการดำเนินธุรกิจให้เป็นไปอย่างรวดเร็ว ยืดหยุ่นขึ้นและฉลาดขึ้น

๑๑. มีวิสัยทัศน์ร่วมกัน วิสัยทัศน์เป็นแรงผลักดันให้การปฏิบัติงานมุ่งเข้าเป้าหมายอย่างมีเจตจำนงอย่างผูกพัน บนพื้นฐานของค่านิยมปรัชญา ความคิดความเชื่อที่คล้ายคลึงกัน ส่งผลให้มีการร่วมกันทำกิจกรรมที่มีจุดมุ่งหมายเดียวกันในที่สุด

๑.๔ ตัวแบบการจัดการองค์ความรู้

ในการจัดการองค์ความรู้ที่มีตัวแบบในการจัดการองค์ความรู้หลายประเภทด้วยกันซึ่งแต่ละประเภทมีจุดประสงค์ในการใช้งานต่างกัน เช่น ตัวแบบของ Nonaka (Marquardt et al., ๑๙๙๔) และภายหลังได้พัฒนาสู่ตัวแบบ SECI (Grundstein, ๒๐๐๘; Rosemann et al., ๒๐๐๑) ซึ่งใช้ในการสร้างองค์ความรู้ และดึงความรู้ที่มีอยู่ในองค์กรมาใช้ประโยชน์ นอกจากนี้ในกระบวนการสร้างความรู้ Nonaka (Moreno et al., ๒๐๑๕) เชื่อว่าความรู้ที่ชัดเจนของมนุษย์คือ ความรู้ที่ฝังลึกในตัวคน เป็นความรู้ที่ยากจะอธิบายหรือสื่อสารออกมาได้ ในขณะที่ความรู้ที่ชัดเจนเป็นเรื่องง่ายในการสื่อสาร ความรู้ที่ถูกลบทิ้งออกมาเป็นเอกสารโดยองค์กรส่วนใหญ่มักจะมุ่งเน้นการจัดการธุรกิจของพวกเขา โดยอาศัยความรู้ที่ชัดเจนและไม่สนใจคนที่มีความรู้ที่มีประสบการณ์และทักษะที่เป็นความรู้ที่สำคัญที่สุดสำหรับการแข่งขันขององค์กร Nonaka (Moreno et al., ๒๐๑๕) กล่าวว่า "องค์กรที่ประสบความสำเร็จคือ องค์กรที่มีการสร้างสรรค์ความรู้ใหม่ๆ อยู่เสมอ และเผยแพร่ความรู้ไปทั่วทั้งองค์กร รวมทั้งนำความรู้เหล่านั้นไปใช้ในการผลิตเทคโนโลยีสารสนเทศและผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ ได้อย่างรวดเร็ว" Nonaka (Moreno et al., ๒๐๑๕) ได้แบ่งกระบวนการในการสร้างความรู้ แบ่งออกเป็น ๔ กระบวนการ ดังต่อไปนี้

S = Socialization คือ การสร้างความรู้ด้วยการแบ่งปันประสบการณ์โดยการพบปะสมาคม และพูดคุยกับผู้อื่น ซึ่งจะเป็นการถ่ายทอด แบ่งปัน ความรู้ที่อยู่ในตัวบุคคลไปให้ผู้อื่น

E = Externalization คือ การนำความรู้ในตัวบุคคลที่ได้นำมาพูดคุยกันถ่ายทอดออกมาให้เป็นสิ่งที่จับต้องได้หรือเป็นลายลักษณ์อักษร

C = Combination คือ การผสมผสานความรู้ที่ชัดเจนมารวมกันและสร้างสรรค์สิ่งใหม่เพื่อให้สามารถนำความรู้ไปใช้ในทางปฏิบัติได้

I = Internalization คือ การนำความรู้ที่ได้มาใหม่ไปใช้ปฏิบัติหรือลงมือทำจริงๆ โดยการฝึกคิด ฝึกแก้ปัญหา จนกลายเป็นความรู้และปรับปรุงตนเอง

ในการศึกษาของ Nonaka (Marquardt et al., ๑๙๙๔) นั้นมุ่งเน้นไปยังการทำตัวแบบการจัดการองค์ความรู้สำหรับความรู้ที่ไม่ชัดเจนและการแปลงความรู้ให้เข้ากับองค์กร ซึ่งงานวิจัยของ Nonaka นั้นจะประกอบด้วยส่วนหลักๆ เป็นหัวข้อในการวิเคราะห์ดังนี้

๑.การแยกความแตกต่างระหว่างความรู้ที่ชัดเจนและไม่ชัดเจน

๒.การแปลงความรู้เพื่อแสดงความสัมพันธ์ระหว่างความรู้ที่ชัดเจนและไม่ชัดเจน

๓.การทำให้ความแตกต่างของความรู้ที่ชัดเจนและไม่ชัดเจนชัดเจนขึ้น

จะเห็นได้ว่า ตัวแบบการจัดการองค์ความรู้ของ Nonaka ได้มุ่งเน้นการนำเสนอว่าในองค์กรควรมีการแยกแยะระหว่างความรู้ที่ชัดเจนและไม่ชัดเจนออกจากกัน โดยให้หลักในการแยกเป็นคำถามให้พิจารณาโดย Nonaka ได้เสนอหัวข้อคำถามต้องพิจารณาดังนี้ (Marquardt et al., ๑๙๙๔)

คำถามที่ ๑ : สถานะของ "ข้อเท็จจริง" ขององค์กร โดยเนื่องจากองค์ความรู้ภายในองค์กรนั้นมีทั้งในส่วนความเชื่อและข้อเท็จจริงปะปนกัน จะต้องมีการกำหนดนิยามที่ชัดเจน

คำถามที่ ๒ : การเชื่อมโยงกันขององค์ความรู้ที่ชัดเจนและไม่ชัดเจน การแยกกันอยู่ขององค์ความรู้ทั้งสองประเภทยังจัดว่าเป็นทรัพย์สินขององค์กร และองค์ความรู้ที่ไม่ชัดเจนนั้นก่อให้เกิดองค์ความรู้ที่ชัดเจน ซึ่งมีตัวอย่างการออกแบบเสื้อผ้าแฟชั่นของบริษัทหนึ่งที่มีการถ่ายทอดระหว่างความรู้ภายในที่ไม่ชัดเจนของผู้ออกแบบซึ่งมีการสังเกตและจดจำ และจึงมีการพิจารณา

ออกแบบตามพิธี กระแสสังคม และความต้องการลูกค้า และหลังจากมีการปฏิสัมพันธ์ ทำงาน แผนผัง การสัมภาษณ์ รวมทั้งเสื้อผ้าต้นแบบ

คำถามที่ ๓ : มูลค่าของการแยกกันอยู่ขององค์ความรู้แบบชัดแจ้งและไม่ชัดแจ้ง
ในคำถามนี้จะเน้นถึงการตีมูลค่าของการแยกกันอยู่ระหว่างความรู้ที่ชัดแจ้งและไม่ชัดแจ้ง ซึ่งสิ่งนี้ จำเป็นต้องมีการศึกษาค้นคว้าและวิจัยภายในองค์กรอย่างต่อเนื่อง

จากขั้นตอนที่กล่าวมาข้างต้น เป็นต้นแบบการจัดการองค์ความรู้ของ Nonaka ซึ่งใน ภายหลังได้มีการพัฒนาต่อมาเรื่อยๆ และสุดท้าย ได้เกิดต้นแบบ SECI เพื่อใช้ในการจัดการองค์ความรู้ ภายในองค์กรซึ่งแสดงได้ตามรูป ที่ ๒.๑

จากภาพ ที่ ๒.๑ ซึ่งเป็นแผนภาพของต้นแบบ SECI ได้สรุปถึงการพัฒนาโมเดลนี้คือโมเดล SECI นั้นเน้นไปถึงการถ่ายโอนความรู้ที่ยืดหยุ่น ซึ่งการถ่ายโอนระหว่างความรู้ที่ไม่ชัดแจ้งจากบุคคลหนึ่งไปยังอีกบุคคลหนึ่งนั้นทำได้โดยอาศัยวิธีการทางสังคม (Socialization) รวมทั้งการเข้าถึงบุคคลต่างๆ เช่น ลูกค้า คู่ค้าภายนอกองค์กร และพนักงานภายในองค์กรด้วยตัวเอง และมีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ผลลัพธ์การดำเนินงาน และทักษะด้วยกัน

ในการสร้างองค์ความรู้ที่ไม่ชัดแจ้งให้ชัดแจ้งนั้นอาจต้องใช้การนำเสนอของบุคคลที่มีความรู้ที่ไม่ชัดแจ้งอยู่แล้วด้วยการเขียนแนวคิด หรือทางภาพ หรือทางคำพูดต่างๆ และหลังจากนั้น จึงทำการแปลงเป็นสิ่งที่สามารถตีความหมายจากผู้อื่นได้ เช่น การเขียนเป็นข้อความที่ทุกคนอ่าน เข้าใจได้ ซึ่งวิธีการนี้เรียกว่าการดำเนินการภายนอก (Externalization)

เมื่อความรู้ที่ได้มานั้นเป็นความรู้ชัดแจ้งแล้วก็สามารถใช้หลักการที่ Nonaka เรียกว่า การรวบรวม (Combination) ซึ่งเป็นส่วนที่เทคโนโลยีสารสนเทศนั้นจะมีประโยชน์เป็นอย่างมาก ความรู้ที่ชัดแจ้งนั้นจะถูกกระจายภายในองค์กรด้วยวิธีต่างๆ เช่นอีเมลล์ เว็บไซต์ บล็อก รวมทั้งสื่อสังคมต่างๆ ภายในองค์กร ซึ่งในส่วนนี้สามารถส่งเสริมให้มีการช่วยแก้ไขและปรับปรุงให้มีประโยชน์มากขึ้น ซึ่งทำให้องค์ความรู้กระจายและมีการใช้งานภายในองค์กรได้อย่างรวดเร็ว

เมื่อมีการกระจายองค์ความรู้ไปทั่วองค์กรแล้วจะเข้าสู่ขั้นตอนถัดไปที่เรียกว่า การดำเนินการภายใน (Internalization) ซึ่งเป็นวิธีการที่องค์ความรู้แบบชัดแจ้งนั้นถูกซึมซับเข้าไปทำให้เกิดองค์ความรู้ที่ไม่ชัดแจ้งใหม่ ๆ ขึ้น และเมื่อได้องค์ความรู้แบบไม่ชัดแจ้งนั้นจะเข้าสู่ ขั้นตอนการดำเนินการทางสังคม (Socialization) เพื่อเริ่มจัดการองค์ความรู้ต่อไป

ถึงแม้ว่าต้นแบบในการจัดการองค์ความรู้ของ Nonaka และแบบ SECI นั้นจะได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย แต่สิ่งที่สำคัญอีกสิ่งหนึ่งในการจัดการองค์ความรู้ภายในองค์กรคือการประเมินว่าองค์กรนั้นมีการจัดการองค์ความรู้ได้ดีในระดับใด ซึ่งตัวแบบหนึ่งที่มีการใช้ในการประเมินสิ่งนี้คือตัวแบบวุฒิภาวะที่เป็นที่นิยมในการประเมินการจัดการองค์ความรู้ในขณะนี้คือตัวแบบวุฒิภาวะที่มีชื่อว่า KM³

๑.๔.๑ ตัวแบบวุฒิภาวะแบบ KM³

KM³ นั้นย่อมาจาก Knowledge Management Maturity Model ซึ่งเป็นตัวแบบวุฒิภาวะขั้นหนึ่งที่ใช้ชื่อว่า หน่วยงานนั้นมีระดับวุฒิภาวะของการจัดการองค์ความรู้ในระดับใด ซึ่งตัวแบบวุฒิภาวะนี้ริเริ่มโดยบริษัท Siemens ในปี ๒๐๐๒ (Marquardt et al., ๑๙๙๔) โดยพัฒนาจากการปรับปรุงโมเดล Capability Maturity Model (Benbasat et al., ๑๙๙๙) ที่ใช้ในสถาบันวิศวกรรมซอฟต์แวร์ มหาวิทยาลัยคาเนกี เมลลอน (Carnegie Mellon University) เพื่อที่องค์กรนั้นจะได้ทราบและวางแผนยุทธศาสตร์ในการจัดการองค์ความรู้ภายในองค์กรนั้นๆ

โดยการประเมินแบบ KM³ จะแบ่งออกเป็นหลายระดับซึ่งจำนวนระดับอาจไม่เหมือนกันในแต่ละองค์กรโดยขึ้นอยู่กับความเหมาะสม แต่ในเริ่มแรกของการใช้งานนั้นบริษัท Siemens ได้แนะนำการแบ่งระยะวุฒิภาวะต่างๆ ออกเป็น ๕ ระดับด้วยกัน มีดังนี้ (Marquardt et al., ๑๙๙๔)

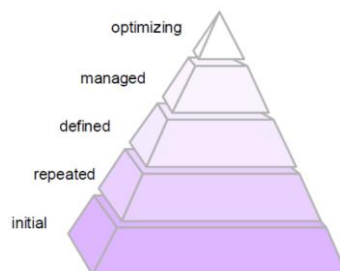
๑. Initial เป็นช่วงที่ริเริ่มในการคิดสร้างการจัดการองค์ความรู้ การจัดการองค์ความรู้ภายในองค์กรยังไม่เห็นเป็นรูปธรรม ไม่มีการควบคุมข้อมูลและองค์ความรู้ต่างๆ

๒. Repeatable เป็นระดับที่องค์กรเริ่มตระหนักถึงความสำคัญของการจัดการองค์ความรู้และเริ่มวางแผนการจัดการองค์ความรู้ภายในองค์กร อาจมีหน่วยงานนำร่องที่ทำหน้าที่ศึกษาและยืนยันว่ามีองค์ความรู้ภายในองค์กรจริง รวมทั้งมีการสื่อสารกันภายในองค์กรถึงเรื่องความสำเร็จและความล้มเหลวของโครงการต่างๆ

๓. Defined เป็นระดับที่หน่วยงานกำหนดนโยบายการจัดการองค์ความรู้อย่างชัดเจน และมีการเก็บรวบรวมองค์ความรู้จากการทำงานในทุกๆ วันเข้าด้วยกัน

๔. Managed ระดับนี้ภายในองค์กรจะมีการจัดการองค์ความรู้นั้นทำอย่างเป็นระบบ และมีแผนการในการจัดการองค์ความรู้ในระยะยาว องค์กรสามารถปรับปรุงองค์ความรู้และประยุกต์ใช้องค์ความรู้กับการวางแผนในอนาคต

๕. Optimizing ในช่วงนี้การจัดการองค์ความรู้นั้นทำอย่างเป็นระบบและมีความยืดหยุ่นแต่ไม่กระทบถึงระดับวุฒิภาวะของการจัดการองค์ความรู้ องค์กรสามารถปรับปรุงองค์ความรู้ที่มีให้เหมาะสมกับภารกิจขององค์กร และประยุกต์ใช้องค์ความรู้กับการวางแผนในอนาคตซึ่งแผนผังการแบ่งระยะต่างๆ ของตัวแบบวุฒิภาวะการจัดการองค์ความรู้แบบ KM³ ของบริษัท Siemens นั้นสามารถแสดงได้ดังรูป ที่ ๒.๒

รูปที่ ๒.๒ แผนผังการแบ่งระดับต่าง ๆ ของการจัดการองค์ความรู้แบบ KM³ ของบริษัท Siemens (Marquardt et al., ๑๙๙๔)

หลังจากที่บริษัท Siemens ได้นำเสนอ KM³ ก็ทำให้เกิดงานวิจัยที่ศึกษาและพัฒนาปรับตัวแบบวุฒิภาวะ KM³ จำนวนมากในตลอดช่วงทศวรรษที่ผ่านมาเพื่อให้การประเมินนั้น ตรงกับความต้องการขององค์กรและเพื่อลดข้อจำกัดต่างๆ ที่อาจเกิดขึ้นในการจัดการความรู้ภายในองค์กร ซึ่งงานวิจัยที่มุ่งเน้นการออกแบบ KM³ นั้นผู้เชี่ยวชาญนิพนธ์ขอยกตัวอย่างดังนี้

ในปี ค.ศ. ๒๐๐๓ Kulkarni และ Louis ได้ออกแบบการประเมินตัวเองขององค์กรที่จะได้ทราบถึงระดับวุฒิภาวะของการจัดการองค์ความรู้ (Grundstein, ๒๐๐๘) ซึ่งผู้วิจัยทั้งสองได้ออกแบบ KM³ ให้มีห้าระยะซึ่งเหมาะสำหรับให้องค์กรประเมินตนเองได้ ซึ่งระดับต่างๆ เหล่านี้ได้มาจาก Carnegie Mellon Capability Maturity Model (CMM) ซึ่งเหมาะสำหรับวิศวกรรมซอฟต์แวร์ การแบ่งห้าระยะของ Kulkarni และ Louis มีดังนี้

ระยะที่ ๑ ความเป็นไปได้ องค์กรนั้นมีข้อมูลที่สามารถแบ่งปัน หรือเรียนรู้ร่วมกันได้ และบุคคลบางกลุ่มภายในองค์กรมีความตระหนักถึงมูลค่าขององค์ความรู้ มีความพยายามที่จะศึกษาในเรื่องเดียวกันหรือเรื่องที่เกี่ยวข้องกัน

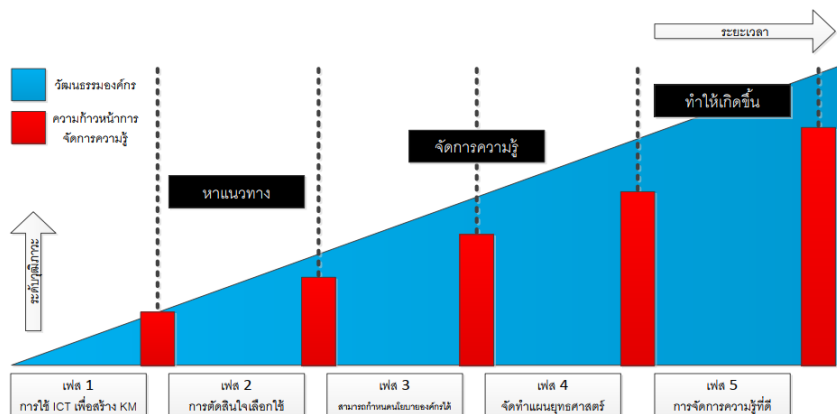
ระยะที่ ๒ การถูกกระตุ้น ภายในองค์กรจะมีการส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการแบ่งปันความรู้ และมีการอบรมให้เห็นความสำคัญและมูลค่าของความรู้ในองค์กร

ระยะที่ ๓ การเริ่มใช้งาน มีการแบ่งปันสิ่งที่เรียนรู้จริงและมีการสร้างเอกสารหลักฐานแสดงถึงการแบ่งปันองค์ความรู้ภายในองค์กร

ระยะที่ ๔ การจัดการ บุคลากรต่างๆ ภายในองค์กรสามารถแบ่งปันสิ่งที่เรียนมา และเรียนรู้สิ่งต่างๆ ได้อย่างง่ายและสะดวกรวดเร็ว

ระยะที่ ๕ การพัฒนาอย่างต่อเนื่อง องค์กรมีเครื่องมือหรือกลไกอย่างเป็นทางการที่ทำให้การเรียนรู้สามารถถูกแบ่งปันได้อย่างกว้างขวาง และเป็นที่ยอมรับ รวมทั้งมีการปรับปรุงกลไกและเครื่องมือต่างๆ ให้เหมาะสมกับสภาพขององค์กรมากที่สุด

การแบ่งระดับต่างๆ ของ Kulkarni และ Louis สามารถแสดงได้ตามรูป ที่ ๒.๓

รูปที่ ๒.๓ แผนผังแสดงการแบ่งระดับของ KM³ ที่นำเสนอโดย Kulkarni และ Louis (Grundstein, ๒๐๐๘)

๑.๕ การประยุกต์ใช้ตัวแบบวุฒิภาวะแบบ KM³

ในการศึกษาวิธีการประยุกต์นำตัวแบบวุฒิภาวะแบบ KM³ ไปใช้งานจริงได้อย่างมีประสิทธิภาพ นั้น C. J. Kruger และ M.M.M. Snyman ได้ศึกษาและนำเสนอแนวคิดในการประยุกต์ (Kruger and Snyman, ๒๐๐๕) โดยการออกแบบสอบถามจำนวน ๑๐๑ ข้อ จัดคำถามเป็นกลุ่มย่อยๆและมีการถามแบบหลายตัวเลือก (Multiple Choice) ผู้วิจัยได้แจกแบบสอบถามกับนักศึกษาระดับปริญญาโท จำนวน ๑๗๘ คนที่มหาวิทยาลัย Pretoria ประเทศแอฟริกาใต้

ในงานวิจัยของ (Kruger and Snyman, ๒๐๐๕) นี้ได้กล่าวว่าการประเมินระดับวุฒิภาวะในการจัดการองค์ความรู้ทุกระดับ แต่ละหน่วยงานนั้นจะต้องมีเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารที่เพียงพอในการจัดการองค์ความรู้ และจากงานวิจัยของ (Boon, ๑๙๙๐; Gupta et al., ๑๙๙๙; Gurteen, ๑๙๙๘) ให้ความเห็นว่า การประเมินการจัดการองค์ความรู้ นั้นจะต้องมีเงื่อนไขจำเพาะเจาะจง ซึ่งในการศึกษานี้ Kruger และ Snyman ได้ใช้วิธีการสร้างเมทริกซ์วุฒิภาวะของการจัดการองค์ความรู้ (KMM Matrix) ซึ่งมีการแบ่งออกเป็น ๗ ชั้น และมีความสามารถในการประเมินผลได้จริงและการประเมินผลมีความแน่นอน

Kruger และ Snyman ได้กล่าวว่าการใช้ KMM Matrix นั้นจะทำให้การประเมินผลเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้นและทำให้การประเมินนั้นไม่อยู่ในภาวะที่ "เป็นทฤษฎีมากเกินไป" จนไม่สามารถจัดการประเมินได้จริง ซึ่งคำถามต่างๆในแบบสอบถาม KMM Matrix นั้นจะดำเนินตามแนวคิดสองแนวคิดคือ

๑. ต้องแน่ใจว่าแต่ละคำถามนั้นไม่มีเทอมที่กำกวม

๒. ต้องคำนึงว่าแต่ละคำถามนั้นเป็นเหตุเป็นผลต่อเนื่องกันและสามารถระบุได้ว่าแต่ละคำถามนั้นมุ่งเน้นไปที่บางส่วนขององค์กรหรือทั้งหมดขององค์กร

ซึ่งจากผลการศึกษาแบบสอบถาม มีนักศึกษาต่ำกว่า ๑๐ เปอร์เซ็นต์ ที่เห็นว่าคำถามยาวเกินไปมากกว่า ๘๐% ของนักเรียนที่ทำแบบสอบถามนั้นเห็นด้วยอย่างยิ่งว่าการแบ่งคำถามเป็นสัดส่วนและหมวดหมู่ทำให้เกิดแรงจูงใจในการตอบก่อนที่จะไปยังส่วนถัดไปและประมาณ ๗๐ เปอร์เซ็นต์ของนักศึกษานั้นเห็นว่าการใช้คำถามแบบหลายตัวเลือกนั้นทำให้การตอบคำถามง่ายขึ้น และลดโอกาสในการแปลความหมายของคำถามผิด นอกจากนี้ยังมีการศึกษาด้านการประยุกต์ใช้จริงของตัวแบบวุฒิภาวะแบบ KM³ หลายงานวิจัย ซึ่งผู้เชี่ยวชาญในพันธะจะยกตัวอย่างงานวิจัยที่สำคัญดังต่อไปนี้

ในงานวิจัยของ Gupta และคณะได้พัฒนาการประเมินการจัดการองค์ความรู้ที่ใช้อยู่ด้วย KM³ (Gupta et al., ๑๙๙๙) ซึ่งการประเมินผลด้วย KM³ นี้จะครอบคลุมทั้งในด้านโครงสร้างพื้นฐานวัฒนธรรมองค์กร และเทคโนโลยี

Gupta และคณะได้สำรวจความต้องการในการพัฒนาการประเมินผลและวัดผลประสิทธิภาพของการจัดการองค์ความรู้ที่มีผลกระทบต่อการวางแผนยุทธศาสตร์และประสิทธิภาพของการดำเนินธุรกิจ โดยมีจุดมุ่งหมายหลักในการประเมินสองประการคือ (๑) การประเมินว่าหน่วยงานกำลังอยู่ในจุดใดของการจัดการองค์ความรู้ และ (๒) การประเมินผลประโยชน์ที่ทางหน่วยงานได้รับทั้งทางนโยบายและการปฏิบัติงาน

Gupta และคณะได้แบ่งการทดลองออกเป็นสองส่วนคือในส่วนแรกซึ่งเป็นส่วนที่ยาว กว้างนั้นได้ออกแบบแบบสอบถามแบบกึ่งโครงสร้างกับผู้เชี่ยวชาญในหลากหลายบทบาทโดยมีทั้ง คนที่เริ่มสนใจ

ในการจัดการองค์ความรู้ และคนที่เกี่ยวข้องโดยตรง ซึ่งผู้วิจัยได้เลือกสัมภาษณ์ บุคลากรในทุกๆ ระดับขององค์กรเพื่อให้เกิดมุมมองที่หลากหลาย ซึ่งผลจากการสัมภาษณ์นี้จะนำไปดูคุณลักษณะร่วมของบุคคลที่ให้สัมภาษณ์และให้เกิดคำถามเชิงลึกเพื่อใช้ในการสัมภาษณ์แบบจำเพาะเจาะจงในครั้งถัดไป

ก่อนการสัมภาษณ์แต่ละคนนั้น Gallaher และ Hazlett ได้ให้ความรู้และรายละเอียดเกี่ยวกับ การวิจัย และการจัดการองค์ความรู้อย่างละเอียด

จากผลการสัมภาษณ์นั้นมีผู้ที่ให้การสัมภาษณ์จากหน่วยงานเดียวเท่านั้นที่เริ่มมีการทำการจัดการองค์ความรู้และผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่ยังขาดความรู้ที่แท้จริงเกี่ยวกับการจัดการองค์ความรู้ แต่ผู้ให้สัมภาษณ์นั้นเมื่อได้ทราบเกี่ยวกับลักษณะตัวแบบวุฒิภาวะKM³ ได้ลงความเห็นยืนยันว่าการใช้งานตัวแบบวุฒิภาวะKM³ นั้นเป็นตัวแบบวุฒิภาวะที่ทำให้ตรวจสอบการจัดการองค์ ความรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศนั้นจะขาดไม่ได้ในการจัดการองค์ความรู้

บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎี การพัฒนาคุณภาพชีวิต

๒.๑ ความนำ

ในปี ค.ศ.๑๙๗๓ (พ.ศ.๒๕๑๖) สหประชาชาติ กล่าวถึงแนวคิดคุณภาพชีวิต แต่เป็นแนวคิดที่ไม่สามารถกำหนดนิยามของคุณภาพชีวิตให้ยอมรับกันเป็นสากลได้ จึงได้มีการให้คำนิยามใน ๓ มิติใหม่ คือ ความสามารถในการกระทำกรรับรู้และลักษณะอาการต่างๆ ซึ่งแยกออกเป็นประเด็นย่อยคือ ภารกิจประจำวัน การปฏิบัติกิจกรรมทางด้านสังคม การใช้สติปัญญา อารมณ์ และความรู้สึก สถานภาพ ทางเศรษฐกิจ สถานภาพทางด้านสุขภาพ ความเป็นอยู่ที่ดี ความพึงพอใจในชีวิต โรคภัยต่างๆ คุณภาพชีวิตเป็นความรู้สึกของการอยู่อย่างพอใจ มีความสุข ความพอใจต่อองค์ประกอบต่างๆ ของชีวิตที่มี ส่วนสำคัญต่อบุคคลนั้นๆ โดยชี้ให้เห็นว่า ปัจจัยหลายประการที่มีความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิต ได้แก่ อาหาร สุขภาพอนามัย โภชนาการ การศึกษา สิ่งแวดล้อม ทรัพยากร ที่อยู่อาศัย และรายได้คุณภาพชีวิต ในการปฏิบัติงาน หมายถึง การปฏิบัติงานด้วยความเต็มใจ และปฏิบัติงานอย่างมีความสุข โดยมี วัตถุประสงค์เพื่อให้งานที่ปฏิบัตินั้นสำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ และผู้ปฏิบัติงานได้รับผลตอบแทน จากการปฏิบัติงานอย่างเป็นธรรมและเพียงพอ แรงจูงใจในการปฏิบัติงาน หมายถึง สิ่งกระตุ้นหรือ สิ่งตอบแทนที่ทำให้บุคคลมีความต้องการที่จะทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้ประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ ซึ่งสิ่งกระตุ้นหรือสิ่งตอบแทนสำหรับแต่ละบุคคลอาจไม่เหมือนกัน๒ แต่ทั้งนี้ จะต้องครอบคลุม ทั้งสุขภาวะทางกาย (Physical Well-being) สุขภาวะทางอารมณ์ (Emotional Well-being) สุขภาวะ ทางสังคม (Social Well-being) และสุขภาวะทางจิตวิญญาณ (Spiritual Well-being)

๒.๒ แนวคิด ทฤษฎี การพัฒนาคุณภาพชีวิต

การพัฒนาคุณภาพชีวิตเริ่มดำเนินการตั้งแต่ปลายแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๕ (พ.ศ. ๒๕๒๕-๒๕๒๙) โดยรัฐบาลได้มีมติกำหนดโครงการปีรณรงค์คุณภาพชีวิตของประชาชนในชาติ (ปราช.) พ.ศ. ๒๕๒๘-๒๕๓๐ มีวัตถุประสงค์สำคัญเพื่อเร่งรัดพัฒนาคุณภาพของประชาชนใน ชาติให้บรรลุถึงขั้นของความจำเป็นขั้นพื้นฐานเรียกว่า จปฐ.๘ ได้แก่ อาหารดี (๔ เครื่องชี้วัด) ที่อยู่ อาศัย (๔ เครื่องชี้วัด) ศึกษาอนามัยถ้วนทั่ว (๖ เครื่องชี้วัด) ครอบครัพลอดภัย (๒ เครื่องชี้วัด) ได้ ผลผลิตดี (๕ เครื่องชี้วัด) ไม่มีลูกมาก (๑ เครื่องชี้วัด) อายกร่วมพัฒนา (๗ เครื่องชี้วัด) และพาสู่ คุณธรรม (๓ เครื่องชี้วัด) หลังจากการดำเนินงานเสร็จสิ้นแล้วรัฐบาลจึงได้บรรจุ ปราช. ลงใน แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๖ (พ.ศ. ๒๕๓๐-๒๕๓๔) และนำเข้าสู่วาระปกติของ คณะกรรมการพัฒนาชนบทแห่งชาติ (กชช.) ต่อไป (ชมรมประชากรศึกษา โครงการประชากรศึกษา ภาควิชาศึกษาศาสตร์, คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๒๙, หน้า ๒๒)

จนถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๗ (พ.ศ. ๒๕๓๕-๒๕๓๙) ได้มีการปรับปรุงจัดหมวดหมู่องค์ประกอบและตัวชี้วัดคุณภาพชีวิตตามเกณฑ์ความจำเป็นพื้นฐานของคน ไทย ให้เหมาะสมกับสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมมากขึ้น ซึ่งมี ๙ หมวด ๓๗ ตัวชี้วัด ได้แก่ อาหารดี (๕ ตัวชี้วัด) มีบ้านอาศัย (๕ ตัวชี้วัด) ศึกษาอนามัยถ้วนทั่ว (๑๒ ตัวชี้วัด) ครอบครัวปลอดภัย (๒ ตัวชี้วัด) รายได้ดี (๑ ตัวชี้วัด) มีลูกไม่มาก (๒ ตัวชี้วัด) อยากร่วมพัฒนา (๓ ตัวชี้วัด) พาสู่คุณธรรม (๕ ตัวชี้วัด) และบำรุงสิ่งแวดล้อม (๒ ตัวชี้วัด) (คณะกรรมการอำนวยการงานพัฒนา คุณภาพชีวิตของประชาชนในชนบท อ่างในฤดี กรุดทอง, ๒๕๔๐, หน้า ๓๘-๔๑)

๒.๓ ความหมายของคุณภาพชีวิต

มีนักวิชาการ ได้ให้ความหมายของคุณภาพชีวิตไว้หลายท่าน ดังนี้

ศิริ ฮามสุโพธิ์ (๒๕๔๓, หน้า ๕๖-๕๗) คุณภาพชีวิต หมายถึง คุณภาพในด้านสุขภาพ สังคม เศรษฐกิจ การศึกษา การเมือง และศาสนา ซึ่งเป็นค่าเทียบเคียงไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัวแน่นอน กล่าวคือ ทุกคนหรือทุกประเทศอาจจะกำหนดมาตรฐานต่างๆ กันไปตามความต้องการ และความต้องการ คุณภาพชีวิตนี้ย่อมจะเปลี่ยนแปลงไปได้ตามกาลเวลาและกาลเทศะ คุณภาพชีวิต หมายถึง ชีวิตของบุคคลที่สามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับสังคมได้อย่างเหมาะสม ไม่เป็นภาระและไม่ ก่อให้เกิดปัญหา แก่สังคมเป็นชีวิตที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ และสามารถดำรงชีวิตที่ขอบธรรม สอดคล้อง กับสภาพแวดล้อม และค่านิยมสังคม ตลอดจนค้นหาสิ่งที่ตนปรารถนาให้ได้มาอย่าง ถูกต้องภายใต้ เครื่องมือและทรัพยากรที่มีอยู่ คุณภาพชีวิตแบ่งเป็น ๓ ประการ คือ

(๑) ทางด้านร่างกาย คือ บุคคลจะต้องมีสุขภาพร่างกายที่สมบูรณ์แข็งแรงปราศจาก โรคภัยไข้เจ็บ อันเป็นผลตอบสนองมาจากปัจจัยพื้นฐาน

(๒) ทางด้านจิตใจ คือ บุคคลจะต้องมีสภาวะจิตใจที่สมบูรณ์ร่าเริงแจ่มใส ไม่วิตกกังวล มีความรู้สึกพึงพอใจในชีวิตตนเองครอบครัวและสังคมสิ่งแวดล้อม มีความปลอดภัยในชีวิต

(๓) ทางด้านสังคม คือ บุคคลสามารถดำรงชีวิตภายใต้บรรทัดฐาน และค่านิยมของสังคม ในฐานะ เป็นสมาชิกของสังคมได้อย่างปกติสุข

Dean (๑๙๘๕, p. ๙๘) กล่าวว่า คุณภาพชีวิต หมายถึง ความพึงพอใจในชีวิตมีคุณค่า ในตนเอง ภาวะสุขภาพที่ดี การปรับตัวอย่างมีประสิทธิภาพ ความสุขสบายทางกายและใจ ชีวิตที่มีความหมาย และมีคุณค่า และภาระหน้าที่ของบุคคล

สุขภาพ หมายถึง สภาวะที่สมบูรณ์และเชื่อมโยงกันเป็นองค์รวมอย่างสมดุล ทั้งทางกาย ทาง จิต ทางสังคม และทางวิญญาณ สุขภาพมิได้หมายถึงเฉพาะความพิการและการไม่มีโรคเท่านั้น มีความสัมพันธ์เกี่ยวโยงทั้งปัจจัยด้านบุคคล สภาพแวดล้อมทางกายภาพ ชีวภาพ เศรษฐกิจ สังคม การเมือง การศึกษา กฎหมาย ศาสนา วัฒนธรรมประเพณี วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เป็นต้น รวมทั้งปัจจัยด้านระบบบริการสาธารณสุขด้วย

องค์การอนามัยโลก UNESCO (อ้างถึงใน ประเวศ วะสี ๒๕๔๕, หน้า ๙) ซึ่งได้ร่วมกันคิด ร่วมกันทำจากประเทศต่างๆ ให้นิยาม ความหมายของคำว่าสุขภาพว่า การไม่มีโรคก็ไม่ได้หมายความว่าสุขภาพดี และแม้มีโรคสุขภาพก็ดีได้ เพราะสุขภาพ หมายถึง สภาวะที่สมบูรณ์ ทั้งทางกาย ทางจิต ทางสังคม และทางวิญญาณ หรือสภาวะที่สมบูรณ์ เชื่อมโยงกัน

เกษม จันทร์แก้ว (๒๕๔๐, หน้า ๒๘-๒๙) คุณภาพชีวิต (Quality of life) ในแง่ของสิ่งแวดล้อม นั้น หมายถึง การศึกษาความเป็นอยู่ของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับสถานภาพทางการศึกษา อนามัย และเศรษฐกิจ ตามลักษณะของสิ่งแวดล้อมทางชีวกายภาพ เชื้อชาติ วัฒนธรรม และวิธีการเลี้ยงดู โดยที่คุณภาพชีวิตนั้นขึ้นอยู่กับสภาพทั่วไปของสิ่งแวดล้อมทางชีวกายภาพบุคคล อยู่ในที่รพพยากร สิ่งแวดล้อมที่อุดมสมบูรณ์ย่อมจะมีคุณภาพชีวิตที่ดีกว่า บุคคลที่อยู่ในที่ขาดแคลนที่รพพยากร สิ่งแวดล้อม คุณภาพชีวิตต้องขึ้นอยู่กับความพึงพอใจ ซึ่งมีความแตกต่างกันไปแต่ละบุคคลอีกด้วย

ชัยวัฒน์ ปัญญาพงษ์ (๒๕๓๖ อ้างถึงใน กาจพงษ์ ทองธวัช, ๒๕๔๐, หน้า ๑๔) ให้ความหมาย คุณภาพชีวิต หมายถึง ชีวิตที่ไม่เป็นภาระ ไม่ก่อให้เกิดปัญหาแก่สังคม เป็นชีวิตที่ดีมีความสมบูรณ์ ทั้งร่างกายและจิตใจ มีความคิดและความสามารถที่จะดำรงสถานภาพทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ได้อย่างถูกต้องและสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและค่านิยมของสังคม กับสามารถ แก้ปัญหาเฉพาะหน้าและปัญหาที่ซับซ้อน รวมทั้งสามารถดำเนินวิธีการที่ชอบธรรม เพื่อจะได้มาซึ่ง ในสิ่งที่ตนประสงค์ ภายใต้อำนาจและที่รพพยากรที่มีอยู่

กาจพงษ์ ทองธวัช (๒๕๔๐ อ้างถึงใน วินัย ดวง, ๒๕๕๓, หน้า ๑๓) ให้ความหมาย คุณภาพชีวิต หมายถึง คุณภาพในด้านสุขภาพ สังคม เศรษฐกิจ การศึกษา การเมืองและศาสนา ซึ่งเป็นค่าเทียบเคียงที่ไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัว กล่าวคือ แต่ละคนหรือแต่ละประเทศ อาจจะทำตามมาตรฐานต่างๆ กันไปตามความต้องการและเกณฑ์ในด้านคุณภาพชีวิตนี้ย่อมจะเปลี่ยนแปลงได้ตามเวลาและสถานการณ์ ๖

วันชัย ธนะวังน้อย และยงยุทธ พึ่งวงศ์ญาติ (๒๕๔๑, หน้า ๑๐) ได้สรุปว่า คุณภาพชีวิต (quality of life) หมายถึง ระดับความเป็นอยู่ที่ดีในการดำรงชีวิตของบุคคลในสังคม ซึ่งเกี่ยวข้องกับสภาพความเป็นอยู่และการดำเนินชีวิต เช่น อาหาร สุขภาพอนามัย รายได้ และการศึกษา เป็นต้น การที่บุคคลจะมีชีวิตที่ดีนั้นจะต้องได้รับการตอบสนองทั้งร่างกายและจิตใจมีความพึงพอใจในการ ดำรงชีวิตอยู่ของตนเอง รวมทั้งมีความรู้สึกมั่นคงปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

ส่วนฤดี กรุดทอง (๒๕๔๐, หน้า ๒๕-๒๖) ได้สรุปว่า คุณภาพชีวิต หมายถึง บุคคลที่มีความสุข ความพอใจจากการได้รับการตอบสนองต่อสิ่งที่มีความจำเป็น และความต้องการของ ร่างกาย และจิตใจอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ภายใต้สภาพแวดล้อม และค่านิยมที่สังคมยอมรับ หรือใน ความหมายที่สั้นที่สุด คือ การมีสุขภาพกายสุขภาพจิตดี และมีสติปัญญาที่สมบูรณ์ โดยมีสิ่งที่ใช้ ชี้บอกถึงระดับ คุณภาพชีวิต ประกอบด้วย

(๑) สิ่งชี้บอกคุณภาพชีวิตด้านร่างกาย ได้แก่ ปัจจัยสี่ สุขภาพอนามัย สิ่งอำนวยความสะดวก สภาพแวดล้อมที่ปราศจากมลภาวะ ที่รพพยากรที่จำเป็นในการดำรงชีวิต การคมนาคม สะดวก โอกาสทางการศึกษา การประกอบอาชีพเท่าเทียมกัน ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

(๒) สิ่งชี้บอกคุณภาพชีวิตด้านอารมณ์ เช่น การพักผ่อนหย่อนใจที่มีคุณภาพ ประโยชน์ การแสดง อารมณ์ที่เป็นผลจากความสัมพันธ์ในครอบครัวและชุมชน ความรักในหมู่คณะ

(๓) สิ่งชี้บอกคุณภาพชีวิตด้านความคิดจิตใจ เช่น ความมีระเบียบวินัย ค่านิยมทาง วัฒนธรรม ความรู้และสติปัญญา ความสามารถป้องกัน แก้ปัญหาในปัญหาระดับบุคคล ครอบครัว และชาติ การสร้างความสำเร็จและการมีเป้าหมายชีวิต ความซื่อสัตย์สุจริต ความเอื้ออารีต่อกัน ความกตัญญู การเสียสละ การจงรักภักดี ความศรัทธาในศาสนา และการละเว้นอบายมุข เป็นต้น

นอกจากนี้ UNESCO (อ้างถึงในฤดี กรุดทอง, ๒๕๔๐, หน้า ๒๘) ชี้ให้เห็นว่า เครื่องบ่งชี้คุณภาพชีวิตของประชาชนประกอบไปด้วย อาหาร/โภชนาการ สุขภาพอนามัย การศึกษา สภาวะแวดล้อม/ทรัพยากร รายได้ การมีงานทำ ที่อยู่อาศัย การตั้งถิ่นฐาน และค่านิยมศาสนา/จริยธรรม โดยแต่ละเรื่องจะมีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงประชากร และผลกระทบที่มีต่อสุขภาพชีวิตประชากรทั้งระดับจุลภาคและมหภาค

ฤดี กรุดทอง (๒๕๔๐, หน้า ๒๘-๓๕) ได้กล่าวถึง แนวคิดเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตที่มีนักวิชาการด้านต่างๆ ได้อธิบายไว้ดังต่อไปนี้

(๑) แนวความคิดของนักเศรษฐศาสตร์ เชื่อว่าสภาวะการกินดีอยู่ดีโดยการพัฒนาทาง เศรษฐกิจจะสามารถนำไปสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดี การพัฒนาทางเศรษฐกิจมีผลทำให้เกิดการเติบโต ทางเศรษฐกิจ มีการเพิ่มสะสมทุน และพัฒนาแรงงานของมนุษย์นำไปสู่การเพิ่มผลผลิต เมื่อ มนุษย์มีทรัพย์สินเหลืออยู่มากหลังจากใช้จ่ายแล้วจะมีเวลาและโอกาสที่จะหาความรื่นรมย์ให้แก่ชีวิต และมีทางเลือกต่างๆ ในวิถีชีวิตมากขึ้น (ชีวิตจะมีคุณภาพดีขึ้น) โดยตัวบ่งชี้ที่บอกถึงการ พัฒนาทางเศรษฐกิจในทรศนะนี้ ก็คือ รายได้ประชาชาติ แต่อย่างไรก็ตามการเน้นพัฒนาทาง เศรษฐกิจเพื่อบรรลุสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดีนั้นได้รับการ ไม่เห็นด้วยอย่างมากในช่วงหลัง เพราะการ มีคุณภาพชีวิตที่ดีนั้นมิได้ขึ้นอยู่กับปัจจัยทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ยังขึ้นอยู่กับปัจจัยอื่นๆ ที่มีใช้ ปัจจัยทางเศรษฐกิจอีกมาก

(๒) แนวความคิดของนักสังคมวิทยา เห็นว่าดัชนีทางด้านสังคมมีคุณค่าที่จะวัดและอธิบายระดับของคุณภาพชีวิตได้ ได้แก่ สุขภาพ การศึกษา สวัสดิการ สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ รายได้ ความยากจน อาชญากรรม ความปลอดภัย สถานที่อยู่อาศัย การจ้างงาน ผลิตภาพ สถานภาพของ บุคคล ความเสมอภาค การเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยี ความผูกพันเป็นอันเดียวกันในสังคมและ วงจรชีวิตในครอบครัว เป็นต้น แต่ก็มีผู้ค้านว่าบุคคลแต่ละกลุ่มต่างมีแบบแผนการดำเนินชีวิต แตกต่างกันไป ตัวแปรข้างต้นจะถูกโต้แย้งว่าไม่สามารถวัดระดับคุณภาพชีวิตได้ เช่น กลุ่ม ผู้สูงอายุ หนุ่มสาว และผู้ที่มีวัฒนธรรมต่างกัน

(๓) แนวความคิดของนักสิ่งแวดล้อม เชื่อว่าคุณภาพชีวิตกับสภาพแวดล้อมมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกัน การพัฒนาคุณภาพชีวิตจำเป็นจะต้องทำให้เกิดความสมดุลระหว่างธรรมชาติกับมนุษย์ ถ้าขาดความสมดุลคุณภาพชีวิตจะเกิดขึ้นไม่ได้ ดังเช่น คิมเบล (T.L. Kimble) ชี้ว่าดัชนีทาง สิ่งแวดล้อม เช่น อาหาร น้ำ ดิน ป่า สัตว์ป่า แร่ธาตุ ที่ว่างเป็นปัจจัยสำคัญในการยกระดับคุณภาพชีวิต

ส่วนลีปพนท์ เกตุทัต กล่าวว่า ชีวิตที่มีความสุขในทัศนะของปรัชญาฮินดูและพุทธศาสนา ก็คือ ชีวิตที่กลมกลืนกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นชีวิตที่ไม่ฝืนธรรมชาติ ซึ่งหมายถึง ธรรมชาติทางกายภาพและธรรมชาติทางจิตใจและสังคม (physical and social world)

(๔) แนวความคิดของนักจิตวิทยา อธิบายว่า คุณภาพชีวิตเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสภาพ จิตใจ ในการทำให้ชีวิตให้สมบูรณ์นั้นมนุษย์ต้องมีการสนองความต้องการของตนเองให้มากขึ้นตามลำดับ เช่น มาสโลว์ (Maslow) ได้อธิบายว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่มีความต้องการอยู่เสมอซึ่ง จำแนกออกได้เป็น ๕ ระดับจากความต้องการขั้นต่ำสุดไปหาขั้นสูงสุด มนุษย์ที่มีคุณภาพชีวิตที่ดี คือ ผู้ที่สามารถสนองความต้องการของตนได้ในทุกระดับ

๔.๑ ความต้องการระดับที่ ๑ ความต้องการด้านสรีระร่างกาย (psychological needs) ได้แก่ ความหิวกระหาย การหายใจ การขับถ่าย และความต้องการทางเพศ เป็นต้น

๔.๒ ความต้องการระดับที่ ๒ ความต้องการความปลอดภัย (safety needs) เช่น การแสวงหาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ความมั่นคงในการทำงาน ความมั่นคงทางจิตใจ เป็นต้น

๔.๓ ความต้องการระดับที่ ๓ ความต้องการความรัก ความเป็นเจ้าของ (love & belonging needs) เป็นความต้องการด้านจิตใจ เช่น ต้องการให้เป็นที่รักของคนในบ้าน เป็นที่รักใคร่แก่เพื่อนร่วมงาน และอยากมีบ้าน อยากมีทรัพย์สินเงินทอง เป็นต้น ๙ ๐

๔.๔ ความต้องการระดับที่ ๔ ความต้องการให้ผู้อื่นชื่นชม (self-esteem needs) เป็น ความต้องการระดับสูงของมนุษย์ โดยบุคคลนั้นจะพยายามทำในสิ่งต่างๆ ที่มีประโยชน์ต่อผู้อื่นจนทำให้ผู้อื่นยอมรับนับถือ และตนเองรู้สึกว่าได้ประสบความสำเร็จในงานหรือผลการกระทำของตน จึงเกิดความเชื่อมั่นภาคภูมิใจ และเห็นคุณค่าแห่งตนเอง คนที่มีคุณภาพชีวิตที่ดีส่วนใหญ่มักได้รับการ พัฒนาตนเองขึ้นมาจนถึงระดับนี้)

๔.๕ ความต้องการระดับที่ ๕ ความต้องการมีสัจจการแห่งตน (self actualization needs) เป็นความต้องการสูงสุดของมนุษย์ กล่าวคือ ต้องการทำประโยชน์แก่ผู้อื่น เพราะตนเองเห็นว่ามีคุณค่าและเกิดประโยชน์ต่อบุคคลอื่น เพราะเป็นอุดมคติที่ตนเองได้ตั้งมั่นไว้โดยไม่คำนึงว่า จะได้รับคำยกย่องหรือมีบุคคลใดมารู้ถึงการกระทำนั้นหรือไม่ ความต้องการระดับนี้เป็นการ ตอบสนอง ศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์อย่างแท้จริง

สรุป คุณภาพชีวิต หมายถึง สภาพแวดล้อมของชีวิตที่สมดุลกันทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง สิ่งแวดล้อม ตลอดจนทั้งศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี และค่านิยมในสังคมที่ทำให้สมาชิกในชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

๒.๔ ลักษณะของคุณภาพชีวิต

ลักษณะของคุณภาพชีวิต มีเนื้อหาค่อนข้างกว้างขวางมาก แต่พอสรุปคุณภาพชีวิตของ ประชาชนตามแนวคิดของ OECD (๑๙๘๘ อ้างถึงใน ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ ๒๕๔๔, หน้า ๓๒๘) คุณภาพ ชีวิตจะครอบคลุมหลายมิติ คือ

- (๑) คุณภาพทางด้านอนามัยและสาธารณสุข
- (๒) พัฒนาการบุคคลโดยผ่านการศึกษาฝึกอบรม
- (๓) การทำงานและคุณภาพชีวิตการทำงาน
- (๔) เวลาว่างที่สร้างสรรค์
- (๕) ความสุขสมบูรณ์ทางด้านเศรษฐกิจ รวมทั้งความเสมอภาคทางเศรษฐกิจ
- (๖) คุณภาพสิ่งแวดล้อม และทรัพยากรธรรมชาติ
- (๗) สิ่งแวดล้อมทางสังคม
- (๘) โอกาสทางสังคมและการมีส่วนร่วมที่เท่าเทียมกัน
- (๙) ความมั่นคงในการดำรงชีวิต
- (๑๐) สิทธิเสรีภาพทางการเมือง

จะเห็นได้ว่า จากแนวความคิดเกี่ยวกับแผนพัฒนาท้องถิ่นนี้คุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชนจะต้องได้รับความคุ้มครองทางเสรีภาพ สังคมจะต้องมีประชาธิปไตย ระบบการ ประกันสังคม

และสวัสดิการสังคมสามารถช่วยให้เราบรรลุเป้าหมายได้ ในการปรับปรุงคุณภาพ ชีวิตตนเองได้ แม้คณะบริหารส่วนท้องถิ่นจะมีความเป็นอิสระอย่างไร ก็ไม่ควรมองข้ามคุณภาพ ชีวิตประชาชนทั้ง ระบบโครงสร้างสังคมแบบองค์รวม

UNESCO (๑๙๘๐, p. ๓๑๒) ได้ใช้เกณฑ์ในการประเมินคุณภาพชีวิตไว้ ๒ ด้าน คือ

(๑) ด้านวัตถุประสงค์ (Objective) การประเมินด้านวัตถุประสงค์ วัดได้โดยอาศัยข้อมูลต่างๆ ที่เป็น รูปธรรมสามารถมองเห็นได้ นับได้วัดค่าได้ เช่น ด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมฯ

(๒) ด้านจิตวิสัย (Subjective) เป็นการประเมินข้อมูลด้านจิตวิทยา ซึ่งอาจทำได้ โดยการ สอบถามความรู้สึก และเจตคติต่อประสบการณ์ของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับชีวิต การรับรู้สภาพ ต่อการ เป็นอยู่ การดำรงชีวิต รวมทั้งสิ่งต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับชีวิต และความพึงพอใจในชีวิต

Liu (๑๙๗๕, p. ๑) กล่าวถึงคุณภาพชีวิตว่ามี ๒ องค์ประกอบ คือ องค์ประกอบด้านจิตวิสัย ซึ่ง เป็นเรื่องของอารมณ์ ความรู้สึกของบุคคล อันได้แก่ความเชื่อ ค่านิยม และความรู้สึก นึกคิด ของ บุคคล เป็นต้น และองค์ประกอบด้านวัตถุประสงค์ ได้แก่ ปัจจัยหรือสภาพแวดล้อมของบุคคล เช่น ด้าน สังคม เศรษฐกิจ การเมือง และสิ่งแวดล้อม

๒.๕ องค์ประกอบของคุณภาพชีวิต

จะเห็นได้ว่า องค์ประกอบสำคัญของคุณภาพชีวิตของประชาชนในชุมชน จะต้อง ประเมินได้ ทั้งสิ่งที่เป็นนามธรรมและสิ่งที่เป็นรูปธรรมเพื่อยืนยันเรื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตของชุมชน ในการดำเนิน ชีวิตภายใต้การบริหารขององค์กรส่วนท้องถิ่นแบ่งออกเป็น ๓ ประการ คือ

(๑) ทางด้านร่างกาย คือ บุคคลจะต้องมีสุขภาพร่างกายที่สมบูรณ์แข็งแรงปราศจาก โรคภัยไข้ เจ็บ อันเป็นผลตอบสนองมาจากปัจจัยพื้นฐาน

(๒) ทางด้านจิตใจ คือ บุคคลจะต้องมีภาวะจิตใจที่สมบูรณ์ร่าเริงแจ่มใส ไม่วิตกกังวล มีความรู้สึกพึงพอใจในชีวิตตนเองครบครัน และสังคมสิ่งแวดล้อม มีความปลอดภัยในชีวิต

(๓) ทางด้านสังคม คือ บุคคลสามารถดำรงชีวิตภายใต้บรรทัดฐาน และค่านิยมของ สังคม ในฐานะเป็นสมาชิกของสังคมได้อย่างปกติสุข ผู้วิจัยใช้แนวคิดคุณภาพชีวิตของ องค์กรอนามัยโลก

Power, Bollinger and WHOQOL group (๒๐๐๒) ซึ่งให้ค่านิยาม คุณ ภาพชีวิตว่า เป็นสถานะความเป็นอยู่ที่ดีของร่างกาย จิตใจ และสังคม การ รับรู้คุณภาพชีวิตของบุคคลนั้น วัฒนธรรมและค่านิยมจะส่งผลกับเป้าหมายและความคาดหวัง เกี่ยวกับมาตรฐานคุณภาพชีวิต ที่เกี่ยวข้อง โดยคุณภาพชีวิต แบ่งออกเป็น ๔ ด้าน

(๑) ด้านร่างกาย (physical domain) คือ การรับรู้ทางสภาพด้านร่างกายของบุคคลซึ่งมีผล ต่อชีวิตประจำวัน เช่น การรับรู้สภาพความสมบูรณ์ของร่างกาย การรับรู้ถึงความสามารถในการ ปฏิบัติกิจวัตรประจำวันของตนการรับรู้ถึงความสามารถในการทำงาน เป็นต้น

(๒) ด้านจิตใจ (psychological domain) คือ การรับรู้ทางสภาพจิตใจของตนเอง เช่น การ รับรู้ความรู้สึกทางบวกและทางลบที่บุคคลมีต่อตนเอง การรับรู้ภาพลักษณ์ของตนเอง การรับรู้ ถึง ความคิด การตัดสินใจและความสามารถในการเรียนรู้ของตน เป็นต้น

(๓) ด้านความสัมพันธ์ทางสังคม (Social relationships) คือ การรับรู้เรื่องความสัมพันธ์ของ ตนกับบุคคลอื่นการรับรู้ถึงการที่ได้รับความช่วยเหลือและ ได้เป็นผู้ให้ความช่วยเหลือบุคคลอื่นใน สังคมด้วย

(๔) ด้านสิ่งแวดล้อม (environment) คือ การรับรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม ที่มีผลต่อการดำเนินชีวิต การรับรู้การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับสภาพแวดล้อมทางกายภาพ การรับรู้ว่าตนมีชีวิตอยู่อย่างอิสระ มีความปลอดภัยและมั่นคงในชีวิต เป็นต้น

สรุป คุณภาพชีวิต หมายถึง สภาพแวดล้อมของชีวิตที่สมดุลกันทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง สิ่งแวดล้อม ตลอดจนศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี และค่านิยมในสังคมที่ทำให้สมาชิก ในชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข

๒.๖ ปรัชญาพื้นฐานในการพัฒนาคุณภาพชีวิต

เมื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตเป็นสาระสำคัญของมนุษย์ ก็เป็นอภิปรัชญาที่เป็นภาวะความเป็นจริงของมนุษย์และเป็นคำตอบของเกณฑ์ความจริงในยุคนี้ การพัฒนาคุณภาพชีวิตขับเคลื่อนไปด้วยพลังของการสร้างสรรค์ ปรับตัว ร่วมมือและแสวงหา โดยใช้วิจารณ์ญาณตามกระบวนการทัศน์หลังนวยุคสายกลางในการแก้ปัญหาต่างๆ โดยมีขั้นตอนของการวิเคราะห์และการประเมินค่าเป็นส่วนสำคัญ เมื่อปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพแล้วย่อมก่อให้เกิดความรับผิดชอบในการปฏิบัตินั้น ส่งเสริมการร่วมมือกันในการพัฒนาคุณภาพชีวิต ในลักษณะการทำดีแก่กันและกัน และเปิดพื้นที่เพื่อนำไปสู่การแสวงหาความสุขแท้เชิงศาสนาอีกด้วย

กระบวนการทัศน์หลังนวยุคสายกลางมีจุดเด่นที่การไม่ยึดมั่นในทฤษฎีตายตัว ความคิดใดเมื่อนำไปปฏิบัติแล้วเกิดประโยชน์ให้ถือว่าจริง ถ้าไม่เกิดประโยชน์ถือว่าเท็จ โดยมุ่งเป้าหมาย (goal) เดียวกันคือ สันติภาพโลก และมีวิถี (means) คือ การอยู่ร่วมอย่างเอื้ออาทรต่อกันระหว่างมวลมนุษยชนบนพื้นฐานแห่งการเคารพศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์

(๑) โอกาสที่ได้รับการเลี้ยงดูและรักษาสุขภาพอนามัยอย่างเพียงพอ

(๒) โอกาสทางสังคมในการรับการศึกษาเบื้องต้น

(๓) โอกาสทางสังคมในการศึกษาวิชาชีพ

(๔) โอกาสทางสังคมในการเลือกปฏิบัติงานวิชาชีพ

(๕) โอกาสทางสังคมสำหรับความก้าวหน้าในหน้าที่การงาน

(๖) โอกาสทางสังคมในการสร้างฐานะทางสังคม ตลอดจนการเลือกถิ่นที่อยู่อาศัย

สอดคล้องกับคำประกาศที่ว่าด้วย “ปฏิญญา ว่าด้วยสิทธิมนุษยชน” ขององค์การสหประชาชาติที่กล่าวว่า “ทุกคนในฐานะที่เป็นสมาชิกสังคม มีสิทธิในความมั่นคงทางสังคมและมีสิทธิในการบรรลุซึ่งสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม และมีสิทธิในมาตรฐานการครองชีพที่เพียงพอสำหรับสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดีของตนและครอบครัวรวมทั้งการได้รับอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัยและการดูแลสุขภาพทางแพทย์และการบริการทางสังคมที่จำเป็นแก่มารดาและ เด็กที่จะได้รับการดูแลและการช่วยเหลือพิเศษและทุกคนมีสิทธิในการศึกษา”

จะเห็นได้ว่าคุณภาพชีวิตเป็นสิ่งที่มีมนุษย์ทุกคนควรได้รับและพึงได้จากสถาบันและสังคม หากมีวิธีจัดการที่ดี ฉะนั้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีนั้นจะต้องสร้างพื้นฐานจากการฝึกอบรม เพื่อให้

แต่ละบุคคลในสังคมได้มีความรู้ความเข้าใจตระหนักถึงปัญหาและการป้องกันแก้ไขปัญหาร่วมกัน นำไปสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดีทุกระดับในสังคม

จากแนวคิดปรัชญาเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตดังกล่าวจึงเป็นปรัชญาพื้นฐานในการพัฒนาคุณภาพชีวิตและการกำหนดความหมายของคุณภาพชีวิตนอกจากนี้แนวคิดปรัชญาเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตตามคำสอนในพระพุทธศาสนายังกล่าวถึงคุณภาพชีวิตที่ดี คือ ชีวิตที่มีความรักตนเองและผู้อื่น ซึ่งพุทธศาสนิกชนเห็นว่า ปัจเจกบุคคลทั้งหลายมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน สังคมประกอบด้วยหน่วยเล็กๆมารวมกันหรือสภาวะที่ปัจเจกบุคคลทั้งหลายได้รับอิทธิพลมาจากสังคมสังคมจะมี ความสุขเมื่อปัจเจกบุคคล มีความเอื้อเพื่ออารีต่อกัน หากปัจเจกบุคคลมีความเห็นแก่ตัว สังคมก็จะไม่มีความสุข ดังนั้นคุณภาพชีวิตที่ดีของบุคคลจะต้องสอดคล้องกับสังคมที่ดีด้วย ต้องทำให้ตัวเองดี รักตัวเองและรักผู้อื่นด้วย ส่วนแนวคิดปรัชญาคุณภาพชีวิตตามศาสนาคริสต์ได้กล่าวถึงคุณภาพชีวิตที่ดีคือชีวิตที่มีความรัก ความเสียสละ ซึ่งความรักนั้นมี ๒ ด้าน คือ รักในพระเจ้าและรักเพื่อนมนุษย์ เมื่อมนุษย์มีความรักดังกล่าวแล้วจะมีความสุข

จากทฤษฎีคุณภาพชีวิตข้างต้นผู้วิจัยประยุกต์มาจากแนวคิดคุณภาพชีวิตของ WHOQOL Group (๒๐๐๒) และได้ผสมผสานแนวคิดคุณภาพชีวิตของคนในเขตเมืองของไทยของสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ ซึ่งได้แบ่งคุณภาพชีวิตออกเป็น ๕ องค์ประกอบดังนี้

- (๑) ด้านร่างกาย คือการรับรู้สภาพทางด้านร่างกายของบุคคล
- (๒) ด้านจิตใจ คือการรับรู้ทางสภาพจิตใจของตนเอง
- (๓) ด้านความสัมพันธ์ในครอบครัว คือการรับรู้ถึงความสัมพันธ์ในครอบครัว
- (๔) ด้านความสัมพันธ์ในศูนย์ฟื้นฟู คือ การรับรู้ถึงความสัมพันธ์ในชุมชน
- (๕) ด้านสิ่งแวดล้อม คือ การรับรู้เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมที่มีผลต่อการดำเนินชีวิต

จะเห็นได้ว่า การจัดทำเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตของกรมการพัฒนาชุมชนนั้นมีการ ปรับเปลี่ยนอยู่ตลอดเวลา สาเหตุหนึ่งมาจากแนวคิดในการพัฒนาชุมชนบ้างข้อบรรลุดุลประสงค์แล้ว อีกประการหนึ่งการปรับเปลี่ยนเครื่องชี้วัดทุก ๆ ๕ ปี ยังทำให้งานพัฒนาคุณภาพชีวิตของส่วนท้องถิ่น มีความทันสมัยอยู่ตลอดเวลาโดยมองภาพรวมของประเทศ

วิภากร มาพบสุข (๒๕๔๕, หน้า ๓-๖) สรุปว่าคุณภาพชีวิตเป็นเครื่องชี้วัดความเจริญก้าวหน้าของมิติทางด้านประชากร สังคม สุขภาพ จิตวิญญาณ สิ่งแวดล้อม และองค์ประกอบ อื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ที่ดีของมนุษย์

ส่วนฤดี กรุดทอง (๒๕๔๐, หน้า ๒๕-๒๖) ได้สรุปว่า คุณภาพชีวิต หมายถึง บุคคลที่มีความสุข ความพอใจจากการได้รับการตอบสนองต่อสิ่งที่มีความจำเป็น และความต้องการของร่างกายและจิตใจอย่างครบถ้วนสมบูรณ์ภายใต้สภาพแวดล้อม และค่านิยมที่สังคมยอมรับ หรือใน ความหมายที่สั้นที่สุดคือ การมีสุขภาพกายสุขภาพจิตดี และมีสติปัญญาที่สมบูรณ์ โดยมีสิ่งที่ ใช้ชี้บอกถึงระดับคุณภาพชีวิตประกอบด้วย)

(๑) สิ่งชี้บอกคุณภาพชีวิตด้านร่างกาย ได้แก่ ปัจจัยสี่ สุขภาพอนามัย สิ่งอำนวยความสะดวก สภาพแวดล้อมที่ปราศจากมลภาวะ ทรัพยากรที่จำเป็นในการดำรงชีวิต การคมนาคม สะดวก โอกาสทางการศึกษา การประกอบอาชีพเท่าเทียมกัน ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

(๒) สิ่งชี้บอกคุณภาพชีวิตด้านอารมณ์ เช่น การพักผ่อนหย่อนใจที่มีคุณภาพ ประโยชน์ การแสดงอารมณ์ที่เป็นผลจากความสัมพันธ์ในครอบครัวและชุมชน ความรักในหมู่คณะ

(๓) สิ่งซึ่งบอกคุณภาพชีวิตด้านความคิดจิตใจ เช่น ความมีระเบียบวินัย ค่านิยมทาง วัฒนธรรม ความรู้และสติปัญญา ความสามารถป้องกัน แก้ปัญหาในปัญหาในระดับบุคคล ครอบครัว และชาติ การสร้างความสำเร็จและการมีเป้าหมายชีวิต ความซื่อสัตย์สุจริต ความเอื้ออารีต่อกัน ความกตัญญู การเสียสละ การจงรักภักดี ความศรัทธาในศาสนา และการละเว้นอบายมุข เป็นต้น

กองสวัสดิการแรงงาน (๒๕๔๗, หน้า ๑๘) กล่าวว่า มนุษย์ควรมีคุณภาพชีวิตขั้นพื้นฐาน ใน ๔ มิติ ดังนี้

(๑) สุขภาวะทางกาย (physical Well-being) หมายถึงภาวะการรับรู้ และดำรงสุขภาพ ร่างกายให้มีความแข็งแรง ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ และสามารถดำรงชีวิตได้อย่างปกติสุข โดยมีการปฏิบัติกิจกรรมเพื่อเสริมสร้าง และรักษาสุขภาพร่างกายให้สมบูรณ์

(๒) สุขภาวะทางอารมณ์ (emotional Well-being) หมายถึงภาวะการรับรู้ของสภาพ ทาง อารมณ์ความรู้สึกของตนเองและผู้อื่น และสามารถบริหารจัดการอารมณ์ของตนเองและผู้อื่นได้ อย่างเหมาะสมและสร้างสรรค์

(๓) สุขภาวะทางสังคม (Social Well-being) ภาวะการรับรู้เรื่องราวการมีสัมพันธภาพ ของตนกับผู้อื่นทั้งในกลุ่มผู้ร่วมงานและต่อสาธารณชน

(๔) สุขภาวะทางจิตวิญญาณ (spiritual Well-being) หมายถึง ภาวะการรับรู้ของความรู้สึก สุขสมมีความพึงพอใจในการดำรงชีวิตอย่างมีเป้าหมาย เข้าใจธรรมชาติและความเป็นจริงของชีวิต รวมทั้งมีสิ่งยึดเหนี่ยวที่มีความหมายสูงสุดในชีวิต

ความสุขใน ๔ มิติดังนี้ เป็นแนวคิดขั้นพื้นฐานที่จะส่งผลต่อคุณภาพชีวิตที่ดีของมนุษย์

ประเสริฐ กลิ่นหอม (๒๕๔๓, หน้า ๒๐-๒๕) กล่าวว่าคุณภาพชีวิตของบุคคลขึ้นอยู่กับตัว บุคคลและระบบของสังคมนั้นๆ การกินดีอยู่ดีเริ่มที่ตัวเราเป็นอันดับแรก เมื่อตัวเรามีคุณภาพชีวิตที่ดี แล้วต่อไปจึงช่วยเหลือเกื้อกูลคนอื่นในสังคม ส่งผลให้ระบบของสังคมดีไปด้วย ซึ่งสอดคล้องกับ สภาพ ของสังคมไทย โดยเฉพาะสังคมไทยที่ยึดปัจเจกบุคคลเป็นใหญ่ คือคนไทยยังความเป็นตัวของตนเอง เน้นในควมมีคุณค่าของตนเอง เพราะศาสนาพุทธสอนให้รู้จักการหาความสุขจากตนเองและพึ่งตนเอง เมื่อเกิดปัญหา ดังนั้น จึงเป็นสิ่งที่ดีต่อการพัฒนาชีวิตของมนุษย์ เพราะโดย ธรรมชาติแล้วมนุษย์ย่อม แสวงหาชีวิตที่ดีให้กับตัวเองเสมอ

นิคาร์ตัน ศิลปะเดช (๒๕๔๐, หน้า ๖๖-๖๗) คุณภาพชีวิตมีความสำคัญทั้งต่อบุคคล และต่อ สังคม คุณภาพชีวิตเป็นสิ่งที่มนุษย์กำหนดสร้างขึ้น และชวนชวนให้ได้มาด้วยตัวของมนุษย์ เอง และยังเป็นเกณฑ์หรือมาตรฐานที่จะทำให้มนุษย์ได้พัฒนาตัวเองไปสู่เป้าหมายที่พึงปรารถนา บุคคล และครอบครัวที่มีคุณภาพชีวิตที่ดีย่อมมีเป้าหมายในการดำเนินชีวิตให้ดีขึ้นในทุกๆด้าน ตลอดเวลา เช่น ด้านความรู้ความสามารถการศึกษา อาชีพ รายได้ ที่อยู่อาศัย สุขอนามัย คุณธรรม จริยธรรม ฯลฯ คุณภาพเหล่านี้ย่อมมีผลต่อความสามารถในการปรับปรุงตนเอง สังคม และสิ่งแวดล้อม ให้ เกิดคุณค่าหรือเกิดประโยชน์สูงสุด ปัญหาต่างๆ ก็จะลดลงหรือหมดไปได้ เช่น ปัญหาครอบครัว ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ส่วนประเทศที่มี ประชากรด้อยคุณภาพมักจะประสบกับปัญหาความล่าช้าหรือความล้มเหลว ในการพัฒนาประเทศ ซึ่งจะเป็นปัญหาต่อเสถียรภาพความมั่นคง และความปลอดภัยของประเทศ ดังนั้นประเทศทั้งหลาย จึงใช้ความพยายามกันอย่างเต็มที่ในการที่จะปรับปรุงพัฒนาประชากรของตน ให้มีคุณภาพชีวิตที่ สูงขึ้นจนถึงระดับมาตรฐานที่สังคมต้องการ ทั้งนี้เพื่อช่วยให้บุคคลดำรงชีวิต ในแนวทางที่ดี และใช้ วิธีการอันชอบธรรมในการสนองความต้องการในด้านต่างๆ ของตนเอง

โดยไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ตนเองและผู้อื่น ทำให้บุคคลมีการสร้างสรรค์พัฒนาคิดปรับปรุงตนเอง สังคมและสิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้นอยู่เสมอ รวมทั้งช่วยให้บุคคลและสังคมเกิดความเจริญก้าวหน้า มีความสุข สมบูรณ์ และเกิดความมั่นคงปลอดภัยไปพร้อมๆ กัน การมีสุขภาพร่างกายและจิตใจที่ปกติ มีความพึงพอใจในองค์ประกอบต่างๆ ของการดำรงชีวิต เช่น ครอบครัว การทำงาน สุขภาพ รวมถึงความสามารถในการแก้ไขปัญหาได้

นอกจากนี้ ยูเนสโก (UNESCO อ้างถึงในฤดี กรุดทอง, ๒๕๔๐, หน้า ๒๘) ชี้ให้เห็นว่า เครื่องบ่งชี้คุณภาพชีวิตของประชาชนประกอบไปด้วย อาหาร/โภชนาการ สุขภาพอนามัย การศึกษา สภาวะแวดล้อม/ทรัพยากร รายได้ การมีงานทำ ที่อยู่อาศัย/การตั้งถิ่นฐาน และค่านิยม ศาสนา/จริยธรรม โดยแต่ละเรื่องจะมีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงประชากร และผลกระทบ ที่มีต่อสุขภาพชีวิตประชากรทั้งระดับจุลภาคและมหภาค

จันทิปปา วิเศษโฆหาร (๒๕๕๒, หน้า ๑๐) ได้สรุปไว้ว่า คุณภาพชีวิตคือ สภาวะการณ์ของ บุคคลที่มีชีวิตที่มีความสุข ทั้งทางกาย ทางอารมณ์ ทางสังคม ทางจิตวิญญาณ โดยมีสภาพการณ์คือ อยู่ดีหรือมีความเป็นอยู่ที่ดี และอีกส่วนหนึ่งระบบสังคมจำเป็นต้องเอื้ออำนวยให้เกิดการดำรงชีวิต และสุขภาพที่ดีของคนในสังคมนั้นๆ

วันชัย ธนะวังน้อย และยงยุทธ พึ่งวงศ์ญาติ (๒๕๔๒, หน้า๑๐) ให้ความหมายคุณภาพชีวิต หมายถึงระดับความเป็นอยู่ที่ดี ในการดำรงชีวิตอยู่ของบุคคลในสังคม ในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง

สำหรับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุ นั้น บุชยมาส สินธุประมา (๒๕๓๙, หน้า ๕๓๗-๕๓๘) ได้อธิบายว่า เพื่อให้ชีวิตของผู้สูงอายุมีคุณภาพ สามารถทำประโยชน์ให้แก่สังคมและครอบครัวได้ ผู้สูงอายุจะต้องมีการเตรียมสถานการณ์ไว้เพื่อให้ตนเองมีคุณค่า และเป็นที่ยอมรับ ของบุคคลทั่วไป ในด้านต่างๆ ดังต่อไปนี้

(๑) ด้านรายได้ จะต้องรู้จักเก็บออมตั้งแต่วัยหนุ่มสาวเพื่อไว้ใช้ในยามชรา และทำประกันสวัสดิการสังคมไว้ด้วย

(๒) ที่อยู่อาศัยต้องเป็นส่วนตัวสงบเงียบ บรรยากาศธรรมชาติ มีเครื่องมือเครื่องใช้ที่จำเป็น สะอาด ปลอดภัย ลูกหลานสามารถไปเยี่ยมเยียนดูแลได้สะดวก และสม่ำเสมอ

(๓) การเจ็บป่วย ต้องดูแลรักษาร่างกายอย่างสม่ำเสมอ พักผ่อนให้เพียงพอ ออกกำลังกายเป็นประจำตามสมควร และเลือกรับประทานอาหารที่มีคุณค่าปริมาณพอดี รวมทั้งควรรู้จักกับสถานพยาบาลต่างๆ ว่ายน้ำปกติและยามฉุกเฉิน

(๔) การใช้เวลา ต้องเตรียมตัวเตรียมใจยอมรับสภาพการณ์ในชีวิต ควรจะหางานอดิเรก หรือกิจกรรมต่างๆ ทำเพื่อประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น เช่น การอ่านเขียนหนังสือ ทำบุญทำทาน ออกกำลังกาย การรดน้ำต้นไม้ และเก็บกวาดบ้าน เป็นต้น

(๕) การปรับตัว ต้องรู้จักตนเอง และเข้าใจเด็กวัยลูกหลาน เพื่อจะทำให้การอยู่ร่วมกันระหว่างผู้สูงอายุและลูกหลานเป็นไปอย่างปกติสุข

(๖) ด้านธรรมะและสมาธิ ควรเตรียมตัวเตรียมใจที่จะยอมรับความเจริญและความเสื่อม ของสังขารและสรรพสิ่งรอบตัว ฝึกจิตให้เข้มแข็งขึ้น ทำจิตให้ปล่อยวาง และกล้าเผชิญต่อทุกสิ่ง เพื่อนำมาซึ่งความสุขสงบแก่ตนเองและครอบครัว

๒.๗ ปัจจัยต่างๆ ที่มีผลต่อคุณภาพชีวิต

การที่คนเราต้องดำรงชีวิตให้มีการอยู่ดีกินดีได้นั้นต้องขึ้นอยู่กับองค์ประกอบที่เป็นปัจจัยสนับสนุนหลายๆ ด้าน ซึ่งปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ต้องประกอบกันอย่างกลมกลืนให้เหมาะสมกับแต่ละบุคคล สถานที่ เวลา และความเปลี่ยนแปลงของสังคม ดังนั้น จะเห็นได้ว่า คุณภาพชีวิตของแต่ละบุคคลแต่ละสังคมย่อมแตกต่างกันไป ซึ่งมีนักวิชาการหลายท่าน ได้พยายามศึกษาค้นคว้าวิจัย เกี่ยวกับปัจจัยต่างๆ ที่มีผลต่อคุณภาพชีวิต โดยอาจแบ่งปัจจัยที่บ่งบอกคุณภาพชีวิตออกเป็น ๒ ด้าน คือ ด้านองค์ประกอบที่ขึ้นอยู่กับตัวบุคคล คือ คุณภาพชีวิตที่ดีนั้นขึ้นอยู่กับตัวบุคคล

โดยพิจารณาว่าแต่ละบุคคลมีปัจจัยใดบ้างที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิต มีนักวิชาการ ได้ให้คำอธิบายหลายท่านดังนี้

ชัยวัฒน์ ปัญญาพงษ์^๑ ได้กล่าวถึงคุณภาพชีวิตต้องรวมปัจจัยทางความ ต้องการทางร่างกายและความต้องการทางด้านจิตใจ

เย็นใจ เลหาวิช^๒ กล่าวว่าองค์ประกอบซึ่งนำมาสู่คุณภาพชีวิตแบ่ง ออกเป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนที่จำเป็นระดับพื้นฐานทำให้พอมีชีวิตอยู่ได้ คือ การมีปัจจัยสี่อย่าง เพียงพอ มีสุขภาพแข็งแรง มีความมั่นคงและอิสระ อีกส่วนหนึ่งเป็นส่วนที่จำเป็นแก่การเพิ่ม คุณภาพชีวิตเพื่อจะทำให้สุขภาพดีขึ้น คือ การมีค่านิยมที่เหมาะสม มีจุดมุ่งหมายของชีวิต มีชีวิต กลมกลืนกับครอบครัว ชุมชนและสิ่งแวดล้อม

Bennet^๓ ได้กล่าวถึงปัจจัย ๒ อย่าง ที่มี ความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิต ดังนี้คือ ปัจจัยแรกเกี่ยวกับความจำเป็นของชีวิต ซึ่งได้แก่ ความ จำเป็นต่ำสุดที่มีต่ออาหาร อาหารที่จำเป็นต่อสุขภาพที่อยู่อาศัย (มีห้องและเครื่องป้องกันจากสิ่ง ต่างๆ) และเสื้อผ้า (สำหรับสวมใส่เพื่อความเหมาะสมและป้องกันความรุนแรงของอากาศ) สุขภาพ หมายถึง การมีสุขภาพแข็งแรง ไม่เจ็บไข้ได้ป่วยและความมั่นคงอิสระมีเศรษฐกิจและ สังคมที่ดี มีความสนใจการเมือง ปัจจัยที่สอง เกี่ยวกับความพอใจของแต่ละบุคคลเพื่อให้มีคุณภาพ ชีวิตที่ดี มีค่านิยมที่เหมาะสมกลมกลืนกับสังคม วัฒนธรรมการเมืองและสิ่งแวดล้อมทางเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นสิ่งที่แต่ละบุคคลสามารถใช้เป็นรากฐานการตัดสินใจอันสำคัญต่อชีวิต มีความสมดุล

ระหว่างความปรารถนาและความเป็นไปได้ที่จะบรรลุถึงความปรารถนา มีจุดมุ่งหมายของชีวิตและ มีชีวิตที่กลมกลืนกับครอบครัว ชุมชน และสิ่งแวดล้อม ด้านองค์ประกอบที่ขึ้นอยู่กับระบบสังคม คือ ชีวิตที่ดีมีคุณภาพนั้นควรมีปัจจัยหลาย ด้านในระบบสังคมที่เกี่ยวข้องกับตัวบุคคลที่อยู่ในสังคม เพื่อดำรงชีวิตที่ดีของบุคคลในสังคม มี นักวิชาการ ได้ให้คำอธิบายหลากหลายดังนี้

ยุพา อคัมศักดิ์^๔ กล่าวว่า คุณภาพชีวิตของคนทุกคนในสังคมต้อง ประกอบด้วยสุขภาพทางกายและทางใจ การศึกษา เศรษฐกิจ และอาชีพ การเมือง ศาสนา สิ่งแวดล้อม สวัสดิการและสังคมอื่นๆ

^๑ ชัยวัฒน์ ปัญญาพงษ์ (๒๕๒๑, หน้า ๑๘)

^๒ เย็นใจ เลหาวิช (๒๕๒๐, หน้า ๕๐)

^๓ Bennet (อ้างถึงใน มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๐, หน้า ๖๘๙)

^๔ ยุพา อคัมศักดิ์ (๒๕๑๖หน้า ๖)

นิพนธ์ คันธเสวี^๕ ได้จำแนกองค์ประกอบที่บ่งถึงคุณภาพชีวิตของมนุษย์ ออกเป็น ๖ ประการด้วยกัน คือ ด้านร่างกาย ด้านอารมณ์ ด้านสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ด้าน สภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม ด้านความคิดและจิตใจ

ยุวัฒน์ วุฒิเมธี^๖ ได้กล่าวว่า คุณภาพชีวิตจะดีและยืนยงอยู่ได้ต้องอาศัย องค์ประกอบอย่างน้อย ๓ ประการ คือ องค์ประกอบทางเศรษฐกิจ องค์ประกอบทางสังคม และ องค์ประกอบทางการเมือง

นอกจากนี้ ยังมีรายงานการวิจัยของ Markely & Baglely^๗ ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่องมาตรฐานขั้นต่ำสำหรับคุณภาพชีวิตพบว่าปัจจัยที่เกี่ยวข้อง กับคุณภาพชีวิตแบ่งได้เป็น ๖ ปัจจัยใหญ่ๆ คือ

- (๑) ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ (economics)
- (๒) ปัจจัยด้านสุขภาพ (health)
- (๓) ปัจจัยด้านสังคม (Social)
- (๔) ปัจจัยด้านการเมือง (political)
- (๕) ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมธรรมชาติ (natural environment)
- (๖) ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (physical environment)

Wegner^๘ กำหนดองค์ประกอบคุณภาพ ชีวิต ๘ ด้าน คือ

- (๑) ความสามารถในการกระทำการกิจประจำวัน
- (๒) การรับรู้สภาพแวดล้อมภายนอก
- (๓) การปฏิบัติกิจกรรมด้านสังคม
- (๔) การใช้สติปัญญา
- (๕) ความรู้สึกด้านอารมณ์
- (๖) สถานภาพทางเศรษฐกิจ
- (๗) สถานภาพทางสุขภาพ
- (๘) ความเป็นอยู่ที่ดี
- (๙) ความพึงพอใจในชีวิต

นิพนธ์ คันธเสวี^๙ จำแนกองค์ประกอบ คุณภาพชีวิต ๖ ประการ คือ ด้านร่างกาย ด้านอารมณ์ สภาพแวดล้อมทางกายภาพ สภาพแวดล้อม ทางวัฒนธรรม ความคิดและจิตใจ

โดยสรุปองค์ประกอบของคุณภาพชีวิตแบ่งออกเป็น ๒ ด้าน คือ องค์ประกอบที่ขึ้นอยู่กับตัวบุคคลและองค์ประกอบที่ขึ้นอยู่กับระบบสังคม

---

^๕ นิพนธ์ คันธเสวี (๒๕๒๖, หน้า ๖)

^๖ ยุวัฒน์ วุฒิเมธี (๒๕๒๖, หน้า ๗)

^๗ (๑๙๗๕ อ้างถึงในชิตชัย สนั่นเสียง, ๒๕๒๙, หน้า ๒๓)

^๘ Wegner (อ้างถึงใน วิชัย รูปขำดี และคณะ, ๒๕๔๒, หน้า ๑)

^๙ นิพนธ์ คันธเสวี (๒๕๓๔ อ้างถึงใน ศศิธร นุชดารา, ๒๕๓๖, หน้า ๑๙)

๒.๘ ทฤษฎีการพัฒนาคุณภาพชีวิต

การพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้น เกี่ยวข้องกับทฤษฎีการพัฒนาตามแนวทางกระแสหลักและทฤษฎีการพัฒนากระแสหลักปฏิรูป

ทฤษฎีการพัฒนาตามแนวทางกระแสหลักเป็นแนวคิดทฤษฎีในการพัฒนาที่มีจุดมุ่งหมายในการสร้างความเจริญทางเศรษฐกิจด้วยกระบวนการพัฒนาด้านอุตสาหกรรมซึ่งวัดได้ด้วยรายได้ที่เพิ่มสูงขึ้น ซึ่งผลของการพัฒนาจะแพร่กระจายไปยังชุมชน ชนบท ด้วยทฤษฎีต่างๆ ดังนี้

ทฤษฎีเน้นเกี่ยวกับการสะสมทุนและลงทุนเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจโดยเน้นการลงทุนในโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคม

ทฤษฎีความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจตามลำดับขั้น ๕ ขั้นตอน คือ

ขั้นที่ ๑ ขั้นสังคมดั้งเดิม

ขั้นที่ ๒ ขั้นเงื่อนไขที่ต้องเตรียมการก่อนพุ่งทะยาน

ขั้นที่ ๓ ขั้นพุ่งทะยาน

ขั้นที่ ๔ ขั้นขับเคลื่อนสู่ความมีคุณภาพ

ขั้นที่ ๕ ขั้นเหลือกินเหลือใช้

ทฤษฎีทวิภาค เสนอว่า สภาพทวิภาคของระบบเศรษฐกิจประเทศโลกที่สาม ประกอบด้วยภาคอุตสาหกรรม ทุนนิยม บริการ และภาคเกษตรชนบท

ทฤษฎีภาวะทันสมัย เสนอว่า กระบวนการเปลี่ยนแปลงจากสังคมดั้งเดิมของประเทศโลกที่สามไปสู่สังคมทันสมัยแบบตะวันตกต้องมีการเปลี่ยนแปลงปัจจัยต่างๆทางเศรษฐกิจและสังคม ทฤษฎีการยอมรับสิ่งใหม่ เป็นการยอมรับสิ่งใหม่ๆ ไปปฏิบัติจริงตามลำดับ ๕ ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ ๑ ขั้นตอนตื่นตัวในการรับทราบความรู้

ขั้นที่ ๒ ขั้นตอนการสนใจข่าวสารเพิ่มเติม

ขั้นที่ ๓ ขั้นตอนประเมินผล

ขั้นที่ ๔ ขั้นตอนการทดลองปฏิบัติ

ขั้นที่ ๕ ขั้นตอนการยอมรับซึ่งขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการประกอบกันคือ

๑) ผู้นำการเปลี่ยนแปลงจะต้องมีความสามารถในการถ่ายทอดข่าวสาร มีความรู้ มีทักษะในเรื่องที่จะให้ความรู้แก่ชุมชน และต้องมีความสามารถในการเลือกสื่อกลางเพื่อการถ่ายทอด

๒) ความรู้ที่จะให้ต้องนำไปปฏิบัติได้จริง ไม่ยุ่งยาก ประหยัด และเหมาะสมกับสิ่งที่มีอยู่แล้วในชุมชน

๓) ความสามารถในการรับรู้ตลอดจนทัศนคติที่มีต่อความรู้ของผู้รับการเปลี่ยนแปลงหรือชาวบ้าน

๔) สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม เช่น การถือครองที่ดิน องค์กรทางสังคม สภาพภูมิศาสตร์

๕) สภาพในการดำเนินงานของสถาบันอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น สถาบันวิจัยและส่งเสริมการเกษตร สถาบันสื่อสารมวลชนและโครงสร้างชุมชน

๒๘.๑ ทฤษฎีการพัฒนากระแสหลักปฏิรูป

เพื่อทดแทนทฤษฎีการพัฒนากระแสหลักดั้งเดิมที่ล้มเหลว ในด้านการกระจายรายได้และความเจริญที่เป็นธรรม จึงมีทฤษฎีต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

๑. ทฤษฎีการกระจายรายได้และความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเพื่อให้เกิดพลวัตของการกระจายรายได้ซึ่งเป็นมาตรการระยะยาวเพื่อแก้ไขปัญหาเรื่องความยากการว่างงานและความไม่เท่าเทียม

๒. ทฤษฎีการรื้อยพัฒนาคือสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นพร้อมกับการพัฒนาเปรียบเสมือนเหรียญสองด้าน

๓. ทฤษฎีการพึ่งพาเชื่อว่ายุทธศาสตร์หรือแนวทางการพัฒนาแบบตะวันตกจะนำคนส่วนใหญ่ในประเทศโลกที่สามที่ยากจนขึ้นแค่นเพราะดอกผลการพัฒนาส่วนใหญ่ถูกดูดทรัพย์โดย บริษัทข้ามชาติทำให้เกิดทุนนิยมทางออกของประเทศโลกที่สามจึงควรใช้แนวทางพัฒนาแบบ พึ่งตนเองบนพื้นฐานของความเสมอภาค ความยุติธรรม และการไม่เอาัดเอาเปรียบ

ตัวบ่งชี้คุณภาพชีวิต

ประเทศไทยได้นำเอาแนวคิดความจำเป็นพื้นฐาน (จปฐ.) (Basic minimum needs) มาใช้กำหนดเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตของประชาชนตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๒๘ โดยใช้เครื่องชี้วัดหลัก จปฐ.๘ หมวด ๓๒ ตัวชี้วัด จากคณะรัฐมนตรีเห็นชอบโครงการปรัณรงค์คุณภาพชีวิต

ปี พ.ศ. ๒๕๓๑ คณะกรรมการพัฒนาชนบทแห่งชาติ (กชช) ได้ให้สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติมอบโครงการปรัณรงค์ฯให้กระทรวงมหาดไทย โดย กรมการพัฒนาชุมชนเป็นผู้รับผิดชอบภายใต้ชื่อว่า “งานพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในชนบท (พชช.)”

ปี พ.ศ. ๒๕๓๒ กชช. มีมติเมื่อวันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๓๒ ให้กรมการพัฒนาชุมชนจัดเก็บข้อมูล จปฐ. เป็นประจำทุกปี

ปี พ.ศ. ๒๕๓๓ เริ่มจัดเก็บ ประมวลผล และวิเคราะห์ข้อมูล จปฐ. คุณภาพชีวิตของคนไทย โดยรวม ทุกครัวเรือนทั่วประเทศ

ปี พ.ศ. ๒๕๓๕ กรมการพัฒนาชุมชนได้ปรับปรุงเครื่องชี้วัดความจำเป็นพื้นฐานเป็น ๙ หมวด ๓๗ ตัวชี้วัด เพื่อให้เข้ากับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๗ (๒๕๓๕ - ๒๕๓๙)

ปี พ.ศ. ๒๕๔๐ กรมการพัฒนาชุมชนมีการปรับปรุงเครื่องชี้วัดเป็น ๘ หมวด ๓๙ ตัวชี้วัด เพื่อให้ตรงกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๒ (๒๕๔๐ - ๒๕๔๔)

ปี พ.ศ. ๒๕๔๔ กรมการพัฒนาชุมชนมีการปรับปรุงเครื่องชี้วัดเป็น ๖ หมวด ๓๗ ตัวชี้วัด เพื่อให้ตรงกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๙ (๒๕๔๕-๒๕๔๙) กรมการพัฒนาชุมชนแนวคิดเกี่ยวกับดัชนีเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิต (จปฐ.) ที่กรมการพัฒนาชุมชนได้ปรับตาม แผนพัฒนาฉบับที่ ๙ (๒๕๔๕ - ๒๕๔๙) ลดลงเหลือ ๖ หมวด มีดัชนี ๓๗ ตัวชี้วัด^{๑๐} คือ

หมวดที่ ๑ สุขภาพดี มีดัชนี ๑๑ ตัวชี้วัด ได้แก่

๑. หญิงตั้งครรภ์ได้รับการดูแลก่อนคลอด
๒. แม่ที่คลอดลูกได้รับการทำคลอดและดูแลหลังคลอด
๓. เด็กแรกเกิดมีน้ำหนักไม่ต่ำกว่า ๒,๕๐๐ กรัม
๔. เด็กแรกเกิดถึง ๑ ปี ได้รับการฉีดวัคซีนป้องกันโรคครบ

^{๑๐} (กรมการพัฒนา ชุมชน ๒๕๔๔, หน้า ๑๑-๑๓)

๕. เด็กแรกเกิดได้กินนมแม่อย่างเดียวยาวอย่างน้อย ๔ เดือนแรกติดต่อกัน
๖. เด็กแรกเกิดถึง ๕ ปี ได้กินอาหารอย่างเหมาะสมและพอเพียง
๗. เด็กอายุ ๖ - ๑๕ ปี ได้กินอาหารถูกต้องและครบถ้วน
๘. เด็กอายุ ๖ - ๑๒ ปี ได้รับการฉีดวัคซีนป้องกันโรคครบ
๙. คนในครัวเรือนได้กินอาหารที่มีคุณภาพถูกสุขลักษณะปลอดภัย ได้มาตรฐาน
๑๐. คนในครัวเรือนมีความรู้ในการใช้ยาที่ถูกต้องและเหมาะสม
๑๑. คนอายุ ๓๕ ปีขึ้นไป ได้รับการตรวจสุขภาพประจำปี

หมวดที่ ๒ มีบ้านอาศัย มีดัชนี ๘ ตัวชี้วัด ได้แก่

๑๒. ครัวเรือนมีความมั่นคงในที่อยู่อาศัย
๑๓. ครัวเรือนมีน้ำสะอาดสำหรับดื่มและบริโภคเพียงพอตลอดปี
๑๔. ครัวเรือนมีน้ำใช้เพียงพอตลอดปี
๑๕. ครัวเรือนมีการจัดการบ้านเรือนและบริเวณบ้านให้เป็นระเบียบสุขลักษณะ
๑๖. ครัวเรือนไม่ถูกรบกวนจากเสียง ความสั่นสะเทือน ฝุ่นละออง กลิ่นเหม็นหรือมลพิษทางอากาศ น้ำเสีย ขยะ และสารพิษ
๑๗. ครัวเรือนมีการป้องกันอุบัติเหตุอย่างถูกต้อง
๑๘. ครัวเรือนมีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน
๑๙. ครัวเรือนมีความอบอุ่น

หมวดที่ ๓ ฝึกฝนการศึกษา มีดัชนี ๖ ตัวชี้วัด ได้แก่

๒๐. เด็กอายุ ๓ - ๕ ปีเต็ม ได้รับการเลี้ยงดูเตรียมความพร้อม
๒๑. เด็กอายุ ๖-๑๕ ปี ได้รับการศึกษาภาคบังคับ ๙ ปี
๒๒. เด็กที่จบการศึกษาภาคบังคับ ๙ ปี ได้เรียนต่อชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย
๒๓. เด็กที่ไม่ได้เรียนต่อมัธยมศึกษาตอนปลาย ได้รับการฝึกอบรมด้านอาชีพ
๒๔. คนอายุ ๑๕ - ๖๐ ปีเต็ม อ่านออกและเขียนภาษาไทยได้
๒๕. คนในครัวเรือนได้รับรู้ข่าวสาร

หมวดที่ ๔ รายได้ก้าวหน้า มีดัชนี ๓ ตัวชี้วัด ได้แก่

๒๖. คนอายุ ๑๘ - ๖๐ ปีเต็ม มีการประกอบอาชีพและมีรายได้
๒๗. คนในครัวเรือนมีรายได้เฉลี่ยไม่ต่ำกว่าคนละ ๒๐,๐๐๐ บาทต่อปี
๒๘. ครัวเรือนมีการเก็บออมเงิน

หมวดที่ ๕ plugged ค่านิยม มีดัชนี ๕ ตัวชี้วัด ได้แก่

๒๙. คนในครัวเรือนไม่ติดสุรา
๓๐. คนในครัวเรือนไม่สูบบุหรี่
๓๑. คนอายุตั้งแต่ ๖ ปีขึ้นไปทุกคนไปปฏิบัติกิจกรรมทางศาสนา
๓๒. คนสูงอายุได้รับการดูแลเอาใจใส่
๓๓. คนพิการ ได้รับการดูแลเอาใจใส่

หมวดที่ ๖ ร่วมใจพัฒนา มีดัชนี ๔ ตัวชี้วัด ได้แก่

๓๔. คริวเรือนมีคนเป็นสมาชิกกลุ่มที่ตั้งขึ้นในหมู่บ้าน ตำบล
๓๕. คริวเรือนมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นเพื่อประโยชน์ของชุมชนหรือท้องถิ่น
๓๖. คริวเรือนเข้าร่วมทำกิจกรรมสาธารณะของหมู่บ้าน
๓๗. คนมีสิทธิ์ได้ไปใช้สิทธิ์เลือกตั้ง

จะเห็นได้ว่า การจัดทำเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตของกรมการพัฒนาชุมชนนั้นมีการ ปรับเปลี่ยน อยู่ตลอดเวลา สาเหตุหนึ่งมาจากแนวคิดในการพัฒนาชุมชนบางข้อบรรลุ วัตถุประสงค์แล้วอีกประการ หนึ่งการปรับเปลี่ยนเครื่องชี้วัดทุกๆ ๕ ปี ยังทำให้งานพัฒนาคุณภาพ ชีวิตของส่วนท้องถิ่นมีความ ทันสมัยอยู่ตลอดเวลาโดยมองภาพรวมของประเทศ

ดัชนีเครื่องชี้วัดคุณภาพชีวิตที่ใช้กันมาก คือ ความยืนยาวของชีวิต สุขภาพอนามัยที่ดี การศึกษา ความเสมอภาคทางเพศ และเสรีภาพทางสังคมและการเมือง เป็นต้น ว่าดัชนีเชิงปริมาณ เหล่านี้จะไม่สามารถครอบคลุมแนวคิดในการพัฒนาได้ทั้งหมด^{๑๑}

ชุตินา เลหาวิจิตรจันทร์^{๑๒} ศึกษาเรื่องการศึกษาคุณภาพชีวิต นักสังคม สงเคราะห์สังกัด กรุงเทพฯ ผลของการศึกษาพบว่าคุณภาพชีวิตโดยรวมส่วนใหญ่อยู่ระดับปานกลาง จากองค์ประกอบ ด้านคุณภาพชีวิต ๙ ด้าน คือ สุขภาพดี มีที่อยู่อาศัย การศึกษาถ้วนทั่ว ครอบครัวมี สุข รายได้ดี ใช้เวลาว่างและกิจกรรมนันทนาการ อยากร่วมพัฒนา พาสู่คุณธรรม รักษาสิ่งแวดล้อม

เกณฑ์ประเมินคุณภาพชีวิต

นักจิตวิทยา ได้จำแนกเกณฑ์ในการประเมินคุณภาพชีวิต คือ

- (๑) การมีงานทำ
- (๒) การพักผ่อน
- (๓) การรับประทานอาหาร
- (๔) การหลับนอน
- (๕) การติดต่อทางสังคม
- (๖) การเป็นพ่อแม่ที่มีครอบครัว
- (๗) การประกอบอาชีพที่มีรายได้มั่นคง
- (๘) ความรักจากครอบครัว
- (๙) สิ่งแวดล้อม
- (๑๐) การยอมรับตนเอง

เกณฑ์ประเมินคุณภาพของคนไทยขั้นพื้นฐาน คือ

- (๑) กินอาหารที่ถูกสุขลักษณะในปริมาณที่เพียงพอ
- (๒) มีที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม
- (๓) มีงานทำอยู่ในสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม
- (๔) ได้รับบริการพื้นฐานที่จำเป็น
- (๕) มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

^{๑๑} (วัฒนธรรมอันหลากหลายของ มนุษยชาติ ม.ป.ป., หน้า ๒๒)

^{๑๒} ชุตินา เลหาวิจิตรจันทร์ (๒๕๔๔, บทคัดย่อ)

- (๖) มีการผลิตที่พอเพียง
- (๗) มีส่วนร่วมในการปกครองท้องถิ่น
- (๘) สามารถควบคุมช่วงเวลาการมีบุตรและจำนวนบุตร
- (๙) ประพฤติตามขนบธรรมเนียมประเพณี หลักธรรมศาสนา และรักษาส่งเสริม

กิจกรรมทางศิลปวัฒนธรรม

องค์การยูเนสโกในภูมิภาคเอเชียได้กำหนดเกณฑ์ประเมินคุณภาพชีวิตของบุคคลและ ชุมชนไว้คือ

- (๑) อาหารและโภชนาการ
- (๒) สุขภาพ
- (๓) การศึกษา
- (๔) สภาพแวดล้อมและรายได้
- (๕) การมีงานทำ
- (๖) สถานภาพสตรี

Wallance^{๑๓} กำหนดเกณฑ์ประเมินคุณภาพชีวิตประกอบด้วย

- (๑) มีสุขภาพและสวัสดิการดี
- (๒) มีการติดต่อสื่อสารกันในสภาพแวดล้อมของตน
- (๓) เป็นทรัพยากรมนุษย์
- (๔) สามารถติดต่อกับบุคคลได้ทุกคน
- (๕) มีสติปัญญา ร่างกายและอารมณ์ดี
- (๖) มีการพัฒนาเศรษฐกิจ
- (๗) มีความมั่นคงปลอดภัย

ส่วนเกณฑ์ประเมินคุณภาพชีวิตของไทย

- (๑) ครอบครัว
- (๒) กิจกรรมทางสังคมและศาสนา
- (๓) ความสามารถในการอาชีพ
- (๔) ความสามารถในการดำรงชีวิตอยู่และการปรับตัวในสภาพแวดล้อม
- (๕) สุขภาพกายและสุขภาพจิต
- (๖) การมุ่งในค่านิยมรักชาติ ศาสนา กษัตริย์ ผังในจิตสำนึกคนไทยทุกคน
- (๗) คุณธรรมจริยธรรม^{๑๔}

^{๑๓} Wallance (๑๙๗๔)

^{๑๔} (วัฒนธรรมอันหลากหลายของมนุษยชาติ,ม.ป.ป. หน้า ๒๒)

บทที่ ๓

การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้านอารมณ์

๓.๑ ความน่า

ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของ فروยด์ ว่ายรุ่นอยู่ในขั้นพอใจในการรักเพศตรงข้าม (genital stage) ความพึงพอใจและความสุขต่างๆ เป็นแรงขับมาจากวุฒิภาวะทางเพศ เริ่มสนใจเพศตรงข้าม มีแรงจูงใจที่จะรักผู้อื่น ต้องการอิสระจากพ่อแม่มากขึ้น เด็กชายจะเลียนแบบพ่อ เด็กหญิงจะเลียนแบบแม่^๑

อารมณ์ของวัยรุ่นเป็นอารมณ์ที่เปลี่ยนแปลงง่าย อ่อนไหวง่าย เจ้าอารมณ์ มีอารมณ์รุนแรง การควบคุมอารมณ์ยังไม่สู้ดี บางครั้งเก็บกด บางคราวมั่นใจสูง บางครั้งพลุ่งพล่าน ลักษณะอารมณ์เหล่านี้เรียกกันว่า พายุบุแคม (Storm and stress)^๒ เพราะลักษณะอารมณ์แบบนี้จึงมีความคิดเห็นขัดแย้งกับผู้ใหญ่ได้ง่าย ทำให้วัยรุ่นจึงคิดว่าผู้ที่เข้าใจตนเองดีที่สุดคือเพื่อนในวัยเดียวกัน เนื่องจากมีความคิดเห็นที่เป็นไปทางเดียวกัน ยอมรับกันและกัน การเปลี่ยนแปลงทางอารมณ์ที่เกิดขึ้นนี้มีผลมาจากหลายปัจจัยประกอบกัน เช่น การปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงทางด้านร่างกาย การปรับพฤติกรรม การแสดงออกจากการเป็นเด็ก เข้าสู่การเรียนรู้บทบาทของการเป็นผู้ใหญ่ สังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เป็นต้น

มนุษย์เป็นทรัพยากรหลักที่สำคัญของประเทศ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จึงเป็นปัจจัยที่สำคัญที่ทำให้ประเทศมีการพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพจะเห็นได้จากทิศทางการพัฒนาประเทศ ประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ. ๒๕๕๕-๒๕๕๙:๗-๘) ที่มีสรุปสาระสำคัญว่า การพัฒนาประเทศในระยะแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๑ ได้ตระหนักถึงสถานการณ์และความเสี่ยงที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงในระดับโลกและภายในประเทศ โดยเฉพาะภาวะผันผวนด้านเศรษฐกิจ พลังงานและภูมิอากาศ ที่เป็นไปอย่างรวดเร็วและส่งผลกระทบต่อประเทศไทยทั้งเชิงบวกและลบ ดังนั้น ทิศทางการบริหารจัดการประเทศภายใต้หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อรองรับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว จึงเป็นการใช้จุดแข็งและศักยภาพที่มีอยู่ให้เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศเพื่อสร้างความเข้มแข็งและรักษาเสถียรภาพทางเศรษฐกิจของประเทศ โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจภายในประเทศ ที่เน้นการเสริมสร้างความเข้มแข็งของฐานการผลิตภาคเกษตร และการประกอบการของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม

๓.๒ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับคุณภาพชีวิต

เหตุที่ต้องมีการพัฒนาคุณภาพชีวิต เพราะสังคมแห่งการพึ่งพาเกี่ยวเนื่องกันของมนุษย์ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่ทำให้คนในสังคมมีความสุข จากการที่ได้รับการยอมรับดีใจเมื่อได้รับการชื่นชม พอใจเมื่อได้รับความรักความอบอุ่น เกิดความสุขทางใจส่งผลให้มีความสุขทางกายเกิดขึ้นใน ชีวิตประจำวัน

^๑ ทิพย์ภา เชษฐ์เขาวลิต, จิตวิทยาพัฒนาการสำหรับพยาบาล, (สงขลา : ชานเมืองการพิมพ์, ๒๕๔๑), หน้า

^๒ สุชา จันทน์เอม, จิตวิทยาพัฒนาการ, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๖), หน้า

ศิริ ฮามสุโพธิ์^๓ กล่าวถึงแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพชีวิตไว้ว่า คุณภาพชีวิต หมายถึง สภาพเป็นอยู่ของบุคคลทางด้านร่างกาย อารมณ์ สังคมความคิดและจิตใจ ซึ่งรวมทุกด้านของชีวิตไว้หมดโดยจะสามารถแสดงมิติต่างๆ ของคุณภาพชีวิตไว้ได้ดังนี้คือ

๑. สิ่งซึ่งบอกคุณภาพชีวิตด้านร่างกาย คืออาหาร น้ำ เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย สุขภาพอนามัย พลังงานการออมทรัพย์สิ่งอำนวยความสะดวกในครอบครัว และในการประกอบอาชีพ

๒. สิ่งซึ่งบอกคุณภาพชีวิตด้านอารมณ์ คือการพักผ่อนหย่อนใจที่มีคุณประโยชน์ความนิยมชมชอบในศิลปวัฒนธรรมของท้องถิ่น ความสัมพันธ์ที่อบอุ่นในครอบครัวและในชุมชน ความรัก และความเป็นเจ้าของที่มีต่อส่วนรวม

๓. สิ่งซึ่งบอกคุณภาพชีวิตด้านสภาพแวดล้อมทางกายภาพ คือ ภาวะแวดล้อมที่บริสุทธิ์ สะอาด และเป็นระเบียบปราศจากมลภาวะในดิน น้ำ อากาศและเสียง มีทรัพยากรที่จำเป็นแก่การดำรงชีวิต และการคมนาคมที่สะดวก

๔. สิ่งซึ่งบอกคุณภาพชีวิตด้านสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม คือโอกาสในการศึกษา และการประกอบอาชีพที่เท่าเทียมกัน การมีส่วนร่วมในกิจกรรมสาธารณะ ความปลอดภัยในชีวิตร่างกาย และทรัพย์สินการปกครองที่ให้สิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคเป็นธรรมด้านรายได้และการได้รับการยอมรับทางสังคมความร่วมมือร่วมใจในชุมชน ความเป็นระเบียบวินัยมีความเห็นอกเห็นใจกันและกัน และมีค่านิยมที่สอดคล้องกับหลักธรรมในศาสนา

๕. สิ่งซึ่งบอกคุณภาพชีวิตด้านความคิด คือความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับโลกชีวิตและชุมชน การศึกษา วิชาอาชีพความสามารถในการป้องกันแก้ไขปัญหาต่างๆ ของตัวเองครอบครัวและชุมชน การเป็นที่ยอมรับของชุมชนการสร้างความสำเร็จด้วยตนเองการยอมรับตัวเองและการมีเป้าหมายในชีวิตที่เหมาะสมทฤษฎีเกี่ยวกับความต้องการของมนุษย์

มาสโลว์(Maslow)^๔ เป็นบุคคลแรกที่ได้ตั้งทฤษฎีทั่วไปเกี่ยวกับการจูงใจและได้ตั้งสมมติฐานเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ไว้ ๓ประการ ดังนี้

มนุษย์มีความต้องการอยู่เสมอและไม่มีสิ้นสุด แต่สิ่งที่มนุษย์ต้องการนั้นขึ้นอยู่กับว่าเขามีสิ่งนั้นอยู่แล้วหรือยัง ขณะที่ความต้องการใดได้รับการตอบสนองแล้วความต้องการอย่างอื่นจะเข้ามาแทนที่ กระบวนการนี้ไม่มีที่สิ้นสุด และจะเริ่มต้นตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย

ความต้องการที่ได้รับการตอบสนองแล้วจะเป็นสิ่งจูงใจของพฤติกรรมอีกต่อไป ความต้องการที่ไม่ได้รับการตอบสนองเท่านั้น ที่เป็นสิ่งจูงใจของพฤติกรรม

ความต้องการของมนุษย์เป็นลำดับขั้นตามลำดับความสำคัญกล่าวคือเมื่อความต้องการในระดับต่ำได้รับการตอบสนองแล้วความต้องการระดับสูงก็จะเรียกร้องให้มีการตอบสนองทันที

มาสโลว์(Maslow) ได้จัดระดับความต้องการของมนุษย์ไว้ ๕ ดังนี้

๑. ความต้องการทางร่างกาย (physiological needs) ความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ และเป็นสิ่งจำเป็นที่สุดสำหรับการดำรงชีวิตเช่น อาหาร อากาศ น้ำดื่ม เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค อุณหภูมิที่พอเหมาะ เป็นต้น

^๓ ศิริ ฮามสุโพธิ์. ประชากรกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต. (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๒๕.

^๔ Maslow's general theory of human and motivation อ้างถึงใน สุชา จันทร์เอม, วยรุ่งน, (กรุงเทพมหานคร: อักษรบัณฑิต, ๒๕๔๔), หน้า ๔๕.

๒. ความต้องการความมั่นคงและปลอดภัย (safety and security needs) ความต้องการทางด้านร่างกายได้รับการตอบสนองแล้ว ความต้องการทางด้านความปลอดภัยก็จะเกิดขึ้น ความปลอดภัยดังกล่าวมี ๒ แบบ คือ

๒.๑ ความต้องการความปลอดภัยทางด้านร่างกาย

๒.๒ ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ได้แก่ การมีสุขภาพที่ดีการปลอดภัยจากโจรผู้ร้าย อุบัติเหตุความมั่นคงในการทำงาน ได้รับการปฏิบัติอย่างยุติธรรม นอกจากนี้ยังต้องการที่จะมีรายได้พอสมควรในการดำรงชีวิต

๓. ความต้องการความรัก (need for love) เมื่อบุคคลได้รับการตอบสนองความต้องการในสองประการดังกล่าว ก็มีความต้องการสูงขึ้นอีก คือความต้องการทางด้านสังคม

๔. ความต้องการเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม ต้องการความรักหรือเป็นพวกพ้องต้องการการยอมรับ ต้องการมีส่วนร่วมในกิจกรรม มีความรู้สึกเป็นหนึ่งของหน่วยงาน

๕. ความต้องการมีศักดิ์ศรี (need for esteem) คือความเชื่อมั่นในตนเอง ความสำเร็จ ความรู้ความสามารถนับถือตนเอง ความเป็นอิสระและเสรีภาพต้องการมีเกียรติมีชื่อเสียง มีตำแหน่งเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป

ความต้องการมีสัจจะการแห่งตน (need for self – actualization) เป็นความต้องการขั้นสูงสุดของบุคคล เป็นความต้องการที่บุคคลต้องใช้ความสามารถอย่างเต็มที่เพื่อให้ประสบความสำเร็จในสิ่งที่ตนเองปรารถนา เช่นความต้องการให้ตนได้ก้าวหน้าในตำแหน่งที่ตนเองปรารถนา

จากแนวคิดทฤษฎีดังกล่าวจะเห็นว่าคุณภาพชีวิตเป็นสิ่งบ่งชี้ถึงความสุข ความเต็มใจ และความพอใจในการอยู่ร่วมกันของคนในสังคมและส่งผลต่อวิถีทางแห่งความสุขในการดำเนินชีวิต มีความพึงพอใจในการอยู่ร่วมกันในสังคม เพราะได้รับการตอบสนองตรงตามความต้องการของตนเอง

๓.๒ ความหมายและความสำคัญของการพัฒนาคุณภาพชีวิต

๓.๒.๑ ความหมายของคุณภาพชีวิต

คำว่า “คุณภาพชีวิต” เป็นคำที่ใช้กันแพร่หลายในช่วงเวลาประมาณสามทศวรรษที่ผ่านมา โดยมากมักจะใช้กับงานโครงการพัฒนาต่างๆ ที่มีเป้าหมายเพื่อการพัฒนาบุคคลและสังคม ให้บรรลุถึงคุณลักษณะที่พึงประสงค์ เช่น งานโครงการพัฒนาของกลุ่มแพทย์และสาธารณสุข มีเป้าหมายการพัฒนาคุณภาพชีวิตในการให้ความสำคัญต่อการมีสุขภาพอนามัยที่ดีกลุ่มผู้นำศาสนา

พัฒนาคุณภาพชีวิตได้แก่บุคคลได้รับการอบรมสั่งสอนให้ผู้คนยึดมั่นในคุณธรรมให้ประพฤติตามคำสั่งสอนของศาสนา กลุ่มผู้นำทางการศึกษาหรือครูอาจารย์ พัฒนาคุณภาพชีวิตแก่บุคคลโดยมุ่งเน้นให้นักศึกษาทุกคน เป็นผู้ใฝ่รู้ ใฝ่เรียนรู้อัจฉริยภาพและพัฒนาความคิดและสติปัญญา จากแนวคิดของงานโครงการในแต่ละกลุ่มดังกล่าว ต่างมุ่งเน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคลแตกต่างกัน คนละด้าน แต่โดยภาพรวมทุกกลุ่มต่างมีเป้าหมายที่เหมือนกัน คือเพื่อให้บุคคล ในสังคมมีชีวิต ที่มีคุณภาพมีความสุขความสมบูรณ์และมีการกินดีอยู่ดี

ปัจจุบัน “คุณภาพชีวิต” ได้รับการกำหนดให้เป็นเป้าหมายสูงสุดในการพัฒนาประเทศ ดังนั้นเป้าหมายของการพัฒนาทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นในด้านสังคม เศรษฐกิจ การปกครอง ฯลฯ ล้วนมุ่งไปสู่การมีคุณภาพชีวิตที่มองมนุษย์ในสังคม ด้วยเหตุนี้ คำนิยามความหมายของคุณภาพชีวิต จึงได้รับการอธิบาย

และตีความกันอย่างกว้างขวาง ดังจะยกตัวอย่างคำจำกัดความที่นักวิชาการหลายท่านได้อธิบายความหมายไว้ซึ่งมีทั้งส่วนที่คล้ายคลึงกันและแตกต่างกัน ดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน^๕ ระบุว่าว่าคุณภาพชีวิตประกอบด้วยคำ ๒ คำ คือ คุณภาพ หมายถึงลักษณะประจำของบุคคล หรือสิ่งของ และชีวิต หมายถึง ความเป็นอยู่ ดังนั้นคุณภาพชีวิต หมายถึง ลักษณะความเป็นอยู่ที่ดีของบุคคล

ยุพา อุดมศักดิ์^๖ กล่าวว่า “คุณภาพชีวิต” หมายถึง คุณภาพในด้านสุขภาพ สังคม เศรษฐกิจ การศึกษา การเมืองและศาสนา ซึ่งเป็นค่าเทียบเคียง ไม่มีกฎตายตัวแน่นอน กล่าวคือ ทุกคนหรือทุกประเทศอาจจะกำหนดมาตรฐานต่างๆ กันไปตามต้องการและความต้องการในด้านคุณภาพชีวิตนี้ย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาและภาวะของบุคคล

พัทธา สายหู^๗ ได้ให้ทรรศนะเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตหรือชีวิตที่มีคุณภาพดังนี้ “ชีวิตที่มีคุณภาพคือ ชีวิตที่ทำประโยชน์ให้ผู้อื่นในสังคม ครอบครัว ต้องเป็นแห่งแรกที่สร้างคุณภาพชีวิต คนรวยไม่จำเป็น ต้องมีคุณภาพชีวิตที่ดีเสมอไป ในทางตรงข้าม คนที่ยากจนเกินไป ก็ไม่จำเป็นต้องขาดคุณภาพชีวิต หรืออาจมีคุณภาพชีวิตที่ดีได้”

อุ้นตา นพคุณ^๘ ได้กล่าวถึงความหมายคุณภาพชีวิตว่า คุณภาพชีวิต คือ ชีวิตที่เป็นลักษณะหรือแบบอย่างของคน “คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น : การศึกษาที่ดีจะต้องเป็นการศึกษาเพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนทั้งในและนอกระบบโรงเรียนมีคุณลักษณะของการคิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น” เพราะตามความเชื่อพื้นฐานของคนคิดเป็นนั้น จะต้องปรับปรุงตนเอง ครอบครัว และสิ่งแวดล้อมให้ผสมผสานและกลมกลืนกับวิชาความรู้ที่ได้รับ ในขณะที่นักวิชาการต่างประเทศที่มีการศึกษาเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตจนเป็นที่ยอมรับของสังคมที่สำคัญ เช่น

จอร์จ และเบอร์สัน^๙ ได้ให้ความหมายคุณภาพชีวิตว่า หมายถึง มิติของการมีชีวิตที่ดี ประกอบด้วยความสุข ความพอใจในชีวิตความนับถือตนเอง สุขภาพและสถานภาพการทำงาน ของร่างกายและสภาพเศรษฐกิจที่ดีโดยสรุปแล้ว คุณภาพชีวิตจึงเป็นระดับของการมีชีวิตที่ดี มีความสุข ความพึงพอใจในชีวิต เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสภาพความเป็นอยู่การดำเนินชีวิตของปัจเจกบุคคลในสังคม

---

^๕ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมเฉลิมพระเกียรติ พ.ศ.๒๕๓๐. (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช. ๒๕๓๐), หน้า ๔๕.

^๖ ยุพา อุดมศักดิ์, แนวความคิด หลักการและวิธีการทางประชากรศึกษา ในเอกสารประกอบการประชุมเรื่องบทบาทสหศึกษา - ประชากรศึกษาในการแก้ปัญหาประชากรและสาธารณสุข, (นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๑๖), หน้า ๘๒.

^๗ พัทธา สายหู, กลไกของสังคม, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๑๑.

^๘ อุ้นตา นพคุณ, กรอบแนวความคิดการพัฒนาโปรแกรมอย่างมีส่วนร่วมทางการศึกษานอก ระบบโรงเรียน. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๑๐.

^๙ จอร์จ และเบอร์สัน (George&Berson, ๑๙๐๘ อ้างใน ทิวา พรหมอินทร์, บทบาทของนักปกครองท้องถิ่นในการส่งเสริมการพัฒนาคุณภาพ ชีวิตของประชาชน : ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอพระสมุทรเจดีย์, วิทยานิพนธ์ มหาบัณฑิตสาขาบริหารทั่วไป มหาวิทยาลัยบูรพา. ๒๕๔๔), หน้า ๙.

เฟรเดออร์^{๑๐} ได้ให้ ความหมายของคุณภาพชีวิตว่า คือ ความสัมพันธ์ทุกด้านระหว่างบุคคลกับสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติที่บุคคล อาศัยอยู่โดยแต่ละด้านจะมีลักษณะเฉพาะในการสนองความต้องการของบุคคล ขณะที่องค์การยูเนสโก ได้นิยามว่า หมายถึง ระดับความเป็นอยู่ที่ดีของสังคมและระดับตามพึงพอใจในความต้องการส่วนหนึ่งของมนุษย์

ดาลกีและโรคี^{๑๑} ได้ให้ ความหมายของคุณภาพชีวิตว่าเป็นความรู้สึกเป็นสุขของบุคคล ความพึงพอใจ ไม่พึงพอใจกับชีวิตหรือการมีความสุข ไม่สุขกับชีวิต ความพึงพอใจในการดำเนินชีวิตนี้เปรียบเสมือนพารามิเตอร์ของ การวัดคุณภาพชีวิตของบุคคลด้วย

วอลเลส^{๑๒} กล่าวว่า “คุณภาพ ชีวิต” หมายถึง องค์ประกอบทั้งหลายที่ให้ความพึงพอใจแก่บุคคลทั้งทางร่างกายและจิตใจในช่วง ระยะเวลาหนึ่ง

ชาร์มา^{๑๓} อธิบายว่า “คุณภาพชีวิตเป็นเรื่องที่ซับซ้อน” เป็นเพราะว่าคุณภาพชีวิตเป็นเรื่องของความพึงพอใจอันเกิดมาจากการได้รับการตอบสนองความต้องการทางจิตใจและสังคม ทั้งในระดับจุลภาคและมหภาค และยังเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความสามารถทางสังคมในการตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐาน ของสมาชิกในสังคมด้วย

ยูเนสโก^{๑๔} ได้สรุปความคิดเกี่ยวกับคุณภาพชีวิตไว้ว่า “คุณภาพชีวิตเป็นความรู้สึกของการอยู่อย่างพึงพอใจ” ต่อองค์ประกอบต่างๆ ของชีวิตซึ่งเป็นส่วนสำคัญมากที่สุดของบุคคล

นิพนธ์ คันธเสวี^{๑๕} ให้คำนิยามว่า “คุณภาพชีวิตคือระดับของการดำรงชีวิตของมนุษย์ตามองค์ประกอบของชีวิตอันได้แก่ทางร่างกาย อารมณ์สังคม ความคิด และจิตใจ”

อัมพร สุกันธวานิช^{๑๖} อธิบายว่า “คุณภาพชีวิต หมายถึง การมีร่างกายปกติมีจิตใจปกติ มีความสำเร็จในหน้าที่การงานและมีความสำเร็จในสังคม” ดังภาพต่อไปนี้

ความสำเร็จในหน้าที่การงาน

^{๑๐} เฟรเดออร์ (Fradier, ๑๙๗๖ อ้างใน สุภางค์ จันทวานิชและวิศนี ศิลตระกูล, การพัฒนาแนวคิดและเครื่องมือชี้วัดสังคมและคุณภาพชีวิตในต่างประเทศ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานสนับสนุนวิจัย, ๒๕๓๙), หน้า ๕๙-๖๑.

^{๑๑} ดาลกีและโรคี (Dalkey & Rourke, ๑๙๗๓: ๑๕ อ้างถึงใน งามพิศ สัตย์สงวน, สถาบันครอบครัวของกลุ่มชาติพันธุ์ในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล : กรณีศึกษา ครอบครัวญวน, (รายงานการวิจัย) (๒๕๔๔) , หน้า ๑๑.

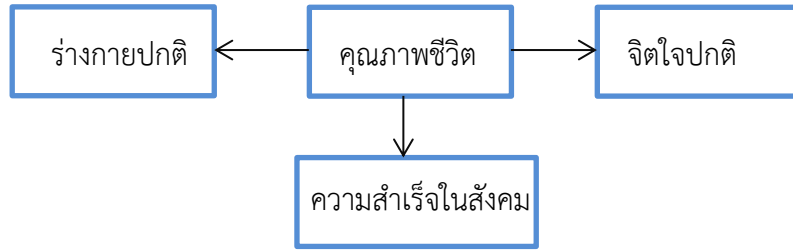
^{๑๒} วอลเลส (Wallace, S.A. ๑๙๗๔: ๖ อ้างถึงใน วิภาพร มาพบสุข, การพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ส่งเสริมวิชาการ, ๒๕๕๐), หน้า ๓.

^{๑๓} Sharma, R.C. ๑๙๗๕: ๑๐๙-๑๓๑ อ้างถึงในวิภาพร มาพบสุข, อ้างแล้วเรื่องเดียวกัน, หน้า ๓.

^{๑๔} ยูเนสโก (Unesco, ๑๙๗๘: ๘๙ อ้างถึงในวิภาพร มาพบสุข, อ้างแล้วเรื่องเดียวกัน, หน้า ๓.

^{๑๕} นิพนธ์ คันธเสวี, แนวทางการพัฒนาชุมชน : ชีวิตใหม่สู่งานตำรวจชุมชนสัมพันธ์, (กรุงเทพมหานคร : เนติกุลการพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๒.

^{๑๖} อัมพร สุกันธวานิช และคณะ, มนุษย์กับสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๐), หน้า ๗.

ภาพที่ ๒ ความหมายคุณภาพชีวิต (อ้างถึงใน อัมพร สุคันธวิช, ๒๕๔๘ : ๘)

สิปปนนท์ เกตุทัต^{๑๗} ให้ความหมายคุณภาพชีวิตไว้ว่า “ชีวิตที่มีคุณภาพคือชีวิตที่สามารถปรับตัวเข้ากับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ทั้งสิ่งแวดล้อมกายภาพ สิ่งแวดล้อมทางสังคม และสามารถปรับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และสังคมให้เข้ากับตน โดยไม่เบียดเบียนผู้อื่น หรือ กล่าวสั้นๆ คือ เรียนรู้ธรรมชาติจนปรับตนเองและธรรมชาติให้เข้ากันได้โดยไม่เบียดเบียนกัน” จากคำจำกัดความดังกล่าวข้างต้นสรุปได้ว่า คุณภาพชีวิต หมายถึง ชีวิตที่มีความสุขทั้ง ทางร่างกายและจิตใจ อันเนื่องมาจากการได้รับการตอบสนองตามความต้องการในด้านต่างๆ อย่างเพียงพอและเหมาะสมกับความ สุขทางกาย ได้แก่การมีอาหาร เสื้อผ้า ที่อยู่อาศัย เครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ อย่างเหมาะสมกับสภาพและฐานะของตน ความสุขทางจิตใจ ได้แก่การได้รับความรัก ความอบอุ่น การยอมรับ และความมั่นคงทางจิตใจ เป็นต้น

๓.๒.๒ ความสำคัญของการพัฒนาคุณภาพชีวิต

จากคำอธิบายเรื่องความหมายของคุณภาพชีวิตจะเห็นได้ว่า คุณภาพชีวิตเป็นสิ่งที่ มีคุณค่าสำคัญต่อบุคคลและสังคม เนื่องจากคุณภาพชีวิตเป็นสิ่งที่มนุษย์สามารถกำหนดการสร้างเกณฑ์มาตรฐานเพื่อให้มีระดับการคุณภาพชีวิตที่ดีได้ จึงทำให้มนุษย์เกิดการชวนชวนให้ได้มาในสิ่งนี้ เพื่อทำให้พัฒนาตนเองและสังคม ไปสู่เป้าหมายที่พึงปรารถนา บุคคลแต่ละคนและแต่ละครอบครัว จึงมีการพัฒนาตนเองในด้านการศึกษา การมีแนวความคิดและเจตคติที่ดี การรู้จักบริหารตนเอง การมีความเอื้ออาทรต่อบุคคลอื่น การมีอาชีพ มีรายได้มีคุณธรรม และศีลธรรม ฯลฯ ทุกคน ในสังคมสามารถปฏิบัติได้เช่นนี้ก็เท่ากับว่า สามารถช่วยยกระดับทั้งตนเองและสังคม ให้มีคุณค่ามีความเจริญงอกงามพัฒนาไปสู่สังคมในอุดมคติปัญหาต่างๆ ในสังคมจะลดลงหรือหมดไปได้ เช่น ปัญหาครอบครัว ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาโสเภณี ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาหมอลภาวะเป็นพิษ เป็นต้น ดังนั้น ประเทศต่างๆ จึงใช้ความพยายามอย่างเต็มที่ในการที่จะพัฒนาและปรับปรุงคุณภาพชีวิตของประชาชนให้มีคุณภาพชีวิตที่สูงขึ้น จนถึงระดับมาตรฐานที่สังคมต้องการ ทั้งนี้เพื่อช่วยให้สมาชิกใน สังคมทุกคนมีความกินดีอยู่ดีมีความสุขสมบูรณ์

ดังนั้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตจึงมีความสำคัญต่อบุคคลและสังคมอย่างยิ่งซึ่งสรุป ความสำคัญของการพัฒนาคุณภาพชีวิตได้ดังนี้

การพัฒนาคุณภาพชีวิต ช่วยทำให้บุคคลและสังคมมีแนวทางในการดำรงชีวิตที่ดีขึ้น ซึ่งจะส่งผลให้สังคมมีความสุขสงบสุขไปด้วย

^{๑๗} สิปปนนท์ เกตุทัต, การพัฒนาคุณภาพชีวิต. (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘)

การพัฒนาคุณภาพชีวิต กระตุ้นให้บุคคลและสังคมเกิดความกระตือรือร้นคิดที่จะปรับปรุงตนเอง สังคมและสิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้นอยู่เสมอ

การพัฒนาคุณภาพชีวิตทำให้บุคคลรู้จักใช้ปัญญา เหตุผล ความมีคุณธรรม จริยธรรม หลักจิตวิทยา หลักการบริหาร เพื่อมาแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับตนเองและสังคม การพัฒนาคุณภาพชีวิตทำให้บุคคลและสังคมมีการอยู่ร่วมกันด้วยความสมานฉันท์ช่วยลดปัญหาความขัดแย้งและปัญหาสังคม

การพัฒนาคุณภาพชีวิตทำให้บุคคลและสังคมมีความรู้ความเข้าใจในการร่วมมือ ร่วมใจ ส่งเสริมศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณีและค่านิยมที่ดีงามให้เกิดขึ้นในสังคม

๓.๒.๓ ลักษณะชีวิตที่มีคุณภาพ

ลักษณะชีวิตที่มีคุณภาพ เป็นที่พึงประสงค์ของบุคคลและสังคมผู้มีผู้เส แนวความคิดไว้หลายท่าน เช่น นิโคลัส เบนเนต (Nicolas Bennet อ้างถึงใน วุฒิ วุฒิธรรมเวช, ๒๕๕๔: ๙) ได้สรุปถึงลักษณะบุคคลที่มีคุณภาพชีวิตไว้ดังนี้

๑. บุคคลนั้นมีสิ่งจำเป็นพื้นฐานแก่ความต้องการของชีวิต ได้แก่

- ๑.๑ อาหาร หมายถึง อาหารที่จำเป็นต่อสุขภาพ
- ๑.๒ ที่อยู่อาศัยประกอบด้วยห้องและเครื่องป้องกันอันตรายต่างๆ
- ๑.๓ เสื้อผ้าสำหรับสวมใส่อย่างเหมาะสมและเครื่องป้องกันความรุนแรงของอากาศ
- ๑.๔ สุขภาพ หมายถึง การมีสุขภาพแข็งแรง กระปรี้กระเปร่า เจ็บไข้่น้อย
- ๑.๕ ความมั่นคง และมีอิสระจากความไม่ถูกต้อง หมายถึง มีเศรษฐกิจที่ดี สังคมดี

และสนใจการเมือง

๒. ความพึงพอใจต่อตนเอง สังคม และสิ่งแวดล้อม

โดยบุคคลจะต้องรู้สึกว่าคุณภาพชีวิตของตน มีการผสมผสานกลมกลืนกับสิ่งต่างๆ อย่างดี คือ กลมกลืนกับความต้องการของตน กับความสำเร็จที่น่าจะเป็นไปได้ ความราบรื่นของครอบครัว ความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างบุคคลต่อชุมชน และต่อประเทศชาติตลอดจนความกลมกลืน กับสิ่งแวดล้อม ซึ่งภาวะความพึงพอใจดังกล่าวจะเกิดขึ้น บุคคลนั้นจะต้องมีลักษณะดังนี้

๒.๑ มีค่านิยมที่เหมาะสมกลมกลืนกับสังคม วัฒนธรรม การเมือง และสิ่งแวดล้อมทางเศรษฐกิจซึ่งเป็นสิ่งที่แต่ละบุคคลสามารถใช้เป็นรากฐานการตัดสินใจอันสำคัญในชีวิต

๒.๒ มีความสมดุลระหว่างความปรารถนา และความเป็นไปได้ที่จะบรรลุถึง ความสมปรารถนา

๒.๓ มีจุดมุ่งหมายของชีวิต เช่น มีแนวความคิดและหลักปรัชญาในการดำรงชีวิต การรู้จักกลยุทธ์บริหารตนเอง เป็นต้น

๒.๔ มีชีวิตกลมกลืนกับครอบครัว ชุมชน และสิ่งแวดล้อม

แบตเตน^{๑๔} นักพัฒนาสังคม ชาวอังกฤษได้อธิบายลักษณะของคนที่เจริญซึ่งเป็นบุคคลที่มีคุณภาพไว้ดังนี้

๑. เป็นคนที่รู้จักคิดอย่างมีจุดหมายปลายทางมากกว่า
๒. เป็นคนที่สามารถคาดการณ์อนาคตได้มากกว่า
๓. เป็นคนที่สามารถดำเนินกิจกรรมที่ยุ่ยากซับซ้อนได้มากกว่า

---

^{๑๔} T.R. Batten อ้างถึงใน สัญญา สัญญาวิวัฒน์), สังคมวิทยาการเมือง, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: เจ้าพระยาการพิมพ์, ๒๕๕๖), หน้า ๓๘-๓๙.

๔. เป็นคนที่ยินดีจะรับฟัง และทำความเข้าใจ ความคิดเห็นและความสนใจของผู้อื่น

๕. เป็นคนที่มีความชำนาญ ในการที่จะดำเนินการให้บรรลุวัตถุประสงค์ของตน ที่มีต่อผู้อื่น

สัญญา สัญญาวิวัฒน์^{๑๙} ให้ความคิดเห็นเพิ่มเติมเกี่ยวกับคุณสมบัติพื้นฐานที่สำคัญของคุณคน ที่มีคุณภาพชีวิตอีก ๕ ประการ คือ

๑. มีความรับผิดชอบ

๒. มีความสม่ำเสมอ

๓. มีความเชื่อมั่นในตนเอง

๔. มีการพึ่งตนเอง

๕. มีความซื่อสัตย์เที่ยงตรงไม่คดโกง

สรุปได้ว่า บุคคลที่มีคุณภาพชีวิตที่ดีจะต้องได้รับสิ่งจำเป็นพื้นฐานที่ใช้ในการดำรงชีวิต และมีความพึงพอใจที่ต่อตนเอง สังคม และสิ่งแวดล้อม

๓.๔ องค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อคุณภาพชีวิต

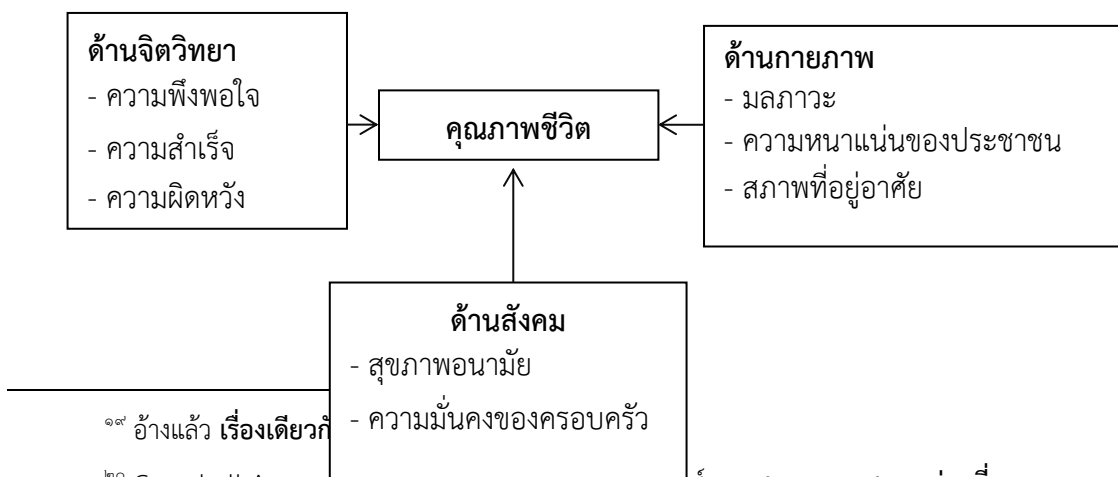
การพิจารณาองค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดคุณภาพชีวิต ในระดับบุคคล จัดได้ว่าเป็น การพิจารณาระดับจุลภาค (Micro level) นักวิชาการหลายท่าน ได้กำหนดไว้ดังนี้

แคมเบล และคณะ^{๒๐} ได้กำหนดองค์ประกอบคุณภาพชีวิตเป็น ๓ ด้านคือ

๑. ด้านกายภาพ ซึ่งประกอบด้วย ปัจจัยด้านมลภาวะความหนาแน่นของประชากร และสภาพ ที่อยู่อาศัย

๒. ด้านสังคม ประกอบด้วย ปัจจัยด้านการศึกษา สุขภาพอนามัย และความ หนาแน่น ของครอบครัว

๓. ด้านจิตวิทยา ประกอบด้วย ปัจจัยด้านความพึงพอใจ ความสำเร็จ ความผิดหวัง และความ คับข้องใจในชีวิต ซึ่งสามารถอธิบายได้ดังนี้

^{๑๙} อ่างแล้ว เรื่องเดียวกัน

^{๒๐} Campbell A., ๑๙๗๒. ๕๑-๕๒ จากงานประชุมวิชาการ ชลประทานครั้งที่ ๑๑ เอกสารชุดการสนทนาระดับที่ ๑๑ การ

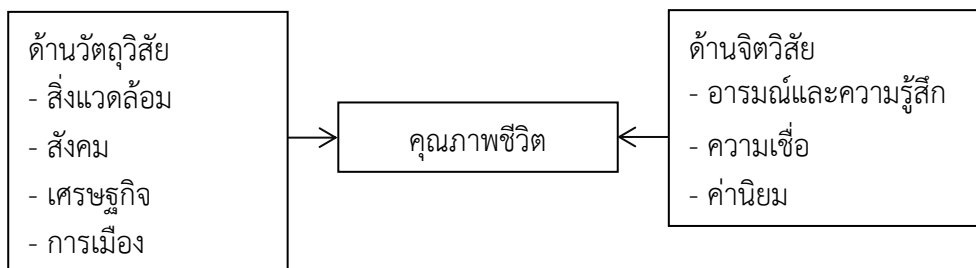
องค์ประกอบคุณภาพชีวิตตามแนวคิดของแคมเบล
(อ้างอิงในวิภาพร มาพบสุข, ๒๕๕๐ : ๒๗)

ลิว^{๒๑} อธิบายว่าคุณภาพ ชีวิตประกอบด้วยปัจจัย ๒ ด้าน คือ

๑. ด้านจิตวิสัยหรือด้านจิตวิทยา (Subjective Factor or Psychological Factor) ได้แก่ อารมณ์ความรู้สึกนึกคิดเกี่ยวกับความเชื่อและค่านิยมของบุคคล ความรู้สึกต่อการได้รับการเอาใจใส่จากบุคคลรอบข้าง

๒. ด้านวัตถุวิสัย (Objective Factor) ได้แก่สภาพแวดล้อมของบุคคลในด้านต่างๆ เช่น ด้านสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมทั่วไป

องค์ประกอบด้านวัตถุวิสัย เป็นองค์ประกอบที่สามารถวัดค่าของการมีคุณภาพชีวิต ได้ชัดเจนแน่นอนกว่าองค์ประกอบด้านจิตวิสัย เพราะเป็นองค์ประกอบเชิงปริมาณ แนวคิดของลิว สามารถอธิบายได้ดังนี้

(อ้างอิงในวิภาพร มาพบสุข, ๒๕๕๐ : ๒๘)

ชาร์มา^{๒๒} แบ่งองค์ประกอบของคุณภาพชีวิตเป็นประเภทคือ

๑. องค์ประกอบด้านกายภาพ สามารถพิจารณาวัดได้ทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพ ได้แก่ ปัจจัยด้าน อาหาร น้ำ ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค เป็นต้น

^{๒๑} Liu, B.C. ๑๙๗๖ : ๑๒ อ้างถึงในวิภาพร มาพบสุข, การพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ส่งเสริมวิชาการ, ๒๕๕๐), หน้า ๒๗.

^{๒๒} Sharma, R.C. ๑๙๗๕ : ๑๑ อ้างถึงใน วิภาพร มาพบสุข, เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๗.

๒.องค์ประกอบด้านสังคมและวัฒนธรรม สามารถพิจารณาไว้ได้ทั้งเชิงปริมาณ และคุณภาพ ได้แก่ ปัจจัยด้านการศึกษา การมีงานทำและสภาพแวดล้อมที่ทำงาน การแพทย์และ สาธารณสุข การพักผ่อน ความคิดสร้างสรรค์ เป็นต้น

ยูเนสโก^{๒๓} ชี้ให้เห็นว่า ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับคุณภาพชีวิต ได้แก่

- ๑.อาหาร
- ๒.สุขภาพอนามัย และโภชนาการ
- ๓.การศึกษา
- ๔.สิ่งแวดล้อมและทรัพยากร
- ๕.ที่อยู่อาศัย และการตั้งถิ่นฐาน
- ๖.การมีงานทำ
- ๗.ค่านิยม ศาสนา จริยธรรม กฎหมาย
- ๘.ปัจจัยด้านจิตวิทยา

คอนโด^{๒๔} เสนอแนวคิดเกี่ยวกับองค์ประกอบของคุณภาพชีวิตไว้ ๓ ด้านคือ

๑.มาตรฐานความเป็นอยู่ทางด้านร่างกาย (Physical Standard of Living) ได้แก่ องค์ประกอบด้าน อาหารและโภชนาการ สุขภาพ ที่อยู่อาศัย สิ่งแวดล้อม สิ่งอำนวยความสะดวก ต่างๆ

๒.จิตใจ หรืออารมณ์(Mental or Emotional) ได้แก่องค์ประกอบด้าน ความรัก หรือความเป็นเพื่อน การแต่งงาน หรือการมีบุตร มีครอบครัว นันทนาการ หรือการใช้เวลาว่างการศึกษา ความพึงพอใจในงาน ความมั่นคงและสถานภาพ

๓.ความรู้สึคนึกคิด (Spiritual) ประกอบด้วย การมีอิสระต่อความเชื่อ การมีอิสระต่อการปฏิบัติตามความเชื่อของตน

นิพนธ์ คันธเสวี^{๒๕} ได้จำแนกองค์ประกอบของการมีคุณภาพชีวิตไว้ ๕ ประการ คือ

- ๑.ด้านร่างกาย
- ๒.ด้านอารมณ์
- ๓.สภาพแวดล้อมทางกายภาพ
- ๔.สภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม
- ๕.ด้านความคิดและจิตใจ

สายสุรี จุติกุล^{๒๖} กล่าวถึงคุณภาพชีวิตของคนไทยว่า การที่คนไทย จะมีคุณภาพชีวิตได้นั้น ต้องมีองค์ประกอบพื้นฐานที่สำคัญ ๕ ประการ คือ

- ๑.สุขภาพกาย

---

^{๒๓} Unesco.PopulationEducation. ๑๙๘๑ : ๑ อ้างถึงในวิภาพร มาพบสุข, เรื่องเดียวกัน หน้า ๒๙.

^{๒๔} A.K. Kondo in Unesco, ๑๙๘๕ : ๖๖ อ้างถึงใน วิภาพร มาพบสุข, การพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ส่งเสริมวิชาการ, ๒๕๕๐), หน้า ๒๙.

^{๒๕} นิพนธ์ คันธเสวี, แนวทางการพัฒนาชุมชน : ชีวิตใหม่สู่งานตำรวจชุมชนสัมพันธ์, (กรุงเทพมหานคร : เนติกุลการพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๖-๗.

^{๒๖} สายสุรี จุติกุล, เด็กเร่ร่อนในสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก, ๒๕๕๓), หน้า ๑๕-๑๘.

๒.สุขภาพจิต

๓.การพัฒนาสติปัญญา

๔.จริยธรรม

๕.ความเป็นคนไทย

จากความคิดเห็นเกี่ยวกับองค์ประกอบของคุณภาพชีวิต ระดับบุคคลที่นำเสนอ นั้น พอจะสรุปได้ว่าองค์ประกอบที่จะทำให้บุคคลมีคุณภาพชีวิตที่ดีต้องประกอบด้วยปัจจัยพื้นฐาน ที่สำคัญคือ

๑. ความสมบูรณ์ด้านร่างกาย และสติปัญญา หมายถึง บุคคลใดจะมีคุณภาพชีวิตที่ดี ได้นั้นต้องมีร่างกายปกติมีอวัยวะครบทุกส่วน มีร่างกายสมบูรณ์แข็งแรง มีการดำรงชีวิตด้าน ร่างกายอย่างถูกสุขลักษณะมีความสะอาดในการรับประทานอาหาร และการรักษาสุขภาพที่ดี

๒. ความสมบูรณ์ด้านจิตใจและอารมณ์ หมายถึง การเป็นผู้มีจิตใจ และอารมณ์ดี มีความมั่นคง ไม่แปรเปลี่ยนง่าย ไม่โมโหง่าย ไม่อิจฉาริษยา มีคุณธรรมประจักษ์ มีความซื่อสัตย์ สุจริต อ่อนน้อมถ่อมตนมีเมตตา กรุณา มีมนุษยสัมพันธ์ดำเนินชีวิตด้วยความมีจริยธรรมที่ดีงาม มองโลกในแง่ดีมีเป้าหมายในการดำเนินชีวิตและรู้จักบริหารตนเองในด้านต่าง ๆ และการรู้จัก ทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ดี

๓. ความสมบูรณ์ด้านปัจจัยที่จำเป็นต่อการดำรงชีพ หมายถึง ความสามารถที่จะจัดหาสิ่งต่างๆ ที่จะช่วยในการดำรงชีวิตที่ดีตามฐานะของตนเอง ปัจจัยที่จำเป็นเหล่านี้ได้แก่อาหาร เสื้อผ้า ที่อยู่ อาศัย ยารักษาโรค การได้รับการศึกษา การพักผ่อน และสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ การที่บุคคลได้รับสิ่งเหล่านี้ได้อย่างเพียงพอ ย่อมช่วยให้บุคคลมีความสะดวกสบาย มีความสุข ความพึงพอใจ และมีคุณค่าในชีวิต

๔. ความสมบูรณ์ด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม หมายถึง การเป็นบุคคลที่มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีรู้จัก การผูกมิตร และการครองใจคน มีความสามารถในการปรับตัวที่ดีต่อ ครอบครัวต่อเพื่อนในโรงเรียน ในวิทยาลัย ในมหาวิทยาลัย ในหน่วยงานที่ทำงาน ตลอดจนในวงสังคมต่างๆไปทุกๆสถานที่รู้จัก การมีมารยาท มีวินัย รู้จักวัฒนธรรม ประเพณีและกฎหมาย รู้จัก วางตัวได้อย่างเหมาะสม การปฏิบัติตนของบุคคลดังกล่าวย่อมได้รับการยอมรับจากสังคม และเมื่อ ทุกๆ คนปฏิบัติตนดียอมช่วยให้สังคม และสิ่งแวดล้อมมีความสมบูรณ์ในตนเองเดียวกัน ความสมบูรณ์ของสังคม และสิ่งแวดล้อมจะช่วยให้บุคคลสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยความสะดวกสบาย ร่าเริง และมีความสุข

สรุปได้ว่าองค์ประกอบคุณภาพชีวิตทั้ง ๔ ประการ ล้วนมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้อง ซึ่งกันและกัน และจะเป็นพื้นฐานนำไปสู่การมีคุณภาพชีวิตที่ดีของบุคคล ดังภาพต่อไปนี้

๔.๑ ตัวชี้วัดคุณภาพชีวิต

นักศึกษาย่อมมีความต้องการคุณภาพชีวิตระดับหนึ่งที่เป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต การมีเกณฑ์สำหรับประเมินคุณภาพชีวิต จะช่วยให้เปรียบเทียบคุณภาพชีวิตของแต่ละบุคคลได้ว่าตนเองมีคุณภาพชีวิตหรือไม่ระดับใดแนวคิดเกี่ยวกับตัวชี้วัดคุณภาพชีวิต (quality of life indicators) ได้มีนักวิชาการนักคิดนักวิจัยและหน่วยงานได้ทำการศึกษารวบรวมไว้หลากหลายทั้งในระดับมหภาค และจุลภาคหรือในระดับประเทศและในระดับครอบครัวดังต่อไปนี้

๑) องค์การความร่วมมือทางด้านเศรษฐกิจและการพัฒนา (Organization for Economic Cooperation and Development : OECD Unesco, ๑๙๗๘ : ๘๙ อ้างถึงใน ยูพา อุดมศักดิ์, มปป.) ได้วัดความเป็นอยู่ที่ดีของประเทศต่าง ๆ โดยใช้ดัชนีชี้วัด ๘ ด้านคือ

๑.สุขภาพ

๒.การพัฒนาของปัจเจกบุคคลโดยการเรียนรู้
๓.การจ้างงานและคุณภาพชีวิตในการทำงาน
๔.เวลาและการใช้เวลาว่าง
๕.ความต้องการในเรื่องสินค้าและบริการ
๖.สิ่งแวดล้อมทางกายภาพ (บ้านประชากรประโยชน์ที่ประชากรได้รับการจัดการสิ่งแวดล้อม)

๗.ความปลอดภัยของบุคคลและการบริการกระบวนการ

๘.โอกาสทางสังคมและความไม่เสมอภาค

เอสแคป^{๒๗} แนวคิดการวัด คุณภาพชีวิตขององค์การเอสแคปได้มีการปรับปรุงตลอดมา ล่าสุดได้มีการกำหนดตัวแปรหลัก ๗ ตัวแยกเป็นตัวชี้วัดรวม ๒๘ ตัวได้แก่

๑.ความมั่นคงปลอดภัยทางเศรษฐกิจ ได้แก่ รายได้ การใช้จ่าย การออมและความยากจน

๒.สุขภาพ ได้แก่ อายุขัยเฉลี่ยการเป็นโรค การตาย โภชนาการภัยพิบัติหรือความหายนะ

๓.ชีวิตด้านการใช้สติปัญญา ได้แก่ การอ่านออกเขียนได้ การศึกษานอกโรงเรียน การเรียนรู้ตลอดชีวิตชีวิตเชิงวัฒนธรรมชีวิตด้านการใช้หลักเหตุ

๔.ชีวิตการทำงานได้แก่ การว่างงาน อุบัติเหตุจากการทำงานความขัดแย้ง ทางอุตสาหกรรมสภาพการทำงาน

๕.สภาพแวดล้อมทางกายภาพ ได้แก่ ที่อยู่อาศัยโครงสร้างพื้นฐานในการคมนาคม และการติดต่อสื่อสารสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ

๖.ชีวิตครอบครัว ได้แก่ เด็กวัยรุ่น ผู้ใหญ่และความแตกแยกในครอบครัว

๗.ชีวิตในชุมชน ได้แก่ การมีส่วนร่วมในสังคม การมีส่วนร่วมทางการเมือง ความวุ่นวายในชุมชนอัตราการเกิดอาชญากรรม

เครื่องชี้วัดจัดทำเป็นแนวทางขององค์การสหประชาชาติ (United Nation – Guidelines) (UN., ๑๙๙๐ : ๑๕ อ้างใน ผจจจิตต์ อธิคมนันท์, ๒๕๔๒ : ๒๕)^{๒๘} มีดังต่อไปนี้คือ

๑.ประชากร

๒.การตั้งครอบครัว

๓.การเรียนรู้และการบริการสังคม

๔.กิจกรรมเพื่อการมีรายได้และกิจกรรมอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง

๕.การกระจายรายได้การบริโภคและการออม

๖.ความมั่นคงทางสังคมและการบริการทางด้านสวัสดิการ

๗.สุขภาพบริการด้านสุขภาพและการใช้บริการสุขภาพ

๘.ที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม

๙.ระเบียบสังคมและความปลอดภัย

^{๒๗} ESCAP, ๑๙๙๐ : ๙ -๑๒ อ้างถึงใน ผจจจิตต์ อธิคมนันท์, การพัฒนาสังคม, (กรุงเทพมหานคร : อักษรการพิมพ์, แผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๘, ๒๕๔๒), หน้า ๒๐.

^{๒๘} ESCAP, ๑๙๙๐ : ๙ -๑๒ อ้างถึงใน ผจจจิตต์ อธิคมนันท์, การพัฒนาสังคม, (กรุงเทพมหานคร : อักษรการพิมพ์, แผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๘, ๒๕๔๒), หน้า ๒๐.

สุพรรณิ ไชยอำพรและสนิธ สมัครการ^{๒๙} ได้กล่าวถึงตัวชี้วัดคุณภาพชีวิต ของคนไทยใน ๑๓ ด้าน คือ

๑. ครอบครัวประกอบด้วยความสัมพันธ์ของคนในครอบครัวแวดล้อมภายใน และภายนอก ครอบครัวรวมถึงความสะดวกในการเดินทางไปที่อื่น

๒. สังคมประกอบด้วยความสัมพันธ์กับเพื่อน เพื่อนบ้านผู้คุ้นเคยการมีส่วนร่วม ในสโมสร องค์การสังคมความสะดวกสบายในการพบปะสังสรรค์

๓. การงานประกอบด้วยความมั่นคง ความอิสระโอกาสในการแสดงความสามารถโอกาส ที่จะก้าวหน้าในหน้าที่การทำงาน รวมทั้งค่าตอบแทนนอกจากนี้ยังรวมถึงความสัมพันธ์ของเพื่อน ร่วมงานและสภาพของที่ทำงาน

๔. สุขภาพอนามัยประกอบด้วยความแข็งแรงของสุขภาพร่างกายและการออกกำลังกาย

๕. เวลาว่าง และการพักผ่อนหย่อนใจ ประกอบด้วยการใช้เวลาว่างในการเล่นกีฬา ทำงาน อติเรกชมรายการบันเทิงต่างๆ และความสะดวกในการเดินทางไปพักผ่อนหย่อนใจ

๖. ความเชื่อเรื่องศาสนา ประกอบด้วยเสรีภาพในการนับถือการประกอบพิธีกรรม ทางศาสนา ความศรัทธาต่อหลักธรรมทางศาสนา และการปฏิบัติธรรมของสงฆ์

๗. ตนเองประกอบด้วยความภาคภูมิใจในตัวเองเกี่ยวกับความสำเร็จในชีวิต ทางด้านการทำ งาน การศึกษาและความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นรวมทั้งความเชื่อมั่นในตนเอง

๘. สาธารณสุขประกอบด้วยทำให้บริการสถานพยาบาลความสามารถของแพทย์และพยาบาล

๙. การบริโภคสินค้าและบริการต่างๆ ประกอบด้วยความหลากหลายของสินค้า คุณภาพ สินค้าราคาและการให้บริการร้านค้า

๑๐. ทรัพย์สินประกอบด้วยบ้าน เฟอร์นิเจอร์สิ่งอำนวยความสะดวกในบ้าน ยานพาหนะ เครื่องแต่งกาย และเครื่องประดับต่างๆ

๑๑. ท้องถิ่น ประกอบด้วยทำให้บริการของชุมชนทางด้านสาธารณสุขสาธารณสุขภัย สาธารณูปโภคการศึกษาการขนส่ง และสวัสดิการอื่นๆ

๑๒. รัฐบาลไทย ประกอบด้วยนโยบายและการบริหารงานด้านเศรษฐกิจ สังคม ความสัมพันธ์ ระหว่างประเทศ

๑.๓ชีวิตในเมืองไทยประกอบด้วยสิทธิพื้นฐานในการได้รับข่าวสารความมั่นคง ความปลอดภัย ในชีวิตและทรัพย์สินความยุติธรรมในกระบวนการยุติธรรมคุณภาพการศึกษาการ เลือกสถานะในสังคม การอนุรักษ์สภาพแวดล้อมธรรมชาติ

วอลแลนซ์^{๓๐}เขียนไว้ในหนังสือ “Identific of Quality of Life Indicators for Use in Family Planning Programs” เกณฑ์ประเมินคุณภาพชีวิตประกอบด้วย

๑. มีสุขภาพและสวัสดิการ

๒. มีการติดต่อสื่อสารกันในสภาพสิ่งแวดล้อมของตน

๓. เป็นทรัพยากรมนุษย์

๔. สามารถติดต่อกับบุคคลได้ทุกคน

^{๒๙} สุพรรณิ ไชยอำพรและสนิธ สมัครการ, คุณภาพชีวิตของคนไทยเปรียบเทียบระหว่างเมืองกับชนบท, (กรุงเทพมหานคร : สำนักวิจัยสถาบันพัฒนาบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๓๔), หน้า ๑๔๘ - ๑๕๘.

^{๓๐} wallance, ๑๙๗๔ อ้างใน ผงจจิตต์ อธิคมน์นทะ, การพัฒนาสังคม, (กรุงเทพมหานคร : อักษรการ พิมพ์, แผนพัฒนาเศรษฐกิจ และสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๘, ๒๕๔๒), หน้า ๒๕.

๕.มีสติปัญญาร่างกายและอารมณ์ดี

๖.มีการพัฒนาเศรษฐกิจ

๗.มีความมั่นคงปลอดภัย

จากข้อมูลดังกล่าวจะเห็นว่านักศึกษาต้องการมีคุณภาพชีวิตที่ดีขณะที่ศึกษาอยู่ในสถานศึกษา โดยเฉพาะเมื่อเข้ามาศึกษาในสถาบันการศึกษาใดก็ตามแล้ว สิ่งที่นักศึกษาต้องการ คือ สุขภาพร่างกาย ทางจิตใจ ทางสภาพแวดล้อม และทางวิชาการ ซึ่งเป็นตัวบ่งชี้ที่สามารถส่งเสริมได้ชัดเจนถึงความมั่นคง เช่น สุขภาพของนักศึกษา สติปัญญา ความรู้ความสามารถและ สภาพแวดล้อมทางกายภาพ นอกจากนี้ความมั่นคงของตัวชีวิตดังกล่าว ยังส่งผลถึงความมั่นคงทางเศรษฐกิจและฐานะของสังคมของนักศึกษาอีกด้วย

ความสำคัญของการพัฒนาคุณภาพชีวิต ระดับบุคคล

เพื่อให้สามารถพัฒนาตนเองและสังคมไปสู่เป้าหมายที่พึงปรารถนาบุคคลแต่ละคน แต่ละครอบครัวจึงต้องมีการพัฒนาตนเอง ในด้านการศึกษา การมีแนวคิดเจตคติที่ดีการรู้จักบริหารตนเอง การมีความเอื้ออาทรต่อบุคคลอื่น มีอาชีพ มีรายได้ที่พอเพียงต่อการดำเนินชีวิต มีคุณธรรม และศีลธรรม ทุกคนในสังคมสามารถปฏิบัติได้เช่นนี้ก็เท่ากับว่า สามารถช่วยยกระดับทั้งตนเอง และ สังคมให้มีคุณค่า มีความเจริญงอกงาม พัฒนาไปสู่สังคมในอุดมคติปัญหาต่างๆ ในสังคมจะลดลงหมดไปได้เช่น ปัญหาครอบครัว ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาโสเภณีปัญหาอาชญากรรม ปัญหา มลภาวะ เป็นพิษ ฯลฯ ดังนั้น ประเทศต่างๆ จึงใช้ความพยายามอย่างเต็มที่ในการที่จะพัฒนาและปรับปรุงคุณภาพชีวิตของประชาชนให้มีคุณภาพชีวิตที่สูงขึ้น จนถึงระดับมาตรฐานที่สังคมต้องการ เพื่อช่วยให้สมาชิกทุกคนในสังคมมีความกินดีอยู่ดีมีความสุขสมบูรณ์

การพัฒนาตนเองถือว่าเป็น สิ่งสำคัญมาก มนุษย์เราทุกคนต้องรู้จักความเด่นและความด้อยของตนเองก่อน การรู้ความเด่นก็เพื่อทำงานที่เหมาะสมกับความสามารถของตนการรู้ความด้อยก็เพื่อแก้ไขข้อบกพร่องของตนหลายๆ คน มักมองไม่เห็นความผิดพลาดของตน แต่จะมองเห็นความผิดพลาดของผู้อื่นได้ง่าย ซึ่งความสำคัญของการพัฒนาตนเองไปได้ดีนั้น ต้องอาศัยพื้นฐานความเชื่อและองค์ประกอบหลายๆ ด้าน ดังที่มีผู้ให้ข้อทัศนะ นี้

ประยูรท์ ปยุตโต^{๓๑} ให้แนวคิดว่า “ความเชื่อในความเป็นมนุษย์ ที่พัฒนาได้หรือเชื่อในความเป็นมนุษย์ว่า เป็นสัตว์ที่พัฒนาได้จะทำให้เกิดจิตสำนึกที่จะต้องฝึกฝน พัฒนาตนเองซึ่งแสดงอาการออกด้วยการเป็นผู้ที่มีความอ่อนน้อมถ่อมตน อันชี้บ่งถึงความเป็นผู้พร้อมที่จะฝึกฝนพัฒนาตนให้สูงขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งจิตสำนึกในการศึกษาหรือฝึกฝนพัฒนาตน จะทำให้บุคคลมีท่าทีต่อประสบการณ์ทั้งหลายอย่างที่เราเรียกว่า มองทุกอย่างเป็นการเรียนรู้ที่จะเอามา ใช้ประโยชน์ในการพัฒนาตน”

ดังนั้น ประโยชน์ของการพัฒนาคุณภาพชีวิต

๑.การพัฒนาคุณภาพชีวิตช่วยทำให้บุคคลดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมโดยมีแนวทางในการดำรงชีวิตที่ดีขึ้น ซึ่งจะส่งผลให้สังคมมีความสงบสุขไปด้วย

---

^{๓๑} ประยูรท์ ปยุตโต (ป.อ. ปยุตโต), **หลักแม่บทของการพัฒนาตน**, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๒.

๒.การพัฒนาคุณภาพชีวิต กระตุ้นให้บุคคลและสังคมเกิดความกระตือรือร้นคิดที่จะปรับปรุงตนเอง สังคม และสิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้นอยู่เสมอ

๓.การพัฒนาคุณภาพชีวิตทำให้บุคคลรู้จักใช้ปัญญา มีเหตุผล ความมีคุณธรรม จริยธรรม หลักจิตวิทยา หลักการบริหาร เพื่อมาแก้ไขปัญหิต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับตนเองและสังคม

๔.การพัฒนาคุณภาพชีวิตทำให้บุคคลและสังคมมีการอยู่ร่วมกันด้วยความสมานฉันท์ ช่วยลดปัญหาความขัดแย้ง และปัญหาสังคม

๕) การพัฒนาคุณภาพชีวิตทำให้บุคคล และสังคมที่มีความรู้ความเข้าใจ อยู่ร่วมกัน อย่างสันติสุข เกิดการร่วมมือ ร่วมใจ ในการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมประเพณีและค่านิยมที่ดีงามให้เกิดขึ้น ในสังคม

จากความสำคัญของการพัฒนาคุณภาพชีวิตดังกล่าว จะเห็นความมนุษย์มีคุณลักษณะที่สำคัญคือ ความสามารถที่พัฒนาได้และเมื่อได้รับการพัฒนาแล้วจะมีความสมบูรณ์ทั้งร่างกาย และจิตใจ จะมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีและมีความสุขบนพื้นฐานความต้องการของมนุษย์

๓.๕ แนวคิดทางสังคมและทฤษฎีสังคม

แนวคิดทางสังคม(Social thought) หมายถึง ความคิดของมนุษย์โดยมนุษย์และเพื่อมนุษย์ ความคิดที่มนุษย์ประดิษฐ์คิดค้นขึ้นมา จะกระทำโดยคนเดียวหรือหลายคนก็ได้กรณีที่เกิดคนเดียวก็ต้องเป็นที่ยอมรับของผู้อื่นด้วย แม้ไม่ยอมรับทั้งหมดก็อาจยอมรับเพียงบางส่วน ความคิดนั้นจึงคงอยู่ได้

Emory Bogardus^{๓๒}ได้ให้ความหมายแนวคิด ทางสังคมว่า “เป็นความคิดเกี่ยวกับการสอบถามหรือปัญหาทางสังคมของบุคคลต่างๆไม่ว่าจะเป็นอดีตหรือปัจจุบัน เป็นการคิดร่วมกันของเพื่อนหรือผู้ที่อยู่ในความสัมพันธ์เป็นความคิดของแต่ละคนและของกลุ่มคน หรือปรับตัวเข้ากับสังคมใหม่ บุคคลใหม่ให้มีความสุขในชีวิตได้ ในเรื่องรอบตัวมนุษย์ซึ่งมนุษย์ของสังคมแต่ละยุคแต่ละสมัยก็ต้องคิด เพื่อหาทางแก้ปัญหา

สนธยา พลศรี^{๓๓}ให้ความหมายว่า “แนวคิดทางสังคมเป็นความคิดของมนุษย์เกิดจากการรวมกันเป็นกลุ่มเป็นก้อนของมนุษย์เป็นเรื่องเกี่ยวกับชีวิตมนุษย์โดยทั่วไป และปัญหาที่ประสบความคิดนี้เป็นที่ยอมรับกันในหมู่มนุษย์ไม่สูญหาย มีการสืบความคิดกันต่อไป”

๓.๕.๑ ประเภทของแนวคิดทางสังคม

ได้มีการเรียบเรียงจากความคิดของ Emory Bogardus^{๓๔} ได้ ๕ ประเภท เรียกว่า “แนวทางห้าสายของความคิดมนุษย์” (five lines of human thought) ดังนี้

๑.ความคิดเกี่ยวกับจักรวาล เป็นความคิดของคนโบราณเกี่ยวข้องกับลักษณะของ สากล จักรวาล และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับจักรวาล มนุษย์ยุคโบราณสนใจในศาสนา ใน

---

^{๓๒} Emory Bogardus อ้างถึงใน สุพรรณิการ์ มาศยคง, คุณภาพชีวิตในโรงเรียนของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายในกรุงเทพมหานคร, ปรินญาวิทยาสาสตรมหาบัณฑิต, สถิติประยุกต์และเทคโนโลยีสารสนเทศสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๔, หน้า ๒๑-๒๓.

^{๓๓} สนธยา พลศรี (๒๕๔๗: ๒๐)

^{๓๔} Emory Bogardus อ้างถึงใน สัญญา สัญญาวิวัฒน์, สังคมวิทยาการเมือง, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: เจ้าพระยาการพิมพ์,๒๕๕๖) หน้า ๕.

จิต และวิญญาณ มีความเชื่อในเรื่องเทพเจ้า ภูต ผีเทวดา ลัทธิศาสนาต่างๆ เช่น ลัทธิเทพเจ้าองค์เดียว (monotheism) ลัทธิเทพเจ้าหลายองค์ (polytheism) การปกครองโดยสงฆ์ (monotheism) สิ่งเหล่านี้ ทำให้มนุษย์เกิดความกลัวและความหวัง อุดมการณ์และการบูชาอันดีด้วยชีวิต

๒. ความคิดเกี่ยวกับปรัชญา ในขั้นนี้มีระดับความคิดเชิงปัญญาสูงขึ้น แต่ก็ยังเป็นความคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์กับจักรวาลเกี่ยวข้องกับสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต แต่ไม่เกี่ยวกับศาสนา หรือไม่ใช่ความคิดที่สนองความจำเป็นทางศาสนา ความเชื่อ มนุษย์พยายามลดความคลุมเครือ หาความกระจ่างในสิ่งแวดล้อมของจักรวาล

เกณฑ์คำอธิบายต่างๆ อย่างมีเหตุผล หาเอกภาพจากการเปลี่ยนแปลงและหาแก่นสารในความซับซ้อน มนุษย์ได้พบว่าในยุคนี้ควรมีการเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติเชื่อมั่น ในความสามารถของมนุษย์และรู้ว่าในที่สุดทุกสิ่งจะต้องแตกดับไป มนุษย์พยายามสร้างความหมาย สูงสุดของสิ่งต่างๆอย่างไม่มีอคติตามความรู้ความสามารถที่สูงขึ้นของตน

๓. ความคิดเกี่ยวกับตนเอง เมื่อมีความรู้เกี่ยวกับจักรวาลและความรู้ทางปรัชญาเพียงพอแล้ว มนุษย์ก็ทวนกลับมาคิดถึงตัวเอง คิดถึงบุคลิกลักษณะ โครงสร้างและหน้าที่ของการคิด การกระทำหรือการประพฤติปฏิบัติของตนเอง คิดถึงความฉลาด ความโง่ความจำ ความฝัน และสิ่งต่างๆเกี่ยวกับตนเอง ซึ่งเป็นที่มาของวิชาจิตวิทยาสมัยใหม่

๔. ความคิดเกี่ยวกับวัตถุได้แก่ความรู้สึกเกี่ยวกับ หิน ดิน น้ำ อากาศ ซึ่งเป็นสิ่งที่อยู่รอบตัวมนุษย์ และมนุษย์จำเป็นต้องรู้จัก เพื่อป้องกันอันตราย หรือใช้ประโยชน์จากสิ่งเหล่านี้ การคิดเกี่ยวกับเรื่องเหล่านี้ทำให้มนุษย์ได้บ่อน้ำมัน บ่อแก๊ส นำมาปรับปรุงการคมนาคมขนส่ง ความคิดความรู้อันแยบยลของมนุษย์ทำให้มนุษย์รู้จักใช้ประโยชน์จากวัตถุต่างๆ สามารถควบคุมให้เป็นธรรมชาติได้ นั่นคือที่มาของความคิดทางวิทยาศาสตร์ที่ทำให้เกิดความสะดวกสบาย

๕. แนวความคิดเกี่ยวกับเพื่อนมนุษย์หรือสังคมมนุษย์ในประวัติศาสตร์มนุษย์ มีความคิดเกี่ยวกับเพื่อนมนุษย์ในลักษณะเป็นกลุ่มน้อย เมื่อเปรียบเทียบกับสัดส่วนที่เกี่ยวกับเรื่องต่างๆใน ๔ ข้อแรกและได้หันมาสนใจเรื่องของเพื่อนมนุษย์ เมื่อไม่นานมานี้โดยอาศัยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ได้แก่ความคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน ระหว่างมนุษย์กับสังคม ภาระหน้าที่ความผูกพันที่มีต่อเพื่อนมนุษย์ต่อสังคม ลักษณะของชีวิตสังคม แนวโน้มทางสังคม ปัญหาสังคม หลักการ การศึกษาวิเคราะห์สังคม อันเป็นความคิดพื้นฐานของสังคมศาสตร์ ในสังคมสมัยใหม่

๓.๕.๒ ทฤษฎีสังคมวิทยา (Sociological Theory)

ความหมายของทฤษฎี สังคมวิทยาอาจมีได้ทั้งความหมายอย่างกว้าง หรือ ความหมายอย่างแคบเจาะจง ทฤษฎีสังคมวิทยาทุกทฤษฎี จะต้องมึลักษณะพื้นฐานเดียวกับทฤษฎีสังคม คือ ต้องเป็นคำอธิบายปรากฏการณ์สังคมตามหลักเหตุผล มีระบบและพยากรณ์ได้ด้วย

ทฤษฎีสังคมอย่างกว้าง คือ ทฤษฎีเชิงสังคมวิทยาภาพ (Grand Theories) ซึ่งเป็นทฤษฎีเชิงบรรยายความ หากจะพิสูจน์ความจริงก็ต้องนำมาเขียนใหม่จัดรูป กำหนดสิ่งกบให้มีจำนวนพอสมควร แสดงความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งกัต แล้วจึงสามารถพิสูจน์ได้ทฤษฎีสังคมอย่างแคบ คือ ทฤษฎีสมัยใหม่ยังมีจำนวนน้อย มีข้อความกะทัดรัดชัดเจนพิสูจน์ได้ด้วยหลักฐานประจักษ์ ตัวอย่าง ถ้ามีคนตั้งแต่สองคนหรือมากกว่ามีการกระทำระหว่างกัน ถ้าเขาสามารถพูดคุยกัน เข้าใจกัน ถ้าการกระทำนั้น ยืนยาวเป็นเวลา ๑๕ นาทีหรือนานกว่านั้นแล้ว กลุ่มขนาดเล็กแบบซึ่งหน้า (face-to-face) ก็เกิดขึ้น ทฤษฎีแบบนี้มีสิ่งกบจำนวน แสดงความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งกบและคนตามหลักเหตุผล มีระบบสามารถทำนายเหตุการณ์ข้างหน้าได้ ความหมายของทฤษฎีสังคมวิทยาจึง หมายถึง คำอธิบายปรากฏการณ์

สังคมตามหลัก เหตุผล แสดงความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบ ของปรากฏการณ์นั้นอย่างมีระบบจนสามารถพิสูจน์ความจริงนั้นได้ ทฤษฎีสังคมวิทยา เป็นทฤษฎีวิทยาศาสตร์ที่อาศัยลักษณะของความสัมพันธ์ทาง สังคมเป็นหลักในการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคม

๓.๕.๓ ทฤษฎีสังคม(Social Theory)

ความหมายของทฤษฎีสังคมคือ คำอธิบายสิ่งหนึ่งสิ่งใดหรือเรื่องหนึ่งเรื่องใด สำหรับนักวิทยาศาสตร์ทฤษฎีจะต้องเป็นคำอธิบายตามหลักเหตุผลแสดงความสัมพันธ์ระหว่าง ส่วนต่างๆ ของสิ่งนั้นอย่างมีระบบจนสามารถพยากรณ์สิ่งนั้นในอนาคตได้

ดังนั้น ความหมายของทฤษฎีสังคม จึงเป็นเรื่องของคนและความสัมพันธ์ ระหว่างคนตามหลัก เหตุผล และความสัมพันธ์ระหว่างส่วนต่างๆของคน หรือระหว่างคนต่อคน คน ต่อกลุ่ม คนต่อสภาพแวดล้อม อย่างมีระบบจนสามารถพยากรณ์ได้

ทฤษฎีสังคมตามความหมายดังกล่าว จึงมีขอบเขตกว้างขวาง เป็นคำอธิบาย เกี่ยวกับคนแต่ละบุคคล กลุ่มคน ความสัมพันธ์ระหว่างคนต่างๆรวมไปถึงคำอธิบายความสัมพันธ์ ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อมทั้งที่เป็นสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต ข้อสำคัญนั้นจะต้องเป็นไปตามหลักเหตุผล มีระบบระเบียบพอที่จะเป็นฐานในการพยากรณ์เรื่องในอนาคตของเดี่ยวนอนอนาคตได้ Jame Miley “โดยทั่วไป ความพยายามที่จะอธิบายส่วนหนึ่งส่วนใดของสังคม (Social life) ถือได้ว่าเป็นทฤษฎีสังคม” และ Henry P Fairchild (อ้างถึงใน สัญญา สัญญาวิวัฒน์,๒๕๓๒ : ๒๑) ให้ความหมายว่า “ทฤษฎีสังคม คือ การวางนัยทั่วไปหรือข้อสรุปที่ใช้ได้ทั่วไป เพื่ออธิบายปรากฏการณ์สังคมอย่างใดอย่างหนึ่ง”

ทฤษฎีทางสังคมกับแนวคิดทางสังคม มีความคล้ายคลึงกัน แต่ไม่เหมือนกัน ดังนี้

ประการแรก ทฤษฎีทางสังคมเป็นคำอธิบายเรื่องเกี่ยวกับคน หรือความสัมพันธ์ระหว่างคน ซึ่งเป็นการรู้ระดับหนึ่งที่ยังไม่ถึงขั้นอธิบาย

ประการที่สอง ทฤษฎีทางสังคม แสดงความสัมพันธ์ระหว่างส่วนต่างๆของคนหรือระหว่างคนต่อคนอย่างมีระบบ แต่ความคิดทางสังคมไม่กำหนดว่าต้องเป็นเช่นนั้น

ประการที่สาม ทฤษฎีทางสังคมมีความสามารถพยากรณ์อนาคตได้แต่ความคิดทางสังคมไม่ถึงขั้นนั้น

ประการที่สี่ ทฤษฎีทางสังคมอาจมีรูปของข้อความที่เตรียมไว้สำหรับการพิสูจน์ด้วย ข้อมูลประจักษ์ทฤษฎีทางสังคมอาจมีทั้งที่เคยตรวจสอบด้วยข้อมูลประจักษ์หรือยังไม่เคยผ่าน แต่ได้มีการเตรียมหรือมีลักษณะที่พร้อมจะให้พิสูจน์

กล่าวโดยสรุป ทฤษฎีสังคม คือ คำอธิบายปรากฏการณ์สังคมอย่างใดอย่างหนึ่งตามหลักเหตุผล โดยแสดงความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบของปรากฏการณ์สังคมนั้น จนสามารถที่จะพยากรณ์ปรากฏการณ์สังคมในอนาคตได้ ทฤษฎีสังคมมีความหมายกว้างเป็นทฤษฎีของจิตวิทยา ซึ่งอาจหมายถึง เรื่องของคนแต่ละคนก็ได้ (Psychology studies human interaction of individuals) หรืออาจหมายถึงทฤษฎีรัฐศาสตร์ ซึ่งเป็นเรื่องของอำนาจของคนหลาย คนที่เกี่ยวข้องกัน หรืออาจหมายถึงทฤษฎีเศรษฐศาสตร์อันเป็นเรื่องของคนหลายคนก็บัญญัติในการผลิตการจำหน่าย แจกจ่ายผลิตภัณฑ์และบริการในการอุปโภคบริโภคได้และอาจเป็นทฤษฎีสังคมวิทยา เป็นเรื่องของรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์หรืออาจจะเป็นทฤษฎีของมนุษย์วิทยาเป็น เรื่องของคนที่มีแบบแผนการคิด การกระทำหรือวัฒนธรรมที่แตกต่างกันทฤษฎีทางสังคมจึงคล้ายกับแนวคิดทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับคนและความสัมพันธ์ระหว่างคน รวมทั้งระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม แต่ก็มี

ความแตกต่างที่ทฤษฎีเป็นข้อความที่เป็นไปตามหลักเหตุผลมีระบบและพยากรณ์ปรากฏการณ์
ในอนาคต

บรรณานุกรม

- กระทรวงศึกษาธิการ.(๒๕๔๔). **คู่มือครูแนะแนวจัดทำแผนการสอนพัฒนาศักยภาพ : โครงการทดลองพัฒนาศักยภาพของเด็กไทย.** กรุงเทพมหานคร : ชวนการพิมพ์.
- กนกวรรณ ทองดำสิง.(๒๕๕๒). **ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อคุณภาพชีวิตในโรงเรียนของนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยรามคำแหง.วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิตมหาวิทยาลัยรามคำแหง.**
- กฤษณี รื่นรัมย์.(๒๕๔๙). **การวิจัยตลาด.**กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- งานพิเศษ สัตย์สงวน.(๒๕๕๔). **สังคมและวัฒนธรรม.** พิมพ์ครั้งที่ ๕ กรุงเทพมหานคร : ด้านสุทธาการพิมพ์
- จุฬาลักษณ์ สุนทรวิภาต.(๒๕๔๐). **การพัฒนาแบบวัดคุณภาพชีวิตในโรงเรียนของนักเรียน.** ปรินญาครุศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ดวงกมล สิ้นเพ็ง.(๒๕๕๓). **การพัฒนาผู้เรียนสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ : การจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง.**กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นิพนธ์คันธเสวี.(๒๕๓๒). **แนวทางการพัฒนาชุมชน : ชีวิตใหม่สู่งานตำรวจชุมชนสัมพันธ์.** กรุงเทพมหานคร : เนติกุลการพิมพ์.
- นงเยาว์ อรุณศิริวงศ์.(๒๕๕๐). **เอกสารชุดการสอนหน่วยที่ ๑๑ การพัฒนาคุณภาพชีวิต.** มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช : นนทบุรี.
- นวลอนงค์ บุญจรรุญศิลป์.(๒๕๔๖). **พฤติกรรมเสี่ยงต่อสุขภาพของวัยรุ่นในประเทศไทย.** กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย๒๕๔๖.
- ประจักษ์ สุดประเสริฐ.(๒๕๓๑). **การพัฒนารูปแบบการสอนวิทยาศาสตร์สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๒. (รายงานการวิจัย)** คณะศึกษาศาสตร์.เชียงใหม่มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ประยุทธ์ ปยุตโต.(๒๕๓๗). **หลักแม่บทของการพัฒนาตน.**กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปลุก พรมรัตน์.(๒๕๔๕). **คุณภาพชีวิตในโรงเรียนของนักเรียนสังกัดกรมสามัญศึกษาในเขตจังหวัดกาฬสินธุ์.**ปรินญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ผจงจิตต์ อธิคนันท์.(๒๕๔๒). **การพัฒนาสังคม.** กรุงเทพมหานคร : อักษรการพิมพ์.
- พัทธา สายหู.(๒๕๕๖). **กลไกของสังคม.** กรุงเทพมหานคร : ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- พิสมัยเครือซารี.(๒๕๔๔). **ความสัมพันธ์ระหว่างคุณภาพชีวิตในโรงเรียนกับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ ในจังหวัดยโสธร.**ปรินญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- เพชรรัตน์ ศิริวงศ์.(๒๕๔๔). **เข้าใจถึงโลกวัยรุ่น.** วารสารกรมส่งเสริมสุขภาพอนามัยสิ่งแวดล้อม. ฉบับที่๕ (กนยายนี - ตุลาคม)

บรรณานุกรม (ต่อ)

- ยุพา อุดมศักดิ์. (มปป). **เอกสารการประชุมบทบาทการศึกษาประชากรและสาธารณสุข (อัสสำเนา)**
- วิภาพร มาพบสุข. (๒๕๕๐). **การพัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคม.** กรุงเทพมหานคร : แพรวพิทยา.

- วุฒิ วุฒิศรรมเวช.(๒๕๕๔). **การพัฒนาตนเอง**. พิมพ์ครั้งที่ ๓ กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์
- ศิริ ฮามสุโพธิ์. (๒๕๔๓). **ประชากรกับการพัฒนาคุณภาพชีวิต**. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์.(๒๕๓๒). **สังคมวิทยาการเมือง**.พิมพ์ครั้งที่๒ กรุงเทพมหานคร : เจ้าพระยา
การพิมพ์. (๒๕๔๖). **ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่ง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- สานิต ศิริวิดิษฐกุล.(๒๕๕๐). **คุณภาพชีวิตของนักศึกษามุสลิมที่ศึกษาระดับปริญญาตรีวิทยาลัย
นอร์ทกรุงเทพ**. กรุงเทพมหานคร : วิทยาลัยนอร์ทกรุงเทพ.
- สายสุรี จุติกุล และคณะ.(๒๕๕๓). **เด็กเร่ร่อนในสังคมไทย**.กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสร้างสรรค์เด็ก.
- ลีปนันท เกตุทัต.(๒๕๓๘). **การพัฒนาคุณภาพชีวิต**. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุชา จันท์เอม.(๒๕๔๔). **วัยรุ่น**. กรุงเทพมหานคร : อักษรบัณฑิต.
- สุพล อนามัย. (๒๕๔๙). **การจัดการสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนร้องของนักเรียนโรงเรียน
เอกชนสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาเพชรบุรีเขต ๑**. สารนิพนธ์การบริหารการศึกษา
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สุพัตรา สุภาพ. (๒๕๔๕). **ปัญหาสังคม**.พิมพ์ครั้งที่ ๑๘. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช.
- สุพรรณิการ์ มาศยคง. (๒๕๔๔). **คุณภาพชีวิตในโรงเรียนของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายใน
กรุงเทพมหานคร**. ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต,สถิติประยุกต์และเทคโนโลยีสารสนเทศ
สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สุภางค์ จันทวานิช และวิศนี ศีลตระกูล.(๒๕๕๒). **การพัฒนาแนวคิดและเครื่องมือชี้วัดสังคมและ
คุณภาพชีวิตในต่างประเทศ**.กรุงเทพมหานคร : สำนักงานสนับสนุนวิจัย
- สุเมธ พงษ์เกตุตรา. (๒๕๕๓). **ปัจจัยที่ส่งผลต่อสัมพันธภาพระหว่างนักเรียนกับเพื่อนของนักเรียนช่วง
ชั้นที่ ๔โรงเรียนสารสาสน์เอกตรา เขตยานนาวา กรุงเทพมหานคร**, ปริญญาจิตวิทยา
การศึกษามหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- สุวรรณ เรื่องกาญจนเศรษฐ์.(๒๕๕๑). **กลยุทธ์การสร้างเสริมสุขภาพวัยรุ่น**. กรุงเทพมหานคร :
ชัยเจริญ.

บทที่ ๔

การพัฒนาคุณภาพชีวิตทางสังคม

๔.๑ ความนำ

ความรู้เบื้องต้นทางการพัฒนาสังคม การเปลี่ยนแปลงทางสังคม(Social change)เข้าสู่ยุคโลกาภิวัตน์ (Globalization) ซึ่งเป็นยุคที่มีการเปลี่ยนแปลง ทางเศรษฐกิจ และสังคมอย่างรวดเร็ว ด้วยผลจากการพัฒนาทางเทคโนโลยีสารสนเทศ ระบบการติดต่อ สื่อสารเกิดความเชื่อมโยง ความสัมพันธ์และผลกระทบในสังคมระดับต่างๆ ทั้งระดับกลุ่ม ระดับชุมชน ระดับประเทศ และระหว่างประเทศ ผลจากการเปลี่ยนแปลงทำให้รูปแบบและวิธีการเพื่อการพัฒนาทางสังคมเปลี่ยนแปลงไป ภายใต้บริบทที่มีความสลับซับซ้อนเกิดการแข่งขันในระดับต่างๆ เพื่อพัฒนาศักยภาพ การดำเนินกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่มตนให้เกิดประโยชน์สูงสุดยิ่งขึ้น

สังคม หรือ สังคมมนุษย์ คือการอยู่ร่วมกันของมนุษย์โดยมีลักษณะความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน หลายรูปแบบ เช่น อาชีพ อายุ เพศ ศาสนา ฐานะ ที่อยู่อาศัย ฯลฯ สำหรับระบบสังคมที่รวมถึง สิ่งมีชีวิตประเภทอื่นนอกเหนือจากมนุษย์อาจใช้คำว่าระบบนิเวศ ซึ่งมีความหมายเกี่ยวกับ ความสัมพันธ์ของสิ่งมีชีวิตต่างๆ กับสภาพแวดล้อม สังคมของมนุษย์เกิดจากกลุ่มบุคคลที่มีความสนใจ ร่วมกันไม่ว่าจะในด้านใด เช่น ประเทศ จังหวัด และอื่นๆ และมักจะมีวัฒนธรรมหรือประเพณีรวมถึง ภาษา การละเล่นและอาหารการกินของตนเองในแต่ละสังคม การที่มนุษย์รวมกันเป็นสังคมนั้น ช่วยให้ มนุษย์สามารถสร้างและพัฒนาสิ่งต่างๆ ให้ประสบความสำเร็จได้ ซึ่งอาจเป็นไปได้ถ้าต้องทำสิ่งนั้น โดยลำพัง ขณะเดียวกันสังคมที่พัฒนาหรือกำลังพัฒนาเป็นเมืองขนาดใหญ่ ซึ่งมีการใช้เทคโนโลยีช่วย ในการทำงานอย่างมากมาย ก็อาจส่งผลให้ประชากรที่ไม่สามารถปรับตัวตามสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลง เกิดความรู้สึกโดดเดี่ยวหรือความรู้สึกว่าตนเองไม่มีส่วนร่วมในสังคมขึ้นมาได้

๔.๒ ความหมาย

คำว่า พัฒนาสังคม เป็นการรวมคำสองคำ ได้แก่ คำว่า พัฒน หรือพัฒนา + สังคม ซึ่งตาม พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพ.ศ. ๒๕๕๔^๑ ได้ให้ความหมายของ คำว่า “พัฒนา” หมายถึง ทำให้เจริญ และให้ความหมายของคำว่า “สังคม” หมายถึง คนจำนวนหนึ่ง ที่มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกัน ตามระเบียบ กฎเกณฑ์ โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญร่วมกัน นอกจากนี้ยังมีผู้ให้ความหมายของคำว่า “พัฒนาสังคม” ดังนี้

สัญญา สัญญาวิวัฒน์^๒ ได้ให้ความหมายของ “การพัฒนาสังคม” คือ การเปลี่ยนแปลง โครงสร้างสังคมตามแผนของสังคมหนึ่งใด นั่นคือ การพัฒนาต้องมีการเปลี่ยนแปลง และเป็นการ

^๑ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔ เฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคล เฉลิมพระชนมพรรษา ๗ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๔, กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖.

^๒ สัญญา สัญญาวิวัฒน์, ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๔.

เปลี่ยนแปลงตามที่ต้องการเปลี่ยนแปลงกำหนดสิ่งที่จะเปลี่ยนแปลง คือ โครงสร้างสังคม ซึ่งประกอบด้วย คน ระเบียบสังคม และวัตถุสิ่งของ ทั้งนี้ไม่ว่าคนเหล่านั้นจะเกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ การเมือง การศาสนา อนามัย การศึกษา หรือด้านใด ๆ ก็รวมอยู่ในความหมายนี้ทั้งสิ้น

พระคชภู มิธงกุโร^๓ กล่าวว่า ท่านพุทธทาส ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับคำว่า “การพัฒนา” เป็นคำกลางๆ มิได้มีความหมายในทางดีหรือชั่ว ขึ้นอยู่กับว่าจะพัฒนาไปทางไหน ให้เกิดอะไรขึ้น ถ้าการพัฒนานั้นประกอบด้วยสติปัญญา นำมาซึ่งประโยชน์สุขอย่างถูกต้องก็เป็นของดี หากเป็นไปในทางตรงกันข้าม คือ มีตัณหาอุปาทานเป็นเจ้าเรือน ท่านก็เรียกว่า เป็นการพัฒนาเพื่อความพินาศ เป็นวินาศนาการหาใช้วิวัฒนาการไม่ ส่วนคำว่า “พัฒนา” ตรงกับภาษาบาลีว่า “วพฺถน” แปลว่า “รก” ดังพุทธภาษิตว่า “น สียา โลกวฑฺฒโน”^๔ ซึ่งมักแปลกันว่า “ไม่พึงเป็นคนรกโลก” คนรกโลก คือ คนที่ทำให้โลกให้รกไปด้วยสิ่งที่ไม่ดีประโยชน์ ชีวิตของผู้คนจึงไม่มีประโยชน์แต่กลับเป็นโทษ สำหรับคำว่า “สังคม” ในทัศนะของท่านพุทธทาส หมายถึง บุคคลแต่ละคนที่มาอยู่ร่วมกัน ซึ่งได้แก่ ตัวเราและผู้อื่น

หากปัจเจกบุคคลแต่ละคนดีขึ้น สังคมย่อมดีขึ้นด้วย เพราะสังคมเกิดจากคนหลายๆ คน ดังนั้น “การพัฒนาสังคม” ของท่านพุทธทาสจึงมุ่งหมายที่การพัฒนาคน ซึ่งจะเป็นผู้รับผิดชอบจัดการโลกทั้งหมด การพัฒนาสังคม หมายถึง การทำให้คน กลุ่มคนที่อยู่ร่วมกันในสังคมมีการเปลี่ยนแปลง โดยมีการวางแผนที่คาดหวังถึงผลลัพธ์ที่สามารถส่งผลต่อวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของเขาเหล่านั้นให้ดียิ่งขึ้น

๔.๓ มโนทัศน์การพัฒนาสังคม

การพัฒนาประเทศในแต่ละยุคสมัยมีการเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างกันตามรูปแบบการบริหาร และการปกครองประเทศนั้นๆ จนกระทั่งหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒ แนวความคิดการพัฒนาได้ชัดเจนขึ้น ทั้งนี้เนื่องมาจากการที่ประเทศต่างๆ โดยเฉพาะประเทศทางตะวันออกที่ได้รับอิทธิพลมาจาก ประเทศตะวันตกจากการล่าอาณานิคมทั่วโลก ซึ่งก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางกระบวนการพัฒนาของผู้นำและคนในสังคม หลังสิ้นสุดของสงครามโลก ได้นำมาสู่สงครามเรียกร้องเอกราช ในประเทศต่างๆ ทั่วโลก ต่อมาในยุคสงครามเย็นจึงเกิดนโยบายที่มุ่งเน้นการรวมตัวกันเป็นประชาคม ระดับภูมิภาค และระดับทวีปมากขึ้น

Thomas L. Friedman^๕ ได้จำแนกโลกาภิวัตน์ออกเป็น ๓ ยุค ได้แก่

ยุคแรก (ค.ศ. ๑๔๙๒ - ๑๘๐๐) เป็นปีที่โคลัมบัสออกเดินทางสำรวจดินแดนทางตะวันตก และเปิดเส้นทางการค้าระหว่างโลกเก่าและโลกใหม่

ยุคที่สอง (ค.ศ. ๑๘๐๐ - ๒๐๐๐) ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่บริษัทข้ามชาติเข้ามาเป็นกลไกสำคัญในการเปลี่ยนแปลงระบบ เศรษฐกิจให้เชื่อมต่อกันจนเป็นระบบเศรษฐกิจโลก

^๓ พระคชภู มิธงกุโร, การพัฒนาสังคมในทัศนะของพุทธทาสภิกขุ, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิ โคมล คิมทอง, ๒๕๓๒), หน้า ๕-๖.

^๔ จุ.ธ. ๒๕/๓๓

^๕ Thomas L. Friedman (๒๐๐๕ อ้างอิงจาก พัชรินทร์ สิริสุนทร, แนวคิด ทฤษฎี เทคนิคและการประยุกต์เพื่อการพัฒนาสังคม, พิมพ์ ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๙-๑๑.

และยุคที่สาม (ค.ศ. ๒๐๐๐ - ปัจจุบัน) เป็นช่วงเวลา ที่ประชาคมโลกต่างเข้าร่วมแข่งขันกัน ในระบบสังคมโลกแบบเข้มข้นครอบคลุมทุกมิติ ทั้งมิติทาง เศรษฐกิจ การเมือง สิ่งแวดล้อม สุขภาพ อนามัย ข้อมูลข่าวสารและเทคโนโลยีสารสนเทศ และมิติทางสังคมวัฒนธรรม

พัชรินทร์ สิริสุนทร^๖ ได้แสดงทัศนะว่าตั้งแต่ช่วงศตวรรษ ที่ ๑๕ เป็นต้นมา แนวคิดเรื่องชนชั้นทางสังคมได้ลดลง เนื่องจากความเสื่อมถอยของระบบศักดินา จนกระทั่งปลายศตวรรษที่ ๑๘ เกิดกระแสแนวคิดเรื่องชาตินิยม (nationalism) ซึ่งเกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในยุโรปมากมาย จนแนวคิดดังกล่าวนำมาสู่สงครามหลายครั้ง ทั้งนี้ ยังมองว่าโลกาภิวัตน์ไม่ใช่เรื่องใหม่ แต่เป็นผลกระทบที่เกิดขึ้นจากกระบวนการพัฒนาที่เกิดขึ้น ซ้ำแล้วซ้ำอีกทางประวัติศาสตร์ในการพัฒนา เพียงแต่มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบและวิธีการไปตามยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไป โดยมีเป้าหมายเพื่อควบคุมจัดการกับทรัพยากรของโลกที่มีอยู่อย่างจำกัด นั่นเอง

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ^๗ ได้แสดงความคิดเห็นถึงโลกทัศน์ใหม่ของการมอง สังคม ซึ่งนักพัฒนาสังคมจะต้องมีความตื่นตัวอยู่เสมอว่า - ในโลกนี้ไม่ได้มีแนวคิดเดียว และไม่ได้มีโลกทัศน์เดียว เราต้องมองความหลากหลาย - เบื้องหลังแนวคิดและโลกทัศน์เหล่านั้นย่อมมีอุดมการณ์แฝงอยู่เสมอ ความตื่นตัวเหล่านี้จะเกิดขึ้นมาได้ต้องผ่านกระบวนการเรียนรู้เสียก่อน แต่การเรียนรู้นั้น ต้องเป็นกระบวนการที่นอกเหนือไปจากที่เราเคยเรียน สำหรับทฤษฎีการเรียนรู้แบ่งเป็น ๔ ชั้น คือ

๑. เราเรียนรู้ข้อเท็จจริงอย่างง่าย ๆ แบบเบื้องต้น เช่น เวลาเราเจ็บคอ เรารู้ว่าเราป่วยต้อง หายามากิน

๒. เราเริ่มรับรู้ความสัมพันธ์ของข้อเท็จจริง เราเริ่มรับรู้ว่ามี ๒ สิ่งเกี่ยวข้องกัน เช่น เรารู้ว่า ภูมิอากาศแล้ง มีน้ำน้อย ผลผลิตในปีนี้จึงได้น้อย รายได้จากการขายผลผลิตลดลง และรายได้เราจึง ลดลง

๓. การรับรู้นำไปสู่การมองเห็นหนทางแก้ไข เช่น เมื่อเกิดความแห้งแล้ง เรารู้ว่าควร จะแก้ไขอย่างไร เราจะต้องแก้ไขโครงสร้างระบบชลประทาน หรือหารายได้เสริม ถ้าเราไม่ทำ เราจะประสบปัญหาทางเศรษฐกิจ เป็นต้น ในขั้นที่ ๓ เราเริ่มคิดวิธีการแก้ไขปัญหาแล้ว แต่ยังไม่พอ การรับรู้ จะพัฒนาไปสู่ขั้นต่อไป

๔. เราไม่มองปัญหาเดียวเมื่อเกิดปัญหา เราต้องมองทั้งระบบ ไม่ได้มองเพียงมิติเดียวด้านใด ด้านหนึ่ง เราจะนำปัญหาทั้งระบบมาเกี่ยวข้องกัน และเสนอทางเลือกที่กว้างขวางใหญ่โตขึ้น เช่น ถ้ามองว่าเมื่อความแห้งแล้งและความอดอยากมาเยือน เราจะปรับปรุงปฏิรูปบางส่วนของระบบหรือจะเปลี่ยนแปลงระบบทั้งหมดที่ดำรงอยู่ เป็นต้น

---

^๖ พัชรินทร์ สิริสุนทร, **แนวคิด ทฤษฎี เทคนิคและการประยุกต์เพื่อการพัฒนาสังคม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๘-๑๑.

^๗ ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ, **วิถีใหม่แห่งการพัฒนา : วิถีวิทยาศึกษาสังคมไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๘-๑๐.

ทั้งนี้ ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ^๘ ได้ พบว่า คนเรามักรู้และเข้าใจเพียงแค่ระดับ ๓ คือ มองปัญหาเพียงด้านเดียว และไม่มองทั้งระบบ โดยเห็นว่าระบบอยู่ในสภาพเดิมดีแล้ว เราเพียงแค่ปรับปรุงเล็กน้อยก็พอ ผู้คนส่วนใหญ่ไม่ค่อยเปลี่ยน วิธีคิด วิธีการแก้ไขปัญหาชีวิตจึงอยู่ในแนวทางเก่าๆ อยู่ตลอด ดังนั้น เราควรใช้วิธีคิดในรูปแบบ “การคิดแนวนวัตกรรม” ซึ่งมี ๔ ขั้นตอน คือ

๑. เราจะต้องมองให้กว้างไกลมากกว่าที่เราเคยมอง ต้องเรียนรู้วิธีการหลายๆ แนวที่ แตกต่างกันออกไป

๒. นำข้อคิดและเหตุผลที่ขัดแย้งกันมาประเมิน และทำการวิเคราะห์ข้อดี ข้อเสียต่างๆ

๓. ใช้วิธีการอภิปรายโต้แย้งทำลายความคิดเพื่อจุดประกายไฟใหม่ๆ

๔. คิดค้นและแสวงหาสังขรณ์ใหม่ๆ เพื่อนำไปสู่การแก้ไขปัญหาอย่างรอบด้านแบบผสมผสานกัน

การที่เรามีวิธีคิดแบบนี้ทำให้เรามีความสามารถใหม่ ๒ ด้าน คือ

(๑) เรียนรู้ที่จะคิดนอกระบบ และแสวงหาคำตอบที่อยู่นอกเหนือระบบ

(๒) เรียนรู้ที่จะวิพากษ์วิจารณ์และมีเสรีภาพที่จะเลือกสรร หาอุดมการณ์ใหม่ๆ

ความคิดใหม่ๆ มาเป็นของตนเอง ด้วยวิธีการนี้จะเห็นได้ว่าการพัฒนาสังคมมี เส้นทางมากมายให้เราเลือก ไม่ใช่แนวทางแบบเดิมที่มีอยู่เท่านั้น นอกเหนือจากโลกทัศน์ใหม่ในการมองสังคมในข้างต้นแล้วในการพัฒนาสังคม

สัญญา สัญญาวิวัฒน์^๙ ได้กล่าวถึง การดำเนินการพัฒนาสังคม ว่ามีสิ่งเน้นและข้อสังเกต ดังนี้ เป้าหมายสูงสุดของการพัฒนา คือ การพัฒนาคน กลุ่มคน ซึ่งเป็นการพัฒนาคนให้มีคุณภาพ ควบคู่กันไปคุณธรรม และมีทักษะหรือองค์ความรู้ใน ๓ มิติ คือ มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ ธรรมชาติ ซึ่งเมื่อพิจารณาเห็นได้ว่าศาสตร์ทั้งสามมิตี้นี้มีความเห็น แนวเดียวกันว่าปัญหาทั้งหลายเกิดจากเหตุ และควรตระหนักว่าปัญหาแต่ละปัญหามักมาจากสาเหตุ หลายสาเหตุ การแก้ปัญหาจึงต้องพิจารณาอย่างรอบคอบ ส่วนเป้าหมายรองคือ การพัฒนาสิ่งแวดล้อมของคน เช่น วัตถุ ผู้ปฏิบัติงานต้องมีทั้งความรู้ทางทฤษฎี และมีการปฏิบัติอย่างเพียงพอ อย่างจริงจัง และอดทน อดกลั้น สิ่งที่ต้องเน้นย้ำในการปฏิบัติ คือ หลักการและวิธีการพัฒนาสังคม นักพัฒนาต้อง ยึดเป็นบรรทัดฐาน เพื่อให้มั่นใจว่าการปฏิบัติการพัฒนาดังกล่าวจะบรรลุ เป้าหมาย ส่วนแนวโน้มการพัฒนาสังคมในอนาคต

สัญญา สัญญาวิวัฒน์^{๑๐} ได้แสดงทักษะ ๔ ประการ คือ

---

^๘ ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ, *วิถีใหม่แห่งการพัฒนา : วิธีวิทยาศึกษาสังคมไทย*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๘-๑๐.

^๙ สัญญา สัญญาวิวัฒน์, *ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม*, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๕๔-๑๕๘.

^{๑๐} อ่างแก้ว เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๘-๑๕๙.

ประการแรก นักพัฒนาจะต้องปลงใจเชื่อ กล่าวคือ สภาพการพัฒนาทั้งคนและสิ่งต่างๆ รอบตัวมีได้จริง เหมือนกับศาสนาที่มีพระเจ้าและเชื่อว่ามีสวรรค์ ศาสนาพุทธเชื่อว่ามีนิพพาน หากเชื่อเช่นนี้แล้วจะทำให้คนมีกำลังใจทำงานและจะสามารถทำงานให้บรรลุในสิ่งคาดหวังไว้ได้

ประการที่สอง สภาพการพัฒนาของแต่ละสังคมไม่จำเป็นต้องเหมือนกัน แต่ละสังคมสามารถมีการพัฒนาหรือความเจริญในทัศนะหรือแบบของตน แม้ว่าจะมีส่วนคล้ายกัน เช่น ความเจริญในประเทศไทยในยุคสมัยต่างๆ ที่เทียบกับความเจริญของยุโรปยุคต่างๆ ในระยะเดียวกัน หากคนกลุ่มคน สังคมนั้นๆ รู้จักพอเมื่อไรก็รวยเมื่อนั้น ซึ่งจะเห็นได้ว่าแต่ละคน แต่ละชุมชน แต่ละสังคมรู้จักพอไม่เท่าเทียมกัน โดยที่การรู้จักพอ ไม่ได้หมายถึงการหยุดนิ่ง แต่หมายถึงการทำหรือพัฒนาต่อไป

ประการที่สาม ทุกสังคมจะต้องพยายามมีชีวิต และมีอนาคตเป็นของตนเอง กระบวนการพัฒนาจะต้องร่วมกันสร้างความรู้สึกร่วมกันให้เกิดขึ้น และเมื่อเกิดขึ้นแล้วก็ต้องพุงรักษาไว้ให้อยู่รอด ซึ่งก็คือ “การพัฒนาแบบยั่งยืน” เมื่อการพัฒนาคำรงคงอยู่ได้ในชุมชนหรือสังคมใด แต่ละสังคมนั้นก็จะมีอนาคตเป็นของตนเอง สังคมส่วนรวมจะกำหนดอนาคตของแต่ละชุมชนได้กว้างๆ เท่านั้น ส่วนรายละเอียดต่างๆ ที่แตกย่อยลงไป ย่อมเป็นสิ่งที่แต่ละคนแต่ละสังคมจะเป็นผู้กำหนดเอง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงหลักประชาธิปไตยในการปฏิบัติตนเอง

ประการที่สี่ เราไม่สามารถเจาะจงว่าอนาคตของการพัฒนาสังคมจะเป็นอย่างไรได้ชัดเจน แต่ที่แน่ๆ คือ อนาคตของการพัฒนาสังคมอยู่ที่แต่ละชุมชนที่รวมกันเป็นสังคม การพัฒนาสังคมจะต้องดำเนินต่อไปในแต่ละสังคม トラบเท่าที่มีสังคมมนุษย์ เนื่องด้วยคนแต่ละคน สังคมแต่ละสังคมนั้นย่อมมีการพัฒนาที่ไม่เท่าเทียมกัน มีความอยาก มีความปรารถนาที่ไม่เท่าเทียมกัน ดังนั้น กระบวนการพัฒนาก็จะต้องดำเนินต่อไปอย่างไม่มีสิ้นสุด ซึ่งแต่ละสังคมต่างมีความซับซ้อน สับสน มีความรวดเร็ว มีการใช้เทคโนโลยีสูงขึ้น มีความรู้ความชำนาญมากขึ้น เป็นตัวของตัวเองมากขึ้น แต่ทั้งนี้ต่างต้องอยู่ในกรอบของกฎระเบียบสังคมเดียวกันเพื่อประโยชน์ต่อการดำรงอยู่ร่วมกันของคนในสังคม

๔.๔ แนวคิดทางสังคมและทฤษฎีสังคม

แนวคิดทางสังคม (Social thought) หมายถึง ความคิดของมนุษย์โดยมนุษย์และเพื่อมนุษย์ ความคิดที่มนุษย์ประดิษฐ์คิดค้นขึ้นมา จะกระทำโดยคนเดียวหรือหลายคนก็ได้ กรณีที่คิดคนเดียวก็ต้องเป็นที่ยอมรับของผู้อื่นด้วย แม้ไม่ยอมรับทั้งหมดก็อาจยอมรับเพียงบางส่วน ความคิดนั้นจึงคงอยู่ได้ Emory Bogardus ได้ให้ความหมายแนวคิดทางสังคมว่า “เป็นความคิดเกี่ยวกับการสอบถามหรือปัญหาทางสังคมของบุคคลต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นอดีตหรือปัจจุบัน เป็นการคิดร่วมกันของเพื่อนหรือผู้ที่อยู่ในความสัมพันธ์ เป็นความคิดของแต่ละคนและของกลุ่มคน ในเรื่องรอบตัวมนุษย์ ซึ่งมนุษย์ของสังคมแต่ละยุคแต่ละสมัยก็ต้องคิด เพื่อหาทางแก้ปัญหาหรือทำให้ปัญหาบรรเทาลง ความคิดความอ่านที่ได้ประดิษฐ์คิดค้นขึ้นมาแล้ว และใช้การได้ดี ก็จะได้รับการศึกษาสืบทอดจากจุดหนึ่งไปยังอีกจุดหนึ่ง” อาจารย์วรารคม ทีสุกะ ให้ความหมายว่า “แนวคิดทางสังคมเป็นความคิดของมนุษย์ เกิดจากการรวมกันเป็นกลุ่มเป็นก้อนของมนุษย์ เป็นเรื่องเกี่ยวกับชีวิตมนุษย์โดยทั่วไป และปัญหาที่ประสบ ความคิดนี้เป็นที่ยอมรับกันในหมู่มนุษย์ ไม่สูญหาย มีการสืบความคิดกันต่อไป”

๔.๔.๑ ประเภทของแนวคิดทางสังคม

ได้เรียบเรียงจากความคิดของ Bogardus ได้ ๕ ประเภท เรียกว่า “แนวทางห้าสายของความคิดมนุษย์” (five lines of human thought) ดังนี้

๑. ความคิดเกี่ยวกับจักรวาล เป็นความคิดของคนโบราณเกี่ยวข้องกับลักษณะของสากล จักรวาล และความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับจักรวาล มนุษย์ยุคโบราณสนใจ ในศาสนา ในจิต และวิญญาณ มีความคิดความเชื่อในเรื่องเทพเจ้า ภูต ผี เทวดา ลัทธิศาสนาต่างๆ เช่น ลัทธิเทพเจ้า องค์เดียว (monotheism) ลัทธิเทพเจ้าหลายองค์ (polytheism) การปกครองโดยสงฆ์ (monotheism) สิ่งเหล่านี้ทำให้มนุษย์เกิดความกลัวและความหวัง อุดมการณ์และการบูชาอันต์ด้วยชีวิต

๒. ความคิดเกี่ยวกับปรัชญา ในขั้นนี้มีระดับความคิดเชิงปัญญาสูงขึ้น แต่ก็ยังเป็นความคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์กับจักรวาลเกี่ยวข้องกับสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต แต่ไม่เกี่ยวกับศาสนาหรือไม่ใช่ความคิดที่สนองความจำเป็นทางศาสนา ความเชื่อ มนุษย์พยายามลดความคลุมเครือ หาความกระจ่าง ในสิ่งแวดล้อมของจักรวาล

เกณฑ์คำอธิบายต่างๆอย่างมีเหตุผล หาเอกภาพจากการเปลี่ยนแปลงและหาแก่นสาร ในความซับซ้อน มนุษย์ได้พบว่าในยุคนี้ควรมีการเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติ เชื่อมั่นในความสามารถของมนุษย์ และรู้ว่าในที่สุดทุกสิ่งจะต้องแตกดับไป มนุษย์พยายามสร้างความหมายสูงสุดของสิ่งต่างๆ อย่างไม่มีอคติตามความรู้ความสามารถที่สูงขึ้นของตน

๓. ความคิดเกี่ยวกับตนเอง เมื่อมีความรู้เกี่ยวกับจักรวาลและความรู้ทางปรัชญาเพียงพอแล้ว มนุษย์ก็หวนกลับมาคิดถึงตัวเอง คิดถึงบุคลิกลักษณะ โครงสร้างและหน้าที่ของการคิดการกระทำ หรือการประพฤติปฏิบัติของตนเอง คิดถึงความฉลาด ความโง่ ความจำ ความฝันและสิ่งต่างๆเกี่ยวกับตนเอง ซึ่งเป็นที่มาของวิชาจิตวิทยาสมัยใหม่

๔. ความคิดเกี่ยวกับวัตถุ ได้แก่ความรู้สึเกี่ยวกับ หิน ดิน น้ำ อากาศ ซึ่งเป็นสิ่งที่อยู่รอบตัว มนุษย์ และมนุษย์จำเป็นต้องรู้จัก เพื่อป้องกันอันตราย หรือใช้ประโยชน์จากสิ่งเหล่านี้ การคิดเกี่ยวกับเรื่องเหล่านี้ ทำให้มนุษย์ได้บ่อน้ำดิน บ่อน้ำมัน บ่อแก๊ส นำมาปรับปรุงการคมนาคมขนส่ง ความคิด ความรู้อันแยบยลของมนุษย์ ทำให้มนุษย์รู้จักใช้ประโยชน์จากวัตถุต่างๆ สามารถควบคุมธรรมชาติได้ นั่นคือที่มาของความคิดทางวิทยาศาสตร์ ที่ทำให้เกิดความสะดวกสบาย

๕. ความคิดเกี่ยวกับเพื่อนมนุษย์หรือสังคมมนุษย์ ในประวัติศาสตร์มนุษย์มีความคิดเกี่ยวกับเพื่อนมนุษย์ในลักษณะเป็นกลุ่มน้อย เมื่อเปรียบเทียบกับสัดส่วนที่ทำให้กับเรื่องต่างๆใน ๔ ข้อแรก และได้หันมาสนใจเรื่องของเพื่อนมนุษย์เมื่อไม่นานมานี้ โดยอาศัยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ได้แก่ ความคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน ระหว่างมนุษย์กับสังคม ภาระหน้าที่ความผูกพัน ที่มีต่อเพื่อนมนุษย์ ต่อสังคม ลักษณะของชีวิตสังคม แนวโน้มทางสังคม ปัญหาสังคม หลักการ การศึกษาวิเคราะห์สังคม อันเป็นความคิดพื้นฐานของสังคมศาสตร์ในสังคมสมัยใหม่

ตัวอย่างความคิดทางสังคม อาจแยกออกเป็นกลุ่ม ดังนี้

๑. ปรัชญาชีวิต สังคมไทยหรือสังคมอื่นความคิดทางสังคมอาจแสดงออกในรูปของปรัชญาชีวิต หมายถึง เป้าหมายสูงสุดของชีวิต รวมทั้งแนวทางการไปสู่เป้าหมาย สังคมแต่ละสังคมจะมีปรัชญาชีวิตของสังคมด้วย เช่น กรณีของสังคมไทย ปรัชญาชีวิตจะเป็นแบบเรียบง่าย รักอิสระเสรี โอบอ้อมอารี มีศีลธรรม

๒. ศาสนา ความคิดทางสังคมดูจากศาสนาประจำชาติ ประจำสังคม สังคมไทยคนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ เรียกว่า พุทธศาสตร์ ครอบคลุมความคิดด้านต่างๆของสังคม ทั้งครอบครัว เศรษฐกิจ การศึกษา หรือการเมืองการปกครอง

๓. ประวัติศาสตร์ เป็นอีกแหล่งหนึ่งที่จะสะท้อนให้เห็นถึงความคิดทางสังคม เป็นข้อมูลที่ประมวลเรื่องราวความเป็นมาของชนชาตินั้นๆ เช่น การจัดชุมชน การทำมาหากิน การปกครอง บังคับบัญชา วิธีต่อสู้ การป้องกันการรุกราน

๔. วรรณคดี เป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่ให้ข้อมูลทางสังคม เป็นการบันทึกเรื่องราวทั้งที่เป็นลายลักษณ์อักษร และไม่เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น นิทาน ตำนาน จะมีแง่มุมแสดงให้เห็นถึงความละเอียดลออต่างๆ

๕. ภูมิปัญญาไทย หรือความรู้พื้นบ้าน ศึกษาได้จากด้านอนามัย สาธารณสุข เช่น ยาสมุนไพร ความรู้เกี่ยวกับฤดูกาล เกี่ยวกับต้นไม้ เกี่ยวกับพันธุ์ไม้ การช่างประเภทต่างๆ การรบ การกีฬา

๖. สุภาษิต เป็นคติ คำพังเพย ปริศนาคำทาย มีอยู่ในแหล่งต่างๆที่เป็นสังคม ชุมชน

๔.๕ ทฤษฎีสังคม (Social Theory)

ความหมายของทฤษฎี คือ คำอธิบายสิ่งหนึ่งสิ่งใดหรือเรื่องหนึ่งเรื่องใดสำหรับนักวิทยาศาสตร์ ทฤษฎีจะต้องเป็นคำอธิบายตามหลักเหตุผลแสดงความสัมพันธ์ระหว่างส่วนต่างๆของสิ่งนั้น อย่างมีระบบจนสามารถพยากรณ์สิ่งนั้นในอนาคตได้ ความหมายของทฤษฎีสังคม คือ คำอธิบายเรื่องของคนและความสัมพันธ์ระหว่างคนตามหลักเหตุผล และความสัมพันธ์ระหว่างส่วนต่างๆของคนหรือระหว่างคนต่อคน คนต่อกลุ่ม คนต่อสภาพแวดล้อม อย่างมีระบบจนสามารถพยากรณ์ได้

ทฤษฎีสังคมตามความหมายดังกล่าว จึงมีขอบเขตกว้างขวาง เป็นคำอธิบายเกี่ยวกับคนแต่ละบุคคล กลุ่มคน ความสัมพันธ์ระหว่างคนต่างๆรวมไปถึงคำอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อมทั้งที่เป็นสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต ข้อสำคัญนั้นจะต้องเป็นไปตามหลักเหตุผล มีระบบระเบียบพอที่จะเป็นฐานในการพยากรณ์เรื่องทำนองเดียวกันในอนาคตได้ James Miley “โดยทั่วไปความพยายามที่จะอธิบายส่วนหนึ่งส่วนใดของสังคม (Social life) ถือได้ว่าเป็นทฤษฎีสังคม” และ Henry P Fairchild ให้ความหมายว่า “ทฤษฎีสังคม คือ การวางนัยทั่วไปหรือข้อสรุปที่ใช้ได้ทั่วไป เพื่ออธิบายปรากฏการณ์สังคมอย่างใดอย่างหนึ่ง”

๔.๕.๑ ปรัชญาการพัฒนา

เมตต์ เมตต์การุณจิต^{๑๑} ได้สรุปปรัชญาการพัฒนาเป็น ๓ ประการดังนี้

๑. การพัฒนาจะต้องไม่เน้นแต่เศรษฐกิจเพียงด้านเดียว เพราะประชากรที่เป็นรากหญ้า (root grass) ส่วนใหญ่ยังรอรับการจัดสรรคุณค่า (values) ในทุกๆ ด้านอย่างเสมอภาคจากรัฐ

๒. การพัฒนานับว่าเป็นนามธรรมที่เคลื่อนไหวก้าวไปอย่างไม่หยุด แม้จะไม่สามารถหยุดยั้งการเปลี่ยนแปลงได้ ก็จะต้องตระหนักถึงการธำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรมประเพณีที่ดีของสังคม อีกทั้งการคิดคำนึงถึงความยั่งยืนด้วยการไม่บริโภคทรัพยากรอย่างฟุ่มเฟือยจนทำให้เสียความสมดุลทางธรรมชาติ อันเป็นการสร้างภาระให้แก่คนรุ่นหลังแบกรับ

๓. ประเทศที่มั่งคั่งและมีความเป็นอารยะ จะต้องมีความสุจริตธรรมและจะไม่ใช้ความมีอำนาจ บังคับขู่เข็ญเอาเปรียบกับประเทศที่ด้อยกว่า ไม่ว่าจะด้วยวิธีการใด ๆ ควรพึงระลึกเสมอ

^{๑๑} เมตต์ เมตต์การุณจิต, การบริหารจัดการศึกษาแบบมีส่วนร่วม : ประชาชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและราชการ, (กรุงเทพมหานคร : บัค พอยท์, ๒๕๔๗), หน้า ๑๓-๑๔.

ว่าการ ที่ประเทศพัฒนาแล้วมีความศิวิไลซ์ (civilize) อยู่กันอย่างสุขสบายได้ ก็เพราะประเทศด้อยพัฒนา ผลิตทรัพยากรด้วยหยาตเหมือป้อนให้ จึงไม่ควรจะดูแคลนและหมายเหยียดว่าเขาเหล่านั้นด้อยกว่า

๔.๕.๒ แนวคิดในการพัฒนา

การพัฒนาสังคมมีการเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย เช่นเดียวกับแนวคิดในการพัฒนา การพัฒนาเป็นวาทกรรมอย่างหนึ่ง ซึ่งได้มีการศึกษา วิจัย วิเคราะห์ และวิพากษ์วิจารณ์ในหลายรูปแบบ ซึ่งกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ การพัฒนาเป็นกระบวนการ (process) ที่ได้รับการตีค่าในระดับสูง ส่งผลให้สิ่งที่ตรงกันข้ามกับกระบวนการนี้ไม่ได้รับการตีค่ากลายเป็น “ความด้อยพัฒนา” สิ่งทีตรงกันข้ามกับแนวคิด “การพัฒนา” ที่อาจมีคุณค่าสูงยิ่งอาจยากที่จะประเมินคุณค่าหลายอย่าง เช่น เรื่องภูมิปัญญา ชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น แต่เพราะการพัฒนาเป็นกระบวนการที่สัมพันธ์กับค่านิยมสมัยใหม่ สิ่งทีตรงกันข้ามกับความสมัยใหม่จึงได้รับการประเมินค่าในระดับต่ำหรืออาจจะมีคุณค่าควรแก่ การศึกษา และใช้ประโยชน์ได้เลย ซึ่งการพัฒนาไม่ว่าจะในระดับใดก็ตาม ล้วนมีแนวคิดที่สำคัญ ๕ ประการ คือ

๑. การพัฒนาเป็นกระบวนการ (process) การพัฒนาเป็นกระบวนการศึกษา วิเคราะห์ ปัญหา และความต้องการของมนุษย์ รวมทั้งศึกษาแนวทางในการแก้ปัญหา และความต้องการของ มนุษย์ทุกด้านอย่างเป็นบูรณาการ และอย่างมีประสิทธิภาพ โดยจะต้องเริ่มต้นตั้งแต่ระดับครอบครัว ชุมชน สังคม ไปจนถึงระดับประเทศ

๒. การพัฒนาเป็นวิธีการ (method) การพัฒนา ประกอบด้วย วิธีการในการจัดการระบบ ทรัพยากรต่างๆ และทักษะที่จำเป็นสำหรับการดำเนินการ เพื่อให้การพัฒนา มีความต่อเนื่อง วิธีการ พัฒนานี้รวมเอาการสร้างองค์การพัฒนา และเสริมสร้างทักษะและความรู้ของประชาชนในสังคมโดย ผ่านกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในแต่ละท้องถิ่น

๓. การพัฒนาคือการเคลื่อนไหว (movement) การพัฒนามีลักษณะเคลื่อนไหวไม่หยุดนิ่งอยู่กับที่ การพัฒนาจึงมีความเกี่ยวข้องกับการระดมความร่วมมือทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งการ ระดมความร่วมมือจากกลุ่มบุคคลที่เป็นเป้าหมายของการพัฒนา ซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลด้อยโอกาสในการ แสดงความคิดเห็น สะท้อนปัญหา ความต้องการรวมตัวและตระหนักรู้ถึงปัญหาความต้องการพื้นฐาน ร่วมกัน รวมทั้งร่วมกันคิดและแก้ปัญหาต่างๆ เหล่านี้ ขณะเดียวกันการพัฒนามีความจำเป็นที่จะ ให้กลุ่มบุคคลภายใต้โครงการพัฒนาต่างๆ เข้าใจบริบททางสังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมของตน รวมทั้งปัญหาและอุปสรรคต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน กลุ่มบุคคลจะต้องมีการกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ เปลี่ยนแปลงความคิดและทัศนคติไปในทางก้าวหน้าและสร้างสรรค์ และพัฒนาทักษะความรู้ที่จำเป็น สำหรับการพัฒนาด้วย

๔. การพัฒนาคือการจัดทำโครงการหรือโปรแกรม (project or program) โครงการหรือ โปรแกรมเป็นการปฏิบัติการอย่างหนึ่งของการพัฒนาสังคม โครงการพัฒนาต่างๆ ทำให้วัตถุประสงค์ ของการพัฒนาเป็นจริงขึ้นมาได้ โครงการพัฒนาทีได้รับผลสำเร็จจะต้องได้รับความร่วมมือจากบุคคล กลุ่มต่างๆ โดยเฉพาะกลุ่มเป้าหมายของการพัฒนา ซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลที่ด้อยโอกาสทางเศรษฐกิจ สังคม และสติปัญญาในองค์กร กลุ่มบุคคลที่เป็นเป้าหมายของการพัฒนา ประกอบด้วย บุคคลทุก ระดับชั้น นับตั้งแต่กลุ่มผู้นำ กลุ่มผู้ปฏิบัติงานด้านต่างๆ จนถึงกลุ่มผู้รักษาความสะอาด และรักษา ความสงบเรียบร้อยในองค์กร

๕. การพัฒนาคือโอกาสให้โอกาส (opportunity) การให้โอกาสแก่บุคคลในการพัฒนาชีวิต สังคม ชุมชน และสิ่งแวดล้อมเป็นสิ่งจำเป็น คนที่จะได้รับโอกาสมากยิ่งขึ้น คือ คนยากจนหรือคน ด้อยโอกาส ยิ่งด้อยโอกาสมากที่สุดยิ่งควรได้รับโอกาสมากขึ้นเท่านั้น ซึ่งจะช่วยให้ได้รับสิทธิมากขึ้นในเรื่องความยุติธรรมทางสังคม (social justice) และการพัฒนาคุณภาพของคน

ทฤษฎีทางสังคมกับแนวคิดทางสังคม มีความคล้ายคลึงกัน แต่ไม่เหมือนกัน ดังนี้

ประการแรก ทฤษฎีทางสังคมเป็นคำอธิบายเรื่องเกี่ยวกับคน หรือความสัมพันธ์ระหว่างคน ซึ่งเป็นการรู้ระดับหนึ่งที่ยังไม่ถึงขั้นอธิบาย

ประการที่สอง ทฤษฎีทางสังคม แสดงความสัมพันธ์ระหว่างส่วนต่างๆของคนหรือระหว่างคน ต่อคนอย่างมีระบบ แต่ความคิดทางสังคมไม่กำหนดว่าต้องเป็นเช่นนั้น

ประการที่สาม ทฤษฎีทางสังคมมีความสามารถพยากรณ์อนาคตได้ แต่ความคิดทางสังคม ไม่ถึงขั้นนั้น

ประการที่สี่ ทฤษฎีทางสังคมอาจมีรูปของข้อความที่เตรียมไว้สำหรับการพิสูจน์ด้วยข้อมูล ประจักษ์ ทฤษฎีทางสังคมอาจมีทั้งที่เคยตรวจสอบด้วยข้อมูลประจักษ์ หรือยังไม่เคยผ่าน แต่ได้มีการเตรียมหรือมีลักษณะที่พร้อมจะให้พิสูจน์

กล่าวโดยสรุป ทฤษฎีสังคม คือ คำอธิบายปรากฏการณ์สังคมอย่างใดอย่างหนึ่งตามหลัก เหตุผล โดยแสดงความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบของปรากฏการณ์สังคมนั้น จนสามารถ ที่จะพยากรณ์ปรากฏการณ์สังคมในอนาคตได้ ทฤษฎีสังคมมีความหมายกว้างเป็นทฤษฎีของจิตวิทยา ซึ่งอาจหมายถึงเรื่องของคนแต่ละคนก็ได้ (Psychology studies human interaction of individuals) หรืออาจหมายถึงทฤษฎีรัฐศาสตร์ ซึ่งเป็นเรื่องของอำนาจของคนหลายคนที่เกี่ยวข้องกัน หรืออาจหมายถึงทฤษฎีเศรษฐศาสตร์ อันเป็นเรื่องของคนหลายคนกับวัตถุดิบในการผลิตการจำหน่าย แจกผลิตภัณฑ์และบริการในการอุปโภคบริโภคได้ และอาจเป็นทฤษฎีสังคมวิทยา เป็นเรื่องของรูปแบบ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์หรืออาจจะเป็นทฤษฎีของมานุษยวิทยาเป็นเรื่องของคนที่มีแบบแผนการ คิด การกระทำหรือวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ทฤษฎีทางสังคมจึงคล้ายกับแนวคิดทางสังคม ที่เกี่ยวข้องกับคนและความสัมพันธ์ระหว่างคน รวมทั้งระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อม แต่ก็มีแตกต่างที่ทฤษฎี เป็นข้อความที่เป็นไปตามหลักเหตุผล มีระบบและพยากรณ์ปรากฏการณ์ในอนาคต

๔.๖ ความหมายของทฤษฎีสังคมวิทยา (Sociological Theory)

ความหมายของทฤษฎี สังคมวิทยาอาจมีได้ทั้งความหมายอย่างกว้าง หรือความหมายอย่าง แคบเจาะจง ทฤษฎีสังคมวิทยาทุกทฤษฎีจะต้องมีลักษณะพื้นฐานเดียวกับทฤษฎีสังคม คือ ต้องเป็น คำอธิบายปรากฏการณ์สังคมตามหลักเหตุผล มีระบบและพยากรณ์ได้ ตัวอย่างทฤษฎีสังคมอย่างกว้าง คือ ทฤษฎีเชิงสังคมวิทยามหาภาพ (Grand Theories) ซึ่งเป็นทฤษฎีเชิงบรรยายความ หากจะพิสูจน์ ความจริงก็ต้องนำมาเขียนใหม่ จัดรูป กำหนดสัจกับให้มีจำนวนพอสมควร แสดงความสัมพันธ์ระหว่าง สังค์กับ แล้วจึงสามารถพิสูจน์ได้ ทฤษฎีสังคมอย่างแคบ คือ ทฤษฎีสมัยใหม่ยังไม่มีจำนวนน้อย มีข้อความกะทัดรัดชัดเจนพิสูจน์ได้ด้วยหลักฐานประจักษ์เต็มที ตัวอย่าง ถ้ามีคนตั้งแต่สองคนหรือ มากกว่ามีการกระทำระหว่างกัน ถ้าเขาสามารถพูดคุยกัน เข้าใจกัน ถ้าการกระทำนั้นยืนยาวเป็นเวลา ๑๕ นาที หรือนานกว่านั้นแล้ว กลุ่มขนาดเล็กแบบซึ่งหน้า (face-to-face) ก็เกิดขึ้น ทฤษฎีแบบนี้ มีสังกับจำนวน แสดงความสัมพันธ์ระหว่างสังกับและคนตามหลักเหตุผล มีระบบสามารถทำนาย

เหตุการณ์ข้างหน้าได้ ความหมายของทฤษฎีสังคมวิทยาจึงหมายถึง คำอธิบายปรากฏการณ์สังคมตามหลักเหตุผล แสดงความสัมพันธ์ ระหว่างองค์ประกอบของปรากฏการณ์นั้นอย่างมีระบบ จนสามารถพิสูจน์ความจริงนั้นได้

ทฤษฎีสังคมวิทยา เป็นทฤษฎีวิทยาศาสตร์ที่อาศัยลักษณะของความสัมพันธ์ทางสังคมเป็นหลักในการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคม

๔.๖.๑ เปรียบเทียบทฤษฎีสังคมวิทยากับทฤษฎีสังคม

- เชิงความเป็นวิทยาศาสตร์ ทฤษฎีสังคมวิทยาจะเน้นลักษณะวิทยาศาสตร์มากกว่า โดยเฉพาะเมื่อทฤษฎีสังคมวิทยาอยู่ในรูปของทฤษฎีทางการ (formal Theory)

- เชิงลักษณะ ทฤษฎีทั้งสองประเภทนี้ต่างก็มีรูปแบบบรรยายและมีขอบข่ายกว้างขวางเหมือนกัน แต่ทฤษฎีสังคมวิทยาจะมุ่งไปที่ลักษณะเล็กกระตัดรัด เป็นรูปแบบที่เหมาะสมแก่การทดสอบหรือพิสูจน์ความถูกต้องตามแบบปฏิบัติของวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ

- เชิงสัมพันธ์ มีความสัมพันธ์ในแง่ที่ว่า ทฤษฎีสังคมวิทยาเป็นส่วนหนึ่งของทฤษฎีสังคมความรู้สังคมวิทยาเป็นส่วนหนึ่งของความรู้สังคมศาสตร์ แต่ไม่อาจพูดได้ว่าทฤษฎีสังคมทุกทฤษฎีเป็นทฤษฎีสังคมวิทยา

๔.๖.๒ ประเภทของทฤษฎีสังคมวิทยา

Jack Gibbs แบ่งประเภทโดยยึดรูปลักษณะของทฤษฎีเป็นหลัก โดยแบ่งทฤษฎีสังคมวิทยาออกเป็น ๒ ประเภท ได้แก่ ประเภทสูตรหรือทางการ (form) ประเภทรูปแบบบรรยาย (discursive exposition)

Jonathan Turner แบ่งทฤษฎีสังคมวิทยาออกเป็นสำนักคิด (schools) ๔ สำนักคิด คือ ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม ทฤษฎีขัดแย้ง ทฤษฎีปฏิวัติ และทฤษฎีสัญลักษณ์ พร้อมกับสำนักคิดที่กำลังก่อสร้างตัวอีกสำนักหนึ่ง คือ ปรากฏการณ์นิยม

Nicholas Timasheff ใช้วิธีผสมระหว่างสำนักคิดกับประวัติความเป็นมาของความคิดหรือทฤษฎีที่เกิดขึ้นตามลำดับเวลาในประวัติศาสตร์

Paul Reynolds แบ่งทฤษฎีตามเนื้อหาของความเป็นวิทยาศาสตร์ แบ่งทฤษฎีออกเป็น ๓ ประเภท คือ กฎ (set-of-laws) สิ่งที่พิสูจน์ว่าเป็นความจริงแล้ว (axiomatic form) และกระบวนการตามเหตุ (causal process form)

Poloma แบ่งทฤษฎีสังคมวิทยาตามลักษณะของเนื้อหาออกเป็น ๓ ประเภท คือ ประเภทธรรมชาติวิทยาหรือวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ (Naturalistic or Positivist Theory) ประเภทมนุษยธรรมชาติดีหรือการตีความ (Humanistic or interpretative Theory) และประเภททฤษฎีประเมินผล (Evaluation Theory)

๔.๖.๓ ขนาดของทฤษฎีสังคมวิทยา

เพื่อให้ทราบทั้งขนาดของทฤษฎีสังคมวิทยาและอาจรู้วิวัฒนาการของประเภททฤษฎีด้วย Ian Robertson นักสังคมวิทยาชาวอังกฤษ ได้แบ่งทฤษฎีสังคมวิทยาออกเป็น ๓ ประเภทด้วยกัน คือ

๑. หลักสากลเชิงประจักษ์ (Empirical generalization) ได้แก่ ทฤษฎีสังคมวิทยาที่ประกอบด้วยประจักษ์อย่างหนึ่ง ซึ่งสร้างขึ้นจากข้อมูลประจักษ์ เช่น อัตราการเกิดของประชากรในสังคมหนึ่งสังคมใดค่อยๆลดลงเมื่อระดับการเป็นอุตสาหกรรมของสังคมนั้นค่อยๆสูงขึ้น/ การลดของอัตราการตายของประชากร ในสังคมใด มักจะมาก่อนการลดลงของอัตราการเกิดของประชากรในสังคมนั้น

๒. ทฤษฎีมีซิมพิลีส (Middle-Range Theory) ได้แก่ ทฤษฎีสังคมวิทยาที่ประกอบด้วยหลักสากลภาพเชิงประจักษ์อย่างน้อยสองหลักสากลภาพด้วยกัน เป็นทฤษฎีขนาดกลางระหว่างทฤษฎีขนาดเล็กที่เรียกว่า หลักสากลภาพกับทฤษฎีใหญ่ที่เรียกว่า ทฤษฎีสหภาพ Robert Merton เสนอว่า ทฤษฎีกับการวิจัยจะต้องเป็นของคู่กัน ทฤษฎีที่ปราศจากการวิจัยเป็นทฤษฎีเลื่อนลอย การวิจัยที่ไร้ทฤษฎีก็ไม่มีหลัก ไม่มีทิศทาง ทฤษฎีขนาดกลางนี้จะช่วยให้สามารถทำวิจัยได้ เพราะมีขนาดพอเหมาะ เมื่อทำวิจัยสร้างและพิสูจน์ทฤษฎีขนาดกลางแบบนี้มาเรื่อยๆครอบคลุมทุกด้านของสังคม หรือมีจำนวนมากพอแล้วก็อาจสร้างทฤษฎีมหภาพได้ในอนาคต ตัวอย่างของทฤษฎีขนาดกลางนี้คือ การนำเอาหลักสากลสองหลักข้างต้นมารวมกันเป็นทฤษฎีเดี่ยวดังนี้ ประชากรของสังคมที่กำลังกลายเป็นสังคมอุตสาหกรรมจะขยายตัวอย่างรวดเร็วในระยะแรก หลังจากนั้นแล้วจะค่อยๆตัวเมื่ออัตราการตายและอัตราการเกิดเริ่มลดลง

๓. ทฤษฎีมหภาพ (Grand Theory) ได้แก่ ทฤษฎีขนาดใหญ่ครอบคลุมชีวิตสังคมทุกด้าน เป็นทฤษฎีที่มีระดับแห่งภาวะสากล และความเป็นนามธรรมสูงมาก มีสิ่งกับและประพจน์หรือสากลภาพต่าง ๆ มากมาย รวมทั้งทฤษฎีขนาดกลางปะปนอยู่มาก ทฤษฎีประเภทนี้มีลักษณะเป็นการบรรยาย มีคำอธิบายให้เหตุผลประกอบด้วยหลักฐาน ยืนยันความเป็นจริงของทฤษฎี หากจะทำการเป็นหลักฐานสากลภาพ หรือประพจน์ จะต้องมาเรียงเสียใหม่ ทฤษฎีมหภาพอันเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปในหมู่นักสังคมวิทยามีดังนี้ คือ

ก. ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม (Structural-functional Theory)

ข. ทฤษฎีขัดแย้ง (Conflict Theory)

ค. ทฤษฎีปฏิวรรต (Exchange Theory)

ง. ทฤษฎีการกระทำระหว่างกันโดยใช้สัญลักษณ์ (Symbolic interactionism)

จ. ทฤษฎีปรากฏการณ์นิยม (Phenomenology or Ethnomethodology)

ทฤษฎีมหภาพเหล่านี้เป็นทฤษฎีขนาดใหญ่ ดังนั้น จึงสามารถที่จะแบ่งแยกเป็น ทฤษฎีขนาดย่อม กล่าวถึง เฉพาะด้านใดด้านหนึ่งของชีวิตสังคม หรือเรื่องใดเรื่องหนึ่งของชีวิตสังคมได้มากมาย

๔.๗ ทฤษฎีโครงสร้าง – หน้าที่ (Structural – Functional Theory)

ทฤษฎีโครงสร้าง – หน้าที่นิยมนับเป็นทฤษฎีแม่บทที่ยิ่งใหญ่ที่สุดทฤษฎีหนึ่งในบรรดาทฤษฎีแม่บททั้งหลาย ทั้งในแง่ของความเก่าแก่ มีชีวิตยาวนานจากอดีตและในแง่ของความนิยมของสังคมวิทยา ในสหรัฐอเมริกาทฤษฎีนี้ได้รับความนิยมสูงสุดในช่วงปี ๑๙๔๐ – ๑๙๖๕ และเสื่อมถอยลงบ้างแต่ยังมีอิทธิพลไม่น้อยจนถึงปัจจุบัน

ตัวแบบสังคม (Model of Society) ทฤษฎีนี้ถือว่าสังคมเหมือนกับสิ่งมีชีวิตอย่างหนึ่ง (Biological Organism) Herbert Spencer เป็นบิดาทฤษฎีนี้ เขาจะมัตระวังในการใช้ตัวแบบแบบนี้คือ เพียวกกว่าสังคมมนุษย์เสมือนอินทรีย์อย่างหนึ่ง แต่ศิษย์ของเขา เช่น Paul Von Lilienfeld และ Bene Worms เน้นชัดว่าสังคม คือ อินทรีย์อย่างหนึ่ง (an actual living organism) ในปัจจุบันนักสังคมวิทยาเข้าใจว่า ตัวแบบ เป็นเพียงอุปมาเพื่อประโยชน์ในการวิเคราะห์สังคมเท่านั้น ไม่ใช่สิ่งที่เป็นจริง (Reality) ซึ่งข้อเปรียบเทียบดังกล่าวทำให้ตั้งเป็นสมมติฐานเกี่ยวกับสังคมได้ ๓ ประการ

๑. สังคมเป็นระบบๆหนึ่ง

๒. ระบบนั้นประกอบด้วยส่วนต่างๆที่สัมพันธ์ซึ่งกันและกัน

๓. ระบบมีขอบเขตแน่นอน พร้อมทั้งมีกระบวนการรักษาบูรณาการของอาณาเขตนั้นไว้เสมอ ต่อจากนั้นก็ได้มีการขยายต่อเติมความคิดนี้ให้ครอบคลุมสมบูรณ์ยิ่งขึ้นตามแต่ความคิดของนักสังคมวิทยาที่นิยมอินทรีย์อุปมานี้ แบบที่สุดโด่งกว่าแบบอื่นในหมู่นักโครงสร้าง – หน้าที่นิยมมองเห็นสังคมมีลักษณะดังนี้

๑. สังคมในฐานะที่เป็นระบบ ที่มีอาณาเขตแน่นอนเป็นสังคมที่วางระเบียบตนเองควบคุมตนเอง (Self-regulating) โดยมีแนวโน้มที่ส่วนประกอบต่างๆ พึ่งพาอาศัยกันและรักษาดุลยภาพไว้ได้

๒. ในฐานะที่เป็นระบบที่บำรุงรักษาตนเอง ทำนองเดียวกับอินทรีย์ทั้งหลาย สังคมมีความต้องการจำเป็นจำนวนหนึ่ง (needs or requisites) ซึ่งเมื่อสนองได้แล้ว จะทำให้สังคมดำรงชีวิตอยู่ ส่วนต่างๆสามารถพึ่งพากันได้ (homeostasis) และสามารถรักษาสมดุลยภาพไว้ได้

๓. เมื่อเป็นดังนั้น การวิเคราะห์ระบบที่บำรุงรักษาตนเอง (สังคม) เชิงสังคมวิทยา จึงควร ต้องมุ่งสนองความต้องการ จำเป็นของส่วนประกอบต่างๆของสังคม ซึ่งการทำเช่นนี้จะส่งผลให้เป็นการรักษาความพึ่งพากันและดุลยภาพด้วย

๔. ในระบบที่มีความต้องการ จำเป็นสังคมจึงต้องมีโครงสร้างแบบใดแบบหนึ่งขึ้นมาเป็นหลักประการให้มีการพึ่งพา (homeostasis) ดุลยภาพ (equilibrium) และการมีชีวิต (survival) อาจกล่าวได้ว่า โครงสร้างหลายโครงสร้างสามารถสนองความต้องการจำเป็นอันเดียวกันได้ แต่โครงสร้างจำนวนจำกัดเท่านั้น ที่สามารถสนองความต้องการจำเป็นใดๆหรือความต้องการจำเป็นหลายอย่างในขณะเดียวกัน

ผู้นำความคิด ดังได้กล่าวมาแล้ว August Comte และ Herbert Spencer ทั้งสองท่าน เป็นผู้ให้รากฐานความคิดกว้างๆเกี่ยวกับสังคม และคำอธิบายเกี่ยวกับสังคม จะเห็นได้ว่าท่านทั้งสองใช้ความคิดเกี่ยวกับโครงสร้างหน้าที่นิยมเป็นหลักในการแนะนำวิชาสังคมวิทยาเข้าสู่วงวิชาการของยุโรป สมัยของท่าน ท่านทั้งสองจึงได้ชื่อว่าเป็นบิดาของสังคมวิทยา เนื่องจาก August Comte เป็นผู้ตั้งชื่อวิชานี้ว่าสังคมวิทยา ท่านจึงมักได้รับการยกย่องให้เป็นบิดาคนแรกของสังคมวิทยามากกว่า Herbert Spencer อย่างไรก็ดีต้องนับท่านทั้งสองมีคุณอนันต์ต่อวิชานี้ และผู้ที่วางรากฐานสำคัญของทฤษฎีหน้าที่นิยม (Functionalist) ได้แก่

๑. เอมีล เดิกโฮล์ม (Emile Durkheim)

๒. โบรมิสลอร์มาลีเนาสกี (Bronislaw Malinowski)

๓. เอ.อาร์เรดคลิฟฟ์บราวน์ (A.R. Radcliffe-Brown)

ท่านทั้งสามให้คำตอบว่า เป็นความจริงที่ว่าสิ่งมีชีวิตทั้งหลายแสดงให้เห็นว่าการที่จะดำรงชีวิตอยู่ได้จะต้องสามารถสนองความต้องการจำเป็นจำนวนหนึ่งเสียก่อน แต่สังคมมนุษย์ต้องมีความต้องการจำเป็นนั้นด้วยหรือเป็นความจริงที่ว่าสิ่งมีชีวิตทั้งหลายแสดงให้เห็นว่าสิ่งมีชีวิตต้องมียอดประกอบ หรือส่วนต่างๆหลายส่วน แต่ละสังคมมนุษย์จำเป็นต้องมีส่วนประกอบต่างๆเหล่านั้นหรือไม่ การได้ทราบความคิดของท่านเหล่านี้ เป็นการปูพื้นฐานสำคัญในการเข้าใจเนื้อหาของทฤษฎีโครงสร้างนิยม Durkheim และหน้าที่นิยม

เดิกโฮล์มเป็นนักสังคมวิทยาชาวฝรั่งเศส ยึดถือแนวความคิดทั่วไปของนักวิชาการฝรั่งเศสสมัยของเขา โดยเฉพาะแนวคิดเรื่องอินทรีย์อุปมาของ August Comte ในหนังสือเรื่องการแบ่งงานในสังคม (The Division of Labour in Society) เดิกโฮล์มโจมตี Spencer ที่ใช้แนวคิดอรรถประโยชน์นิยม (Utilitarianism) สเปนเซอร์ใช้ดินทรีอุปมาเหมือนกับเดิกโฮล์มเกี่ยวกับเรื่องสังคมมนุษย์นั้น

ความคิดของเด็กโฮม์เจ็ปด้วยความรู้ทางชีววิทยาย่างมาก ซึ่งเป็นอิทธิพลทางความคิดทั่วไปในยุค
ของเด็กโฮม์ โดเฉพาเจ็ปอินทรีย์อุปมาอย่างเด่นชัด ฐานคติสำคัญเกี่ยวกับสังคมของเด็กโฮม์ มีดังนี้

๑. สังคมมนุษย์เป็นองค์ภาวะ (Entity) โดยตัวของมันเอง สังคมไม่ใช่เป็นส่วนรวม
ขององค์ประกอบต่างๆที่รวมกันขึ้นเป็นสังคมแต่เป็นสิ่งที่มากกว่านั้น สังคมเป็นสิ่งมีชีวิตที่แตกต่างไป
จากส่วนผสมต่างๆที่มารวมกัน (Society is Suireneris an Entity in Itself and not its
Constituent Parts) เด็กโฮม์เห็นว่าสังคมเป็นองค์ภาวะทางสังคม (Social Whole) มีเอกลักษณ์
มีความต้องการ มีโครงสร้าง มีชื่อต่างหากไปจากส่วนผสมที่ประกอบขึ้นเป็นสังคม

๒. เขาเห็นว่าส่วนประกอบต่างๆของระบบ หมายถึง สังคมปฏิบัติหน้าที่สนองความต้องการ
จำเป็นทั้งหมดที่ระบบพึงมีในฐานะที่เป็นระบบอินทรีย์ระบบหนึ่ง

๓. เด็กโฮม์อุปมาโดยกล่าวถึง สภาพ “ปกติ” และ “ไม่ปกติ” ของสังคม คือ ถ้าระบบ คือ
สังคมสามารถสนองความต้องการจำเป็นของระบบได้แล้ว สังคมหรือระบบก็จะอยู่ในภาวะปกติ
แต่ถ้าไม่สามารถสนองความต้องการก็ไม่ปกติ คำกล่าวนี้จึงเป็นการยอมรับว่า สังคมต้องม
ีความต้องการจำเป็นเชิงหน้าที่จำนวนหนึ่ง สังคมใดมีชีวิตอยู่ได้ส่วนต่างๆจะต้องทำหน้าที่เพื่อขจัด
ความต้องการเหล่านี้ให้หมดไป

๔. ในการอ้างอิงระบบที่ปกติ ไม่ปกติและหน้าที่ของระบบ เด็กโฮม์ได้กล่าวถึง ความสมดุล
ของระบบด้วยจุดสมดุล (Equilibrium Points) คือจุดต่างๆที่สังคมมีความเป็นปกติอันเกิดจากการ
ที่ความต้องการได้รับการตอบสนอง ระดับของการตอบสนองกับระดับของความต้องการเท่ากับ
ความสมดุลก็เกิดขึ้น

จะเห็นว่าความคิดของเด็กโฮม์ที่เขียนไว้ในหนังสือเรื่อง การแบ่งงานในสังคม ช่วยวางรากฐาน
ให้กับแนวความคิดหรือทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่นิยม

๔.๗.๑ การหน้าที่นิยมและประเพณีความคิดทางมานุษยวิทยา

สำหรับแนวความคิดทางมานุษยวิทยาของ Malinowski และ Radcliffe-Brown^{๑๒} ได้รับ
อิทธิพลความคิดอินทรีย์นิยม (Organicism) ของ Durkheim เขาพยายามหาทางแก้ไขปัญหาขัดข้อง
ในการใช้อินทรีย์ ปัญหาสำคัญที่เขา มอง คือ ปัญหาเรื่องอันตวิทยา (Teleology) คือ อะไรที่กำหนดไว้
ได้ก่อนการศึกษาว่าจะต้องมี หรือสาเหตุอะไรที่สามารถกำหนดไว้ได้ก่อนล่วงหน้าแล้ว ถือว่าเป็นเรื่อง
สาเหตุสุดท้าย ซึ่งเป็นเรื่องของปรัชญาไม่ใช่เรื่องของวิทยาศาสตร์ Radcliffe-Brown ให้ความหมาย
ของ ความต้องการจำเป็นว่าเป็นภาวะที่จำเป็นในการคงอยู่ เขาคิดว่าหากกำหนดเช่นนี้แล้ว
ความต้องการจำเป็นแบบสากลทั่วไปของมนุษย์หรือของสังคม ก็ไม่มีอยู่ในทฤษฎีแต่จะต้องค้นหา
โดยหลักฐานประจักษ์ แต่ละสังคมมนุษย์จะมีความต้องการจำเป็นไม่เหมือนกัน เพราะแต่ละสังคม
ไม่เหมือนกัน เมื่อเป็นเช่นนั้นเวลาวิเคราะห์สังคมก็สามารถหลีกเลี่ยงได้ว่า ทุกส่วนของวัฒนธรรมมี
หน้าที่หรือส่วนของวัฒนธรรมที่ต่างกันจะต้องมีหน้าที่ต่างกันจะต้องมีหน้าที่เหมือนกัน

การวิเคราะห์สังคมเชิงหน้าที่มีฐานคติหลายประการ คือ

๑. ภาวะจำเป็นในการดำรงอยู่ของสังคมอย่างหนึ่ง คือ บุรณาการของส่วนต่างๆอย่างน้อย
ก็จะต้องมีขั้นต่ำที่สุด แต่จะไม่มีบุรณาการไม่ได้หากจะให้สังคมดำรงชีวิตอยู่ได้

^{๑๒} Malinowski, B. *Magic, Science and Religion and Other Essays*, (Glencoe : Free Press),

๒. คำว่าหน้าที่ หมายถึง กระบวนการต่างๆที่ดำเนินการไปเพื่อบำรุงรักษาบูรณาการนี้หรือความมั่นคงนี้

๓. ผล คือ ส่วนต่างๆของโครงสร้างในแต่ละสังคม จะสามารถแสดงให้เห็นว่า ได้มีส่วนอำนวยความสะดวกแห่งบูรณาการหรือความมั่นคงนี้ได้อย่างชัดเจน การวิเคราะห์แบบนี้ทำให้เห็นว่า โครงสร้างทางสังคมและภาวะเงื่อนไขที่จำเป็น สิ่งสำคัญต่อการดำรงชีวิตอยู่ของสังคม

แม้ว่า Radcliffe-Brown พยายามปรับปรุงทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ให้ดีขึ้น แต่ก็ยังมีปัญหาเพราะเขาไม่ได้กำหนดว่าสังคมจะต้องมีบูรณาการขนาดไหนจึงจะมีชีวิตอยู่ได้ ไม่ได้กำหนดคำจำกัดความปฏิบัติการ นอกจากนั้นยังทำให้เกิดปัญหาใหม่จากแนววิเคราะห์ของเขาที่สรุปว่า การเกิดโครงสร้างทางสังคมอะไรใหม่ๆขึ้นมา ก็เพราะ ความบูรณาการของสังคมซึ่งไม่จำเป็นเสมอไป แต่ก็ยอมรับว่า Radcliffe-Brown ได้มีส่วนช่วยพัฒนาทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่คนหนึ่ง

สำหรับ Malinowski เป็นนักมานุษยวิทยาคนแรกที่ได้ทดลองนำเอาหน้าที่นิยมมาใช้กับอินทรีย์นิยม หลักความคิดในการวิเคราะห์สังคม คือ องค์ประกอบต่างๆของวัฒนธรรมทุกส่วนทำหน้าที่สนองความต้องการจำเป็นของมนุษย์และวัฒนธรรม “ทัศนะของหน้าที่นิยมที่มีต่อวัฒนธรรมเน้นหลักสำคัญที่ว่าประเพณีทุกอย่าง วัฒนธรรมทุกอย่าง ความคิดทุกความคิด ความเชื่อทุกความเชื่อของวัฒนธรรม สมองตอบความต้องการจำเป็นหรือทำหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่ง มีหน้าที่จะต้องทำหรือเป็นตัวแทนของส่วนที่จะขาดเสียไม่ได้ในวัฒนธรรมนั้น”

จุดเด่นในความคิดหน้าที่นิยมของ Malinowski อยู่ที่แนวโน้มส่วนลด (Reductionistic Tendencies) คือ แนวการวิเคราะห์ของเขาจะเริ่มมีความต้องการจำเป็นของแต่ละคน เช่น อาหารที่อยู่อาศัย และการมีลูกหลาน เนื่องจากความต้องการของมนุษย์แต่ละคนนี้ จึงต้องมีการรวมตัวกันเป็นชุมชนหรือกลุ่มสังคม หรือแม้แต่การสร้างสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมขึ้นก็ด้วยสาเหตุอันเดียวกัน แต่สัญลักษณ์ทำหน้าที่ควบคุมให้บุคคลต้องปฏิบัติหรือกระทำตามแบบที่กำหนดเพื่อให้สามารถสนองความต้องการจำเป็นได้อย่างเป็นระเบียบและมีประสิทธิภาพ ขณะเดียวกันการตั้งกลุ่มหรือชุมชน และวัฒนธรรมขึ้นใหม่ก็เป็นสาเหตุให้ต้องมีกลุ่มหรือชุมชนที่ซับซ้อนขึ้นไป สมองความต้องการที่เพิ่มขึ้นมานั้นอีกทอดหนึ่ง วนเวียนไปเช่นนั้นจากแนวความคิดนี้ทำให้เห็นความต้องการจำเป็นในวัฒนธรรมตามแนวของมาลินอส คือ

๑. ประเภทที่สืบเนื่องมาจากชีววิทยา
๒. ประเภทที่เกิดจากความต้องการทางจิตวิทยา
๓. ประเภทความต้องการอนุกรม

เพื่อบำรุงรักษาองค์การหรือวัฒนธรรมที่สนองความต้องการประเภทแรกไว้ คือ โครงสร้างต่างๆ เกิดขึ้นมาเนื่องจากความต้องการจำเป็นทางชีวภาพ ทางจิตวิทยาและทางวัฒนธรรม เมื่อใช้การวิเคราะห์แนวนี้แล้ว ก็ทำให้มาลินอสสามารถใช้คำอธิบายแบบส่วนลด (Reductionism) ได้ว่า ทำไมโครงสร้างต่างๆในสังคมจึงมีอยู่และดำรงอยู่ต่อไป

ความคิดของมาลินอสไม่เพียงแต่เป็นเรื่องอันตรวิทยาเท่านั้น แต่เป็นเรื่องซ้ำซ้อน เพราะวัฒนธรรมนิยมมีอยู่เพื่อสนองความต้องการจำเป็นของตัววัฒนธรรม ในขณะที่ตัววัฒนธรรมมีอยู่เพื่อสนองความต้องการทางชีววิทยาและจิตวิทยา การให้เหตุผลแบบงูกินหางเช่นนี้เป็นเรื่องหลีกเลี่ยงไม่ได้ เมื่อใช้การให้เหตุผลแบบอันตรวิทยาผสมกับฐานคติส่วนลด ซึ่งปัญหานี้มักโครงสร้างหน้าที่นิยมสมัยใหม่สามารถแก้ไขได้

๔.๗.๒ แนวความคิดโครงสร้าง-หน้าที่นิยม ของพาร์สัน^{๑๓}

แนวคิดของพาร์สันประกอบด้วย คตินิยมด้านปรัชญา ๓ ด้าน คือ

๑. อรรถประโยชน์นิยม (Utilitarianism) คือ เป้าหมายของการกระทำทั้งหลายอยู่ที่ความสุขมากที่สุดแก่คนจำนวนมาก

๒. ปฏิฐานนิยม (Positivism) อยู่ที่ว่า อะไรที่ทดสอบได้จึงจะเป็นจริง

๓. จิตนิยม (Realism) หรืออุดมการณ์นิยม คือ ความเป็นจริงเป็นสิ่งสมบูรณ์ในตัว อาจเป็นมโนคติหรือเป็นจิตก็ได้

ความคิดของพาร์สันกว้างขวางมาก โดยสรุปได้ดังนี้

๑. กลวิธีการสร้างทฤษฎีสังคมวิทยาของพาร์สัน

พาร์สันยึดกรอบความคิดที่เรียกว่า Analytical Realism เป็นแนวในการสร้างทฤษฎีสังคมวิทยา เขาได้ใช้กรอบนี้ในการสร้างทฤษฎี โครงสร้างของการกระทำทางสังคม (The Structure of Social Action) พาร์สันเห็นว่า ทฤษฎีต่างๆในสังคมวิทยานั้นจะต้องพยายามใช้สิ่งก้ำกัที่จำกัดจำนวนหนึ่งที่เป็นตัวแทนด้านต่างๆของสภาพวัตถุวิสัยของสังคม สิ่งก้ำกัเหล่านี้จะต้องไม่สอดคล้องกับปรากฏการณ์แต่ละอย่าง แต่จะต้องสอดคล้องกับแก่นของปรากฏการณ์เหล่านั้น แยกปรากฏการณ์เหล่านั้นออกจากกันได้ และเมื่อนำมารวมกันจะเป็นตัวแทนของความเป็นจริงทางสังคม

ลักษณะเด่นของกรอบความคิดของพาร์สัน อยู่ที่วิธีการใช้สิ่งก้ำกัปนามธรรมเหล่านี้ในการวิเคราะห์ทางสังคมวิทยา ซึ่งเป็นโลกแห่งความเป็นจริง สิ่งที่เราคาดหวังคือ กลุ่มสิ่งก้ำกัที่จัดเป็นระบบสำหรับวิเคราะห์ ซึ่งแสดงลักษณะสำคัญและเป็นระบบของจักรวาล โดยไม่ต้องมีข้อมูลประจักษ์มากมาย ทฤษฎีจะทำหน้าที่เบื้องต้นในการจัดชั้นแบ่ง ประเภทปรากฏการณ์ทางสังคมที่สะท้อนลักษณะสำคัญของการจัดระเบียบปรากฏการณ์เหล่านี้

ยิ่งกว่านั้นพาร์สันยังเน้นด้วยว่า ประพจน์เกี่ยวกับการมีอยู่หรือสภาพการณ์ข้อความสัมพันธ์ และข้อความเชิงเหตุ (Associational and Causal Statements) อาจไม่เป็นตัวแทนความจริงของโลกทางสังคม จนกว่าจะได้มีการจัดชั้นในเชิงสิ่งก้ำกัของจักรวาลให้ได้เสียก่อน

๒. แนวความคิดเรื่ององค์การสังคมพาร์สัน

พาร์สันเชื่อว่า ทฤษฎีการกระทำอาสาสมัคร (Voluntaristic Theory of Action) เป็นศูนย์รวมของสิ่งก้ำกัและฐานคติจากอรรถประโยชน์นิยม ปฏิฐานนิยมและจิตนิยม (Utilitarianism, Positivism and Idealism) ซึ่งนำมาสร้างทฤษฎีองค์การสังคมเชิงหน้าที่ขึ้น (Functional Theory of Social Organization) โดยในขั้นแรกอาศัยคติอาสาสมัครมองการตัดสินใจของผู้กระทำทางสังคม (Normative Constraints) และสถานการณ์ (Situational Constraints Action) ดังนั้น การกระทำโดยเสรีหรือเชิงอาสาสมัคร (Voluntaristic) จึงประกอบด้วยธาตุมูล ดังนี้

๑. ผู้กระทำ หมายถึง ปัจเจกชน

๒. เป้าหมาย ที่ผู้กระทำมุ่งประสงค์

๓. วิธีต่างๆที่ผู้กระทำจะเลือกใช้เพื่อบรรลุเป้าหมาย

๔. สถานการณ์ อันเป็นฉากซึ่งผู้กระทำจะต้องนำเข้ามาพิจารณา ในการที่จะเลือกวิธีหนึ่ง วิธีใดในการบรรลุเป้าหมาย

---

^{๑๓} Parsons, Talcott. "Suggestion for a Sociological Approach to the Theory of Organization". Administrative Science Quarterly. (1), p. 63-85.

๕. ตัวกำหนดเชิงบรรทัดฐาน อันได้แก่ ค่านิยมบรรทัดฐานทางสังคมและความคิดต่างๆ ซึ่งผู้กระทำจะต้องนำมาพิจารณาประกอบในการเลือกวิธีการบรรลุเป้าหมาย

๖. การตัดสินใจโดยเสรี ภายใต้เงื่อนไขข้อบังคับหรือบรรทัดฐานและสถานการณ์

๓. ความคิดเรื่องระบบการกระทำยุคต้น

ระบบการกระทำ (System of Action) เกิดในบริบททางสังคม ซึ่งเป็นบริบทที่ผู้กระทำมีสถานภาพและแสดงพฤติกรรมตามที่สถานภาพกำหนดไว้ สถานภาพและบทบาทต่างๆ ในสังคมประสานสัมพันธ์กันในรูปของระบบต่างๆ หน่วยการกระทำจึงมีฐานะเป็นระบบการกระทำระหว่างกัน (System of Interaction) ซึ่งการกระทำในที่นี้ คือ แสดงบทบาทของผู้กระทำประกอบไปด้วยผู้กระทำจำนวนมาก ซึ่งก็มีสถานภาพและแสดงบทบาทที่รวมกันเข้าเรียกว่า ระบบสังคม

พาร์สันสร้างระบบต่างๆ ขึ้น ระบบแรก คือ ระบบบุคคล คือ ระบบการกระทำระหว่างกัน หรือการกระทำระหว่างมนุษย์หลายคนที่มีลักษณะเป็นระบบ ระบบวัฒนธรรม ซึ่งได้แก่ เกณฑ์การปฏิบัติของสังคม ต่อมาเป็นระบบดิทรีรี่ ได้แก่ พันธุ์และกระบวนการกระทำชีวภาพต่างๆ ในขั้นแรกระบบต่างๆ ตามความคิดของพาร์สันก็มีเพียงสามระบบเท่านั้น ต่อมาพาร์สันได้สร้างระบบที่สูงขึ้น เรียกว่า ระบบสังคม ซึ่งเป็นระบบที่เขาในฐานะนักสังคมวิทยาจะต้องวิเคราะห์ระบบหลังนี้ แสดงให้เห็นความแตกต่างระหว่างระบบสังคม ระบบบุคคลและระบบวัฒนธรรม และเขาได้พัฒนาความคิดของเขา โดยนำรายละเอียดในหนังสือชื่อ The Social System ที่เขียนขึ้นมาพิจารณารายละเอียด

เนื่องจากจุดสนใจของพาร์สันอยู่ที่ระบบสังคม ดังนั้นเขาจึงสนใจเรื่องบูรณาการในระบบสังคม และระหว่างระบบสังคมกับระบบวัฒนธรรมและระบบบุคคล ตามความคิดของเขาบูรณาการของระบบสังคมจะเกิดขึ้นได้ขึ้นอยู่กับความต้องการจำเป็นเชิงหน้าที่ (Functional Requisite) คือ

๑. ระบบสังคมจะต้องมีคนหนึ่ง ซึ่งเพียงพอที่จะแสดงบทบาทต่างๆ ที่ระบบต้องการ

๒. ระบบสังคม จะต้องพยายามหลีกเลี่ยงแบบแผนวัฒนธรรมที่ทิ้งไม่รักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อย และกำหนดบังคับให้คนต้องกระทำกรอันเป็นไปไม่ได้ ซึ่งจะทำให้เกิดการเบี่ยงเบนและการขัดแย้งขึ้น

หลังจากนั้นพาร์สันได้สร้างกรอบความคิดกับความต่อเนื่องสัมพันธ์กันของระบบสังคม คือ สังคกับเรื่องกลายเป็นสถาบัน ซึ่งหมายถึง แบบแผนที่ค่อนข้างถาวรของการกระทำระหว่างกันของบุคคลในสถานภาพต่างๆ แบบแผนเหล่านั้นอยู่ในกรอบของวัฒนธรรม การยึดค่านิยมของคนเกิดขึ้นได้สองทาง คือ บรรทัดฐานทางสังคมที่บังคับพฤติกรรมจะสะท้อนค่านิยมทั่วไปและระบบความเชื่อของวัฒนธรรม ส่วนค่านิยมและแบบแผนอื่นๆ อาจกลายเป็นส่วนหนึ่งในระบบบุคคล ซึ่งย่อมจะก่อผลกระทบหรือสนองต่อความต้องการจำเป็นของระบบ ซึ่งเป็นตัวกำหนดความยินดีเต็มใจในการปฏิบัติหน้าที่ของบุคคลในระบบสังคมอีกทอดหนึ่ง

สำหรับพาร์สันการกลายเป็นสถาบันเป็นทั้งกระบวนการและโครงสร้าง กระบวนการกลายเป็นสถาบันมีขั้นตอนง่ายๆ ดังนี้

๑. ผู้กระทำซึ่งมีภูมิหลังต่างกัน เข้าสู่ความสัมพันธ์ทางสังคม

๒. สิ่งที่ผู้กระทำได้รับการขัดเกลามาก่อน เป็นผลจากความต้องการ การจำเป็นและวิธีการมีความต้องการจำเป็นเหล่านี้จะได้รับการตอบสนอง ตอบด้วยการรับเอาแบบแผนวัฒนธรรม

๓. โดยผ่านกระบวนการกระทำระหว่างกันนี้เอง บรรทัดฐานทางสังคมจะก่อรูปขึ้นเมื่อผู้กระทำปรับการขัดเกลาที่ได้รับมาก่อนเข้าหากัน

๔. บรรทัดฐานเหล่านั้นเกิดเป็นแนวทางปรับการขัดเกลาเข้าหากันของผู้กระทำ แต่ขณะเดียวกัน ก็ถูกหล่อหลอมโดยวัฒนธรรม

๕. บรรทัดฐานเหล่านี้จะทำหน้าที่ควบคุมการกระทำระหว่างกัน อันจะทำให้เกิดเสถียรภาพขึ้น

การกลายเป็นสถาบันเกิดขึ้นได้ตามขั้นตอนที่กล่าวมานี้ แต่ทำนองเดียวกัน การเปลี่ยนแปลงและการบำรุงรักษาสถาบันก็อาศัยขั้นตอนเหล่านี้ด้วย

เมื่อการกระทำระหว่างกันกลายเป็นสถาบันขึ้นมาแล้ว ระบบสังคมก็เกิดขึ้น ระบบสังคมนี้อาจไม่ได้หมายถึง สังคมทั้งสังคมตามความคิดของพาร์สัน แต่อาจหมายถึง องค์การสังคมขนาดใดก็ได้ไม่ว่าขนาดเล็กหรือใหญ่ เวลาพาร์สันจะพูดถึงระบบสังคมที่หมายถึงระบบสังคมมนุษย์ระบบสังคมเล็ก เขาจะใช้ระบบสังคมน้อย (Subsystem)

สรุปได้ว่า การกลายเป็นสถาบันเป็นกระบวนการที่ทำให้โครงสร้างสังคมเกิดขึ้นและดำรงอยู่ กลุ่มบทบาทที่กลายเป็นสถาบัน แล้วรวมกันเข้าเป็นระบบสังคม (พูดอีกอย่างในระบบสังคม คือ การกระทำระหว่างกันที่เป็นแบบแผนและมั่นคง) เมื่อระบบสังคมใดเป็นระบบใหญ่มีสถาบันหลายอย่างผสมผสานกันอยู่ แต่ละสถาบันนั้นจะได้ชื่อว่าระบบย่อย สังคมมนุษย์ คือ ระบบใหญ่ที่ประกอบด้วยสถาบันที่สัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันหลายสถาบัน เวลาใดก็ตามที่จะวิเคราะห์ระบบสังคมจะต้องคำนึงเสมอว่าระบบสังคมอยู่ในกรอบของวัฒนธรรมและสัมพันธ์กับระบบบุคคล

ในช่วงที่พัฒนาความคิดเรื่องระบบสังคม พาร์สันได้สร้างสิ่งที่เรียกว่า Pattern Variables ขึ้น ซึ่งเป็นระบบสังกัป แสดงคุณลักษณะของระบบสังคมต่างๆ ระบบสังกัปชุดนี้ สามารถใช้จำแนกประเภทแบบของแผนภูมิ (Modes of Orientation) ในระบบบุคคล ระบบค่านิยมของวัฒนธรรมต่างๆ และความคาดหวังเชิงบรรทัดฐานของระบบสังคมได้ สังกัปชุดนี้สร้างขึ้นโดยมีตัวแปรเป็นคู่ที่มีลักษณะตรงกันข้าม เวลาวิเคราะห์อาจนำไปใช้จำแนกแนวการตัดสินใจของผู้กระทำ ระบบค่านิยมหรือความคาดหวังตามบทบาทก็ได้ ดังนี้

๑. Affectivity-Affective Neutrality เกี่ยวกับปริมาณของอารมณ์หรือความพึงพอใจตามแต่สถานการณ์ที่ใช้ ควรแสดงอารมณ์หรือความรักมากหรือน้อย

๒. Diffuseness-Specificity แสดงถึงว่ากรณีนั้นๆควรมีความผูกพันในการกระทำระหว่างกันมากน้อยเพียงใด ความผูกพันควรแคบและเจาะจงหรือความผูกพันควรกว้างขวางไร้ขอบเขต

๓. Universalism-Particularism เป็นตัวแปรที่กล่าวถึงหลักการประเมินค่าการกระทำของผู้อื่นในการกระทำระหว่างกันว่า ควรใช้หลักการวัดค่าสากลอันเป็นที่ยอมรับกันทั่วไป หรือจะใช้หลักจิตวิสัยเฉพาะกรณี

๔. Achievement-Ascription เกี่ยวกับการประเมินผู้อื่นว่าควรประเมินจากผลงานเป็นหลักหรือดูจากเชื้อสายเป็นหลัก เช่น จากเพศ อายุ เชื้อสาย หรือสถานภาพทางครอบครัว

๕. Self-Collectivity แสดงถึงว่าการกระทำนั้นควรมุ่งประโยชน์ส่วนรวม หรือประโยชน์ส่วนตัวเป็นหลัก

พาร์สันถือว่าสังกัปเหล่านี้เป็นระบบค่านิยมที่ควบคุมบรรทัดฐานของระบบสังคมและควบคุมการตัดสินใจของระบบบุคคล ดังนั้น รูปของระบบ การกระทำแท้จริงสองระบบคือ บุคคลและสังคม

เป็นภาพสะท้อน สองระบบค่านิยมในวัฒนธรรม ความสำคัญของระบบวัฒนธรรมในการควบคุมระบบ การกระทำอื่นๆจะยิ่งชัดเจนขึ้นเมื่ออภิปรายงานชิ้นอื่นต่อมา

พาร์สันพยายามตอบปัญหาที่ว่า ระบบบุคคลผสมผสานเข้าไปในระบบสังคมได้อย่างไร ซึ่งจะทำให้เกิดดุลยภาพมีกลไกสองตัว คือ การขัดเกลาทางสังคมและการควบคุมทางสังคม ช่วยให้บรรลุวัตถุประสงค์ การขัดเกลาทางสังคมทำให้ระบบบุคคลมีโครงสร้างที่เหมาะสมเจาะกับระบบสังคม การควบคุมทางสังคม ทำให้ลดบทบาทตามสถานภาพได้รับการจัดระเบียบในระบบสังคม เพื่อลดความตึงเครียดและการเบี่ยงเบน กลไกสำคัญสองอย่างช่วยแก้ปัญหาของระบบสังคมได้ คือ ปัญหาเรื่องเสถียรภาพหรือบูรณาการ ยอมรับว่ากลไกนี้อาจล้มเหลวซึ่งอาจนำไปสู่การเบี่ยงเบน และการเปลี่ยนแปลงทางสังคมซึ่งก็เป็นสิ่งจำเป็น ทำให้เกิดบูรณาการและดุลยภาพในระบบสังคม

๔. ความต้องการจำเป็นพื้นฐานของระบบ

พาร์สันเห็นว่า ระบบการกระทำมีความต้องการพื้นฐาน ๔ ประการ คือ การปรับตัว การบรรลุเป้าหมาย บูรณาการหรือเสถียรภาพ และกฎระเบียบ การปรับตัวเป็นเรื่องของการแสวงหา สิ่งจำเป็นต่างๆจากสภาพแวดล้อม แล้วแจกจ่ายไปทั่วระบบ การบรรลุเป้าหมาย หมายถึง การกำหนด เป้าหมายใดเป็นเป้าหมายก่อนหลัง แล้วระดมทรัพยากรของระบบเพื่อมุ่งไปสู่เป้าหมาย บูรณาการ หมายถึง การประสานงานและการบำรุงรักษาความสัมพันธ์ระหว่างหน่วยต่างๆของระบบกฎระเบียบ ประกอบด้วยสองเรื่องใหญ่ๆ คือ การบำรุงรักษาระเบียบและการจัดการกับความตึงเครียด การบำรุงรักษาระเบียบเป็นเรื่องเกี่ยวกับวิธีการ ทำให้ระบบสังคมมีลักษณะอันเหมาะสม การจัดการกับความตึงเครียด เกี่ยวข้องกับความตึงเครียดและแรงกดของลักษณะภายในระบบสังคม

พาร์สัน กำหนดให้ระบบสังคม ๔ ระบบ ทำหน้าที่แก้ปัญหาหรือสนองความต้องการจำเป็น คือ ระบบวัฒนธรรมแก้ปัญหากฎระเบียบ ระบบสังคมแก้ปัญหาเสถียรภาพ ระบบบุคคลแก้ปัญหา การบรรลุเป้าหมาย และระบบอินทรีย์แก้ปัญหาการปรับตัว ความสัมพันธ์ระหว่างระบบก็จะถูกมองว่า เป็นเรื่องสัมพันธ์กับการแก้ปัญหา แต่ละระบบและระบบย่อยจะต้องมีหน้าที่แก้ปัญหาต่างๆเหล่านี้ด้วย ดังนั้นในการทำความเข้าใจหรือศึกษาระบบใดๆก็จำเป็นต้องศึกษาหรือทำความเข้าใจระบบหรือระบบย่อยอื่นประกอบด้วย จึงทำให้เกิดความเข้าใจดี เมื่อถึงจุดนี้เขาเชื่อว่าจะทำให้ระบบสังคมสงบสุขก่อน ความจริงทางสังคมหรือใกล้เคียงกับความเป็นจริง

๕. ลำดับชั้นของข่าวสารในการควบคุม

พาร์สัน หันมาสนใจความสัมพันธ์ระหว่างระบบการกระทำ ๔ ระบบ ซึ่งแต่ละระบบ จะต้องแก้ไขปัญหาสำคัญ ๔ ปัญหา ณ จุดนี้เองที่พาร์สันเริ่มพูดถึงระบบย่อย ระบบวัฒนธรรม ระบบสังคม ระบบบุคคล และระบบอินทรีย์ คือ ให้ระบบย่อยทำหน้าที่แก้ปัญหา ๑ ใน ๔ ปัญหาหลัก คือ ระบบวัฒนธรรมจะควบคุมข่าวสารของระบบสังคม สังคมควบคุมข่าวสารระหว่างบุคคล บุคคลควบคุมข่าวสารของระบบอินทรีย์ พาร์สันแนะนำแต่ละระบบอาจถือเป็นแปลงพลังงานให้กับระบบที่สูงขึ้นไป คือ ระบบอินทรีย์เป็นแหล่งพลังงานให้ระบบบุคคล บุคคลเป็นแปลงพลังงานให้ ระบบสังคม ระบบสังคมเป็นแปลงพลังงานให้ระบบวัฒนธรรมอีกทอดหนึ่ง เท่ากับว่าต่างระบบต่างควบคุมกัน กระบวนการนี้เรียกว่า Cybernetic hierarchy

๖. สื่อกลางการปริวรรต (แลกเปลี่ยน)

พาร์สัน สนใจในเรื่องความสัมพันธ์ภายในแต่ละระบบ และระหว่างระบบให้ชื่อว่า สื่อสัญลักษณ์กลางในการปริวรรต Generalized Symbolic Media of Exchange ในกระบวนการ แลกเปลี่ยนหรือปริวรรตระหว่างกัน มักจะต้องนำเอาสื่อกลางมาใช้ เช่น เงิน ซึ่งเป็นสัญลักษณ์

ในการสื่อสารติดต่อ ในเชิงทฤษฎี คือ ตัวเชื่อมระหว่างระบบการกระทำ ในท้ายที่สุดก็คือข่าวสาร โดยข่าวสารมีตัวแทนเป็นสัญลักษณ์ คนเราจะต่อรองกันโดยใช้สัญลักษณ์เป็นสื่อ ความคิดนี้สอดคล้องกับเรื่องการควบคุมข่าวสารในการแลกเปลี่ยนที่กล่าวมาแล้ว การแลกเปลี่ยนข่าวสารระหว่างกันของระบบการกระทำต่างๆเป็นไปได้ ๓ ทาง คือ ทางแรก การแลกเปลี่ยนระหว่างระบบ การกระทำโดยใช้สิ่งเป็นสัญลักษณ์ต่างๆ เช่น อำนาจ อิทธิพล และความผูกพัน ทางสองการแลกเปลี่ยนภายใน ระบบใดระบบหนึ่งราคาของสื่อจะมีค่าเช่นเดียวกับที่ใช้กัน ระหว่างระบบนั่นเอง และทางสุดท้ายหน้าที่เฉพาะของแต่ละระบบจะเป็นตัวกำหนดสื่อกลางที่จะใช้ในระบบหรือระหว่างระบบ

การเปลี่ยนแปลงสังคม ความคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของพาร์สันต่อเนื่องกับความคิดเรื่อง ลำดับชั้นของการควบคุมข่าวสาร โดยในกระบวนการความสัมพันธ์เกี่ยวกับข่าวสารพลังงานระหว่างและภายในแต่ละระบบนี้เองจะเป็นแหล่งกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมแหล่งหนึ่งในกระบวนการดังกล่าว คือ การมีข่าวสาร-พลังงานมากเกินไป ซึ่งจะส่งผลให้มีข่าวสารหรือพลังงานเป็นผลออกของระบบมากเกินไป ซึ่งจะเป็นผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมขึ้น อีกแหล่งหนึ่งคือ การมีข่าวสารหรือพลังงานน้อยเกินไป จะทำให้บรรทัดฐานขัดกันหรือเกิดการเสียระเบียบขึ้นก็จะก่อผลกระทบต่อบุคคลและระบบอินทรีย์ ดังนั้นระบบการควบคุมข่าวสารนั้นเป็นทั้งแหล่งที่จะทำให้เกิดความสมดุลและการเปลี่ยนแปลงได้ในตัว

เพื่อให้เกิดความคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางสังคมมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น พาร์สันได้นำเอาแนวความคิดเรื่องวิวัฒนาการมาประกอบความคิดของเขาด้วย เกี่ยวกับเรื่องนี้เขาอาศัยแนวความคิดของเดกโฮล์ม และสเปนเซอร์นำมาผสมกับทฤษฎีการกระทำของตน ทำให้ได้ความจริงเกี่ยวกับวิวัฒนาการ ๔ ประการ คือ

๑. วิวัฒนาการทำให้เกิดการจำแนกความแตกต่างระหว่างระบบทั้ง ๔
๒. วิวัฒนาการทำให้เกิดการจำแนกความแตกต่างในแต่ละระบบ
๓. วิวัฒนาการทำให้เกิดความแรงในเรื่องบูรณาการ เกิดหน่วยหรือโครงสร้างด้านบูรณาการ

ใหม่

๔. วิวัฒนาการทำให้พิสัย สามารถในการดำรงอยู่ของแต่ละระบบมีมากขึ้นรวมทั้งของสังคมมนุษย์ด้วย

ดังนั้นแนวความคิดหรือทฤษฎีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมของพาร์สันจึงเป็นการผสมผสานระหว่างความคิดเรื่องวิวัฒนาการและทฤษฎีการกระทำ โดยความสัมพันธ์ระหว่างระบบการกระทำเป็นเหตุให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมขึ้น

๔.๗.๓ แนวคิดโครงสร้าง-หน้าที่นิยมของเมอร์ตัน^{๑๔}

โรเบิร์ต เมอร์ตัน (Robert Merton) ความคิดของเขาสรุปได้ ๓ เรื่อง คือ

๑. ความเป็นเอกภาพเชิงหน้าที่ของระบบสังคม (Functional Unity of Social System) บูรณาการเป็นความต้องการจำเป็นพื้นฐานของระบบสังคมจริงหรือไม่ ปัญหาอยู่ที่ว่าบูรณาการระดับ

---

^{๑๔} Merton, Robert K, “Manifest and Latent Functions”. In Scott Appelrouth and Lauara Desfor Edles. *Sociological Theory in the Contemporary Era*, pp. 62-68. Thousands Oaks : Pine Forge Press, 2007

ไหนที่สังคมต้องการเพื่อให้สังคมอยู่ได้ ปัญหานี้ควรมีการศึกษาตัดสินกันด้วยข้อมูลสนามแต่ละสังคม อาจต้องการบูรณาการระดับต่างกัน

๒. ความเป็นสากลเชิงหน้าที่ของสิ่งต่างๆทางสังคม (Functional Universality of Social Items) มักคิดว่าถ้าวัตถุใดมีอยู่ในระบบสังคมแล้วจะต้องถือได้ว่าสิ่งนั้นมีหน้าที่ คือมีผลทางบวกต่อบูรณาการของระบบสังคม ทำให้เกิดปัญหาความซ้ำซ้อน เมอร์ตันบอกว่าควรศึกษาให้รู้ว่าแต่ละสิ่งทางสังคมมีหน้าที่หรือประโยชน์จริงหรือไม่ เมอร์ตันคิดว่า ๑) ของแต่ละอย่างทางสังคมอาจไม่มีหน้าที่ต่อสังคมก็ได้ ๒) ของทางสังคมบางอย่างอาจมีหน้าที่หรือไม่มีหน้าที่ชัดเจน ของบางอย่างอาจมีหน้าที่หรือไม่มีหน้าที่อย่างแอบแฝงก็ได้ สรุปได้ว่า สิ่งทางสังคมอาจแบ่งได้เป็น ๔ ประเภท คือ ๑) มีหน้าที่ชัดเจน ๒) มีหน้าที่แอบแฝง ๓) ไม่มีหน้าที่ชัดเจน ๔) ไม่มีหน้าที่อย่างแอบแฝงต่อบุคคล กลุ่มบุคคล สังคมและวัฒนธรรม

๓. ความขาดไม่ได้ของสิ่งต่างๆเชิงหน้าที่ในสังคม (Indispensibility of Functional Items for Social System) สิ่งทางสังคมบางอย่างเป็นสิ่งขาดไม่ได้สำหรับสังคม ถ้าขาดแล้วทำให้สังคมแตกสลาย เมอร์ตันจึงชี้ให้เห็นว่านั่นเป็นความเชื่อที่ผิดเพราะสังคมอาจใช้สิ่งทางสังคมอื่นมาทดแทนได้ เขาจึงเสนอความคิดเรื่อง ตัวเลือกเชิงหน้าที่และตัวทดแทนเชิงหน้าที่ สรุปข้อคิดใหม่ของเมอร์ตัน ที่เพิ่มเติมให้กับทฤษฎีโครงสร้าง-หน้าที่ ในส่วนนี้ก็คือ สิ่งทางสังคมบางอย่างอาจมีสิ่งที่เท่าเทียมกันมาทำหน้าที่ได้ บางอย่างเอาสิ่งอื่นมาทดแทนที่เดิมได้

เอกสารอ้างอิงประจำบท

- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์, กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ, **วิถีใหม่แห่งการพัฒนา : วิถีวิทยา
ศึกษาสังคมไทย**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร : คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- พระดุษฎี เมธงกูโร, **การพัฒนาสังคมในทัศนะของพุทธศาสนิกชน**, กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิ โกลม
คิมทอง, ๒๕๓๒.
- พัชรินทร์ สิริสุนทร, **แนวคิด ทฤษฎี เทคนิคและการประยุกต์เพื่อการพัฒนาสังคม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑,
กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๖.
- เมตต์ เมตต์การุณจิต, **การบริหารจัดการศึกษาแบบมีส่วนร่วม : ประชาชน องค์กรปกครอง
ส่วนท้องถิ่นและราชการ**, กรุงเทพมหานคร : บ็ุก พอยท์, ๒๕๔๗.
- ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔ เฉลิมพระเกียรติ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคล เฉลิมพระชนมพรรษา
๗ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๔**, กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๕๖.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์, **ทฤษฎีและกลยุทธ์การพัฒนาสังคม**, กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑.
- Malinowski, B. **Magic, Science and Religion and Other Essays**, (Glencoe : Free Press),
1916.
- Merton, Robert K, “Manifest and Latent Functions”. In Scott Appelrouth and
Lauara Desfor Edles. **Sociological Theory in the Contemporary Era**, pp. 62-
68. Thousands Oaks : Pine Forge Press, 2007
- Parsons, Talcott. “Suggestion for a Sociological Approach to the Theory of
Organization”,. **Administrative Science Quarterly**. (1), p. 63-85.
- Thomas L. Friedman (๒๐๐๕) อ้างอิงจาก พัชรินทร์ สิริสุนทร, **แนวคิด ทฤษฎี เทคนิคและการ
ประยุกต์เพื่อการพัฒนาสังคม**, พิมพ์ ครั้งที่ ๑, กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
๒๕๕๖.

บทที่ ๕

การพัฒนาคุณภาพชีวิตทางด้านสติปัญญา

๕.๑ ความนำ

การศึกษาพัฒนาการทางสติปัญญาและการคิดในช่วงที่ผ่านมา ได้นำแนวคิดของเพียเจต์ ซึ่งแบ่งพัฒนาการทางสติปัญญาของมนุษย์เป็น ๔ ระยะ ตามลำดับขั้นตอน จากขั้นรับรู้ทางประสาทสัมผัสสู่การรับรู้ผ่านการลงมือปฏิบัติ และเริ่มใช้เหตุผล แต่ยังเป็นการใช้เหตุผลจากการรับรู้ตามสิ่งที่เห็นและเริ่มเข้าใจเหตุผลตามความเป็นจริง จากนั้นจึงเข้าสู่การคิดขั้นสูงสุด คือ การคิดอย่างเป็นเหตุผลเชิง ตรรกะแบบนักวิทยาศาสตร์ สามารถอธิบายเหตุผลและแก้ปัญหาได้

การเจริญเติบโตของสมองอย่างเต็มที่ พัฒนาการทางด้านความคิดสติปัญญาเป็นไปอย่างรวดเร็วสามารถเข้าใจเรื่องที่เป็นนามธรรมได้ มีความคิดกว้างไกล พยายามแสวงหาความรู้ใหม่ๆ มีจินตนาการมาก มีความเชื่อมั่นในความคิดของตนเองอย่างมาก

พัฒนาการทางความคิดตามแนวคิดของเพียเจต์ (Piaget, 1958 cited in Lefrancois, 1996)^๑ เด็กวัยรุ่นพัฒนาความคิดจากความคิดแบบรูปธรรม (concrete) มาจากวัยเด็กมาสู่กระบวนการพัฒนาความคิดแบบเป็นเหตุผล เป็นรูปแบบชัดเจน (Cognitive thought phase หรือ Formal operation period) ซึ่งมีลักษณะเด่นคือ สามารถคิดอย่างมีเหตุผลโดยไม่ใช้วัตถุเป็นสื่อ มีการคิดแบบใช้ตรรกะจากเงื่อนไขที่กำหนด การคิดแบบใช้เหตุผลเชิงสัดส่วน การคิดแบบแยกตัวแปรเพื่อสรุปผล การคิดแบบใช้เหตุผลสรุปเป็นองค์รวม คาดการณ์อนาคตได้โดยมองย้อนอดีต^๒

เพียเจต์ (Piaget) ได้ศึกษาเกี่ยวกับ พัฒนาการทางด้านความคิดของเด็กว่ามีขั้นตอนหรือกระบวนการอย่างไร ทฤษฎีของเพียเจต์ตั้งอยู่บนรากฐานของทั้งองค์ประกอบที่เป็นพันธุกรรมและสิ่งแวดล้อม เขาอธิบายว่า การเรียนรู้ของเด็กเป็นไปตามพัฒนาการทางสติปัญญาซึ่งจะมีพัฒนาการไปตามวัยต่างๆเป็นลำดับขั้น พัฒนาการเป็นสิ่งที่เป็นไปตามธรรมชาติไม่ควรที่จะเร่งเด็กให้ข้ามจากพัฒนาการจากขั้นหนึ่งไปสู่อีกขั้นหนึ่ง เพราะจะทำให้เกิดผลเสียแก่เด็ก แต่การจัดประสบการณ์ส่งเสริมพัฒนาการของเด็กในช่วงที่เด็กกำลังจะพัฒนาไปสู่ขั้นที่สูงกว่าสามารถช่วยให้เด็กพัฒนาไปอย่างรวดเร็ว

อย่างไรก็ตามเพียเจต์เน้นความสำคัญของการเข้าใจธรรมชาติและพัฒนาการของเด็กมากกว่าการกระตุ้นเด็กให้มีพัฒนาการเร็วขึ้น

เพียเจต์สรุปว่า พัฒนาการของเด็กสามารถอธิบายได้โดยลำดับระยะพัฒนาทางชีววิทยาที่คงที่แสดงให้เห็นปรากฏโดยปฏิสัมพันธ์ของเด็กกับสิ่งแวดล้อม

๕.๒ ทฤษฎีการเรียนรู้

^๑ Lefrancois, G. R. *The Lifespan (4th ed.)*. California: Wadsworth Publishing. (1993).

^๒ ศรีเรือน แก้วกังวาล, *จิตวิทยาพัฒนาการชีวิตทุกช่วงวัย*, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๕๕.

๕.๒.๑ หลักพัฒนาการตามแนวคิด

เพียเจต์ ให้ชื่อการพัฒนาการของเด็กวัยรุ่นหรือวัยมัธยมศึกษาว่า Formal Operation สามารถคิดได้แบบผู้ใหญ่ คือ

- คิดในสิ่งที่เป็นนามธรรมได้
- มีความสนใจในปรัชญาชีวิต ศาสนา อาชีพ
- สามารถใช้เหตุผลเป็นหลักในการตัดสินใจ
- สามารถคิดเหตุผลได้ทั้งอนุมานและอุปมาน
- มีหลักการในการให้เหตุผลของตนเอง เกี่ยวกับความยุติธรรม เสมอภาค

และมีมนุษยธรรม

๕.๒.๒ ทฤษฎีการเรียนรู้

ทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญาของเพียเจต์ มีสาระสรุปได้ดังนี้

พัฒนาการทางสติปัญญาของบุคคลเป็นไปตามวัยต่างๆเป็นลำดับขั้น ดังนี้

๑.ขั้นประสาทรับรู้และการเคลื่อนไหว (Sensori-Motor Stage) เริ่มตั้งแต่แรกเกิดจนถึง ๒ ปี พฤติกรรมของเด็กในวัยนี้ขึ้นอยู่กับ การเคลื่อนไหวเป็นส่วนใหญ่

๒.ขั้นก่อนปฏิบัติการคิด (Preoperational Stage) เริ่มตั้งแต่อายุ ๒-๗ ปี แบ่งออกเป็นขั้นย่อยอีก ๒ ขั้น คือ

-ขั้นก่อนเกิดสัจกัป (Preconceptual Thought) เป็นขั้นพัฒนาการของเด็กอายุ ๒-๔ ปี เป็นช่วงที่เด็กเริ่มมีเหตุผลเบื้องต้น สามารถโยงความสัมพันธ์ระหว่างเหตุการณ์ ๒ เหตุการณ์ หรือมากกว่ามาเป็นเหตุผล เกี่ยวโยงซึ่งกันและกัน แต่เหตุผลของเด็กวัยนี้ยังมีขอบเขตจำกัดอยู่

- ขั้นการคิดแบบญาณหยั่งรู้ นี้ก็ออกเองโดยไม่ใช่เหตุผล (Intuitive Thought) เป็นขั้นพัฒนาการของเด็ก อายุ ๔-๗ ปี ขั้นนี้เด็กจะเกิดความคิดรวบยอดเกี่ยวกับสิ่งต่างๆรวมตัวดีขึ้น รู้จักแยกประเภทและแยกชิ้นส่วนของ

๓.ขั้นปฏิบัติการคิดด้านรูปธรรม (Concrete Operation Stage) เริ่มจากอายุ ๗-๑๑ ปี พัฒนาการทางด้านสติปัญญาและความคิดของเด็กวัยนี้สามารถสร้างกฎเกณฑ์และตั้งเกณฑ์ในการแบ่งสิ่งแวดล้อมออกเป็นหมวดหมู่ได้

๔.ขั้นปฏิบัติการคิดด้วยนามธรรม (Formal Operational Stage) เริ่มจากอายุ ๑๑-๑๕ ปี ในขั้นนี้พัฒนาการทางสติปัญญาและความคิดของเด็กวัยนี้เป็นขั้นสุดยอด คือเด็กในวัยนี้จะเริ่มคิดแบบผู้ใหญ่ ความคิดแบบเด็กจะสิ้นสุดลง เด็กจะสามารถที่จะคิดหาเหตุผลนอกเหนือไปจากข้อมูลที่มีอยู่

พัฒนาการทางการรู้คิดของเด็กในช่วงอายุ ๖ ปีแรกของชีวิต ซึ่งเพียเจต์ ได้ศึกษาไว้เป็นประสบการณ์สำคัญที่เด็กควรได้รับการส่งเสริม มี ๖ ขั้น ได้แก่

๑.ขั้นความรู้แตกต่าง (Absolute Differences) เด็กเริ่มรับรู้ในความแตกต่างของสิ่งของที่มองเห็น

๒.ขั้นรู้สิ่งตรงกันข้าม (Opposition) ขั้นนี้เด็กรู้ว่าของต่างๆ มีลักษณะตรงกันข้ามเป็น ๒ ด้าน เช่น มี-ไม่มี หรือ เล็ก-ใหญ่

๓. ขั้นรู้หลายระดับ (Discrete Degree) เด็กเริ่มรู้จักคิดสิ่งที่เกี่ยวข้องกับลักษณะที่อยู่ตรงกลางระหว่างปลายสุดสอง ปลาย เช่น ปานกลาง น้อย

๔. ชั้นความเปลี่ยนแปลงต่อเนื่อง (Variation) เด็กสามารถเข้าใจเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของสิ่งต่างๆ เช่น บอกลถึงความเจริญเติบโตของต้นไม้

๕. ชั้นรู้ผลของการกระทำ (Function) ในขั้นนี้เด็กจะเข้าใจถึงความสัมพันธ์ของการเปลี่ยนแปลง

๖. ชั้นการทดแทนอย่างลงตัว (Exact Compensation) เด็กจะรู้ว่าการกระทำหนึ่งของสิ่งหนึ่งเปลี่ยนแปลงย่อมมีผลต่ออีกสิ่งหนึ่งอย่างทัดเทียมกัน

๕.๒.๓ กระบวนการทางสติปัญญา มีลักษณะดังนี้

๑. การซึมซับหรือการดูดซึม (assimilation) เป็นกระบวนการทางสมองในการรับประสบการณ์ เรื่องราว และข้อมูลต่าง ๆ เข้ามาสะสมเก็บไว้เพื่อใช้ประโยชน์ต่อไป

๒. การปรับและจัดระบบ (accommodation) คือ กระบวนการทางสมองในการปรับประสบการณ์เดิมและประสบการณ์ใหม่ให้เข้ากันเป็น ระบบหรือเครือข่ายทางปัญญาที่ตนสามารถเข้าใจได้ เกิดเป็นโครงสร้างทางปัญญาใหม่ขึ้น

๓. การเกิดความสมดุล (equilibration) เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นจากขั้นของการปรับ หากการปรับเป็นไปอย่างผสมผสานกลมกลืนก็จะก่อให้เกิดสภาพที่มีความสมดุลขึ้น หากบุคคลไม่สามารถปรับประสบการณ์ใหม่และประสบการณ์เดิมให้เข้ากันได้ ก็จะเกิดภาวะความไม่สมดุลขึ้น ซึ่งจะก่อให้เกิดความขัดแย้งทางปัญญาขึ้นในตัวบุคคล

๕.๒.๔ การนำไปใช้ในการจัดการศึกษา / การสอน

เมื่อทำงานกับนักเรียน ผู้สอนควรคำนึงถึงพัฒนาการทางสติปัญญาของนักเรียนดังต่อไปนี้

ผู้เรียนที่มีอายุเท่ากันอาจมีขั้นพัฒนาการทางสติปัญญาที่แตกต่างกัน ดังนั้นจึงไม่ควรเปรียบเทียบผู้เรียน ควรให้ผู้เรียนมีอิสระที่จะเรียนรู้และพัฒนาความสามารถของเขาไปตามระดับพัฒนาการของเขา ผู้เรียนแต่ละคนจะได้รับประสบการณ์ ๒ แบบคือ

- ประสบการณ์ทางกายภาพ (physical experiences) จะเกิดขึ้นเมื่อนักเรียนแต่ละคนได้ปฏิสัมพันธ์กับวัตถุต่างในสภาพแวดล้อมโดยตรง

- ประสบการณ์ทางตรรกศาสตร์ (Logicomathematical experiences) จะเกิดขึ้นเมื่อนักเรียนได้พัฒนาโครงสร้างทางสติปัญญาให้ความคิดรวบยอดที่เป็นนามธรรม

๕.๒.๕ หลักสูตรที่สร้างขึ้นบนพื้นฐานทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญา ควรมีลักษณะ

ดังต่อไปนี้คือ

- เน้นพัฒนาการทางสติปัญญาของผู้เรียนโดยต้องเน้นให้นักเรียนใช้ศักยภาพของตนเองให้มากที่สุด

- เสนอการเรียนการสอนที่ให้ผู้เรียนพบกับความแปลกใหม่

- เน้นการเรียนรู้ต้องอาศัยกิจกรรมการค้นพบ

- เน้นกิจกรรมการสำรวจและการเพิ่มขยายความคิดในระหว่างการเรียนการสอน

- ใช้กิจกรรมขัดแย้ง (cognitive conflict activities) โดยการรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น

นอกเหนือจากความคิดเห็นของตนเอง

๕.๒.๖ การสอนที่ส่งเสริมพัฒนาการทางสติปัญญา ควรดำเนินการดังต่อไปนี้

- ถามคำถามมากกว่าการให้คำตอบ

- ผู้สอนควรจะพูดให้น้อยลง และฟังให้มากขึ้น

- ควรให้เสรีภาพแก่ผู้เรียนที่จะเลือกเรียนกิจกรรมต่างๆ
- เมื่อผู้เรียนให้เหตุผลผิด ควรถามคำถามหรือจัดประสบการณ์ให้ผู้เรียนใหม่ เพื่อผู้เรียน จะได้แก้ไขข้อผิดพลาดด้วยตนเอง
- ชี้อระดับพัฒนาการทางสติปัญญาของผู้เรียนจากงานพัฒนาการทางสติปัญญาชั้นนามธรรมหรือจากงานการอนุรักษ์ เพื่อดูว่าผู้เรียนคิดอย่างไร
- ยอมรับความจริงที่ว่า ผู้เรียนแต่ละคนมีอัตราพัฒนาการทางสติปัญญาที่แตกต่างกัน
- ผู้สอนต้องเข้าใจว่าผู้เรียนมีความสามารถเพิ่มขึ้นในระดับความคิดขั้นต่อไป
- ตระหนักว่าการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นเพราะจดจำมากกว่าที่จะเข้าใจ เป็นการเรียนรู้ที่ไม่แท้จริง (pseudo learning)

๕.๒.๖ การประเมินผล ควรดำเนินการสอนต่อไปนี้

- มีการทดสอบแบบการให้เหตุผลของนักเรียน
- พยายามให้นักเรียนแสดงเหตุผลในการตอบคำถามนั้น ๆ
- ต้องช่วยเหลือนักเรียนที่มีพัฒนาการทางสติปัญญาต่ำกว่าเพื่อนร่วมชั้น

ในการจัดการเรียนรู้ให้วัยรุ่นควรจัดให้รู้จักคิด ตัดสินใจ แก้ปัญหา เช่น การแก้ปัญหาโดยใช้หลักการวิทยาศาสตร์ การสอนแบบใช้ความคิดรวบยอด

๕.๓ แนวคิดของจอห์น บี วัตสัน (John B. Watson)

เป็นนักจิตวิทยาชาวอเมริกัน บิดแห่งจิตวิทยาพฤติกรรมนิยม ได้ทำการทดลองเกี่ยวกับการวางเงื่อนไขแบบคลาสสิกกับมนุษย์ โดยศึกษาเรื่องความกลัว มีช่วงชีวิตอยู่ระหว่างปี ค.ศ. 1878 – 1958 รวมอายุได้ 90 ปี วัตสันได้นำเอาทฤษฎีของพาฟลอฟมาและถือว่าเขาเป็นผู้นำแห่งกลุ่มจิตวิทยาพฤติกรรมนิยมและทฤษฎีของเขามีลักษณะในการอธิบายเรื่องการเกิดอารมณ์จากการวางเงื่อนไข

๕.๓.๑ หลักการเรียนรู้ของวัตสัน

ซึ่งเป็นการวางเงื่อนไขแบบคลาสสิก (Classic conditional) คือการใช้สิ่งเร้าสองสิ่งคู่กัน สิ่งเร้าที่มีการวางเงื่อนไข (CS) กับสิ่งเร้าที่ไม่วางเงื่อนไข (UCS) เพื่อให้เกิดการตอบสนองที่ต้องการ คือ การเรียนรู้ตนเองและการที่จะทราบว่า การวางเงื่อนไขแบบคลาสสิกได้ผลหรือไม่ ก็คือการตัดสิ่งเร้าที่ไม่วางเงื่อนไข (CS) ถ้ายังมีการตอบสนองเหมือนเดิมที่ยังมีสิ่งเร้าที่ไม่วางเงื่อนไขอยู่แสดงว่าการวางเงื่อนไขได้ผล

สิ่งที่เพิ่มเติมในหลักการเรียนรู้ของวัตสัน คือแทนที่จะทดลองกับสัตว์ เขากลับใช้การทดลองกับคน เพื่อทดลองกับคน ก็มักจะมีอารมณ์มากเกี่ยวข้อง วัตสันกล่าวว่าอารมณ์ที่เกิดขึ้น เช่น อารมณ์กลัวมีผลต่อสิ่งเร้าบางอย่างตามธรรมชาติอยู่แล้ว อาจจะทำให้กลัวสิ่งเร้าอื่นที่มีอยู่รอบๆ ต่างกายอีกได้จากการเงื่อนไขแบบคลาสสิก โดยให้สิ่งเร้าที่มีความกลัวตามธรรมชาติ เป็นสิ่งเร้าที่ไม่วางเงื่อนไข (UCS) กับสิ่งเร้าอื่นที่ต้องการให้เกิดความกลัว เป็นสิ่งเร้าที่วางเงื่อนไข (CS) มาคู่กันบ่อยๆ เข้าในที่สุดก็จะเกิดความกลัวในสิ่งเร้าที่วางเงื่อนไขได้ และเมื่อทำให้เกิดพฤติกรรมใดได้ วัตสันเชื่อว่าสามารถลบพฤติกรรมนั้นให้หายไปได้

๕.๓.๒ การทดลอง

การทดลองของวัตสัน วัตสันได้ร่วมกับเรย์เนอร์ (Watson and Rayner, 1920) ได้ทดลองวางเงื่อนไขเด็กอายุ ๑๑ เดือน ด้วยการนำเอาหนูตะเภาสีขาวเสนอให้เด็กดูคู่กับการทำเสียงดัง เด็กตกใจจนร้องไห้ เมื่อนำเอาหนูตะเภาสีขาวไปคู่กับเสียงดังเพียงไม่กี่ครั้ง เด็กก็เกิดความกลัวหนูตะเภาสีขาว และกลัวสิ่งอื่นๆ ที่มีลักษณะคล้ายหนูตะเภาหรือมีลักษณะสีขาว เช่น กระต่าย สุนัข เสื้อขนสัตว์ ซึ่งเป็นสิ่งเร้าที่คล้ายคลึงกัน ความคล้ายคลึงกันทำให้กรรียาสะท้อนตออยู่ภายใต้การควบคุมของสิ่งเร้ามากขึ้นเด็กที่เคยกลัวหม้อพ่นใส่เสื้อสีขาว ก็กลัวหม้อคนอื่นที่แต่งตัวคล้ายกันความคล้ายคลึงกันก็สามารถทำให้ลดลง โดยการจำแนกได้เช่นเดียวกัน เช่นถ้าหากต้องการให้เด็กกลัวเฉพาะอย่างก็ไมเสนอสิ่งเร้าทั้งสองอย่างพร้อมกัน แต่เสนอสิ่งเร้าทีละอย่างโดยให้สิ่งเร้านั้นเกิดความรู้สึกในทางผ่นคล้ายลง

จากการทดลองดังกล่าว วัตสันสรุปเป็นทฤษฎีการเรียนรู้ ดังนี้

๑. พฤติกรรมเป็นสิ่งที่สามารถควบคุมให้เกิดขึ้นได้ โดยการควบคุมสิ่งเร้าที่วางเงื่อนไขให้สัมพันธ์กับสิ่งเร้าตามธรรมชาติ และการเรียนรู้จะคงทนถาวรหากมีการให้สิ่งเร้าที่สัมพันธ์กันนั้นควบคู่กันไปอย่างสม่ำเสมอ

๒. เมื่อสามารถทำให้เกิดพฤติกรรมใด ๆ ได้ ก็สามารถลดพฤติกรรมนั้นให้หายไป

๕.๓.๓ ลักษณะของทฤษฎีการวางเงื่อนไขแบบคลาสสิก

๑. การตอบสนองเกิดจากสิ่งเร้า หรือสิ่งเร้าเป็นตัวตั้งการตอบสนองมา

๒. การตอบสนองเกิดขึ้นโดยไม่ได้ตั้งใจ หรือไม่ได้จงใจ

๓. ให้ตัวเสริมแรงก่อน แล้วผู้เรียนจึงจะตอบสนอง เช่น ให้ผงเนื้อก่อนจึงจะมีน้ำลายไหล

๔. รางวัลหรือตัวเสริมแรงไม่มีความจำเป็นต่อการวางเงื่อนไข

๕. ไม่ต้องทำอะไรกับผู้เรียน เพียงแต่คอยจนกระทั่งมีสิ่งเร้ามากระตุ้นจึงจะเกิดพฤติกรรม

๖. เกี่ยวข้องกับปฏิกิริยาสะท้อนและอารมณ์ ซึ่งมีระบบประสาทอัตโนมัติเข้าไปเกี่ยวข้อง

ในแง่ของความแตกต่างระหว่างบุคคล

๕.๓.๔ การประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอน

๑. ในแง่ของความแตกต่างระหว่างบุคคล ความแตกต่างทางด้านอารมณ์มีแบบแผนการตอบสนองได้ไม่เท่ากัน จำเป็นต้องคำนึงถึงสภาพทางอารมณ์ผู้เรียนว่าเหมาะสมที่จะสอนเนื้อหาอะไร

๒. การวางเงื่อนไข เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมทางด้านอารมณ์ด้วย โดยปกติผู้สอนสามารถทำให้ผู้เรียนรู้สึกชอบหรือไม่ชอบเนื้อหาที่เรียนหรือสิ่งแวดล้อมในการเรียน

๓. การลบพฤติกรรมที่วางเงื่อนไข ผู้เรียนที่ถูกวางเงื่อนไขให้กลัวผู้สอน เราอาจช่วยได้โดยป้องกันไม่ให้ผู้สอนทำโทษเขา

๔. การสรุปความเหมือนและการแยกความแตกต่าง เช่น การอ่านและการสะกดคำ ผู้เรียนที่สามารถสะกดคำว่า "round" เขาก็ควรจะเรียนคำทุกคำที่ออกเสียง o-u-n-d ไปในขณะเดียวกันได้ เช่นคำว่า found, bound, sound, ground, แต่คำว่า wound (บาดแผล) นั้นไม่ควรเอาเข้ามารวมกับคำที่ออกเสียง o - u - n - d และควรฝึกให้รู้จักแยกคำนี้ออกจากกลุ่ม

๕.๔ แนวคิดของโรเบิร์ต เจ. ฮาวิกเฮิร์ส

ศาสตราจารย์โรเบิร์ต ฮาวิกเฮิร์ส^๓ ได้ให้ชื่อว่า งานที่มนุษย์ทุกคนจะต้องทำตามว่า “ งานพัฒนาการ ” หมายถึง งานที่ทุกคนจะต้องทำในแต่ละวัยของชีวิต สมรรถนะผลของงานพัฒนาการของงานแต่ละวัย มีความสำคัญมากเพราะเป็นของการเรียนรู้งานพัฒนาขั้นต่อไป

ในการสร้างทฤษฎีงานพัฒนาการ ฮาวิกเฮิร์ส ถือว่าการพัฒนาการของมนุษย์ไม่ได้ขึ้นกับปัจจัยทางสรีระหรือชีวะแต่เพียงอย่างเดียว สังคมและวัฒนธรรม และปัจจัยทางจิตวิทยาของแต่ละบุคคลมีอิทธิพลในการพัฒนาการของบุคคลด้วย ดังนั้น ฮาวิกเฮิร์ส ได้สรุปว่าตัวแปรที่สำคัญในการพัฒนามี ๓ อย่าง

๑.วุฒิภาวะทางร่างกาย

๒.ความมุ่งหวังของสังคมและกลุ่มที่แต่ละบุคคลเป็นสมาชิกอยู่

๓.ค่านิยม แรงจูงใจ ความมุ่งหวังส่วนตัวและความทะเยอทะยานของแต่ละบุคคล

๓.๑ ความพร้อมเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ (Natural Readiness Approach)

๓.๒ ความพร้อมเกิดจากการกระตุ้น (Guided Experience Approach)

๕.๔.๑ การแบ่งพัฒนาการของมนุษย์

พัฒนาการของมนุษย์ แบ่งออกเป็น ๔ ด้านใหญ่ๆ คือ

๑.พัฒนาการทางกาย เป็นการแบ่งพัฒนาการของมนุษย์ตามขั้นตอนในแต่ละวัน

๒.พัฒนาการทางด้านความคิดหรือสติปัญญา(Cognitive Development)ของเพียเจท์

๓.พัฒนาการทางด้านจิตใจ ซึ่งแบ่งย่อยเป็น

๓.๑ พัฒนาการทางด้านจิตใจ-เพศ (Psychosexual Development) ของฟรอยด์ (Freud)

๓.๒ พัฒนาการทางด้านจิตใจ-สังคม (Psychosocial Development) ของอีริกสัน (Erikson)

๔. พัฒนาการด้านจริยธรรม (Moral Development) ของโคลเบอร์ก (Kohlberg)

๕.๔.๒ พัฒนาการตามวัย

ตามแนวความคิดของฮาวิกเฮิร์ท (Hovighurst) ได้แบ่งพัฒนาการของมนุษย์ออกเป็นวัยต่างๆ ได้ดังนี้

๑. วัยเด็กเล็ก-วัยเด็กตอนต้น (แรกเกิด- ๖ ปี)

- เรียนรู้ที่จะเดิน

-เรียนรู้ที่จะรับประทานอาหาร

-เรียนรู้ที่จะสร้างความผูกพันตนเองกับพ่อแม่ เป็นต้น

๒. วัยเด็กตอนกลาง (๖-๑๒ ปี)

- เรียนรู้ที่จะปรับตัวให้เข้ากันได้กับเพื่อนรุ่นเดียวกัน

- สามารถช่วยตนเองได้

- พัฒนาทักษะพื้นฐานในการอ่าน เขียน และคำนวณ เป็นต้น

๓. วัยรุ่น (๑๒-๑๘ ปี)

- รู้จักควบคุมอารมณ์ของตนเองได้

- สามารถสร้างสัมพันธ์ที่ดีกับผู้อื่นในสังคมได้

- มีความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคมได้

^๓ Robert J. Havighurst, Human Development and Education. 1953.

๔. วัยผู้ใหญ่ตอนต้น (๑๘-๓๕ ปี)

- มีการเลือกคู่ครอง
- รู้จักจัดการภารกิจในครอบครัว

๕. วัยกลางคน (๓๕-๖๐ ปี)

- รู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์
- เรียนรู้ที่จะยอมรับและปรับตัวให้เข้ากับสภาพการเปลี่ยนแปลงของร่างกาย

๖. วัยชรา (อายุตั้งแต่ ๖๐ ปีขึ้นไป)

- สามารถปรับตัวได้กับสภาพร่างกายที่เสื่อมถอยลง
- ปรับตัวได้กับการที่ต้องเกษียณอายุตลอดจนเงินเดือนลดลง

๕.๔.๓ หลักพัฒนาการแนวคิด

- สามารถที่จะแสดงบทบาททางสังคมได้เหมาะสมกับเพศของตน
- เลือกและเตรียมตัวที่จะเลือกอาชีพในอนาคต
- พัฒนาทักษะทางเชาว์ปัญญาและความคิดรวบยอดต่างๆที่จำเป็นสำหรับสมาชิกของ

ชุมชนที่มีสมรรถภาพ

- มีความต้องการที่จะแสดงพฤติกรรมที่มีความรับผิดชอบต่อสังคม

๕.๔.๔ การนำไปประยุกต์ใช้

สามารถสังเกตพัฒนาการต่างๆของเพื่อนๆและคนรอบข้าง เพื่อให้รู้จักนิสัยใจคอมากขึ้น และใช้เทคโนโลยี สารสนเทศที่เกี่ยวข้องทางการศึกษาและการสืบค้นหรืออื่นๆได้

๕.๕ แนวคิดของจิตวิทยากลุ่มเกสตัลท์ (Gestalt Psychology)

คำว่า เกสตัลท์ (Gestalt) เป็นภาษาเยอรมันซึ่งวงการจิตวิทยาได้แปลความหมายไว้เดิมแปลว่า แบบหรือรูปร่าง (Gestalt = form or Pattern) ต่อมาปัจจุบันแปล เกสตัลท์ว่า เป็นส่วนรวมหรือ ส่วนประกอบทั้งหมด (Gestalt =The wholeness)

๕.๕.๑ แนวความคิดเกี่ยวกับการเรียนรู้

แนวคิดของนักจิตวิทยากลุ่มเกสตัลท์ เกิดขึ้นในระยะใกล้เคียงกับกลุ่มพฤติกรรมนิยม ผู้นำกลุ่ม ได้แก่ แมกซ์ เวอร์ ไฮเมอร์ (Max Wertheimer) และผู้ร่วมกลุ่มอีก ๓ คน คือ เคอร์ท เลอวิน (Kurt Lewin) , เคอร์ท คอฟฟ์กา (Kurt Koffka) และวอลฟ์แกง โคลเลอร์ (Wolfgang Kohler) ซึ่งเป็นชาวเยอรมัน ต่อมา เลอวิน ได้นำเอาทฤษฎี เกสตัลท์ มาปรับปรุงเป็นทฤษฎีสถาน (Field theory) โดยนำความรู้ทางคณิตศาสตร์ และฟิสิกส์มาอธิบายทฤษฎีของเขา (นักศึกษาจะได้ทราบรายละเอียดในบทต่อไป ไปซึ่งจะอยู่ในเรื่องของทฤษฎีการเรียนรู้) แต่ก็ยังคงใช้หลักการเดียวกัน นั่นคือการเรียนรู้ของบุคคล จะเป็นไปได้ด้วยดีและสร้างสรรค์ถ้าเขาได้มีโอกาสเห็นภาพรวม ทั้งหมดของสิ่งที่จะเรียนเสียก่อนเมื่อเกิดภาพรวมทั้งหมดแล้วก็เป็นาง่ายที่บุคคลนั้นจะเรียนสิ่งที่ละเอียดปลีกย่อย ต่อไป

การเรียนรู้เป็นกระบวนการทางความคิดซึ่งเป็นกระบวนการภายในตัวมนุษย์ บุคคลจะเรียนรู้จากสิ่งเร้าที่เป็นส่วนรวมได้ดีกว่าส่วนย่อย หลักการจัดการเรียนการสอนตามทฤษฎีนี้จะเน้นกระบวนการคิด การสอนโดยเสนอภาพรวมก่อนการเสนอส่วนย่อย ส่งเสริมให้ผู้เรียนมีประสบการณ์มากและหลากหลายซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนสามารถคิดแก้ปัญหา คิดริเริ่มและเกิดการเรียนรู้แบบหยั่งเห็นได้

กลุ่มนี้ได้ชื่อว่า “กลุ่มจิตวิทยาส่วนร่วมและมีแนวคิดว่าการเรียนรู้เกิดได้จากการจัดสิ่งเร้าต่างๆ มารวมกันเริ่มต้นด้วยการรับรู้โดยส่วนรวมก่อนแล้ว จึงจะสามารถวิเคราะห์เรื่องการเรียนรู้ส่วนย่อยทีละส่วนต่อไป

๕.๕.๒ หลักการเรียนรู้ของกลุ่มเกสตัลท์

กลุ่มเกสตัลท์กล่าวว่า การเรียนรู้ที่เห็นส่วนรวมมากกว่าส่วนย่อยนั้นจะต้องเกิดจากประสบการณ์เดิม และการเรียนรู้ย่อมเกิดขึ้น ๒ ลักษณะคือ

๕.๕.๒.๑ การรับรู้ (Perception)

หมายถึงการแปลความหมายหรือการตีความต่อสิ่งเร้าของ อวัยวะรับสัมผัสส่วนใดส่วนหนึ่งหรือทั้งห้าส่วน ได้แก่ หู ตา จมูก ลิ้น และผิวหนัง และการตีความนี้ มักอาศัยประสบการณ์เดิม ดังนั้น แต่ละคน อาจรับรู้ในสิ่งเร้าเดียวกันแตกต่างกันได้ แล้วแต่ประสบการณ์ เช่น นางสาว ก. เห็นสีแดง แล้วนึกถึงเลือดแต่นางสาว ข. เห็นสีแดงอาจนึกถึงดอกกุหลาบสีแดงก็ได้

การเรียนรู้ของกลุ่มเกสตัลท์ ที่เน้น"การรับรู้เป็นส่วนรวมมากกว่าส่วนย่อย" นั้น ได้สรุปเป็นกฎการเรียนรู้ของ ทั้งกลุ่ม ออกเป็น ๔ กฎ เรียกว่ากฎการจัดระเบียบเข้าด้วยกัน (The Laws of Organization) ดังนี้

๑. กฎแห่งความแน่นอนหรือชัดเจน (Law of Pragnanz)

๒. กฎแห่งความคล้ายคลึง (Law of Similarity)

๓. กฎแห่งความใกล้ชิด (Law of Proximity)

๔. กฎแห่งการสิ้นสุด(Law of Closure)

๑. กฎแห่งความแน่นอนหรือชัดเจน (Law of Pragnanz)

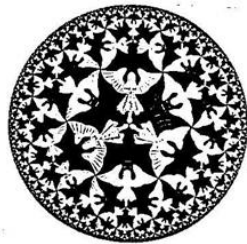
เมื่อต้องการให้มนุษย์เกิดการรับรู้ ในสิ่งเดียวกัน ต้องกำหนดองค์ประกอบขึ้น ๒ ส่วน คือ

- ภาพหรือข้อมูลที่ต้องการให้สนใจ เพื่อเกิดการเรียนรู้ในขณะนั้น (Figure)

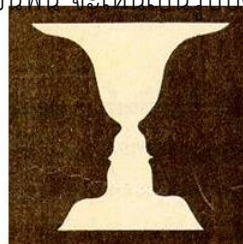
- ส่วนประกอบหรือพื้นฐานของการรับรู้ (Background or Ground) เป็นสิ่งแวดล้อม

ที่ประกอบอยู่ในการเรียนรู้นั้นๆแต่ผู้สอนยังมิต้องการให้ผู้เรียนสนใจในขณะนั้น ปรากฏว่า วิธีการแก้ปัญหา โดยกำหนด Figure และ Background ของเกสตัลท์ได้ผลเป็นที่น่าพอใจ เพราะสามารถทำให้มนุษย์เกิดการเรียนรู้ด้วยการรับรู้ได้อย่างเดียวกันได้

บางครั้ง Figure อาจเปลี่ยนเป็น Ground และ Ground อาจเปลี่ยนเป็น Figure ก็ได้

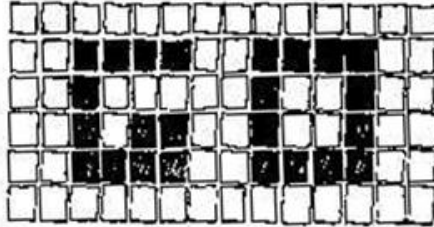
ตัวอย่าง ๑ ถ้ามองสีดำเป็นภาพสีขาวเป็นพื้น จะเห็นเป็นรูปเงา แต่ถ้ามองสีขาวเป็นภาพสีดำเป็นพื้น จะเห็นเป็นรูปนางฟ้า

ตัวอย่าง ๒ ถ้าดูสีขาวเป็นภาพ สีดำเป็นพื้นก็จะเป็นรูปพาน แต่ถ้าดูสีดำเป็นภาพ สีขาวเป็นพื้นก็อาจจะเห็นเป็นรูปคน ๒ คน หันหน้าเข้าหากัน

๒. กฎแห่งความคล้ายคลึง (Law of Similarity)

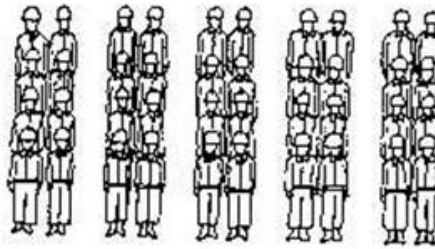
กฎนี้เป็นกฎที่ Max Wertheimer ตั้งขึ้นในปี ค.ศ. ๑๙๒๓ โดยใช้เป็นหลักการในการวางรูปกลุ่มของการรับรู้ เช่น กลุ่มของ เส้น หรือสี ที่คล้ายคลึงกัน หมายถึงสิ่งเร้าใด ๆ ก็ตาม ที่มีรูปร่าง ขนาด หรือสี ที่คล้ายกันคนเราจะรับรู้ว่าเป็นสิ่งเดียวกันหรือพวกเดียวกัน ตัวอย่าง ๑

จะเห็นว่า รูปสี่เหลี่ยมเล็ก ๆ แต่ละรูป ที่มีสีเข้ม เป็นพวกเดียวกัน

๓. กฎแห่งความใกล้ชิด (Law of Proximity)

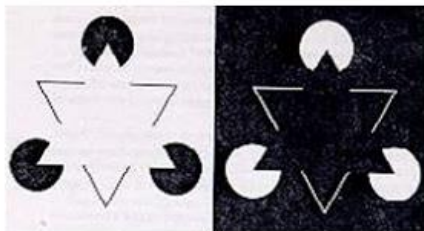
สาระสำคัญของกฎนี้มีอยู่ว่า ถ้าสิ่งใดหรือสถานการณ์ใดที่เกิดขึ้นในเวลาต่อเนื่องกัน หรือในเวลาเดียวกัน อินทรีย์จะเรียนรู้ว่าเป็นเหตุและผลกัน หรือสิ่งเร้าใดๆที่อยู่ใกล้ชิดกัน มนุษย์มีแนวโน้มที่จะรับรู้สิ่งต่างๆที่อยู่ใกล้ชิดกันเป็นพวกเดียวกัน หมวดยุคเดียวกัน ตัวอย่าง ๑

จากภาพจะเห็นว่า มีทหารเป็น ๕ Columns

๔. กฎแห่งการสิ้นสุด (Law of Closure)

สาระสำคัญของกฎนี้มีอยู่ว่า "แม้ว่าสถานการณ์หรือปัญหาจะไม่สมบูรณ์ อินทรีย์ก็จะเกิดการเรียนรู้ ได้จากประสบการณ์เดิมต่อสถานการณ์นั้น" ตัวอย่าง ๑

เส้นต่างๆ ไม่จำเป็นต้องลากไปจนสุด หรือบรรจบกันแต่เมื่อสายตามองก็พอจะเดาได้ว่าน่าจะเป็นรูปอะไร

การทดลองกลุ่มเกสตัลท์ เพื่อที่จะได้เข้าใจวิธีการแนวคิดของนักจิตวิทยา กลุ่มนี้เกี่ยวกับการเรียนรู้ด้วยการหยั่งเห็น ซึ่งจะยกตัวอย่างการทดลองของโคล์เลอร์ ระหว่างปี ค.ศ. 1913-1917 ซึ่งทดลองกับลิงชิมแปนซี ซึ่งการทดลองครั้งแรกเป็นการทดลองในเยอรมัน แต่ต่อมาเข้าได้ย้ายมาตั้งถิ่นฐานที่อเมริกา การทดลองส่วนใหญ่ระยะหลังจึงเกิดขึ้นในห้องปฏิบัติการในประเทศอเมริกา

๕.๕.๓ ขั้นตอนการทดลอง

การทดลองของเขาครั้งแรกมีจุดประสงค์เพราะไม่เห็นด้วยกับทฤษฎีการเรียนรู้ของธอร์นไคด์ ที่กล่าว สัตว์โลกทั่วไปทำอะไรไม่มีแบบแผนหรือระเบียบวิธีใดๆ การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นเป็นการเดาสุ่ม หรือการลองถูกลองผิด โดยมีการเสริมกำลังเป็นรางวัล เช่น อาหารเป็นแรงจูงใจที่ผลักดันให้เกิด การเรียนรู้ โดยไม่มีกระบวนการแก้ปัญหาโดยใช้ปัญญา

โคลเลอร์ได้สังเกตและศึกษาเกี่ยวกับปัญหาเหล่านี้ เพราะมีความเชื่อว่าในสถานการณ์หนึ่ง ถ้ามีเครื่องมือเครื่องใช้อุปกรณ์ในการแก้ปัญหาและปฏิบัติการพร้อม สัตว์และคนสามารถแก้ปัญหาได้ โดยการหยั่งเห็นโดยการมองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งต่างๆ ที่มีอยู่ เมื่อสัตว์ได้เรียนรู้การแก้ปัญหา โดยการหยั่งเห็นและเห็นช่องทางในสิ่งนั้นได้แล้ว การกระทำครั้งต่อไปจะสามารถแก้ปัญหาพฤติกรรม ที่ยากขึ้นไปเรื่อย ๆ และสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

โคลเลอร์ได้ทดลองโดยการชั่งลิงชิมแปนซี ตัวหนึ่งไว้ในกรงที่ใหญ่พอที่ลิงจะอยู่ได้ภายในกรง มีไม้หลายท่อน มีลักษณะสั้นยาวต่างกันวางอยู่ นอกกรงเขาได้แขวนกล้วยไว้หวีหนึ่งเกินกว่าที่ลิง จะเอื้อมหยิบได้การใช้ท่อนไม้เหล่านั้น บางท่อนก็สั้นเกินไปสอยกล้วยไม่ถึงเหมือนกันมีบางท่อนยาว พอที่จะสอยได้ ในขั้นแรกลิงชิมแปนซีพยายามใช้มือเอื้อมหยิบกล้วยแต่ไม่สำเร็จแม้ว่าจะได้ลองทำหลาย ครั้งเป็นเวลานานมันก็หันไปมองรอบรอบกรง เขย่ากรง ส่งเสียงร้อง ปีนป่ายและทำทุกอย่างที่จะช่วยให้ ได้กินกล้วย แต่เมื่อไม่ได้ผลไม่สามารถแก้ปัญหาได้มันหันมาลองจับไม้เล่นแบะใช้ไม้สั้นสอยกล้วยแต่เมื่อ ไม่ได้ผล ไม่สามารถจะแก้ปัญหาได้ มันหันมาลองจับไม้สั้นอื่นเล่น และใช้ไม้สั้นสอยกล้วย การกระทำ เกิดขึ้นเร็วและสมบูรณ์ ไม่ได้ค่อยเป็นค่อยไปอย่างช้าๆ เลยในที่สุดมันก็สามารถใช้ไม้สอยกล้วยมากินได้

วิธีการที่ลิงใช้แก้ปัญหานี้ โคลเลอร์เรียกพฤติกรรมนี้ว่าการหยั่งเห็น เป็นการมองเห็น ช่องทางในการแก้ปัญหาโดยลิงชิมแปนซีได้มีการรับรู้ในความสัมพันธ์ระหว่างไม้สอย กล้วยที่แขวนอยู่ ข้างนอกกรงและสามารถใช้ไม้สั้นสอยกล้วยได้เป็นการนำไปสู่เป้าหมาย

๕.๕.๔ กระบวนการแก้ปัญหา

กระบวนการแก้ปัญหาของลิงชิมแปนซีมีดังนี้

- วิธีการแก้ปัญหาโดยการหลังเห็นจะเกิดขึ้นทันทีทันใดเหมือนความกระฉับกระเฉงในใจ
- การเรียนรู้การหยั่งเห็นเป็นการที่ผู้เรียนมองเห็นรับรู้ความสัมพันธ์ของเหตุการณ์

ไม่ใช่เป็นการตอบสนองของสิ่งเร้าเพียงอย่างเดียว

- ความรู้เดิมของผู้เรียน ประสบการณ์ของผู้เรียนมีส่วนที่จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการหยั่ง เห็นในเหตุการณ์ที่ประกอบขึ้นเป็นปัญหาและช่วยให้ การหยั่งเห็นเกิดขึ้นเร็ว

๕.๕.๕ การนำทฤษฎีประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอน

การนำทฤษฎีประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอน นักจิตวิทยากลุ่มนี้คิดว่า ในการเรียนรู้ของคนเรา เป็นการเรียนรู้ด้วยการหยั่งเห็นซึ่งเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว และคิดว่าอะไรเป็นอย่างไร ปัญหาที่แจ่มชัดขึ้น เอง เนื่องจากการเห็นความสัมพันธ์ของส่วนต่างๆ ของปัญหามีหลายอย่างที่มีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ด้วย การหยั่งเห็นดังนี้

- การหยั่งเห็นจะขึ้นอยู่กับการจัดสภาพที่เป็นปัญหา ประสบการณ์เดิมแม้จะมีความหมาย ต่อการเรียนรู้ แต่การหยั่งเห็นนั้นให้เป็นระเบียบ และสามารถจัดส่วนของสถานการณ์นั้นให้เป็นระเบียบ มองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น

- เมื่อสามารถแก้ปัญหาได้ครั้งหนึ่ง คราวต่อไปเมื่อเกิดปัญหาขึ้นอีกผู้เรียนก็จะสามารถนำ วิธีการนั้นมาใช้ในทันทีโดยไม่ต้องเสียเวลาพิจารณาใหม่

- เมื่อค้นพบคู่ทางในการแก้ปัญหาครั้งก่อนแล้วก็อาจนำมาดัดแปลงใช้กับสถานการณ์ใหม่ และรู้จักการมองปัญหา เป็นส่วนเป็นตอนและเรียนรู้ความสัมพันธ์ของสิ่งต่างๆได้

๕.๖ แนวคิดของ เจโรม บรูเนอร์

เจโรม บรูเนอร์ เกิดในเมืองนิวยอร์ก ในปี ค.ศ. 1915 เป็นนักการศึกษา และนักจิตวิทยาชาวอเมริกัน ซึ่งผลงานส่วนใหญ่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับผลงานของเปียเจต์บรูเนอร์มีความสนใจในเรื่องพัฒนาการการเรียนรู้ของเด็ก

๕.๖.๑ หลักแนวคิด

บรูเนอร์มีความเชื่อว่า “ การเรียนรู้เป็นกระบวนการทางสังคมที่ผู้เรียนจะต้องลงมือปฏิบัติ และสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเองทั้งนี้โดยมีพื้นฐานอยู่บนประสบการณ์หรือความรู้เดิม ”

ขั้นที่ ๑ Enactive representation (การแสดงความคิดด้วยการกระทำ) แรกเกิด – ๒ ขวบ ในวัยนี้ เด็กจะมีการพัฒนาการทางสติปัญญา โดยใช้การกระทำเป็นการเรียนรู้หรือเรียกว่า Enactive mode เด็กจะใช้การสัมผัส เช่น จับต้องด้วยมือ ผลัก ดึง สิ่งที่สำคัญเด็กจะต้องลงมือกระโดดด้วยตนเอง เช่น การเลียนแบบ หรือการลงมือกระทำกับวัตถุสิ่งของต่างกับผู้ใหญ่ที่จะใช้ทักษะที่ซับซ้อน เช่น ชี้อักษรยาน ว่ายน้ำ เป็นต้น

ขั้นที่ ๒ Iconic representation (ขั้นการคิดเริ่มจากสิ่งที่มองเห็น) ในพัฒนาทางขั้นนี้จะเป็นการใช้ความคิด เด็กสามารถถ่ายทอดประสบการณ์ต่างๆที่เกิดจากการมองเห็น การสัมผัส โดยการนิยามรูปภาพ การสร้างจินตนาการ พัฒนาการนี้จะเพิ่มขึ้นตามอายุของเด็กยิ่งโตขึ้นก็ยิ่งสร้างจินตนาการได้มากขึ้น การเรียนรู้ในขั้นนี้เรียกว่า Iconic mode เด็กจะสามารถเรียนรู้โดยใช้ภาพแทนการสัมผัสของจริงบรูเนอร์ได้เสนอแนะ ให้นำโสตทัศนวัสดุมาใช้ในการสอน เช่น บัตรคำ ภาพนิ่ง เพื่อที่จะช่วยเสริมสร้างจินตนาการให้กับเด็ก

ขั้นที่ ๓ Symbolic representation (ขั้นการคิดโดยใช้สัญลักษณ์หรือภาษา) ในพัฒนาการทางขั้นนี้ บรูเนอร์ถือว่าเป็นการพัฒนาการขั้นสูงสุดของความรู้ความเข้าใจ เช่น การคิดเชิงเหตุผล หรือการแก้ปัญหา วิธีการเรียนรู้ขั้นนี้เรียกว่า Symbolic mode ซึ่งผู้เรียนจะใช้ในการเรียนได้เมื่อมีความเข้าใจในสิ่งที่เป็นนามธรรม

๕.๖.๒ แนวคิดของบรูเนอร์ที่มีอิทธิพลต่อการศึกษา

ขั้นพัฒนาการต่างๆที่บรูเนอร์เสนอไว้ได้นำไปสู่แนวความคิดในการจัดการศึกษาในระดับต่างๆ ดังนี้

- ระดับอนุบาลและระดับประถมต้น
- ระดับประถมปลาย
- ระดับมัธยมศึกษา
- ระดับอนุบาลและระดับประถมต้น

๕.๖.๓ แนวทางในการจัดการเรียนการสอน

บรูเนอร์ได้กล่าวถึงทฤษฎีในการจัดการเรียนการสอนว่าควรประกอบด้วยลักษณะสำคัญ ๔ ประการ คือ

๑. ผู้เรียนต้องมีแรงจูงใจภายใน มีความอยากรู้ อยากเห็นสิ่งต่างๆรอบตัว
๒. โครงสร้างของบทเรียนซึ่งต้องจัดให้เหมาะสมกับผู้เรียน

๓. การจัดลำดับความยาก-ง่ายของบทเรียนโดยคำนึงถึงพัฒนาการทางสติปัญญาของผู้เรียน
๔. การเสริมแรงของผู้เรียน

สรุป

บรูเนอร์มีความเห็นว่าคนทุกคนจะมีพัฒนาการทางความรู้ความเข้าใจโดยผ่านกระบวนการที่เรียกว่า acting, imaging และ symbolizing เป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องไปตลอดชีวิตมิใช่จะเกิดขึ้นเพียงช่วงใดช่วงหนึ่งในระยะแรกของชีวิตเท่านั้น

๕.๗ หลักการเรียนรู้ของธอร์นไดค์

เอ็ดเวิร์ด ลี ธอร์นไดค์ (Edward Lee Thorndike) เป็นนักจิตวิทยาชาวอเมริกา เกิด วันที่ 31 สิงหาคม ค.ศ.1814 ที่เมืองวิลเลียมเบอร์รี่ รัฐแมสซาชูเซต และสิ้นชีวิตวันที่ 9 สิงหาคม ค.ศ.1949 ที่เมืองมอนท์โร รัฐนิวเจอร์ซีย์

หลักการเรียนรู้ ทฤษฎีสัมพันธเชื่อมโยง กล่าวถึง การเชื่อมโยงระหว่างสิ่งเร้ากับการตอบสนอง โดยมีหลักพื้นฐานว่า การเรียนรู้เกิดจากการเชื่อมโยงระหว่างสิ่งเร้ากับการตอบสนองที่มักจะออกมาในรูปแบบต่างๆ หลายรูปแบบ โดยการลองถูกลองผิด จนกว่าจะพบรูปแบบที่ดีและเหมาะสมที่สุด

ธอร์นไดค์ เขาได้เริ่มการทดลองเมื่อปี ค.ศ.1898 เกี่ยวกับการใช้หีบกล (Puzzie-box) เขาทดลองการเรียนรู้จนมีชื่อเสียง

๕.๗.๑ การทดลองใช้หีบกล

การทดลอง ในการทดลอง ธอร์นไดค์ได้นำแมวไปขังไว้ในกรงที่สร้างขึ้น แล้วนำปลาไปวางล่อไว้นอกกรงให้ห่างพอประมาณ โดยให้แมวไม่สามารถยื่นเท้าไปเหยียบได้ จากการสังเกต พบว่าแมวพยายามใช้วิธีการต่างๆ เพื่อจะออกไปจากกรง จนกระทั่งเท้าของมันไปเหยียบถูกคันไม้โดยบังเอิญ ทำให้ประตูเปิดออก หลังจากนั้น แมวก็ใช้เวลาในการเปิดกรงได้เร็วขึ้น

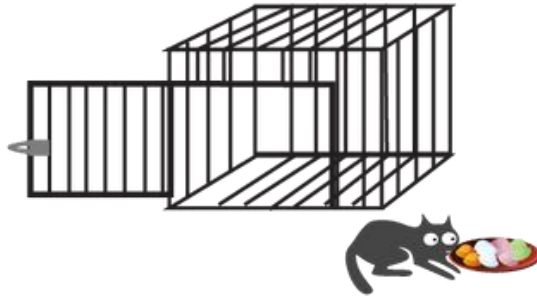
จากการทดลอง ธอร์นไดค์อธิบายว่า การตอบสนองซึ่งแมวแสดงออกมาเพื่อแก้ปัญหา เป็นการตอบสนองแบบลองผิดลองถูก การที่แมวสามารถเปิดกรงได้เร็วขึ้น ในช่วงหลังแสดงว่า แมวเกิดการสร้างพันธะหรือตัวเชื่อมขึ้นระหว่างคันไม้กับการกดคันไม้

ชอร์นโดคี้ได้จับแมวกที่กำลังหิวในไว้ในกรงมีสลักปิดไว้
และนำจานอาหารวางไว้นอกกรง

แมวจะเดินไป เดินมาในกล่อง พยายามหาทางออกข้างนอก
เพื่อไปกินอาหาร ในขณะที่นั้นก็บังเอิญไปจับลูกสลัก

และสามารถเปิดประตูออกมากินอาหารได้

๑.กฎแห่งความพร้อม (law of readiness) การเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ดี ถ้าผู้เรียนมีความพร้อมทั้งทางร่างกายและจิตใจ

ก. กฎแห่งความพร้อม กฎข้อนี้มีใจความสรุปว่า

- เมื่อบุคคลพร้อมที่จะทำแล้วได้ทำ เขาย่อมเกิดความพอใจ
- เมื่อบุคคลพร้อมที่จะทำแล้วไม่ได้ทำ เขาย่อมเกิดความไม่พอใจ
- เมื่อบุคคลไม่พร้อมที่จะทำแต่เขาต้องทำ เขาย่อมเกิดความไม่พอใจ

๒.กฎแห่งการฝึกหัด (law of exercise) การฝึกหัดหรือกระทำบ่อยๆ ด้วยความเข้าใจจะทำให้การเรียนรู้นั้นคงถาวร ถ้าไม่ได้กระทำซ้ำบ่อยๆ การเรียนรู้จะไม่คงถาวร และในที่สุดอาจจะลืมได้กฎการเรียนรู้

ข. กฎแห่งการฝึกหัด แบ่งเป็น ๒ กฎย่อย คือ

- กฎแห่งการได้ใช้ (Law of Use) มีใจความว่าพันธะหรือตัวเชื่อมระหว่างสิ่งเร้าและการตอบสนองจะเข้มแข็งขึ้นเมื่อได้ทำบ่อยๆ
- กฎแห่งการไม่ได้ใช้ (Law of Disuse) มีใจความว่าพันธะหรือตัวเชื่อมระหว่างสิ่งเร้าและการตอบสนองจะอ่อนกำลังลง เมื่อไม่ได้กระทำอย่างต่อเนื่องมีการขาดตอนหรือ ไม่ได้ทำบ่อยๆ

๓.กฎแห่งผลที่พึงพอใจ (law of effect) เมื่อบุคคลได้รับผลที่พึงพอใจย่อมอยากจะเรียนรู้ต่อไป แต่ถ้าได้รับผลที่ไม่พึงพอใจ จะไม่ยอมการเรียนรู้ ดังนั้น การได้รับผลที่พึงพอใจ จึงเป็นปัจจัยสำคัญในการเรียนรู้

กฎข้อนี้ นับว่าเป็นกฎที่สำคัญและได้รับความสนใจจาก ธอร์นไคต์ มากที่สุด กฎนี้มีใจความว่า พันธะหรือตัวเชื่อมระหว่างสิ่งเร้าและการตอบสนองจะเข้มแข็งหรืออ่อนกำลัง ย่อมขึ้นอยู่กับผลต่อเนื่อง หลังจากที่ได้ตอบสนองไปแล้วรางวัล จะมีผลให้พันธะสิ่งเร้าและการตอบสนองเข้มแข็งขึ้น ส่วนการทำโทษนั้นจะไม่มีผลใดๆ ต่อความเข้มแข็งหรือการอ่อนกำลังของพันธะระหว่างสิ่งเร้าและการตอบสนอง นอกจากกฎการเรียนรู้ที่สำคัญๆ ทั้ง ๓ กฎ นี้ แล้วธอร์นไคต์ ยังได้ตั้งกฎการเรียนรู้ย่อย อีก ๕ กฎ คือ

๑. การตอบสนองมากรูป (Law of multiple response)
๒. การตั้งจุดมุ่งหมาย (Law of Set or Attitude)
๓. การเลือกการตอบสนอง (Law of Partial Activity)
๔. การนำความรู้เดิมไปใช้แก้ปัญหาใหม่ (Law of Assimilation or Analogy)
๕. การย้ายความสัมพันธ์ (Law of Set or Associative Shifting)

๕.๗.๒ การประยุกต์ทฤษฎีของธอร์นไคต์

๑. ธอร์นไคต์ในฐานะนักจิตวิทยาการศึกษา เข้าได้ให้ความสนใจในปัญหาการปรับปรุง การเรียนการสอนของผู้เรียนในโรงเรียน เขาเห็นว่า ผู้เรียนต้องให้ความสนใจในสิ่งที่เรียน ความสนใจจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อครูจัดเนื้อหาที่ผู้เรียนมองเห็นว่ามีความสำคัญต่อตัวเขา

๒. ผู้สอนควรจะสอนเด็กเมื่อผู้เรียนมีความพร้อมที่เรียน ผู้เรียนต้องมีวุฒิภาวะเพียงพอที่จะเรียนและไม่ตกอยู่ในสภาวะบางอย่าง เช่น เหนื่อย ว่างนอน เป็นต้น

๓. ผู้สอนควรจัดให้ผู้เรียนได้มีโอกาสฝึกฝนและทบทวนในสิ่งที่เรียนไปแล้วในเวลาอันเหมาะสม

๔. ผู้สอนควรจัดให้ผู้เรียนได้รับความพึงพอใจและประสบผลสำเร็จในการทำกิจกรรม เพื่อเป็นแรงจูงใจต่อตัวเองในการทำกิจกรรมต่อไป

๕.๘ แนวคิดของสกินเนอร์

Skinner มีความคิดว่าทฤษฎีการวางเงื่อนไขแบบคลาสสิกนั้นจำกัดอยู่กับพฤติกรรมการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นเป็นจำนวนน้อยของมนุษย์พฤติกรรมส่วนใหญ่แล้วมนุษย์จะเป็นผู้ลงมือปฏิบัติเองไม่ใช่เกิดจากการจับคู่ระหว่างสิ่งเร้าใหม่กับสิ่งเร้าเก่า

Skinner ได้เสนอความคิดโดยจำแนกทฤษฎีทางพฤติกรรมออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. พฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้แบบ Type S
-มีสิ่งเร้าเป็นตัวกำหนดหรือดึงออกมา
๒. พฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้แบบ Type R
-พฤติกรรมหรือการตอบสนองขึ้นอยู่กับเสริมแรง

Skinner ได้สร้างกล่องขึ้นมา มีชื่อเรียกว่า Skinner Box กล่องนี้เป็นกล่องสี่เหลี่ยมมีคานหรือลิ้นบังคับให้อาหารตกลงมาในจาน เหนือคานจะมีหลอดไฟติดอยู่ เมื่อกคานไฟจะสว่างและอาหารจะหล่นลงมา Skinner Box นานกไปใส่ไว้ในกล่อง และโดยบังเอิญนกเคลื่อนไหวไปถูกคานอาหารก็หล่นลงมา

๕.๘.๑ การเสริมแรง(Reinforcement)

การทำให้ผู้ทำพฤติกรรมเกิดความพึงพอใจเมื่อทำพฤติกรรมใดพฤติกรรมหนึ่งแล้ว เพื่อให้ทำพฤติกรรมนั้นซ้ำๆการเสริมแรงแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท

๑.การเสริมแรงทางบวก(Positive Reinforcement)

๒.การเสริมแรงทางลบ(Negative Reinforcement)

๕.๘.๒ การเสริมแรงแบ่งเป็น ๒ ลักษณะ คือ

๑.การเสริมแรงอย่างต่อเนื่อง(Continuous Reinforcement)

๒.การเสริมแรงเป็นครั้งคราว (Intermittent Reinforcement)

๕.๘.๓ การกำหนดการเสริมแรงตามเวลา (Interval schedule)

๑.กำหนดเวลาที่แน่นอน(Fixed Interval Schedules)

๒.กำหนดเวลาที่ไม่แน่นอน(Variable Interval Schedules)

ตัวอย่างตารางการให้การเสริมแรง

ตารางการเสริมแรง	ลักษณะ	ตัวอย่าง
การเสริมแรงทุกครั้ง (Continuous)	เป็นการเสริมแรงทุกครั้งที่ แสดงพฤติกรรม	ทุกครั้งที่เปิดโทรทัศน์แล้ว เห็นภาพ
การเสริมแรงความถี่เวลาที่ แน่นอน (Fixed - Interval)	ให้การเสริมแรงตามเวลาที่ กำหนด	ทุก ๆ สัปดาห์ผู้สอนจะทำ การทดสอบ
การเสริมแรงตามช่วงเวลา ที่ไม่แน่นอน (Variable - Interval)	ให้การเสริมแรงตามระยะเวลา ที่ไม่แน่นอน	ผู้สอนสุ่มทดสอบตามช่วงเวลา ที่ต้องการ
การเสริมแรงตามจำนวนครั้ง ของการตอบสนองที่แน่นอน (Fixed - Ratio)	ให้การเสริมแรงโดยดูจาก จำนวนครั้งของการตอบสนอง ที่ถูกต้องด้วยอัตราที่แน่นอน	การจ่ายค่าแรงตามจำนวน ครั้งที่ขายของได้
การเสริมแรงตามจำนวนครั้ง ของการตอบสนองที่ไม่แน่นอน (Variable - Ratio)	ให้การเสริมแรงตามจำนวนครั้ง ของการตอบสนองแบบไม่แน่นอน	การได้รับรางวัลจากเครื่อง เล่นสล็อตมาซิ่น

สกินเนอร์ (B.F. Skinner) ได้กำหนดการวางเงื่อนไขการกระทำ ซึ่งเป็นเทคนิคที่ใช้กันมากในปัจจุบัน โดยวิธีการวางเงื่อนไขจะใช้การเสริมแรง โดยทดลองกับสัตว์ในห้องปฏิบัติการและค้นคว้าจนพบว่าใช้ได้ดีกับมนุษย์

๕.๘.๔ หลักการวางเงื่อนไขผลกรรม (Operant Conditioning)

มีแนวคิดว่าการกระทำใด ๆ (Operant) ย่อมก่อให้เกิดผลกรรม (Consequence หรือ Effect)

การเรียนรู้เงื่อนไขผลกรรมนี้ต้องการให้เกิดพฤติกรรมโดยใช้ผลกรรมเป็นตัวควบคุม การเรียนรู้เงื่อนไขผลกรรมนี้ต้องการให้เกิดพฤติกรรมโดยใช้ผลกรรมเป็นตัวควบคุม ผลกรรมที่เกิดขึ้น

- ถ้าเป็นผลกรรมที่ต้องการ เป็นผลกรรมเชิงบวก เรียก การเสริมแรง

- ถ้าเป็นผลกรรมที่ไม่ต้องการ เป็นผลกรรมเชิงลบ เรียกว่า การลงโทษ

การเสริมแรง หมายถึง การทำให้มีพฤติกรรมเพิ่มขึ้นอันเนื่องจากผลกรรม ได้แก่

- เสริมแรงทางบวก เช่น ทำงานเสร็จแล้วแม่ให้ดูโทรทัศน์

- เสริมแรงทางเชิงลบ เช่น การขึ้นสะพานลอยเพื่อพ้นจากการถูกจับ

การลงโทษ หมายถึง การให้ผลกรรมที่ไม่ต้องการ หรือ ถอดถอนสิ่งที่ต้องการแล้วทำให้พฤติกรรมลดลงได้แก่

- การลงโทษทางบวก เช่น เด็กส่งเสียงดัง แล้วถูกดุ
- การลงโทษทางลบ เช่น ทำการบ้านไม่เสร็จแล้วแม่ไม่ให้ไปเล่นเกมส์

๕.๙ แนวคิดของอีริกสัน

อีริกสัน เป็นลูกศิษย์ของ فروยด์ ได้สร้างทฤษฎีขึ้นในแนวทางการคิดของ فروยด์ แต่ได้เน้นความสำคัญทางด้านสังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมด้านจิตใจ (Psychological Environment) ว่า มีบทบาทในพัฒนาการบุคลิกภาพมาก ความคิดของอีริกสันต่างกับ فروยด์หลายประการ เป็นต้นว่า เห็นความสำคัญของ Ego มากกว่า Id และถือว่าพัฒนาการของคนไม่ได้จบแค่วัยรุ่น แต่ต่อไปจนกระทั่ง วาระสุดท้ายของชีวิต คือ วัยชรา และตอนที่ยังมีชีวิตอยู่ บุคลิกภาพของคนก็เปลี่ยนไปเรื่อยๆ

๕.๙.๑ แนวคิด

แต่ละคนจะมีประสบการณ์กับวิกฤตภายในเชื่อมโยงกับแต่ละขั้นของชีวิต(จิตวิทยาสังคม) ๘ ครั้ง ซึ่งในสามขั้นแรกถือเป็นช่วงที่สำคัญที่สุดซึ่งเกิดในช่วงปฐมวัย คือ ขั้นที่ ๑ การเชื่อใจ-การไม่เชื่อใจ ขั้นที่ ๒ การเป็นตัวของตัวเอง-ความละอายใจและความสงสัย ขั้นที่ ๓ การคิดริเริ่ม-การรู้สึกผิด ทฤษฎีจิตสังคม (Psychological Theory) ได้แบ่งพัฒนาทางบุคลิกภาพออกเป็น ๘ ขั้น คือ

ขั้นที่ ๑ ความไว้วางใจ – ความไม่ไว้วางใจ (Trust - Mistrust)

เป็นขั้นในวัยทารก อีริควันถือว่าเป็นรากฐานที่สำคัญของพัฒนาการในวัยต่อไป เด็กวัยทารก จำเป็น จะต้องเป็นผู้เลี้ยงดูเพราะช่วยตนเองไม่ได้ ผู้เลี้ยงดูจะต้องเอาใจใส่เด็ก ถึงเวลาให้นมก็ควรจะให้ และปลด เปลื้องความเดือดร้อน ไม่สบายของทารกอันเนื่องมาจากการขับถ่าย เป็นต้น

ขั้นที่ ๒ ความเป็นตัวของตัวเองอย่างอิสระ – ความสงสัยไม่แน่ใจตัวเอง (Autonomous - Shame and Doubt)

อยู่ในวัยอายุ ๒-๓ ปี วัยนี้เป็นวัยที่เริ่มเดินได้สามารถที่จะพูดได้และความเจริญเติบโตของร่างกายช่วยให้เด็กมีความอิสระพึ่งตัวเองได้ และมีความอยากรู้อยากเห็น อยากรับต้องสิ่งของต่างๆ เพื่อต้องการสำรวจว่าคืออะไร เด็กเริ่มที่อยากเป็นอิสระ เป็นตัวของตัวเอง

ขั้นที่ ๓ การเป็นผู้คิดริเริ่ม – การรู้สึกผิด (Initiative - Guilt)

วัยเด็กอายุประมาณ ๓-๕ ปี อีริกสันเรียกวัยนี้ว่าเป็นวัยที่เด็กมีความคิดริเริ่มอยากจะทำอะไรด้วยตนเองจากจินตนาการของตนเอง การเล่นสำคัญมากสำหรับวัยนี้เพราะเด็กจะได้ทดลองทำสิ่งต่างๆ จะสนุกจากการสมมติของต่างๆ เป็นของจริง เช่น อาจจะใช้ลังกระดาษเป็นรถยนต์ ขับรถยนต์เหมือนผู้ใหญ่

ขั้นที่ ๔ ความต้องการที่จะทำกิจกรรมอยู่เสมอ – ความรู้สึกด้อย (Industry- Inferiority)

อีริกสันใช้คำว่า Industry กับเด็กอายุประมาณ ๖-๑๒ ปี เนื่องจากเด็กวัยนี้มีพัฒนาการด้านสติปัญญาและทางด้านร่างกาย อยู่ในขั้นที่มีความต้องการที่จะอะไรอยู่เมื่อไม่เคยว่าง

ขั้นที่ ๕ อัตภาพหรือการรู้จักว่าตนเองเป็นเอกลักษณ์ – การไม่รู้จักรักตนเองหรือสับสนในบทบาทใน สังคม (Ego Identity vs Role Confusion)

อีริกสันกล่าวว่า เด็กในวัยนี้ที่มีอายุระหว่าง ๑๒-๑๘ ปี จะรู้สึกตนเองว่า มีความเจริญเติบโต โดยเฉพาะทางด้านร่างกายเหมือนกับผู้ใหญ่ทุกอย่าง ร่างกายเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว มีการเปลี่ยนแปลงทางเพศทั้งหญิงและชาย เด็กวัยรุ่นจะมีความรู้สึกในเรื่องเพศและบางคนเป็นกังวลต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

ขั้นที่ ๖ ความใกล้ชิดผูกพัน – ความอ้างว้างตัวคนเดียว (Intimacy vs Isolation) วัยนี้เป็นวัยผู้ใหญ่ระยะต้น (Young Adulthood)

เป็นวัยที่ทั้งชายและหญิงเริ่มที่จะรู้จักตนเองว่ามีจุดมุ่งหมายในชีวิตอย่างไร เป็นวัยที่พร้อมที่จะมีความสัมพันธ์กับเพื่อนต่างเพศในฐานะเพื่อนสนิทที่จะเสียสละให้กันและกัน รวมทั้งสามารถยินยอมเห็นใจซึ่งกันและกันโดยไม่เห็นแก่ตัวเลย และมีความคิดตั้งตนเป็นหลักฐานหรือคิดสนใจที่จะแต่งงานมีบ้านของตนเอง

ขั้นที่ ๗ ความเป็นห่วงชนรุ่นหลัง – ความคิดถึงแต่ตนเอง (Generativity -Stagnation)

อีริควันอธิบายคำว่า Generativity ว่าเป็นวัยที่เป็นห่วงเพื่อนร่วมโลกโดยทั่วไป หรือเป็นห่วงเยาวชน รุ่นหลัง อยากรจะให้ความรู้ สอนคนรุ่นหลังต่อไป คนที่แต่งงานมีบุตรก็สอนลูกหลายคนที่ไม่แต่งงาน ถ้าเป็นครูก็สอนลูกศิษย์ ถ้าเป็นนายก็สอนลูกน้อง หรือช่วยทำงานทางด้านศาสนา เพื่อที่จะปลูกฝังให้ คนรุ่นหลังเป็นคนดีต่อไป

ขั้นที่ ๘ ความพอใจในตนเอง – ความสิ้นหวังและความไม่พอใจในตนเอง (Ego Integrity - Despair)

วัยนี้เป็นระยะบั้นปลายของชีวิต ฉะนั้น บุคลิกภาพของคนวัยนี้มักจะเป็นผลรวมของวัย ๗ วัยที่ผ่านมาผู้มีอาวุโสบางท่านยอมรับว่าได้มีชีวิตที่ดีและได้ทำดีที่สุด ยอมรับว่าตอนนี้แก่แล้วและมีชีวิตอยู่อย่างมีความสุข จะเป็นนายของตนเองและมีความพอใจในสภาพชีวิตของตน ไม่กลัวความตายพร้อมที่จะตายยอมรับว่าคนเราเกิดมาแล้วก็ต้องตาย

๕.๑๐ ทฤษฎีการวางเงื่อนไขแบบคลาสสิกของพาฟลอฟ (Classical Conditioning Theory)

การทดลองโดยสุนัขกระดิ่งก่อนที่จะเอาอาหาร (ผงเนื้อ) ให้แก่สุนัข เวลาระหว่างการสุนัขกระดิ่งและการให้ผงเนื้อแก่สุนัขต้องเป็นเวลาที่กระชั้นชิดมากประมาณ .๒๕ ถึง .๕๐ วินาทีทำซ้ำควบคู่กันหลายครั้ง และในที่สุดหยุดให้อาหารเพียงแต่สุนัขกระดิ่งก็ปรากฏว่าสุนัขก็ยังคมีน้ำลายไหลได้ โดยที่ข้างแก้มของสุนัขติดเครื่องมีวตระดับการไหลของน้ำลายไว้ ปรากฏการณ์เช่นนี้เรียกว่า พฤติกรรมของสุนัขถูกวางเงื่อนไข หรือที่เรียกว่าสุนัขเกิดการเรียนรู้แบบวางเงื่อนไขแบบคลาสสิก

การเรียนรู้ที่เรียกว่า classical conditioning นั้นหมายถึงการเรียนรู้ใดๆก็ตามซึ่งมีลักษณะการเกิดตามลำดับขั้นดังนี้

๑. ผู้เรียนมีการตอบสนองต่อสิ่งเร้าใดสิ่งเร้าหนึ่ง
๒. การเรียนรู้เกิดขึ้นเพราะความใกล้ชิดและการฝึกหัด

สรุป การทดลองที่จัดว่าเป็น classical ได้ให้ concept ใหญ่ๆ ๔ ข้อด้วยกัน ซึ่งถือว่าเป็นหลักสำคัญของ S - R Theory คือ

๑. กฎการสรุปกฎเกณฑ์ทั่วไป(Law of Generalization) หรือการแผ่ขยาย (Generalization)
๒. กฎการจำแนกความแตกต่าง(Law of Discrimination)
๓. กฎความคล้ายคลึงกัน
๔. การจำแนก

๕.๑๐.๑ ทฤษฎีการเรียนรู้แบบการวางเงื่อนไขแบบคลาสสิก (Classic Conditioning Theory)

ทฤษฎีการเรียนรู้แบบการวางเงื่อนไขแบบคลาสสิกนั้น ผู้ริเริ่มตั้งทฤษฎีนี้เป็นคนแรก คือ พาฟลอฟ (Pavlov) ต่อมาภายหลังวัตสัน (Watson) ได้นำเอาแนวคิดของพาฟลอฟไปดัดแปลงแก้ไขให้เหมาะสมยิ่งขึ้น

พาฟลอฟ เชื่อว่า การเรียนรู้ของสิ่งมีชีวิตเกิดจากการวางเงื่อนไข (Conditioning) คือ การตอบสนองหรือการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นนั้นๆต้องมีเงื่อนไขหรือมีการสร้างสถานการณ์ให้เกิดขึ้น

ทฤษฎีการวางเงื่อนไขแบบคลาสสิกของพาฟลอฟ นอกจากจะเป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากการวางเงื่อนไขหรือมีการสร้างสถานการณ์ขึ้นมาแล้ว ยังหมายถึงการสร้างความสัมพันธ์ระหว่าง สิ่งเร้ากับ ปฏิกิริยาตอบสนองอย่างฉับพลัน หรือปฏิกิริยาสะท้อน (Reflex) ซึ่งพาฟลอฟได้อธิบายเรื่องราวการวางเงื่อนไขในแง่ของสิ่งเร้า (Stimulus - S) และการตอบสนอง (Response - R)

การเชื่อมโยงสิ่งเร้าบางอย่างกับการตอบสนองบางอย่างมาตั้งแต่แรกเกิด แล้วพัฒนาขึ้นเรื่อยๆ เมื่อเติบโตขึ้นตามธรรมชาติ โดยสิ่งเร้าที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ เรียกว่า สิ่งเร้าที่ไม่ได้ วางเงื่อนไข (Unconditioned stimulus = UCS) หมายถึง สิ่งเร้าที่มีอยู่ในธรรมชาติ และเมื่อนำมาใช้คู่กับสิ่งเร้าที่วางเงื่อนไขแล้วทำให้เกิดการเรียนรู้หรือตอบสนองจากการวางเงื่อนไขได้ และการตอบสนองที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ เรียกว่า การตอบสนองที่ไม่ได้วางเงื่อนไข (Unconditioned response = UCR) ซึ่งหมายถึง การตอบสนองตามธรรมชาติที่ไม่ต้องมีการบังคับ

จากหลักการข้างต้นสามารถสรุปหลักการการเรียนรู้ของพาฟลอฟเป็นแผนผัง ดังนี้

การวางเงื่อนไขแบบคลาสสิก = สิ่งเร้าที่วางเงื่อนไข + สิ่งเร้าที่ไม่ได้วางเงื่อนไข = การเรียนรู้ในการทดลองของพาฟลอฟนั้น พบว่า

๑. การวางเงื่อนไขแบบคลาสสิก
๒. ช่วงเวลาในการให้สิ่งเร้าที่วางเงื่อนไข และไม่วางเงื่อนไข
- ๓.ถ้ามีการวางเงื่อนไขซ้อนกันหลายๆครั้ง

๕.๑๐.๒ ทฤษฎีการเรียนรู้

๑. พฤติกรรมการตอบสนองของมนุษย์เกิดจากการวางเงื่อนไขที่ตอบสนองต่อความต้องการทางธรรมชาติ

๒. พฤติกรรมการตอบสนองของมนุษย์สามารถเกิดขึ้นได้จากสิ่งเร้าที่เชื่อมโยงกับสิ่งเร้าตามธรรมชาติ

๓. พฤติกรรมการตอบสนองของมนุษย์ที่เกิดจากสิ่งเร้า

๔. พฤติกรรมการตอบสนองของมนุษย์สิ่งเร้าที่เชื่อมโยงกับสิ่งเร้าตามธรรมชาติ

๕. มนุษย์มีแนวโน้มที่จะจำแนกลักษณะของสิ่งเร้าให้แตกต่างกันและเลือกตอบสนองได้ถูกต้อง

๕.๑๐.๓ กฎแห่งการเรียนรู้ของพาฟลอฟ มี ๔ กฎ

- ๑.กฎแห่งการลดภาวะ (Law of extinction)
- ๒.กฎแห่งการฟื้นคืนสภาพ (Law of spontaneous recovery)
- ๓.กฎแห่งสรุปกฎเกณฑ์โดยทั่วไป (Law of generalization)
- ๔.กฎแห่งความแตกต่าง (Law of discrimination)

บทที่ ๖

แนวคิดและกระบวนการเรียนรู้สู่การพัฒนาตนแบบองค์รวม

๖.๑ ความนำ

จากการที่เศรษฐกิจโลกไร้ขอบเขตการค้า เนินงานขององค์การไม่ได้ถูกจำกัด เพียงแต่ในประเทศแต่เพียงอย่างเดียวแต่สามารถ ขยายไปในพื้นที่ต่างๆ ทั่วโลกได้ทำให้เกิดการแข่งขันกันมากองค์การต้องพยายามอยู่รอดโดยการเพิ่มพื้นที่ทางการตลาดให้มากขึ้น ก่อให้เกิดการค้าเสรีในรูปแบบต่างๆ ข้ามพรมแดนระหว่างประเทศเพื่อตอบสนองความต้องการของบุคคลหรือองค์การ^๑ ในขณะเดียวกันองค์การยังได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงต่างๆ นับแต่ความสามารถของเทคโนโลยีสารสนเทศและระบบการให้บริการอินเทอร์เน็ตที่มีขอบเขตการให้บริการทั่วโลกช่วยเพิ่มความสามารถในการ เข้าถึงลูกค้าผู้ขายปัจจัยการผลิตแหล่งเงินทุน หรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้ทุกที่ทั่วโลกการพัฒนากระบวนการขนส่งที่รวดเร็วขึ้น การลดลง ของข้อจำกัดทางการค้าระหว่างประเทศ ความสามารถในการเข้าถึงแหล่งเงินทุนและข้อมูล^๒ ความรับผิดชอบของผู้นำองค์การจึงหันมาให้ความสำคัญในการตอบสนองความต้องการของลูกค้าในระดับท้องถิ่นมากโดยการปรับเปลี่ยนจากการลูกค้าเฉพาะถิ่นมาเป็นลูกค้าระดับโลก เช่น ไก่ทอดเคนทักกี (Kentuckyfried chicken:KFC) เป็นธุรกิจอาหารจานด่วนที่มีต้นกำเนิดมาจากรัฐเคนทักกีสหรัฐอเมริกาซึ่งสามารถขยายธุรกิจมากกว่า ๘๐ สาขาทั่วโลกหรือการที่ภาพยนตร์เรื่อง Crouchingtiger,hidden dragon เป็นภาพยนตร์จีนกำลังภายในเรื่องแรกที่ฮอลลีวูดสร้างโดยร่วมกับทางไต้หวัน โดยทีมงานใช้ชาวเอเชียทั้งหมดและประสบความสำเร็จทั้งในสหรัฐอเมริกาและเอเชียซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงมุมมองของผู้นำในระดับโลกที่มุ่งเน้นการตอบสนองความต้องการของลูกค้าในตลาดระดับโลกที่กว้างขึ้น

สำหรับแนวคิดและกระบวนการเรียนรู้สู่การพัฒนาตนแบบองค์รวมที่จะกล่าวถึงนี้มีจุดเน้นอยู่ที่ตัวผู้เรียน โดยมีความเชื่อว่าผู้เรียนควรจะสามารถสร้างความรู้ด้วยตนเองได้ การเรียนรู้ขึ้นอยู่กับบริบทมากกว่ายึดเนื้อหาสาระเป็นที่ตั้งและเนื่องจากผู้เรียนแต่ละคนมีความแตกต่างหลากหลาย ความรู้จึงมีเรื่องของคุณค่าของแต่ละบุคคลเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ความรู้ ความจริงจึงไม่ใช่ความจริงที่มี ลักษณะจริงแท้ แน่นอนตายตัว ความรู้ไม่ใช่สูตรสำเร็จแต่มีความหลากหลาย เปลี่ยนแปลงได้ โดย ขึ้นอยู่กับปัจเจกบุคคลและบริบท และเมื่อความจริงของแต่ละบุคคลมีความแตกต่างกันการเรียนรู้ย่อมต้องมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งระหว่างผู้เรียนรู้ที่มีบริบทต่างกัน อันจะนำไปสู่การเปิดมุมมองของผู้เรียนรู้ให้กว้างขึ้น รวมถึงการเข้าใจมุมมองของผู้อื่นมากขึ้น และเกิด กระบวนการสร้างความรู้ร่วมกันได้ในที่สุด นอกจากนี้กระบวนการเรียนรู้สู่การพัฒนาตนแบบองค์รวม ยังมีลักษณะของการมองว่ากระบวนการเรียนรู้ไม่ได้แยกขาดออกเป็นส่วนย่อยๆ และไม่สามารถแยกพัฒนาเป็นส่วนๆ ได้ แต่มองว่าส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ล้วนเชื่อมโยงสัมพันธ์กันทั้งในแง่ ของเป้าหมาย หลักสูตร กระบวนการเรียนรู้ และผลที่เกิดขึ้นกับตัวผู้เรียนโดยเป็นกระบวนการที่พัฒนา ไปอย่างต่อเนื่องอย่างเป็นพลวัต ดังจะพิจารณาในประเด็นสำคัญ ได้แก่

^๑ (Czinkota,Ronkainen & Moffett,2011:5)

^๒ (Al-Hyari, Al-Weshah & Alnsour. 2012:188-211)

ความหมายและขอบข่าย ของ องค์รวม กระบวนการเรียนรู้ที่นำไปสู่การพัฒนาตนแบบองค์รวม และความรู้สึกเชื่อมโยงเป็นองค์รวมในตัวตนที่ได้รับการพัฒนา

๖.๒ ความหมายและขอบข่ายขององค์รวม

คำจำกัดความของคำว่าองค์รวม (Holism) นั้นหมายถึงสิ่งทั้งหลายที่เกิดจากส่วนประกอบต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์อิงอาศัยซึ่งกันและกัน โดยองค์ประกอบเหล่านั้นสามารถเปลี่ยนแปลงหรือมีความเคลื่อนไหว ได้ตลอดเวลา และถ้าองค์ประกอบทุกอย่างประสานกลมกลืนกันดี ก็จะทำให้เกิดภาวะที่พอดีที่เรียกว่ามี ภาวะสมดุล และเมื่อเกิดภาวะที่สมดุลแล้วก็จะเกิดคุณสมบัติขององค์รวมที่แตกต่างไปจากคุณสมบัติ ขององค์ประกอบทั้งหลายที่สามารถดำรงอยู่และดำเนินต่อไปได้ด้วยดี^๓ ซึ่งในโลกทัศน์ที่ปรากฏขึ้นจากฟิสิกส์สมัยใหม่สามารถอธิบายได้ว่ามีลักษณะของความเป็นหน่วยชีวิตเป็นองค์รวม และสอดคล้องกับลักษณะทางนิเวศวิทยา โดยอาจเรียกอีกอย่างว่าเป็นทัศนะ ที่มองทั้งระบบ เอกภพ ไม่ได้ถูกมองเป็นเครื่องจักรกล ดังเช่นในโลกทัศน์เชิงกลไกแบบเดส์คาร์ทส์ (Descartes) อีกต่อไป และไม่ได้ประกอบขึ้นด้วยวัตถุจำนวนมากมายมหาศาล แต่ประกอบขึ้นจาก องค์รวมที่ไม่อาจแบ่งแยกขาดออกจากกันและมีลักษณะเคลื่อนไหวโดยตัวของมันเอง ซึ่งแต่ละส่วนมี ปฏิสัมพันธ์ต่อกันและสามารถเข้าใจได้ก็แต่ในรูปของกระบวนการแห่งจักรวาล^๔

"อนุภาคของวัตถุที่เป็นเอกเทศนั้นไม่มี คุณสมบัติของมันสามารถให้คำจำกัดความและสังเกตได้โดยพิจารณาจากความสัมพันธ์ของมันที่เกี่ยวข้องกับระบบอื่นๆ เท่านั้น^๕ สอดคล้องกับที่ไฮเซนเบิร์ก (Heisenberg) กล่าวว่า การพูดถึงมโนทัศน์ (Concept) เกี่ยวกับสิ่งต่างๆ โดยการให้คำจำกัดความที่แน่นอนตายตัว อาจมีข้อจำกัด เนื่องจากมี หลายสิ่งที่ไม่สามารถบอกคำจำกัดความได้อย่างมีขอบเขตที่ชัดเจนได้เช่น ปรากฏการณ์ที่มีความ แตกต่างหลากหลายหรือมีรายละเอียดที่ซับซ้อน วัตถุ จะไม่สามารถวัดหรือตรวจสอบด้วยทฤษฎีได้ หากวัตถุนั้นไม่มีปฏิสัมพันธ์กับระบบใหญ่หรือโลกนั้นเอง^๖ ดังนั้นโลกจึงปรากฏต่อเราในรูปของเส้นใยอันสลบซับซ้อนของเหตุการณ์ ซึ่งรวมเอาความสัมพันธ์ ที่แตกต่างกันเข้าไว้ โดยมีลักษณะที่สลับไปมา ซ้อนเหลื่อมกันหรือเชื่อมต่อกัน^๗

ทั้งนี้หากมองมนุษย์ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติหรือโลก มนุษย์เองก็มีปฏิสัมพันธ์กับสรรพสิ่งและมี ลักษณะขององค์รวมเช่นกัน โดยมีมิติที่หลากหลายซับซ้อนและเชื่อมโยงกัน ดังที่จอห์น สจวร์ต มิลล์ (John Stuart Mill) ได้ให้ข้อคิดเชิงทฤษฎีในเรื่องของธรรมชาติมนุษย์ว่า "ธรรมชาติมนุษย์ ไม่ใช่เครื่องจักรกลที่จะสร้างกันขึ้นมาให้ตรงตามต้นแบบอย่างหนึ่ง แล้วก็กำหนดให้ทำงานไปตามที่ถูกสั่งเอาไว้ แต่ธรรมชาติมนุษย์เป็นเสมือนต้นไม้ที่จะต้องเติบโตและพัฒนาตนเอง ในทุกๆ ด้านตามความโน้มเอียงของพลังภายในซึ่งทำให้ธรรมชาติมนุษย์เป็นสิ่งที่มีชีวิต^๘ มนุษย์จึงไม่ได้ว่างเปล่าเพื่อรอรับการกระทำจากภายนอกแต่เพียง อย่างเดียวแต่มีจิตสำนึกภายใน มีจินตนาการ ความรู้สึก ความคิดสร้างสรรค์ ฯลฯ ซึ่งความคิดสร้างสรรค์ ที่แท้จริงอยู่ที่คุณค่าและอิสรภาพ โดยสร้างสรรค์ออกมา

^๓ (พระธรรมปิฎก. 2540. 16-21, 26-27)

^๔ (พริตจ็อฟ คาปรัน 2546: 87)

^๕ " (พริตจ็อฟ คาปรัน, 2549 91; อ้างอิงจาก Bohr. 137)

^๖ (Heisenberg. 1999: 168-171, 178)

^๗ (พริตจ็อฟ คาปรัน. 2546: 91; อ้างอิงจาก Heisenberg. 1975: 139)

^๘ (เสนท์ จามริก 2546: 11 : อ้างอิงจาก Mill. 1948)

จากภายในจิตสำนึกเรียนรู้อันหลากหลายของมนุษย์^๙ อันจะนำไปสู่ความสามารถ ในการพัฒนา ศักยภาพจากภายในตนเองซึ่งเมื่อมองเชื่อมโยงมาธรรมาภิบาลมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างตัวมนุษย์เองกับบริบทหรือ สรรพสิ่งรอบตัว มนุษย์ก็ควรให้ความตระหนักถึงระบบนิเวศที่มีความสำคัญและมีคุณค่า เพราะฉะนั้นจึงต้องมองโลกและชีวิตในความหมายที่เป็นความสัมพันธ์เกี่ยวโยงและการพึ่งพาอาศัย ซึ่งกันและกันของมวลปรากฏการณ์ทั้งหลาย การจะตระหนักถึงความสำคัญของระบบนิเวศจึงไม่สามารถ ใช้เพียงความคิดหรือความรู้ตามหลักของความเป็นเหตุเป็นผลเท่านั้น แต่ต้องประสานไปกับปัญญา หยั้งรู้ของมนุษย์ด้วย^{๑๐}

สิ่งมีชีวิตทุกๆ หน่วยต่างเป็นมวลรวมและระบบชีวิต ทั้งหมดประกอบกันขึ้นเป็นมวลรวม ในรูปของระบบสังคม อันมีโครงสร้างเฉพาะที่เกิดจากกระบวนการปฏิสัมพันธ์และการพึ่งพาอาศัย ซึ่งกันและกันของส่วนต่างๆ มวลรวมจึงไม่ใช่เป็นเพียงการรวมกันของส่วนต่างๆ ทั้งหมดเท่านั้น สิ่งที่มีชีวิต แตกต่างจากเครื่องยนต์กลไกตรงที่ว่าเครื่องยนต์กลไกเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นและมีการทำงาน ที่ถูกกำหนดขึ้นจากโครงสร้าง

ในขณะที่สิ่งมีชีวิตมีกระบวนการของการพัฒนาเติบโต เปรียบตั้งต้นไม้ที่เจริญเติบโตและแตก แขนงออกไปตามธรรมชาติ และเนื่องจากโครงสร้างของสิ่งมีชีวิตเกิดจากกระบวนการของการ มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันของส่วนต่างๆ ทั้งหลายโครงสร้างจึงไม่ได้ กำหนดไว้อย่างตายตัว แต่เป็นกระบวนการ พื้นฐานที่แม้ว่าจะมีความยืดหยุ่นแต่ก็มั่นคง และสิ่งมีชีวิตใดที่คิดถึง แต่ความอยู่ รอดของตนก็จะ ทำลายสภาพแวดล้อมของตนแล้วก็จะทำลายตนเองในที่สุด ความอยู่รอดของชีวิต จึงไม่ใช่เป็นแต่เพียง เรื่องของสิ่งมีชีวิตโดยตรง หากแต่เป็นเรื่องของการมีปฏิสัมพันธ์ ต่อสภาพแวดล้อมของตนอย่างต่อเนื่อง ในการทำความเข้าใจธรรมชาติมนุษย์ เราจึงต้องทำการศึกษา มิติต่างๆ ภายในตัวมนุษย์ทั้งในด้าน ร่างกาย จิตใจ อารมณ์ จิตวิญญาณ รวมทั้งการมีปฏิสัมพันธ์ กับผู้อื่นและสรรพสิ่งด้วย^{๑๑} มนุษย์จึงนับว่ามีความเป็นหน่วยรวมหรือองค์รวมที่ ในแต่ละปัจเจกบุคคล ก็มีความแตกต่างหลากหลายทั้งในมิติต่างๆ ที่อยู่ภายในตน และการมีปฏิสัมพันธ์ กับผู้อื่นและสรรพ สิ่งแวดล้อมซึ่งมิติต่างๆ เหล่านี้จะมีการพัฒนา เจริญเติบโต หรือมีพัฒนาการของตัวมันเอง และมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันอยู่ตลอดเวลา โดยขึ้นอยู่กับศักยภาพภายในของแต่ละบุคคล ประสบการณ์ชีวิต และบริบทที่แตกต่างกันออกไป จึงทำให้ความจริงของแต่ละบุคคลไม่เหมือนกัน และในขณะเดียวกันบุคคลก็ไม่สามารถดำรงอยู่ได้ด้วยตนเองอย่างโดดเดี่ยวแต่ต้องมีความสัมพันธ์ กับสรรพสิ่งรอบตัวทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมจึงจะสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยดี

สำหรับแนวคิดแบบองค์รวมนี้ได้มีการแพร่หลายมาสู่วิชาชีพการพยาบาล ซึ่งเป็นวิชาชีพที่ปฏิบัติการ พยาบาลโดยให้การดูแลผู้ป่วยหรือบุคคลในสถานะของความเป็นมนุษย์ที่ต้องการได้รับ การช่วยเหลือ เยียวยาทั้งในด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคมและจิตวิญญาณ โดยได้อ้างถึงแนวคิด ของ แจน สมุตส์ (Jan Smuts) ซึ่งเป็นทั้งนักการเมือง นักปรัชญาและนักชีววิทยา ที่ได้เขียนไว้ใน หนังสือ "Holism and Evolution" โดยสะท้อนความคิดและความเชื่อในประเด็นที่ว่า สิ่งมีชีวิตเป็น หน่วยรวมที่ไม่ สามารถวิเคราะห์แยกออกเป็นส่วนๆ เพื่อให้เข้าใจมนุษย์ได้ มนุษย์มีศักยภาพใน การหยั่งรู้

^๙ (เสนห์ จามริก 2546: 47; อ้างอิงจาก Nudler & Gardiner: 1980)

^{๑๐} (เสนห์ จามริก, 2546: 13; อ้างอิงจาก Capra. 1982, 1988)

^{๑๑} (เสนห์ จามริก 2546: 13-15, อ้างอิงจาก Capra. 1982, 1988)

(Insight) ตามธรรมชาติและสามารถเชื่อมโยงส่วนต่างๆ ในตัวบุคคลนั้นให้กลมกลืน เป็นหน่วยรวม
หน่วยเดียว^{๑๒}

สมุทส์^{๑๓} เชื่อว่ามีกระบวนการบางอย่างที่เชื่อมโยงส่วนต่างๆ ของร่างกายเข้าด้วยกันทำให้
มนุษย์ เราอยู่ได้อย่างผาสุกท่ามกลางสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ซึ่งสมุทส์ เรียก
กระบวนการนี้ว่า "Holism" ต่อมา ฟิลลิปส์ (Philips) ได้ขยาย แนวคิดของสมุทส์ โดยวิพากษ์ว่า
การวิเคราะห์ที่แยกส่วนเฉพาะเจาะจงทางฟิสิกส์และเคมี ไม่เพียงพอที่จะอธิบายสิ่งมีชีวิต ลักษณะ
ของสังคม หรือความจริงทั้งหมดที่รวมกันเสนอสาระสำคัญเกี่ยวกับ "Holism" ว่าองค์รวมทั้งหมด
(The whole) มีลักษณะที่นอกเหนือจากการเอาส่วนย่อยๆ มารวมกัน องค์รวมเป็นตัวกำหนดลักษณะ
ของส่วนย่อย เราไม่สามารถเข้าใจส่วนย่อยๆ ได้ ถ้าแยกออกจากส่วนรวม และส่วนย่อยๆ เหล่านี้
ความสัมพันธ์หรือพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน^{๑๔} ซึ่งเป็นทัศนะในการมองสรรพสิ่งว่า ส่วนทั้งหมด
ของสรรพสิ่งย่อมใหญ่กว่าและแตกต่างจาก ผลรวมของส่วนย่อยๆ ของสรรพสิ่งนั้นๆ^{๑๕}

เช่นเดียวกับที่นักปรัชญาองค์รวมมีความเชื่อเกี่ยวกับมนุษย์อยู่บนสมมติฐาน สองประการ คือ
ประการแรกมนุษย์ในฐานะองค์รวมมีความหมายมากกว่าและแตกต่างไปจากผลรวมของส่วนประกอบ
ทางด้านร่างกายทั้งหมดของบุคคลรวมกัน ทั้งนี้เพราะบุคคลยังมีจิตใจ อารมณ์ สังคม จิตวิญญาณ
และสิ่งแวดล้อมของบุคคลเข้ามาเป็นส่วนประกอบสำคัญอีกด้วย ส่วนประกอบทั้งหมดนี้ ไม่อาจแยก
ทำความเข้าใจที่ละส่วนได้ เช่นทำความเข้าใจร่างกายของบุคคลส่วนหนึ่ง แล้วทำความเข้าใจเรื่อง
จิตใจ อารมณ์ วิญญาณและสิ่งแวดล้อมของบุคคลอีกทีละส่วนแล้วนำมารวมกัน แล้วถือว่าเป็น
รายละเอียดเกี่ยวกับบุคคลนั้น ก็เป็นการคลาดเคลื่อนอย่างมาก เพราะบุคคลเป็นหน่วยเดียว (Unified
whole) ซึ่งต้องทำการศึกษาเป็นหน่วยรวมเท่านั้น ประการที่สองมนุษย์จะตอบสนองต่อสิ่งเร้า
ในฐานะองค์รวม ซึ่งเป็นผลจากการทำงานอย่างผสมผสานของมนุษย์ที่ประกอบด้วย ร่างกาย จิตใจ
วิญญาณ และสิ่งแวดล้อมของบุคคลนั้น จะมีใ้การตอบสนองจากด้านร่างกายเพียงอย่างเดียว ดังนั้น
การทำความเข้าใจมนุษย์จึงต้องทำความเข้าใจในฐานะองค์รวมเท่านั้น^{๑๖}

แนวความเชื่อแบบองค์รวมดังกล่าวได้เข้ามามีบทบาทในเรื่องสุขภาพและบริการ
ทาง การแพทย์และสาธารณสุขตั้งแต่ปลายทศวรรษที่ ๑๙๗๐ เป็นต้นมา โดยแนวคิดของภาวะสุขภาพ
องค์รวมเชื่อว่า การมีสุขภาพดีในแบบองค์รวมนั้น ไม่ใช่การปราศจากความเจ็บป่วยเท่านั้น แต่ต้อง
หมายถึงกระบวนการต่อเนื่องที่มนุษย์ต้องพัฒนาการทำงานที่ในฐานะองค์รวมให้สูงขึ้นตามศักยภาพ
ของตนเพื่อดำรงความผาสุกในชีวิตไว้ ดังนั้นกระบวนการดังกล่าวจึงมิใช่เพียงการดูแลภาวะสุขภาพ
ทางกายให้อยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ที่สุดเท่านั้น หากแต่ครอบคลุมถึงการดูแลให้ตนเองมีความผาสุก
ทางใจมีความรู้สึกกระฉับกระเฉง มีความคิดสร้างสรรค์ มีความมั่นคงทางอารมณ์ มีความหวัง กำลังใจ
และมี ความพึงพอใจในชีวิต และภาวะการณดังกล่าวนี้จะเกิดขึ้นก็แต่ในภาวะของความเป็นองค์รวม
เท่านั้น ซึ่งในปรัชญาองค์รวมเชื่อว่าจะมีความสัมพันธ์โดยตรงกับปรัชญาและเป้าหมายในชีวิตของบุคคล
ดังนั้น ในการประเมินสุขภาพแบบองค์รวมจึงจำเป็นต้องประเมินพัฒนาการทางจิตวิญญาณด้วย^{๑๗}

^{๑๒} (ทัศนาศา บัญญัติ, 2531 : 1 : อ้างอิงจาก Flynn. 1980)

^{๑๓} (สมจิต หนูเจริญกุล. 2531: 9, อ้างอิงจาก Smuts. 1926)

^{๑๔} สมจิต หนูเจริญกุล 2531 : 9-10)

^{๑๕} (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ และประชาติป กะทา 2550: 68)

^{๑๖} (ทัศนาศา บัญญัติ, 2531 : 5)

^{๑๗} (ทัศนาศา บัญญัติ 2531 : 8; อ้างอิงจาก Bralier. 1978)

การมีสุขภาพดีหรือมีสุขภาพจะจึงเป็นผลมาจาก ปฏิสัมพันธ์ที่หลากหลายมิติของชีวิต ทั้งทางกาย ใจ สังคม และจิตวิญญาณ รวมถึงดุลยภาพของ ชีวิตที่สัมพันธ์อย่างกลมกลืนกับสังคมธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม^{๑๘}

จากทัศนะของการมองมนุษย์แบบองค์รวมดังกล่าว หากมองในแง่ของระบบการศึกษา จึงควร ต้องมองผู้เรียนในฐานะของมนุษย์ที่มีความเป็นองค์รวมอยู่ในตัวตนของผู้เรียนแต่ละคน ซึ่งย่อมต้องมีความหลากหลาย แตกต่างกันไป ดังนั้นบทบาทของการศึกษาซึ่งมีหน้าที่หลัก ในการเอื้ออำนวย ให้มนุษย์ได้พัฒนาศักยภาพภายในตนเองอย่างเต็มขีดความสามารถ ณ บริบทนั้นๆ จึงต้องคำนึง กระบวนการเรียนรู้แบบองค์รวมที่จะส่ง ผลให้มนุษย์เกิดการพัฒนาตนแบบองค์รวม ทั้งในด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม จิตวิญญาณ และคุณธรรม จริยธรรม รวมทั้งส่งเสริมให้ ผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์กับ ผู้อื่นและสรรพสิ่งอย่างสมดุล โดยต้องคำนึงถึงความแตกต่างหลากหลายของ ปัจเจกบุคคลด้วย

๖.๓ กระบวนการเรียนรู้ที่นำไปสู่การพัฒนาตนแบบองค์รวม

การเรียนรู้และการศึกษาของมนุษย์เป็นกระบวนการหรือวิวัฒนาการอันต่อเนื่องไม่มีที่สิ้นสุด แทนที่จะจำกัดวงเวียนอยู่แต่ในกรอบซึ่งเท่ากับเป็นการปฏิเสธหรือกีดกันศักยภาพสร้างสรรค์ ทางปัญญา อันมีอยู่โดยพื้นฐานของธรรมชาติมนุษย์ โดยมนุษย์ ครางอยู่และเรียนรู้อยู่ในสภาวะ แวดล้อมอันผสมผสาน และซับซ้อนทั้งในทางกายภาพ สังคม วัฒนธรรม และกาลเวลา^{๑๙} ทั้งนี้จาร์วิส (Jarvis) กล่าวว่า มนุษย์จะไม่สามารถเจริญงอกงามได้ หากปราศจากการเรียนรู้^{๒๐} ซึ่งมนุษย์ทุกคน มีความสามารถหรือพลังภายในตน เมื่อมนุษย์ ได้เรียนรู้ในสิ่งใหม่หรือทักษะใหม่ๆ ก็จะมีส่วนช่วย ในการสนับสนุนกลไกการรับรู้ความสามารถของ ตนเองและสนับสนุนให้มนุษย์พัฒนาพลังภายในตน และเนื่องจากมนุษย์มีความสามารถในการคิด ไตร่ตรองเกี่ยวกับสิ่งที่ตนเองเรียนรู้จากประสบการณ์ ชีวิตตั้งแต่ในอดีต ปัจจุบันจนกระทั่งคิดเกี่ยวกับ อนาคตของตนได้ รวมทั้งรับรู้ถึงความสามารถภายใน ตนเองและลักษณะทางสังคมของตน ทำให้มนุษย์สามารถปรับตัวและพัฒนาทักษะเพื่อเผชิญกับ อนาคตที่ท้าทายอันจะนำไปสู่จุดหมายของตนได้^{๒๑} ซึ่งสิ่งที่กล่าวมาข้างต้นนี้ถือว่าเป็นพื้นฐานในการ นำไปสู่การพัฒนาตนอย่างเป็นองค์รวมของมนุษย์

ในทางกลับกันหากมนุษย์ประสบกับประสบการณ์ชีวิตหรือการเรียนรู้ที่มีลักษณะคุกคามชีวิต ไม่ว่าจะ เป็นทางด้านร่างกายหรือจิตใจโดยที่ไม่สามารถแก้ไขจัดการกับปัญหานั้นได้ มนุษย์ก็จะเกิด ความรู้สึกกลัว หวาดระแวง เครียด เป็นทุกข์ และมีการเรียนรู้ในลักษณะที่ป้องกันตนเอง จากสิ่งแวดล้อม ถอยห่างและหลีกเลี่ยงการมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งรอบตัว^{๒๒}

แต่อย่างไรก็ตามมนุษย์อาจเปลี่ยนมุมมองของตนเองได้จากการเรียนรู้ประสบการณ์ชีวิต และจากการมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลและสรรพสิ่งอย่างต่อเนื่องกระบวนการเรียนรู้ซึ่งจะ นำไปสู่ การพัฒนาตนแบบองค์รวมในที่นี้จึงมิได้หมายถึงเฉพาะ กระบวนการเรียนการสอนอย่างเป็นทางการ

^{๑๘} (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ ; และ ประชาธิป กะทา, 2550: 4, 69)

^{๑๙} เสน่ห์ จามริก 2546: 11)

^{๒๐} (Merriam; & Clark, 2006: 30, citing Jarvis. 1987: 81)

^{๒๑} (Ceryone, Artístico, 8 Berry. 2006: 170)

^{๒๒} (Merriam; & Clark, 2006: 30, citing Merriam, Lott, & Lee, 1999)

การเท่านั้น แต่หมายถึงทั้งกระบวนการถ่ายทอดและการ สร้างสรรค์สิ่งใหม่จากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันของบุคคลและระหว่างบุคคลกับสิ่งแวดล้อม ผ่านกระบวนการรู้คิดเกี่ยวกับความจริงอันหลากหลาย สามารถเปลี่ยนแปลงได้ ไม่หยุดนิ่ง ตายตัว โดยเรียนรู้มุมมองใหม่และเชื่อมโยงกับประสบการณ์ทั้งเก่าและใหม่ โดยในที่นี้จะพิจารณาเกี่ยวกับ กระบวนการเรียนรู้ที่นำไปสู่การพัฒนาตนแบบองค์รวมในประเด็นสำคัญ ได้แก่ การคิดแบบหลังการใช้เหตุผลเชิงรูปแบบ (Postformal thinking) การปฏิสัมพันธ์ซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่นำไปสู่การพัฒนาตนแบบองค์รวม และปัจจัยเกื้อหนุนที่ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้สู่การพัฒนาตนแบบองค์รวม

๖.๔ การคิดแบบหลังการใช้เหตุผลเชิงรูปแบบ (Postformal Thinking)

การคิดแบบหลังการใช้เหตุผลเชิงรูปแบบนับว่าเป็นเงื่อนไขสำคัญในการนำไปสู่การพัฒนาตนแบบองค์รวม เนื่องจากการคิดประเภทนี้สามารถช่วยให้บุคคลเกิดความเชื่อมโยงมิติต่างๆ ภายในตนเอง เชื่อมโยงกับผู้อื่น และเชื่อมโยงกับสิ่งเหนือสามัญวิสัยได้อย่างสมดุลอันจะนำไปสู่การพัฒนาตนแบบองค์รวมได้ การคิดแบบหลังการใช้เหตุผลเชิงรูปแบบ หมายถึงการจัดระบบความคิดเชิงตรรกะที่มีความซับซ้อน โดยตระหนักถึงความจริงซึ่งไม่แน่นอนตายตัว แต่ต้องเลือกความจริงที่เป็นไปได้ ตัวอย่างเช่น ในเรื่องของการแต่งงาน ถ้าถามว่าการแต่งงานดีหรือไม่ดี ผู้ที่คิดแบบใช้เหตุผลเชิงรูปแบบ (Formal thinker) ก็จะตอบตามหลักเหตุและผล ถ้าเหตุเป็นอย่างไรผลที่ตามมาก็จะเป็นอย่างนั้นแล้ว ชักนำไปสู่คำตอบในทางที่ตัดสินว่าถูกหรือผิด ดีหรือไม่ดี แต่ผู้ที่คิดแบบหลังการใช้เหตุผลเชิงรูปแบบจะคิดโดยคำนึงถึงความคิดเห็นของแต่ละบุคคลและอารมณ์ความรู้สึกของคู่แต่งงาน ดังนั้นคำตอบที่ได้ อาจจะดีหรือไม่ดีก็ได้โดยคู่แต่งงาน สามารถสร้างความจริงของตนเองในอนาคตปีต่อๆ ไปในชีวิต การแต่งงานของพวกเขาได้ซึ่งความจริงอาจเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา การคิดแบบ หลังการใช้เหตุผล เชิงรูปแบบ จึงมีลักษณะเชิงสัมพัทธ์ (Relativistic) และเป็นกรคิดโดยอ้างอิงความเป็นตัวตน (Selfreferential thought)^{๒๓} และหากจะอธิบายเกี่ยวกับการเรียนรู้ ก็สามารถพิจารณาได้ว่าการเรียนรู้โดยทั่วๆ ไป เรามักจะเน้นการจดจำข้อมูลต่างๆ และการแสวงหาความรู้ทักษะต่างๆ มากมาย และเมื่อเราใช้ความคิดในเชิงเหตุและผลที่มีลำดับขั้นตอน ก็จะนำไปสู่ คำตอบว่าถูกหรือผิดเพื่อตัดสินใจในสถานการณ์ต่างๆ แต่ในความเป็นจริงแล้วเราต้องเลือกว่าอะไร คือความจริง หรืออะไร ไม่ใช่ความจริงสำหรับเรา ความจริงของแต่ละคนจึงอาจแตกต่างกันไป โดยสามารถเข้าใจได้ด้วยการคิดแบบหลังการใช้เหตุผลเชิงรูปแบบที่ความถูก ผิดไม่ใช่สิ่งที่ตาย ตัว แต่ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ มุมมอง การฟังเหตุผลและความรู้สึกทั้งของตนเองและผู้อื่นที่อยู่รอบข้างด้วย ซึ่งเป็นความคิดที่มีความซับซ้อนมากขึ้น คำตอบจึงไม่ตายตัว แต่มีทางออกอีกหลายทางที่เหมาะสม สำหรับแต่ละบุคคล

ทั้งนี้เพียเจต์ (Piaget)^{๒๔} ได้กล่าวเกี่ยวกับการคิดแบบ ใช้เหตุผลเชิงรูปแบบ (Formal thought) ไว้ว่า เป็นการคิดของบุคคลที่จะเริ่มคิดแบบผู้ใหญ่ สามารถคิดอย่างมีลำดับขั้นตอน มีการเริ่มต้นของแนวทางใหม่ๆ และมีข้อสมมติฐานที่เป็นเหตุเป็นผล ซึ่งเป็นความคิดที่อยู่ในขั้นสูงสุดของแต่ละบุคคล ในขณะที่ซินนอทท์ (Sinnott) มองว่าการคิดเพียงลำพังคนเดียวนี้ ได้มีการพัฒนาไปสู่การมีผู้คิดหลายคนทีเรียกว่าเป็น การคิดแบบหลังการใช้เหตุผลเชิงรูปแบบ ซึ่งมีความแตกต่าง

^{๒๓} (Sinnott. 1994: 107; citing Sinnott. 1989)

^{๒๔} (Piaget. 1951: 246)

จากการคิดแบบใช้เหตุผลเชิงรูปแบบ คือ การคิดแบบหลังการใช้เหตุผลเชิงรูปแบบ จะนำบุคคลไปสู่ การมีมุมมองที่แตกต่าง หลากหลายออกไปโดยผู้ร่วมคิดมีส่วนร่วมในการรู้เกี่ยวกับสถานการณ์ และมีการสร้างความจริงขึ้นใหม่ร่วมกัน (Co-creation of reality) ซึ่งจะทำให้ผู้ร่วมคิด มีสัมพันธภาพ ที่ดีต่อกัน โดยการสร้างความจริงจะเกิดขึ้นเมื่อการพัฒนาด้านการรู้คิดมีการพัฒนาไป อย่างต่อเนื่อง และมีความซับซ้อนมากขึ้น สำหรับผู้ที่คิดแบบหลังการใช้เหตุผลเชิงรูปแบบจะมีทักษะของการมอง ความจริงในมุมมองที่แตกต่างและสร้างกรอบของสถานการณ์ขึ้นใหม่ ซึ่งทำให้พวกเขา สามารถทำงาน ร่วมกันกับผู้อื่นเพื่อมองปัญหาาร่วมกันได้ โดยจะรู้บทบาทในการสร้างความจริงซึ่งเป็นบทบาท ที่จะเลือกมุมมองเกี่ยวกับความจริงและตระหนักถึงบทบาทของผู้อื่นในการสร้างความเป็นจริงรอบๆตัว รวมทั้งมีการเรียนรู้อย่างเข้าใจในผู้อื่นด้วย^{๒๕} และซินนอทท์ เชื่อว่า การคิดแบบหลังการใช้เหตุผลเชิง รูปแบบจะ ช่วยให้เกิดภาวะสมดุลในตนเองของบุคคลทั้งในด้าน ร่างกาย จิตใจและจิตวิญญาณ ซึ่ง บุคคลมักเกิดความขัดแย้งและมีประเด็นที่ต้องคิดอย่างซับซ้อน เพื่อสร้างสมดุลอยู่บ่อยครั้ง โดยต้อง เลือกว่าจะกระทำหรือไม่กระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง จึงอาจนำไปสู่ ปัญหาสุขภาพทั้งที่ส่งผลต่อทั้งทางด้าน ร่างกาย จิตใจ อารมณ์หรือจิตวิญญาณ ทำให้เกิดภาวะ เจ็บป่วยได้ ทั้งนี้หากเราสร้างสมดุลได้ เราก็จะสามารถสร้างทางเลือกให้กับตนเองและสามารถเติมเต็ม ความต้องการของตนเองได้ โดยการ คิดแบบหลังการใช้เหตุผลเชิงรูปแบบนี้จะ ช่วยให้เกิดจิตสำนึกที่ เป็นเครื่องมือในการหลอมรวมสู่ ความสมดุลทั้งในตนเอง และความสัมพันธ์ในการมีความสัมพันธ์ กับ ผู้อื่นและสิ่งอื่นๆ^{๒๖}

การคิดแบบหลังการใช้เหตุผลเชิงรูปแบบเป็นชนิดของการรู้คิดที่ซับซ้อนซึ่งเป็นการแสดง ถึง ความสามารถในการพัฒนาในช่วงวัยผู้ใหญ่เนื่องจากบางครั้งความคิดของบุคคล อาจแตกออกเป็น สอง หรือขัดแย้งกัน ซึ่งการรู้คิดที่ซับซ้อนจะช่วยให้บุคคลพิจารณาในส่วนที่ตนเองรู้และส่วนที่แฝงอยู่ และ ช่วยให้บุคคลพิจารณาแนวทางอื่นๆ เกี่ยวกับความต้องการของตน เพื่อที่จะได้มา ซึ่งความต้องการนั้น และขจัดความขัดแย้งออกไปได้ ในส่วนของการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น การคิด ที่ซับซ้อนจะช่วยให้บุคคล ยอมรับความต้องการของผู้อื่น โดยยอมรับว่าผู้อื่นนั้นไม่ได้เป็นเพียงแค่ ผู้ที่ช่วยเติมเต็มความต้องการ ให้กับเราเท่านั้น แต่ผู้อื่นก็มีความต้องการของเขาเช่นกัน โดยเมื่อเรา มีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น เราจะพบว่า ผู้อื่นมีมุมมองที่ต่างจากเรา เราก็จะเรียนรู้เหตุผลใหม่ๆ และเชื่อมโยงกับสิ่งที่ เป็นอยู่จริง ซึ่งสิ่งนี้จะช่วยให้บุคคลเชื่อมโยงเหตุผลที่มีความขัดแย้งกัน ในแต่ละวันไปสู่ความเข้าใจของบุคคลที่เป็นความจริง อันจะเป็นประโยชน์ในการเข้าใจโลกและในส่วน ของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสิ่งเหนือสามัญวิสัย ก็ต้องใช้การรู้คิดที่ซับซ้อนเพื่อที่จะเติมเต็ม ความต้องการของบุคคลในเรื่องของความศรัทธา ความเชื่อ ความหวัง กำลังใจ ฯลฯ อย่างไรก็ตามอาจ เกิดความล้มเหลวในการพัฒนาความคิดที่ซับซ้อนได้ หากความรู้สึกเชื่อมโยงของบุคคลขาดหายไป หรือเกิดการแตกแยกขัดแย้งกัน เนื่องจากการรู้คิดของมนุษย์ เราสร้างขึ้นจากร่องร้าวการปรับตัวของ เราที่เกี่ยวข้องกับความรู้สึกเชื่อมโยง^{๒๗}

การคิดแบบหลังการใช้เหตุผลเชิงรูปแบบ เป็นสิ่งที่พัฒนาต่อมาจากการพัฒนาด้านสติปัญญา (Intellectual) และประสบการณ์ระหว่างบุคคล (Interpersonal experience) โดยที่ หลังจากเรา มีประสบการณ์ซึ่งมีสัมพันธภาพระหว่างกันและแลกเปลี่ยนกันก็จะมีการสร้างความจริงของชีวิต

---

^{๒๕} (Sinnott. 1994: 107, 110)

^{๒๖} (Sinnot. 2009: Online)

^{๒๗} (Sinnot. 2006: 384385, 387-388, 397)

ร่วมกัน ดังเช่นการเรียนรู้ที่เกี่ยวกับมุมมองต่างๆ ซึ่งรวมทั้งมุมมองของผู้เรียนที่มองผู้สอนและการตอบสนองของผู้สอนต่อผู้เรียนจนกระทั่งทำให้เกิดการร่วมกันสร้างสิ่งใหม่ขึ้นโดยผู้สอนและผู้เรียน ทั้งนี้การคิดแบบหลังการใช้เหตุผลเชิงรูปแบบ จะเกี่ยวข้องกับการแก้ปัญหาทั้งปัญหาในชีวิตประจำวันและปัญหาทั่วไป ซึ่งสามารถสรุปได้ดังนี้ คือ มีการปรับเปลี่ยนมุมมองจากทฤษฎีหลัก (Metatheory shift) ไปสู่การมองความจริงจากมุมมองหรือวิธีคิดที่หลากหลาย ซึ่งเป็นความสามารถในการมองความเป็นจริง (Reality) จากมุมมองที่มีวิธีคิดมากกว่าหนึ่งวิธีเมื่อคิดเกี่ยวกับสิ่งนั้นๆ เช่น มีมุมมองทั้งในแง่ของนามธรรมและการปฏิบัติ หรือมีมุมมองทั้งจากปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นและประสบการณ์ที่ได้รับ มีการนิยามเกี่ยวกับปัญหา (Problem definition) คือ การตระหนักว่ามีทางเลือกมากกว่าหนึ่งทางเลือกที่จะอธิบายหรือเข้าใจเกี่ยวกับปัญหา เพื่อที่จะสามารถแก้ไขปัญหาได้ด้วยการมองปัญหานั้นผ่านเลนส์ของเรา มีการปรับเปลี่ยนกระบวนการหรือผลผลิต (Process/product shift) โดยตระหนักว่าเราสามารถไปถึงข้อสรุปของความสัมพันธ์ของเนื้อหาหรือไปถึงกระบวนการที่จะช่วยแก้ปัญหาเหล่านั้นได้ มีการกำหนดขอบเขต (Parameter setting) ซึ่งเราต้องเลือกมุมมองในบริบทของปัญหาที่จะต้องพิจารณา หรือจะต้องละเลยบางส่วนที่ไม่เกี่ยวข้อง มีความสามารถที่จะทำให้เห็นข้อสรุปหรือแนวทางในการแก้ปัญหา ภายใต้มุมมองที่หลากหลาย (Multiple solution) มีความสามารถที่จะประเมินข้อสรุปเกี่ยวกับปัญหาและเลือกสิ่งที่ดีที่สุดในการที่จะอธิบายเกี่ยวกับปัญหา (Pragmatism) ตระหนักว่ามีเหตุการณ์หรือสถานการณ์หนึ่งที่สามารถมาจากหลายสาเหตุหรือหลายปัจจัยได้ (Multiple causality) ตระหนักว่ามีหลากหลายหนทางที่จะไปสู่ ข้อสรุปของปัญหา (Multiple methods) และตระหนักว่า ความขัดแย้งเป็นธรรมชาติของ ความเป็นจริงและการมองเหตุการณ์ในมุมมองที่กว้างจะช่วยขจัดความขัดแย้ง (Paradox) ออกไปได้^{๒๘}

การพัฒนาของการคิดแบบหลังการใช้เหตุผลเชิงรูปแบบ จะช่วยอธิบายเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงวิธีคิดของผู้เรียน กล่าวคือใน ขั้นแรกผู้เรียนจะต้องการรู้คำตอบที่ถูกต้องตามทฤษฎี โดยผู้เรียนคาดหวังว่าผู้สอนที่มีความเชี่ยวชาญในเรื่องนั้นจะเป็นผู้ที่ให้คำตอบได้ ต่อมาในขั้นที่สอง ผู้เรียนก็จะกลายมาเป็นผู้คิดที่มีเรื่องของความสัมพันธ์มาเกี่ยวข้อง จึงไม่มีคำตอบที่ถูกหรือผิดอย่างตายตัว เพราะไม่มีทางที่เราจะตัดสินเกี่ยวกับความจริงได้ ผู้เรียนก็จะมองเห็นความคิดในแง่มุมมอง ที่แตกต่างกันออกไป และใน ขั้นที่สาม ผู้เรียนจะก้าวเข้าไปสู่การคิดที่ซับซ้อนซึ่งเป็นความคิดที่จำเป็น ในการที่จะอภิปรายเกี่ยวกับความจริง ซึ่งจะนำไปสู่ความเป็นจริงในโลกที่เป็นอยู่ สิ่งที่ถูกต้องจึงไม่ใช่ เพียงมีผู้รู้บอกว่าถูกแต่ต้องเป็นสิ่งที่คุณเรียนยอมรับว่าถูกต้องด้วย การคิดแบบหลังการใช้เหตุผลเชิงรูปแบบ จึงมีผลต่อมุมมองของบุคคลในการมองตนเอง โลกและผู้อื่น ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา และการมีความเชื่อมโยงกับผู้อื่นและสิ่งอื่นๆ นอกจากนี้ทฤษฎีโรรระบบ (Chaos Theory) ได้ให้เหตุผลสำหรับผลกระทบที่เกิดขึ้นในเวลาเดียวกันว่า เหตุการณ์ย่อยๆ ในระบบหนึ่งสามารถเคลื่อนไปสู่ระบบอื่นได้ และในส่วนของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลก็พบว่าบ่อยครั้งที่เราปรับเปลี่ยนรูปแบบของการมีความสัมพันธ์กับผู้อื่น และทฤษฎีนี้ได้เสนอแนะว่าส่วนประกอบแต่ละส่วนนั้นมีความสำคัญอย่างมากในระบบสำหรับผลลัพธ์สุดท้ายของระบบและสำหรับแต่ละบุคคลด้วย ดังนั้นความเป็นไปได้ โอกาส หรือประสบการณ์เพียงเล็กน้อยก็สามารถนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงชีวิตอย่างยิ่งใหญ่ได้ โดยหากเราละเลยบางสิ่งก็อาจทำให้เราได้รับความสูญเสียเนื่องจากกระบวนการของเรามีช่องโหว่หรือมีข้อบกพร่อง^{๒๙}

^{๒๘} (Sinnot. 2006: 388-389)

^{๒๙} (Sinnot. 2006: 389, 393-395)

จากที่กล่าวมาข้างต้น ระบบการเรียนรู้ในชั้นเรียนซึ่งมีฐานคิดมาจากวิทยาศาสตร์ ที่มีคำตอบตายตัว จึงมีข้อจำกัดและไม่สนับสนุนให้เกิดการคิดแบบ หลังการใช้เหตุผลเชิงรูปแบบ แต่หากผู้เรียนได้มีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นหรือสิ่งอื่นๆ ในบรรยากาศที่ไม่เป็นทางการนอกชั้นเรียน ก็จะช่วยสนับสนุนให้ผู้เรียนมีมุมมองที่ซับซ้อนขึ้นในการมองโลก รวมทั้งมีมุมมองที่ขยายกว้างออกไป แนวคิดนี้จึงมีความเหมาะสมที่จะนำมาใช้ศึกษาเพื่อนำไปใช้สำหรับการศึกษาพยาบาล เนื่องจาก นักศึกษาพยาบาลไม่ได้เรียนรู้แต่เพียงความรู้ ทฤษฎีต่างๆ หรือทักษะเฉพาะในการปฏิบัติเท่านั้น แต่นักศึกษาต้องเรียนรู้ประสบการณ์ชีวิตที่มีความหลากหลายและซับซ้อน ทั้งของตนเองและผู้ป่วย รวมทั้งบุคคลอื่นๆ ที่อยู่รอบข้าง ซึ่ง การคิดแบบ หลังการใช้เหตุผลเชิงรูปแบบนี้จะช่วยให้นักศึกษา สามารถมองเห็นปัญหาในหลากหลาย มุมมองและมองเห็นทางออกของการแก้ไขปัญหามากขึ้น อันจะนำไปสู่การคลี่คลายปัญหาต่างๆ ได้

ทั้งนี้ในส่วนของวิธีการเรียนรู้ที่ซินนอทท์ เห็นว่าจะช่วยส่งเสริม การคิดแบบหลังการใช้เหตุผลเชิงรูปแบบคือการเรียนรู้แบบร่วมมือ (Cooperative learning) โดยใช้การสนทนากัน (Dialogue) ระหว่างผู้เรียนด้วยกัน หรือระหว่างผู้สอนกับผู้เรียน โดยต้องเป็นการสนทนาที่ให้ความเคารพต่อมุมมองของผู้ที่มีส่วนร่วมเกี่ยวกับความจริงนั้น^{๓๐} และ นอกจากการเรียนรู้แบบร่วมมือและการเรียนรู้โดยใช้บทสนทนาแล้ว การได้ สะท้อนคิดและ แลกเปลี่ยนมุมมองกัน ทั้งในด้านความคิด ความรู้สึกระหว่างผู้ที่เรียนรู้หรือสร้างความรู้ ความจริง ร่วมกัน หรือได้สะท้อนคิดในมุมมองต่างๆ ของตนเอง การถกเถียง ถกแถลงกับตนเองก็จะช่วยขยาย มุมมองของผู้เรียนให้กว้างขวางออกไป วิธีการต่างๆ เหล่านี้เป็นการให้ความสำคัญแก่การมีปฏิสัมพันธ์ ระหว่างบุคคลกับบุคคลอื่นหรือสิ่งอื่นๆ รวมทั้งการมีปฏิสัมพันธ์กับความคิด ความเชื่อของตนเอง ซึ่งนับว่าเป็นกระบวนการเรียนรู้สำคัญที่จะนำไปสู่ การคิดแบบหลังการใช้เหตุผลเชิงรูปแบบได้

๖.๕ การปฏิสัมพันธ์: กระบวนการเรียนรู้ที่นำไปสู่การพัฒนาตนเองแบบองค์รวม

ในที่นี้จะพิจารณาถึงการเรียนรู้ที่ได้รับความสนใจในแวดวงการศึกษาและสามารถช่วยส่งเสริมการคิดแบบหลังการใช้เหตุผลเชิงรูปแบบอันจะนำไปสู่การพัฒนาตนเองแบบองค์รวมได้ ได้แก่ การเรียนรู้โดยใช้การสนทนา (Dialogic learning) การเรียนรู้แบบร่วมมือ (Cooperative learning) และการสะท้อนความคิด ความรู้สึก (Reflection) เนื่องจากการเรียนรู้ทั้งสามลักษณะดังกล่าวเป็นการเรียนรู้แบบผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง โดยเปลี่ยนแปลงจากการเรียนรู้ที่ผู้เรียนเป็นฝ่ายรับ (Passive) มาเป็นผู้กระทำ (Active) ผู้เรียนได้มีโอกาสสะท้อนเกี่ยวกับความรู้ ความคิด ความรู้สึก ของ ตัวเองและได้แลกเปลี่ยนมุมมองต่างๆ แก่กัน ผู้เรียนจึงสามารถสร้างสรรค์ความคิดและความรู้ได้ โดย ผู้เรียนต้องมีปฏิสัมพันธ์กันและสนับสนุนซึ่งกันและกัน การเรียนรู้จึงเป็นการสร้างความรู้ใหม่มากกว่า เป็นการผลิตซ้ำ หรือลอกเลียนของเดิม และผู้สอนเป็นผู้เอื้ออำนวยให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ ที่ให้ความสำคัญกับการมีปฏิสัมพันธ์ของผู้เรียน โดยรวมทั้งการที่ผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนด้วยกัน ระหว่างผู้เรียนกับผู้สอนและบุคคลอื่นๆ ที่ร่วมแลกเปลี่ยนประสบการณ์โดยการมีปฏิสัมพันธ์ ในสถานะที่ผู้เรียนรู้เปิดใจกว้างยอมรับฟังความจริง ความคิดเห็น อารมณ์ ความรู้สึกของกันและกันนั้น

^{๓๐} (Sinnott. 1994: 96, Sinnott. 1994: 115)

เป็นการส่งเสริมให้เกิดความสัมพันธ์ในแนวราบมากกว่าที่จะเป็นแนวตั้งจากผู้สอนลงไปสู่ผู้เรียน จึงทำให้ผู้เรียนได้มีโอกาสสร้างความจริง ขึ้นเองได้ ทั้งนี้ในการเรียนรู้ ทั้งสามลักษณะดังกล่าวนี้ ไม่ได้แยกขาดจากกันอย่างสิ้นเชิง ดังเช่น ในการเรียนรู้แบบร่วมมือ กันก็ต้องมีการสนทนา พูดคุย แสดง ความคิดเห็น อภิปรายร่วมกัน หรือมีการสะท้อนความคิด ความรู้สึกร่วมด้วย และในทำนองเดียวกันในการเรียนรู้แบบสะท้อนความคิด ความรู้สึกก็มีการสนทนาทั้งกับภายในตนเองและสนทนากับผู้อื่น ที่เรียนรู้ร่วมกันอยู่ด้วย ดังสรุปได้ดังนี้

การเรียนรู้ของบุคคลจะสามารถเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อบุคคลนั้นมีการปฏิสัมพันธ์เกิดขึ้นทั้งภายในตนเอง ระหว่างบุคคลและสรรพสิ่งแวดล้อม โดยสิ่งสำคัญในการมีปฏิสัมพันธ์ ก็คือการสนทนา ซึ่งรวมทั้งการสนทนากับตนเองโดยการสะท้อนถึง ความคิดและการปฏิบัติของตนเอง

การสนทนากับบุคคลอื่นและสิ่งที่อยู่เหนือสามัญวิสัย สำหรับการเรียนรู้โดยใช้การสนทนานั้น วีก็อทสกี (Vygotsky) เป็นนักคิดคนสำคัญที่ให้ความสำคัญกับเรื่องของการใช้ภาษาในการสื่อสาร หรือการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน^{๓๑} โดยการเรียนรู้โดยใช้การสนทนามีลักษณะสำคัญ คือ ผู้เรียนรู้หรือผู้ร่วมสนทนาทุกคน เป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มหรือชุมชน การเรียนรู้ และสามารถทำประโยชน์หรือช่วยเหลือกลุ่มได้ มีการคิด ร่วมกันและเรียนรู้ร่วมกัน โดยที่กลุ่มให้การยอมรับประสบการณ์ของแต่ละคนที่สื่อออกมาทั้งที่เป็น คำพูดและการแสดงออก ในขณะที่สนทนา การเรียนรู้ลักษณะนี้จึงเป็นการเรียนรู้โดยพิจารณามุมมองของผู้อื่นว่าเหมือนหรือต่างกับเราอย่างไร ภายใต้ความเข้าใจของเหตุผลที่แตกต่างกันไปของแต่ละ บุคคล ซึ่งจะทำให้เกิดการเรียนรู้สิ่งใหม่หรืออาจมีการแสดงความคิดเห็นที่ขัดแย้งแล้วพูดคุย อภิปราย ร่วมกันจนกระทั่งเกิดความเข้าใจซึ่งกันและกันผู้ร่วมสนทนาจึงจะเปิดมุมมองและเข้าใจในความเชื่อมโยง ที่เกิดขึ้น และยอมรับการเปลี่ยนแปลงภายในตนเอง การเปลี่ยนแปลงในผู้อื่นรวมถึงการเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยความรู้จะถูกนำมาพูดถึง ถกเถียงและตั้งคำถามร่วมกันระหว่างผู้ร่วมสนทนา (Dialogic Learning. Online)

การเรียนรู้โดยใช้การสนทนาจึงช่วยให้บุคคลสามารถบูรณาการความคิด สามารถตัดสินใจ แก้ไขปัญหา สร้างสิ่งต่างๆ ในชีวิต และเปลี่ยนแปลงชีวิตของบุคคลได้ การเรียนรู้แบบตั้งเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างลักษณะเฉพาะของบุคคลและอัตลักษณ์ทางสังคม (Social identity) ซึ่งเป็นการสร้างความรู้ที่มาจากมุมมองที่แตกต่างหลากหลายของบุคคล^{๓๒} ทั้งนี้การใช้บทสนทนาในการเรียนรู้โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสนทนาในเรื่องที่มีความหมาย ต่อผู้ร่วมสนทนาหรือผู้เรียน โดยผู้เรียนมีโอกาสแลกเปลี่ยนสิ่งที่อยู่ภายในตัวตนของพวกเขา จะช่วยให้ผู้เรียนมีพลังอำนาจ (Empowerment) มากขึ้น มีการพัฒนาบุคลิกภาพของตน เห็นคุณค่าภายในตน เชื่อมั่นในตนเองมากขึ้น มีความรู้เพิ่มขึ้นโดยการใช้เหตุผลในการถกเถียงกันเกี่ยวกับความรู้และมีการ ยอมรับซึ่งกันและกัน อันจะนำไปสู่ความเท่าเทียมกันของบุคคลและสังคมแบบประชาธิปไตย รวมทั้ง ช่วยให้ผู้บุคคลสามารถพบความหมายหรือเป้าหมายใหม่ในชีวิตได้^{๓๓} แต่ในทางกลับกันหากไม่มีการสนทนากันอย่างมีความหมายดังกล่าวข้างต้น โดยผู้เรียนเป็นฝ่ายรับหรือเป็นผู้ฟังอย่างเดียว ผู้เรียนก็จะไม่ได้แสดงความคิดเห็นใดๆ จึงขาดโอกาส ในการที่จะเปิดมุมมองของตนเองเพื่อรับสิ่งใหม่ ทำให้คิดเกี่ยวกับเรื่องต่างๆ เฉพาะแต่ในมุมมองของตน ความรู้ ความจริงจึงไม่ขยายออกไปสู่ความรู้ ความจริงที่สิ้นไหล เปลี่ยนแปลงไปได้ตลอดเวลา

^{๓๑} (Duffy; & Cunningham 1996: 181)

^{๓๒} (Dialogic Learning. Online, Ravenscroft. 2011: 146)

^{๓๓} (Giddens, Online: Wells, 1999: 41; Gordon. 2008: 6)

จากการเรียนรู้โดยใช้การสนทนาดังกล่าวจะเห็นได้ว่าเป็นการเรียนรู้ที่ช่วยขยายมุมมอง ของผู้เรียนให้ กว้างออกไปโดยการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนรู้อีกกัน ทั้งนี้หากผู้เรียนรู้อีกกัน และสนับสนุน ซึ่งกันและกัน ก็อาจเรียกว่าเป็นการเรียนรู้แบบร่วมมือ โดยการเรียนรู้แบบนี้มีจุดเน้นที่ การร่วมมือกัน ระหว่างผู้เรียนด้วยกัน เพื่อให้เกิดความเข้าใจ สามารถแก้ปัญหาหรือค้นหาความหมาย รวมทั้งสร้าง ผลผลิตโดยมีการตั้งคำถาม ยกประเด็นปัญหาอภิปรายโต้แย้งกันทางความคิดเพื่อที่จะ สร้างสิ่งใหม่ การเรียนรู้จึงไม่ได้หยุดนิ่งอยู่แต่เฉพาะความรู้ในกระแสหลักที่ตายตัวแล้วเท่านั้น^{๓๔} ซึ่งจะช่วยให้ ผู้เรียนเป็นผู้ที่ใฝ่รู้ รู้จักการให้และ การรับ มีการพัฒนาทักษะการคิดขั้นสูง มีความรับผิดชอบในงาน ที่ได้รับมอบหมาย มีความเชื่อมั่น มีแรงจูงใจมุ่งมั่นและอดทนในการทำงานเพื่อที่จะประสบ ความสำเร็จ รับฟังความคิดเห็นของกลุ่ม สามารถสร้างสรรค์ ผลงานใหม่ๆ นอกจากนี้ผู้เรียน ยังตระหนักถึงคุณค่าของตนเองและผู้อื่นมากขึ้น และเกิดความเชื่อมโยงระหว่างผู้เรียนด้วยกัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ก่อให้เกิดความร่วมมือภายในกลุ่ม และมีทักษะทางสังคม โดยมีสัมพันธภาพ กับบุคคลอื่นๆ ในสังคมได้ดีขึ้น โดยยอมรับความแตกต่างระหว่างบุคคลและวัฒนธรรม^{๓๕} การเรียนรู้ แบบร่วมมือที่กล่าวถึงในที่นี้เป็นการเรียนรู้ที่อยู่ภายใต้ฐานคิด แบบองค์รวม ซึ่งมีความแตกต่างไปจาก การเรียนรู้แบบร่วมมือที่มีฐานคิดมาจากทฤษฎีพฤติกรรมนิยม โดยการเรียนรู้ แบบร่วมมือที่อยู่ภายใต้ ฐานคิดแบบองค์รวมจะมีเป้าหมายหลักคือ การที่ผู้เรียนได้แลกเปลี่ยนมุมมอง และได้พัฒนามุมมองให้ มีมุมมองที่เปิดกว้างและมีความซับซ้อนมากขึ้นทำให้เกิดมุมมองที่หลากหลาย โดยผ่านกระบวนการ สนทนาทางสังคม (Social-dialogical process) ของผู้เรียน ลักษณะสำคัญของการเรียนรู้แบบ ร่วมมือที่กล่าวถึงนี้ก็คือ การที่ผู้เรียนได้สนทนาแลกเปลี่ยนระหว่างกัน (Dialogical interchange) และมีการสะท้อนกลับซึ่งกันและกัน (Reflexivity) โดยจะเน้นถึงความสำคัญของการสนับสนุนกันของ ผู้เรียนโดยการแบ่งปันหรือแลกเปลี่ยนเกี่ยวกับข้อมูล เหตุผล ปัญหา ความคิด ความรู้สึก ฯลฯ^{๓๖} ในขณะที่การเรียนรู้แบบร่วมมือภายใต้ฐานคิด ของทฤษฎีพฤติกรรมนิยมจะมีแนวคิดของการมุ่งเน้น การร่วมมือเพื่อนำไปสู่เป้าหมายที่ถูกกำหนดไว้ แล้วโดยอาจเกิดจากการให้รางวัลเป็นแรงเสริม หรือแรงจูงใจ ซึ่งจะก่อให้เกิดการเรียนรู้แบบแข่งขัน เพื่อให้ได้รางวัลรวมอยู่ด้วย^{๓๗}

ทั้งนี้การเรียนรู้แบบร่วมมือมีหลักสำคัญอยู่ ๕ ประการคือ การพึ่งพาซึ่งกันและกัน (Positive interdependence) การส่งเสริม การมี ปฏิสัมพันธ์ต่อกัน (Promotion of interaction) ความรับผิดชอบของแต่ละบุคคล (Individual accountability) การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และ ทักษะการทำงานกลุ่มย่อย (Interpersonal and small group skills) และการมีกระบวนการ กลุ่ม อย่างมีประสิทธิภาพ (Group process or processing the group's effectiveness at the end of each activity) ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างความรู้ด้วยตัวผู้เรียนเองได้ แต่อย่างไรก็ตาม หากผู้เรียนขาดความร่วมมือในการเรียนรู้ สิ่งที่จะเกิดขึ้นก็คือการแข่งขันกันระหว่างผู้เรียน ไม่มีการ

---

^{๓๔} (Milis, 1998: 5, citing Smth; & MacGreger, 1992)

^{๓๕} (Schmuck; 8 Schmuck. 2001: 40; Smith-Stoner; & Molle. 2010: 313; Marsh. 2008: 113; citing Cruickshank, Jenkins; & Metcalf. 2005)

^{๓๖} (Duffy; & Cunningham. 1996: 187)

^{๓๗} (Johnson; & Johnson. 1996: 1020)

ช่วยเหลือกันระหว่างผู้เรียน^{๓๘} ผู้เรียนแต่ละคนสนใจ แต่เป้าหมายของตน โดยมุ่งแต่ความรู้ที่จะใช้สอบให้ผ่าน และไม่สนใจที่จะอภิปรายในประเด็นอื่นๆ^{๓๙}

นอกจากนี้การเรียนรู้อีกลักษณะหนึ่งที่ต้องมีการสนทนาของบุคคลเกิดขึ้นร่วมด้วยก็คือ การสะท้อนความคิด ความรู้สึก ซึ่งเป็นการเรียนรู้ที่บุคคลอาจจะสะท้อนความคิด ความรู้สึก โดยการไตร่ตรอง ใคร่ครวญ สนทนากับตนเอง หรือ บุคคลอาจจะมีกิจกรรมร่วมกับ บุคคลอื่นด้วยการอภิปรายแลกเปลี่ยนเกี่ยวกับเหตุการณ์หรือประเด็นต่างๆ ซึ่งมีทั้งการพูดคุยและการมีความสัมพันธ์หรือมีปฏิสัมพันธ์ ระหว่างกัน ทั้งนี้กระบวนการสะท้อนความคิดความรู้สึกเป็นกระบวนการที่มีความซับซ้อนซึ่งมีทั้งเรื่องของการรู้คิด (Cognition) และเรื่องของความรู้สึก (Feeling) รวมอยู่ด้วย^{๔๐} โดยจอห์น ดิวอี้ (John Dewey) เชื่อว่า การสะท้อนความคิดความรู้สึกไม่ใช่เป็นเพียงการใช้เหตุผลหรือเป็นการแสดงถึงด้านสติปัญญาเท่านั้น แต่เป็นการแสดงถึงสิ่งที่เกี่ยวข้องกับบุคคลแบบองค์รวม (Whole person) ที่รวมถึงภาวะด้านอารมณ์ ของบุคคลด้วย และฮาร์เบอร์มาส กล่าวว่าการสะท้อนความคิดความรู้สึก มีส่วนเกี่ยวข้องกับภาวะทางจิตใจและสังคม จึงไม่ได้เป็นเรื่องของแต่ละบุคคล แต่มีการสนทนา แลกเปลี่ยนกันรวมอยู่ด้วย^{๔๑}

การสะท้อนความคิดความรู้สึกคือพื้นฐานของการเรียนรู้ ซึ่งเป็นไปไม่ได้เลยที่เราจะคิดเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาของบุคคลโดยปราศจากการสะท้อนความคิดความรู้สึก การสะท้อนความคิดความรู้สึกและประสบการณ์ คือมโนทัศน์ที่มีพื้นฐานคู่กันมาเนื่องจากเราใช้การสะท้อนความคิดความรู้สึกในกระบวนการคิดเกี่ยวกับประสบการณ์ของเราแล้วจึงจะทำให้เราเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งนั้นได้^{๔๒} ซึ่งรอดเจอร์ส (Rodgers, ๒๐๐๒) ได้กล่าวเกี่ยวกับการสะท้อน ความคิดความรู้สึกภายใต้แนวคิดของจอห์น ดิวอี้ ไว้ว่า การสะท้อนความคิดความรู้สึกต้องการเจตคติ ที่ให้คุณค่าแก่บุคคลและการเจริญเติบโตทางปัญญาขอตั้งตัวบุคคลเองและผู้อื่น การสะท้อนความคิดความรู้สึกจึงเกิดขึ้นในชุมชนที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันสำหรับในทางการศึกษา การสะท้อนความคิดความรู้สึก จะทำให้ผู้เรียนเข้าใจอย่างลึกซึ้งและมีความเชื่อมโยงสู่ประสบการณ์และแนวคิดของผู้อื่น ซึ่งช่วยให้การเรียนรู้ต่อเนื่องและก้าวหน้าทั้งตัวบุคคลและสังคม^{๔๓}

ทั้งนี้การสะท้อนความคิดความรู้สึกไม่จำเป็นต้องอยู่บนพื้นฐานของการรู้คิด แต่อาจอยู่บนพื้นฐานของอารมณ์^{๔๔} เช่น ความรู้สึกสุข เศร้า สับสนหรือตื่นเต้น ฯลฯ ดังนั้นการสะท้อนความคิดความรู้สึกจึงเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นทั้งจาก ร่างกาย และจิตใจ อารมณ์ นอกจากนี้ เฟนวิก (Fenwick, ๒๐๐๐) ได้กล่าวว่า การสะท้อนความคิดความรู้สึก คือการสร้างความรู้ที่ช่วยให้เกิดการบูรณาการอันยิ่งใหญ่ ซึ่งเป็นสะพานเชื่อมต่อส่วนต่างๆ ของบุคคลไปสู่องค์รวม^{๔๕}

ความต้องการการดูแลที่แตกต่างกันออกไป โดยไม่มีตำราเล่มใดๆ จะสามารถอธิบายได้อย่างเบ็ดเสร็จ ตายตัวว่าจะต้องให้การดูแลผู้ป่วยแต่ละคนอย่างไร ประสบการณ์ตรงในการให้การพยาบาล

^{๓๘} Schmuck; & Schmuck. 2001 : 40)

^{๓๙} (Smith-Stoner; & Molle, 2010, 313)

^{๔๐} (Boud, Keough; & Walker, 1985: 7. 11, 36)

^{๔๑} (Ruth-Sahd. 2003: 489; citing Dewey, 1993; Harbermas, 1970, 1971)

^{๔๒} (Meriam; & Clark, 2006: 39)

^{๔๓} Merriam; & Clark, 2006. 39-40, citing Rodgers. 2002)

^{๔๔} (Merriam; & Clark, 2006: 39, citing Clark, 2001)

^{๔๕} (Merriam; & Clark, 2006, 39, citing Fenwick. 2000)

การมี ปฏิสัมพันธ์ที่นำไปสู่การเรียนรู้ และการคิดแบบหลังการใช้เหตุผลเชิงรูปแบบจึงมีประโยชน์อย่างยิ่งต่อ นักศึกษาพยาบาล ซึ่งนอกจากจะช่วยให้นักศึกษาได้เปิดมุมมองของตนออกไปดังกล่าวแล้ว สิ่งสำคัญ คือยังช่วยให้นักศึกษาได้มองย้อนกลับมาสู่ภายในตน ได้ทบทวนพิจารณา ไตร่ตรองจากสถานการณ์ ต่างๆ ที่นักศึกษาได้เผชิญทำให้เกิดความเข้าใจตนเอง เกิดการเรียนรู้ สามารถสร้างความรู้จากภายใน ตนเองและบูรณาการตนเองได้อย่างสมดุล

นอกจากนี้ยังมีนักการศึกษาได้กล่าวถึงปัจจัยสำคัญ ๕ ประการในการจัดการศึกษาเพื่อให้เกิดการพัฒนาวิชาชีพ ดังนี้ คือ

๑) การเอื้อให้ผู้เรียนมีประสบการณ์ที่กว้างขวางซึ่งจะช่วยเพิ่มประสบการณ์ในการเรียนรู้

๒) การส่งเสริมความสามารถที่จำเป็นและปรับปรุงหรือพัฒนาความสามารถของผู้เรียนอย่างต่อเนื่อง

๓) การสนับสนุนให้ผู้เรียนมีการปฏิบัติงานที่เพียงพอต่อการทำงานในลักษณะที่มีความเชี่ยวชาญ

๔) การช่วยเหลือให้ผู้เรียนสามารถยืนหยัดต่อสถานการณ์ที่ยากลำบากและสามารถประคับประคองเหตุการณ์ให้เป็นไปในทางที่ดี

๕) การส่งเสริมให้ผู้เรียนเป็นผู้มีความสามารถให้ ความช่วยเหลือหรือสนับสนุนผู้อื่นได้^{๔๖} ซึ่งนับว่ามีความสอดคล้องกับการศึกษาทางวิชาชีพการพยาบาลที่มีทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ซึ่งเป็นประสบการณ์ที่มีคุณค่าอย่างยิ่งต่อการเรียนรู้และการพัฒนาวิชาชีพ ทั้งนี้ นอกจากกระบวนการเรียนรู้ที่กล่าวมาแล้ว การที่จะพัฒนาผู้เรียนให้ไปสู่เป้าหมายที่ต้องการได้นั้นต้องมีปัจจัยเกื้อหนุนที่จะ ทำให้ผู้เรียนไปสู่การพัฒนาตนเองแบบองค์รวมต่อไปได้

๖.๖ ปัจจัยเกื้อหนุนที่ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้สู่การพัฒนาตนเองแบบองค์รวม

ในการพัฒนาตนเองแบบองค์รวมมีปัจจัยเกื้อหนุนอยู่หลายประการ และในส่วนที่เป็นปัจจัยสำคัญ ได้แก่ ปัจเจกบุคคล บุคคลรอบข้างและบริบททางสังคม และความเชื่อ ความศรัทธาในสิ่งเหนือสามัญวิสัย

๖.๖.๑ ปัจเจกบุคคล

หรือตัวผู้ เรียนซึ่ง นับว่าเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้และ การเปลี่ยนแปลงสู่การพัฒนาตนเอง โดยในที่นี้หมายถึง นักศึกษาพยาบาลซึ่งอยู่ในวัยเริ่มเข้าสู่ วัยผู้ใหญ่ตอนต้น เป็นวัยที่สามารถเรียนรู้มิติต่างๆ ภายในตนทั้งจากมุมมองของตนเองและมุมมองของผู้อื่น สามารถแก้ไขจัดการความขัดแย้งภายในเพื่อสร้างสมดุลในตนเอง มีความเป็นตัวของตัวเอง และพึ่งพาผู้อื่นน้อยลง มีความคิดวิเคราะห์ และตัดสินใจได้ว่า จะปฏิบัติตัวอย่างไร ดังนั้นสิ่งสำคัญที่ ผู้สอนหรือผู้จัดการศึกษาจะต้องตระหนักก็คือ ผู้เรียนไม่ใช่สิ่งที่ผู้สอนจะสร้างขึ้นให้เหมือนกับตัวผู้สอน หรือเหมือนใครๆ ได้ เนื่องจากผู้เรียนแต่ละคนมีลักษณะเฉพาะตนที่แตกต่างหลากหลาย^{๔๗} โดยผู้เรียนทุกคนมีประสบการณ์เดิมของตนติดตัวมา ไม่ใช่ว่างเปล่าเพื่อรอรับการป้อน ความรู้จากผู้สอนเพียงอย่างเดียว

^{๔๖} (Merriam; & Clark, 2006, 47, citing Cheetham; & Chiverss. 2001)

^{๔๗} (Leonard; & Johnson, 1998)

กระบวนการเรียนรู้จึงควรต้องมีลักษณะของผู้เรียนเป็นศูนย์กลางโดยช่วยเอื้อให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะของการพัฒนา (Development) ที่เน้นการบูรณาการ มีมุมมองในลักษณะของภาพรวมหรือบริบทแวดล้อม โดยจะเน้นการพิจารณาไตร่ตรองอย่างรอบคอบเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงหรือความเป็นไปได้ที่จะเกิดเหตุการณ์ต่าง ๆ ขึ้น มีการพัฒนาด้านคุณธรรม จริยธรรม มีการใช้เหตุผล (Reasoning) ด้วยความเข้าใจตนเองและผู้อื่น รวมทั้งสามารถสะท้อนตัวตน (Self-reflection) ที่เป็นลักษณะเฉพาะของตนเองที่อาจสะท้อนเป็นความคิดจากเรื่องราวของตน การประสบความสำเร็จของตน ความรู้สึกตระหนักถึงคุณลักษณะที่มีอยู่รวมถึงมุมมองที่มีต่อโลก หรือที่เรียกว่าการมองผ่านเลนส์ ของตนเอง เช่น ความรู้สึกของพยาบาลที่มีต่อวิชาชีพอาจถูกสร้างมาจากความสามารถในการปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพหรือประสบผลสำเร็จ โดยการสะท้อนตัวตนเป็นการสร้างขึ้นร่วมกัน ขณะที่มีความสัมพันธ์ ระหว่างบุคคลกับบุคคลอื่น สังคม วัฒนธรรมและบทบาทในการปฏิบัติงานการสะท้อนตัวตนจึงเป็นการแสดงให้เห็นถึงคุณลักษณะและแนวคิดของบุคคลซึ่งอยู่ในส่วนของการสร้างความหมายภายในบุคคล^{๔๘} ทั้งนี้หากผู้เรียนมี ความสมดุลและความเข้มแข็งภายในตน ผู้เรียนก็จะมีความพร้อมที่จะเรียนรู้โดยการมีปฏิสัมพันธ์กับ บุคคลอื่นและสรรพสิ่งสามารถสร้างและดำรงสัมพันธ์ภาพที่ดีและพัฒนาตนไปสู่ภาวะที่สุขสมบูรณ์ได้

๖.๖.๒ บุคคลรอบข้างและบริบททางสังคม

ซึ่งในที่นี้หมายถึงทั้งบุคคลที่เอื้อให้ เกิดการเรียนรู้ สังคมหรือชุมชนแห่งการเรียนรู้ รวมทั้งแหล่งเรียนรู้ต่างๆ ผู้ที่เอื้ออำนวยหรือช่วยให้ ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ อาจจะเป็นครู อาจารย์ หรือเป็นเพื่อน รุ่นพี่ รุ่นน้อง ผู้ที่มีประสบการณ์ ฯลฯ ซึ่งบุคคลเหล่านี้มีความสำคัญที่จะช่วยสนับสนุนให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตนเองได้ โดยครู อาจารย์ ที่เป็นผู้สอนในสถานศึกษา หรือแหล่งฝึกปฏิบัติ จะไม่ใช่เป็นเพียงผู้ถ่ายทอดเนื้อหาวิชา โดยทำหน้าที่ ให้เสร็จสิ้นไปในแต่ละคาบเวลาตามตารางเรียนเท่านั้น แต่ผู้สอนสามารถเป็นผู้สนับสนุนคนสำคัญ ที่ทำให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนาแบบองค์รวมขึ้นได้^{๔๙} โดยสนับสนุนให้ผู้เรียนเกิดพลังอำนาจภายในตนด้วย การที่ผู้สอนเลิกล้มเลิกการแสดงอำนาจของตน แต่เสริมสร้างสิ่งแวดลอมให้ผู้เรียนสามารถมีส่วนร่วมอย่าง อิสระและเท่าเทียม รวม ทั้งกระตุ้นและสนับสนุนให้ผู้เรียนมีการสะท้อนคิดอย่างมีวิจารณญาณ^{๕๐} และเอื้ออำนวยให้ผู้เรียนเห็นคุณค่า ของการเรียนรู้ ช่วยให้ผู้รู้สึกชอบหรือพึงพอใจในสิ่งที่เรียน และมีความสุขในการเรียนรู้ ซึ่งจะทำให้เกิดความรู้สึกรักการเรียนรู้รวมทั้งสามารถค้นหาและสร้างความหมายในชีวิตของตนได้ ผู้สอนจึงเป็นผู้ที่มีบทบาทที่ลุ่มลึกและละเอียดอ่อนยิ่งไปกว่าการให้ความรู้เพียงอย่างเดียว^{๕๑}

นอกจากนี้ผู้สอนควรมีบทบาทในการเป็น ผู้ท้าทาย (Challenge) โดยเพิ่มแรงกดดันที่พอเหมาะหรือช่วยเลือกสถานการณ์ที่ท้าทายเพื่อเป็นการช่วยให้ผู้เรียนเกิดพลังในการเรียนรู้ โดยการมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดลอม^{๕๒} รวมทั้งช่วยกระตุ้นผู้เรียนให้เกิดทักษะการคิดและการเรียนรู้ด้วยตนเอง

^{๔๘} (Rogers, Mentkowski; & Har. 2006: 500-502)

^{๔๙} (Vanasupa, Stolk; & Herter 2009: 71, citing Assor, et al. 2002, Pintrich; & De Groot. 1990)

^{๕๐} (Merriam; & Clark. 2006: 44; citing Cranton. 1994, 1997)

^{๕๑} วิชัย ต้นศิริ, และคนอื่นๆ 2551;อ้างอิงจาก Michael Manley. n.d.: 286)

^{๕๒} (Merriam; & Clark. 2006, 44, citing Daloz. 1999; Merriam; Clark. 2006: 42)

ช่วยให้ ผู้เรียนมีความเพียรพยายาม เน้นให้ผู้เรียนพึ่งตนเอง สามารถสร้างวิจารณ์ญาณของตนเอง และมี ความรู้สึกรับผิดชอบ^{๕๓} และอีกบทบาทหนึ่งของผู้สอนที่มี ความสำคัญ คือ ผู้สอนควรมีบทบาท ในการเป็นผู้ให้มุมมอง (Provide vision) โดยเอื้อให้มีกระบวนการ เรียนรู้ภายใต้การได้พูดคุย แลกเปลี่ยนและมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันภายในชุมชนหรือสภาวะแวดล้อม ที่ผู้เรียนอาศัยอยู่ ซึ่งจะช่วยให้ผู้เรียนมีมุมมองทั้งจากภายในสู่ภายนอก (Inside out) และจากภายนอก ภายใน (Outside in) ซึ่งนับว่าเป็นพื้นฐานในการเปิดเข้าสู่ประสบการณ์ชีวิตและช่วยให้ผู้เรียนสามารถ สร้างความหมายในชีวิตภายใต้บริบทของตนได้^{๕๔}

จากแนวคิดของฟิสิกส์แนวใหม่ (New Physics) ที่มีมุมมองว่าความจริงไม่ใช่มีเพียงสิ่งเดียว และการเรียนรู้เกี่ยวกับความจริงอื่นๆ สามารถสอนให้เราเกิดความยืดหยุ่นมากขึ้น และให้เครื่องมือ แก่เรามากขึ้น ดังนั้นเส้นแบ่งระหว่างผู้สอนกับผู้เรียนจึงอาจจะไม่ชัดเจนเนื่องจากความจริง มีหลากหลาย และการเรียนรู้มีการพูดคุยกันมากกว่าเป็นเพียงการฟังบรรยาย การมองความจริง เป็นลักษณะของ การมีมุมมองที่มองไปรอบๆ ในสิ่งที่เราสร้างความจริงของเรา ผู้สอนยอมรับผู้เรียน มากขึ้นที่ผู้เรียน สามารถใช้ความสามารถของพวกเขาในการสร้างความจริงและประสบการณ์ ซึ่งความตระหนักในเรื่อง นี้ทำให้ผู้สอนมองเห็นการเปลี่ยนแปลงของสังคมในอีกมุมมองหนึ่ง นี่คือการปรับเปลี่ยนไปโดยผู้สอน จะมีส่วนร่วมเดินไปด้วยกันเพื่อไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ยิ่งใหญ่กว่า และมุ่งไปที่ผู้เรียน ในขณะที่ผู้สอน ทำงานร่วมกับผู้เรียนก็จะเกิดความยืดหยุ่นและมองเห็นการ เปลี่ยนไปของความจริงว่าเป็นเรื่องปกติธรรมดา ซึ่งการยอมรับการเปลี่ยนแปลงในความเป็นจริงจะเป็น สะพานนำไปสู่การพูดคุยกันระหว่าง ความจริงสองแบบอันจะนำไปสู่การสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ และประยุกต์สู่การเรียนรู้ได้โดยการเรียนรู้ จะไม่ถูกทำลายด้วยมุมมองในการมองโลกที่ไม่มี ความยืดหยุ่น^{๕๕}

ทั้งนี้วิทยาศาสตร์แนวใหม่ (New Science) เปรียบเสมือนเป็นกรอบการทำงานสำหรับการ การสอนที่มีความแตกต่างหลากหลาย ซึ่งผู้เรียนรู้ในวัยผู้ใหญ่กับผู้สอนสามารถร่วมกันสร้าง การเปลี่ยนแปลง โดยส่งเสริมความแตกต่างได้ โดยผู้สอนควรเปิดกว้างสู่ความหมายและความเป็นไป ได้ของสิ่งต่างๆ โดยการถามคำถามที่จะนำไปสู่การอภิปราย ซึ่งคำตอบที่ถูกมีได้หลายคำตอบ (Many realities) ผู้สอน ควรช่วยให้ผู้เรียนมีความสัมพันธ์กับผู้อื่นเพื่อให้เกิดมุมมองที่หลากหลายและสร้างสิ่ง ที่ดีกว่าขึ้นได้ ควร ช่วยให้ผู้เรียนหลายๆกลุ่มร่วมกันแก้ไขปัญหา ช่วยให้ผู้เรียนตระหนักถึงการมีส่วนร่วมระหว่างแนวคิดเก่ากับแนวคิดใหม่ว่าเชื่อมโยงกันได้ ซึ่งความเชื่อมโยงทางความคิดนี้จะเกิดการ เปลี่ยนแปลงและความ หลากหลายในขณะที่ส่วนที่เป็นหลักก็ยังคงดำเนินต่อไปและที่สำคัญผู้สอน ไม่ควรเข้มงวดเกินไป แต่ควรช่วยให้กลุ่มผู้เรียนเกิดการสร้างทางเลือกต่างๆ ได้ นอกจากนี้ผู้สอนควร เปิดโอกาสให้ผู้เรียน สามารถสร้างกฎในชั้นเรียน เป้าหมายและระบบของคุณค่าขึ้นเองได้ ช่วยให้ผู้เรียนได้เปิดกว้าง เกี่ยวกับความรู้ ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้แบบร่วมมือโดยไม่ใช้การแข่งขัน และในบางโอกาสผู้เรียนก็ สามารถเป็นผู้สอนได้โดยการเรียนรู้จากประสบการณ์ของผู้เรียน^{๕๖}

จากที่กล่าวมาข้างต้นนี้กุญแจสำคัญก็คือ การเปิดเข้าสู่การเปลี่ยนแปลงทั้งการเปลี่ยนแปลง ภายในชั้นเรียน และการเปลี่ยนแปลงในวัฒนธรรมการเรียนรู้จากที่ครูเป็นผู้สอนไปสู่การสนทนา

^{๕๓} (วิชัย ตันศิริ; และคนอื่นๆ. 2551 : 181-182)

^{๕๔} (Merriam; & Clark. 2006: 44; citing Daloz. 1999; Merriam; & Clark, 2006: 42)

^{๕๕} (Sinnott. 1994: 91-94)

^{๕๖} (Sinnott. 1994: 97-100)

ระหว่างกัน ซึ่งรวมทั้งการสนทนากับบุคคลที่มีประสบการณ์ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นครูที่ดีที่สุดของผู้เรียน ผู้สอนจึงควรเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากผู้อื่นนอกเหนือจากตัวผู้สอนได้ ทั้งนี้ผู้สอนที่มีลักษณะดังกล่าวข้างต้น คือมีการคิดแบบหลังการใช้เหตุผลเชิงรูปแบบจะช่วยให้ผู้เรียนรู้อาจสามารถข้ามสะพานของความขัดแย้งเกี่ยวกับเรื่องของความจริงได้ เช่น การช่วยให้ผู้เรียนเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ช่วยเสริมพลังอำนาจ เสนอมุมมองที่แตกต่างหลากหลาย ฯลฯ ซึ่งผู้ที่คิดแบบหลังการใช้เหตุผลเชิงรูปแบบจะ สามารถเข้าใจด้านต่างๆ ของตัวเองได้ดีกว่า และสามารถบูรณาการตนเองได้มากกว่า โดยสามารถ เรียนรู้สิ่งใหม่และมีกระบวนการเรียนรู้ที่ดีได้^{๕๗}

ในส่วนของบุคคลอื่นๆ ที่ไม่ใช่ครู/อาจารย์แต่เป็นผู้ที่อยู่รอบข้างของบุคคลและช่วยเอื้อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ก็อาจมีบทบาทเช่นเดียวกับผู้สอนดังที่กล่าวมาข้างต้น รวมทั้งเป็นกำลังใจอันสำคัญที่ผู้เรียนสามารถระบายความคิด ความรู้สึก ปรับทุกข์ แบ่งปันความสุขด้วยการมีปฏิสัมพันธ์ที่มีพื้นฐานของความเมตตา กรุณา และเอื้ออาทรต่อกัน เนื่องจากสัมพันธ์ภาพและความเข้าใจระหว่างมนุษย์นั้นเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยสนับสนุนให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตนเองให้มีความมั่นคงทางจิตใจ อารมณ์ และจิตวิญญาณได้ โดยผู้เรียนจะรู้สึกอบอุ่น ปลอดภัย เกิดการยอมรับผู้อื่นและมีความจริงใจต่อกัน และผู้เรียนจะไม่สามารถเรียนรู้หรือพัฒนาตนเองจากประสบการณ์ที่เข้ามาสัมผัสกับชีวิตของตนได้หากผู้เรียนไม่เกิดความไว้วางใจผู้อื่นที่อยู่รอบตัว ทั้งนี้สัมพันธ์ภาพระหว่างผู้ช่วยเอื้อให้เกิดการเรียนรู้กับผู้เรียนที่เกิดขึ้นจากการพูดคุยแลกเปลี่ยนกันจะช่วยลดช่องว่างระหว่างสถานภาพของ ทั้งสองฝ่ายและก่อให้เกิดความไว้วางใจซึ่งกันและกันได้^{๕๘} เชื่อว่าการมีสัมพันธ์ภาพระหว่างผู้เรียนกับผู้ช่วยเอื้อให้เกิดการเรียนรู้ คือความหมายที่มีความเข้มแข็งของการช่วยให้บุคคลมีการพัฒนา โดยผลของการมีปฏิสัมพันธ์ก็คือ การมีความกล้าแสดงความคิดเห็นได้อย่างอิสระมากขึ้น มีการพัฒนาตน เช่นภาวะทางอารมณ์ ความรู้สึก ซึ่งจะมีการถกทอเกิดขึ้นครั้งแล้วครั้งเล่าจนกระทั่งความหมายในชีวิตมีมากขึ้นและมีความเข้มแข็งภายในตน

๖.๗ ความรู้สึกเชื่อมโยงเป็นองค์รวม: ตัวตนที่ได้รับการพัฒนา

จากแนวคิดที่เชื่อว่ามนุษย์มีคุณลักษณะเป็นองค์รวมที่มีความหมายมากกว่าผลรวมของร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และจิตวิญญาณ เนื่องจากองค์ประกอบทั้งหมดนี้มีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันอย่างเป็นองค์รวมโดยที่ไม่อาจแยกออกเพื่อทำความเข้าใจที่ละส่วนได้ การพัฒนาตนแบบองค์รวมในที่นี้ จึงหมายถึงการพัฒนามนุษย์ที่เป็นหน่วยรวมทั้งหมด โดยเป็นการพัฒนาตนที่เกิดขึ้นในวัยผู้ใหญ่ เนื่องจากนักศึกษาพยาบาลที่ผู้วิจัยสนใจศึกษาอยู่ในวัยที่เริ่มเข้าสู่ผู้ใหญ่ จึงมีความสอดคล้อง กับแนวคิดทฤษฎีที่จะนำเสนอต่อไป ที่ทฤษฎีของชินนอกที่ได้ชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของความเชื่อมโยง ของปัจเจกบุคคลว่าจำเป็นต้องมีความเชื่อมโยงกับสรรพสิ่งต่างๆ ในหลายประการ ได้แก่ ความเชื่อมโยง มิติต่างๆ ภายในตน (Connect the sides of the self) ความเชื่อมโยงกับบุคคลอื่น(Connect with others) และความเชื่อมโยงกับสิ่งเหนือสามัญวิสัย (Connect with the transcendent) เช่น ศาสนา พระเจ้า ความเชื่อ ความศรัทธา รวมถึงสิ่งที่มีลักษณะในเชิงนามธรรมทั้งหลาย ได้แก่ ความเมตตา ความรัก ในมวลมนุษย์ และที่สำคัญคือการมีความหมายในชีวิตซึ่งการ

^{๕๗} (Sinnott. 1994: 101-102)

^{๕๘} (Meriam; & Clark, 2006: 42; citing Freire 1970) ซึ่งคาลอส (Daloz. 1999)

พัฒนาดังกล่าว ไม่อาจเกิดขึ้นได้ด้วย การพัฒนาภายในตนแต่เพียงลำพังโดยไม่มีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นหรือสิ่งอื่นแต่การพัฒนาตน แบบองค์รวมจะเกิดขึ้นได้จากความตั้งใจที่จะมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลหรือสิ่งต่างๆ แล้วจึงเอื้อให้เกิด ความสามารถภายในตน ซึ่งจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาตน^{๕๙}

ทั้งนี้การเปลี่ยนแปลงตัวเองของบุคคลที่เกิดขึ้นอย่างเป็นพลวัตทั้งในเรื่องของความรู้สึกเชื่อมโยงและการคิดที่ซับซ้อนล้วนเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการเรียนรู้ โดยมนุษย์เรามีการดำเนินชีวิตไปพร้อมๆ กับมีการเปลี่ยนแปลงตนเองโดยการพัฒนาผ่านการเรียนรู้ใหม่ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในผู้เรียนรู้ที่อยู่ในวัยผู้ใหญ่ ทั้งที่รับรู้โดยจิตสำนึกและจิตใต้สำนึก ซึ่งจะนำสิ่งที่มีอยู่ภายในตนไปสู่การมีประสบการณ์การเรียนรู้ใหม่ๆ โดยตัวเราเองก็คือสายใยเครือข่ายที่ซับซ้อนของสัมพันธ์ภาพ ที่สามารถช่วยให้เกิดการเรียนรู้ ซึ่งในแต่ละการแสดงออก การปฏิบัติหรือตัวตนของเรากลายมาเป็น “ศูนย์กลางที่เข้มแข็งของการมีปฏิสัมพันธ์ (Strong center of interaction) กล่าวคือมีความเปลี่ยนแปลงที่ไม่หยุดนิ่งมากกว่า เป็นเพียงสิ่งที่สถิตอยู่อย่างตายตัว (Thing)^{๖๐}

ในทฤษฎีของซินนอท ได้อธิบายถึงความรู้สึกเชื่อมโยงภายในตนเอง เชื่อมโยงกับผู้อื่น และ เชื่อมโยงกับสิ่งเหนือสามัญวิสัย โดยความรู้สึกเชื่อมโยงเหล่านี้อาจจะสนับสนุนหรืออาจเป็นอุปสรรค ต่อความสามารถที่จะสร้างความเป็นตัวตนของบุคคลในวัยผู้ใหญ่ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงตัวเองไปอย่าง ต่อเนื่อง ทฤษฎีนี้มีความเกี่ยวข้องกับการสอนและการเรียนรู้ในวัยผู้ใหญ่ คือเมื่อเราต้องการที่จะเรียนรู้ เกี่ยวกับบุคคลในวัยผู้ใหญ่หรือเมื่อเราตั้งใจจะสอนผู้เรียนในวัยผู้ใหญ่ เราต้องให้ความเคารพต่อ ความรู้สึกเชื่อมโยงทั้ง ๓ ส่วนดังกล่าวข้างต้นของแต่ละบุคคล ซึ่งมีความแตกต่างกันไป^{๖๑}

ทั้งนี้ซินนอท ได้เปรียบเทียบการ เปลี่ยนแปลงตนเองของบุคคลเหมือนกับการเต้นรำ (Folk dance) ซึ่งแสดงถึงการดำเนินไปอย่างมีส่วนร่วม ตามจังหวะชีวิต โดยอธิบายถึงความเชื่อมโยงมิติต่างๆ ภายในตน ความเชื่อมโยงกับผู้อื่นและเชื่อมโยง กับสิ่งเหนือสามัญวิสัย โดยเชื่อมโยงเข้าสู่การเรียนรู้และเปรียบเทียบกับ การเต้นรำเพื่อให้เกิดความเข้าใจ ได้ง่ายขึ้น ดังนี้

ความเชื่อมโยงที่สำคัญสำหรับบุคคลที่จะทำให้เกิดการเรียนรู้และการพัฒนาตนประกอบไปด้วย สามส่วน ดังนี้

ส่วนแรก คือ ความเชื่อมโยงมิติต่างๆ ภายในตน ที่ประกอบไปด้วยด้านร่างกาย (Body) จิตนึกคิด (Mind) อารมณ์ (Emotions) และจิตวิญญาณ (Spirit) ซึ่งเกี่ยวข้องกับการมองลักษณะภายในตนเองรวมทั้งสิ่งที่แฝงอยู่ เสมือนเงา ซึ่งเป็นส่วนที่ยังไม่ได้ พัฒนาอย่างเต็มที่ เปรียบเสมือน การเต้นรำที่แต่ละบุคคลมีความสมดุลและทักษะภายในตนที่ลื่นไหลไปตามจังหวะของการเต้นรำ โดย ความเชื่อมโยงของมิติต่างๆ ภายในตนนี้จะเป็นสิ่งที่นำผู้เรียนไปสู่การเรียนรู้ที่สมดุลต่อไปได้^{๖๒}

ส่วนที่สอง คือความเชื่อมโยงกับผู้อื่น หมายถึงการมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นหรือกลุ่มบุคคล ซึ่งเปรียบเสมือนว่าเราแต่ละคนมีทักษะของการ มีปฏิสัมพันธ์กับคู่เต้นรำหรือกลุ่มที่เต้นรำด้วยกันในวงกลม

^{๕๙} (Sinnot; & Berlanstein 2006: 381-382)

^{๖๐} (Sinnot. 2005: 27)

^{๖๑} (Sinnot. 2006, 27, citing Sinnot. 2004)

^{๖๒} (Sinnot. 2006. 383, Sinnot. 2005, 28-29, 32, Sinnot. 2009: Online)

และส่วนที่สาม คือ ความเชื่อมโยงกับสิ่ง เหนือสามัญวิสัย ซึ่งเกี่ยวข้องกับการมีสัมพันธภาพ กับสิ่งที่ยิ่งใหญ่เหนือความเป็นตนเองของบุคคลเช่น พระเจ้า สิ่งบุคคลศรัทธา นัถือหรือยึดเหนี่ยว จิตใจ ฯลฯ ซึ่งสิ่งนี้จะนำไปสู่การสัมผัสกับความหมาย ในชีวิต เปรียบได้กับที่เราแต่ละคนจำเป็นต้อง ระลึกถึงความเชื่อมโยงของเป้าประสงค์โดยรวมของการเดินร่ำ เนื่องจากเราเป็นส่วนหนึ่งของทั้งหมด จากความรู้สึกเชื่อมโยงในบางครั้ง อาจทำให้เราขาดความเป็นตนเองไปบ้าง แต่ในทางตรงกันข้ามเรา ก็จะได้เรียนรู้ตนเองมากขึ้นเพื่อที่จะสร้างสมดุลและถักทอ ความสัมพันธ์ระหว่างกันโดยมีความเป็น ตัวเองที่มากขึ้นได้ โดยที่เราอาจจะเป็นผู้ช่วยให้แก่ผู้เดินร่ำ คนอื่นๆ ได้ด้วย^{๒๓}

นอกจากนี้ทั้งสามส่วนของความรู้สึกเชื่อมโยงที่กล่าวมาข้างต้นยังมีกระบวนการที่ส่งผลต่อกัน ซึ่งจะทํา ให้เกิดการเรียนรู้และการพัฒนาตนของบุคคลแบบรวมขึ้นได้ กล่าวคือ

๑) การมีปฏิสัมพันธ์ ระหว่างความเชื่อมโยงมิติต่างๆ ภายในตนกับความเชื่อมโยงกับผู้อื่น จะทำให้บุคคลมีตัวตนของตนเองและในขณะเดียวกันก็อาจถูกเปลี่ยนแปลงได้จากประสบการณ์ ที่บุคคลมีความสัมพันธ์กับผู้อื่นและในทางกลับกันผู้อื่นก็ยอมรับในความเป็นตัวตนของบุคคลนั้นมากขึ้น ทำให้เกิดการท้าทายต่อการ มีปฏิสัมพันธ์จากความหลากหลายภายในตน และท้าทายต่อ ความเป็นตัวตนของตนเองจากมุมมอง ของผู้อื่น เมื่อเปรียบเทียบกับ การเดินร่ำเพื่อไปสู่การเรียนรู้ และการเปลี่ยนแปลงตนเอง สามารถอธิบายได้ ว่าผู้อื่นเปลี่ยนแปลงเราไปสู่การเรียนรู้จังหวะ ของการเดินร่ำ (Step) แบบใหม่ หรือเรียนรู้ในสิ่งใหม่ และเราสามารถสร้างความสมดุลในตัวเราเองได้ ในขณะเดียวกันเราก็ท้าทายให้ผู้อื่นเรียนรู้ในสิ่งใหม่และ สร้างความสมดุลในตัวของผู้อื่นด้วยเช่นกัน

๒) การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อมโยงกับผู้อื่น กับความเชื่อมโยงกับสิ่งเหนือสามัญวิสัย จะทำให้บุคคลที่รับรู้ถึงความสัมพันธ์ และมีความสัมพันธ์ กับผู้อื่นอาจจะเปลี่ยนแปลงไปสู่ ความตระหนักถึงการเจริญเติบโต (Growing) ของตนเองเกี่ยวกับ สิ่งเหนือสามัญวิสัย เช่น พระเจ้า จิตวิญญาณ โลก ฯลฯ และความเชื่อมโยงของมนุษย์เรากับสิ่งเหนือ สามัญวิสัยก็อาจจะเปลี่ยนแปลง ได้เมื่อถูกท้าทายโดยพฤติกรรมของผู้ที่อยู่ใกล้ชิดเรา ทำให้เกิดการ ท้าทายต่อการเห็นตัวตนของตนเอง และสิ่งเหนือสามัญวิสัยในมุมมองของผู้อื่น และท้าทายต่อการเห็นอัตลักษณ์ในฐานะที่เป็นตนเองและ การเป็นส่วนหนึ่งของสิ่งเหนือสามัญวิสัย ซึ่งหากเปรียบเทียบกับ การเดินร่ำก็คือ การเคลื่อนไหว ของผู้อื่นอาจจะสร้างแนวคิด/สาระ (Theme) ใหม่หรือความหมายใหม่ ของการเดินร่ำ ซึ่งแนวคิด สาระนี้ก็คือสิ่งที่เราเรียนรู้ และในทางกลับกันความเข้าใจของเราเกี่ยวกับแนวคิด สาระดังกล่าว อาจจะทําให้ทําเดินร่ำไปในทางที่จะสอนผู้อื่นในแนวคิดสาระใหม่ รวมทั้งความหมายใหม่ของการ เดินร่ำได้ด้วย และ

๓) การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อมโยงกับสิ่งเหนือสามัญวิสัย กับความเชื่อมโยงมิติต่างๆ ภายในตน จะทำให้ตัวตนที่บุคคลมีอยู่อาจเปลี่ยนแปลงไป เนื่องจาก ประสบการณ์ที่บุคคลมีต่อสิ่ง เหนือสามัญวิสัยที่บุคคลรับรู้และมีความสัมพันธ์กับสิ่งเหนือสามัญวิสัย อาจเปลี่ยนแปลงมิติต่างๆ ภายในตนมากขึ้นเพื่อให้ได้รับการยอมรับ ทำให้เกิดการท้าทายต่อความเข้าใจ เกี่ยวกับสิ่งเหนือสามัญ วิสัยจากความเป็นตัวตนที่ยังไม่เสร็จสมบูรณ์ (Unfinished self) และท้าทายต่อ ตัวตนของตนเองจาก โลกทัศน์เกี่ยวกับสิ่งเหนือสามัญวิสัย ซึ่งสามารถเปรียบเทียบกับ การเดินร่ำได้ว่า เมื่อเราเห็น ความหมายใหม่หรือแนวคิดสาระใหม่ของการเดินร่ำ เราอาจจะเรียนรู้จังหวะการเดินร่ำใหม่หรือมิติ ต่างๆ ของตนเองในแง่มุมใหม่ หรือถ้าเราเรียนรู้จังหวะของการเดินร่ำใหม่ๆ และสามารถสร้าง

^{๒๓} (Sinnott. 2006: 383, Sinnott. 2005: 28-29)

ความสมดุลให้เกิดขึ้น เราก็อาจจะเห็นแนวคิดสาระใหม่หรือความหมายที่ยิ่งใหญ่กว่าเดิมได้^{๒๔} ทั้งนี้ การเรียนรู้จะประสบความสำเร็จโดยไปสู่การพัฒนาตน ของบุคคลแบบเป็นองค์รวมได้ก็ต่อเมื่อ มีกระบวนการทั้งสามส่วนนี้เกิดขึ้น ซึ่งสิ่งที่ผู้เรียนตระหนักรู้เกี่ยวกับ ความเชื่อมโยงและการได้มีโอกาส ที่จะเรียนรู้ร่วมกับผู้อื่นจะนำผู้เรียนไปสู่การเป็นผู้ที่แข็งแกร่งขึ้น แต่ในทางกลับกันผู้เรียน อาจจะอ่อนแอลงได้ถ้าขาดกระบวนการของการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างความ เชื่อมโยงและไม่ได้เรียนรู้ ร่วมกับผู้อื่น^{๒๕}

ทั้งนี้หากบุคคลเกิดความสมดุลในการเชื่อมโยงทั้งสามส่วนดังกล่าวข้างต้นก็จะทำให้บุคคล เข้าใจหรือตระหนักรู้ในตน สามารถเยียวยาตนเองให้มีความสุขสมบูรณ์ขึ้นได้(Heal) และช่วยให้บุคคล ตระหนักถึงความสำคัญของการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น หรือสังคม โดยพยายามดำรงรักษาหรือปรับปรุง สัมพันธภาพนั้นๆ ให้ดียิ่งขึ้น รวมทั้งทำให้บุคคลมีสัมพันธภาพกับ มิติด้านจิตวิญญาณ (Spiritual) มากขึ้น เช่น มีความหวัง กำลังใจ และสามารถบูรณาการภายในตนได้ แต่หาก เกิดความไม่สมดุล หรือล้มเหลวในการพัฒนาความรู้สึกเชื่อมโยงในตนเอง บุคคลก็จะเกิดความขัดแย้งภายในตนรู้สึกว่ ตนเองอ่อนแอ ด้อยค่า มีความรู้สึกไม่ไว้วางใจ สูญเสียความเป็นตัวเองและสูญเสียการมีปฏิสัมพันธ์ กับผู้อื่น ไม่สามารถยอมรับตัวเองจึงไม่สามารถบูรณาการภายในตนได้ หากบุคคลเกิดความล้มเหลว ในการเชื่อมโยงกับผู้อื่น บุคคลอาจจะเกิดภาวะการแยกตัวเองออกจากสังคม สนใจแต่ความต้องการ ของตนเอง ไม่รู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนหรือสังคมโลก และหากบุคคลเกิดความล้มเหลวในการ เชื่อมโยงกับสิ่งเหนือสามัญวิสัย บุคคลก็จะรู้สึกว่ชีวิตตนไร้ค่า ไร้ความหมาย และมองไม่เห็น ความหมาย

จากที่กล่าวมาข้างต้น จึงสรุปได้ว่ากระบวนการทัศน์แบบองค์รวมนั้นนำมาสู่จิตสำนึกในการ สร้างสรรค์ คุณค่าและพัฒนาตนของมนุษย์ ภายใต้ความเชื่อว่มนุษย์ไม่สามารถแยกออกเป็นส่วนๆ ขาดออกจากกัน โดยไม่สนใจความสัมพันธ์ระหว่างส่วนย่อยๆได้ เนื่องจากมนุษย์ไม่ใช่เครื่องจักรกล แต่เป็นสิ่งมีชีวิต มีความคิด ความรู้สึก จิตวิญญาณ เพื่อที่จะพัฒนาตนได้อย่างรอบด้าน และยังขยาย รวมไปถึงการมี ปฏิสัมพันธ์ร่วมกันระหว่างมนุษย์และสิ่งแวดล้อมที่เป็นส่วนหนึ่งของมันและกันอีกด้วย ดังนั้นหากมอง กระบวนการเรียนรู้ตามกระบวนการทัศน์แบบองค์รวมดังกล่าวข้างต้น จึงนำไปสู่การมอง ความรู้ ความจริง ว่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นในความคิดคำนึงของบุคคลภายใต้กระบวนการของ ความเชื่อมโยงภายในตน การมีปฏิสัมพันธ์กับคนรอบข้างและระบบความเชื่อทั้งของตนเองและสังคม ดังนั้นผู้เรียนที่ได้รับ ประสบการณ์ตรงจากกระบวนการเรียนรู้จึงสามารถสร้างความรู้ได้ด้วยตนเอง ทั้งจากการคิดใคร่ครวญ ไตร่ตรอง แลกเปลี่ยนเรียนรู้ สะท้อนความคิด และความรู้สึกร่วมกันระหว่าง ผู้เรียนด้วยกัน ระหว่างผู้เรียนกับผู้สอนและระหว่างผู้เรียนกับสรรพสิ่ง โรงเรียนหรือสถานศึกษา จึงควรเป็นพื้นที่ที่เอื้ออำนวย และเปิดกว้างต่อการสร้างสรรค์การเรียนรู้ และมีบรรยากาศที่มีความสุข ผู้วิจัยจึงมีความเห็นว่า กระบวนการเรียนรู้ที่ให้ความสำคัญกับสิ่งที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กับผู้เรียน ทั้งในด้านร่างกาย การรู้คิด จิตใจ อารมณ์ จิตวิญญาณ และคุณธรรม จริยธรรม รวมทั้งการมี ปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นและสิ่งที่ ยึดถือ ศรัทธา หรือเป็นความหมายในชีวิต จึงเป็นทางเลือกหนึ่ง ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาตนแบบองค์รวม

^{๒๔} (Sinnott. 2006: 382-384; Sinnott. 2005: 28-30)

^{๒๕} (Sinnott. 2005: 29)